

სოციოლოგიისტური
საკითხები ემიგრაციის
ქართულ პრესაში
(XX საუკუნის პირველი ნახევარი)

სოციოლოგიის ტური საკითხები
ემიგრაციის ქართულ პრესაში
(XX საუკუნის პირველი ნახევარი)

ქუთაისი
2026

წინამდებარე მონოგრაფიაში წარმოდგენილი პუბლიკაციები ეხება სოციოლინგვისტიკის ისეთ აქტუალურ პრობლემებს, როგორებიცაა საქართველოში საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკისა და დაგეგმვის, საქართველოს ენობრივი სიტუაციისა და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები. საანალიზოდ შერჩეულია XX საუკუნის პირველ ნახევარში, ევროპის სხვადასხვა ქალაქში, ქართველი პოლიტიკური ემიგრანტების მიერ გამოცემული ქართულენოვანი ჟურნალ-გაზეთების მდიდარი კორპუსი. წიგნში ასახული საილუსტრაციო მასალა მოპოვებულია პუბლიკაციების ავტორთა მიერ.

მონოგრაფია განკუთვნილია სოციოლინგვისტიკის დარგში მომუშავე და ენათმეცნიერული საკითხებით დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისათვის.

რედაქტორი:

ფილოლოგიის დოქტორი **ირინე ჩაჩანიძე**

რეცენზენტები:

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი **გიორგი გოგოლაშვილი**

ფილოლოგიის დოქტორი **თამარ ლომთაძე**

მონოგრაფიაში წარმოდგენილი კვლევები განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით და საგრანტო პროექტის FR-22-21517 ფარგლებში. მასში გამოთქმული ნებისმიერი მოსაზრება ეკუთვნით ავტორებს და შესაძლებელია არ ასახავდეს ფონდის შეხედულებებს.

მონოგრაფიაში გამოყენებული გრაფიკული ორნამენტები შესრულებულია მხატვარ მიხეილ ბილანიშვილის (1901-1934) მიერ, რომელიც 1924 წლიდან პარიზში გახლდათ ემიგრირებული.

წიგნი იბეჭდება აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს გადაწყვეტილებით.

© ირინე ჩაჩანიძე, თამარ გუჩუა, ლევან ფაჩულია

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2026.

ISBN 978-9941-518-60-7

შინაარსი

წინასიტყვაობა	4
<i>ირინე ჩაჩანიძე</i> - რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკა საქართველოში (ემიგრაციის ქართულ გაზეთ „საქართველოს“ მიხედვით)	8
<i>თამარ გუჩუა, ირინე ჩაჩანიძე</i> - ენისა და კულტურის რუსიფიკაცია საბჭოთა საქართველოში (ემიგრაციის ქართული პრესის მიხედვით)	36
<i>ლევან ფაჩულია</i> - ცარიზმის ენობრივი პოლიტიკა დასავლეთ საქართველოში მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული ემიგრაციული პრესის მიხედვით	54
<i>ირინე ჩაჩანიძე</i> - ენობრივი სიტუაცია აფხაზეთში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში	63
<i>თამარ გუჩუა, ირინე ჩაჩანიძე</i> - პარიზის ემიგრაციის „ქართული ლექსიკონი“: მივიწყებული სიტყვები	114
<i>თამარ გუჩუა</i> - ნათელი/ბნელი და თეთრი/წითელი: საბჭოთა რუსეთთან დაკავშირებულ მეტაფორათა ოპოზიციები ემიგრაციის ქართულ პრესაში	129
საილუსტრაციო მასალა	141

წინასიტყვაობა

1918 წლის 26 მაისს შეიქმნა საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკა, რომელიც 1921 წელს, საქართველოში წითელი არმიის შემოსვლისა და ქვეყნის გასაბჭოების შემდეგ, ბოლშევიკური რუსეთის წნეხის ქვეშ მოექცა. მთავრობა და პოლიტიკური პარტიები იძულებულნი გახდნენ ემიგრაციაში წასულიყვნენ, სადაც აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობა დაიწყეს დაკარგული დამოუკიდებლობის აღსადგენად.

რატომ წავიდა საქართველოს მთავრობა ემიგრაციაში?

ამ კითხვაზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარე კარლო ჩხეიძე პასუხობს:

„რაც შეეხება საქართველოს მთავრობის მიერ საქართველოს დატოვებას, უნდა აღვნიშნოთ, რომ იგი წავიდა არა საფრანგეთის ჯაფშონისით, არამედ იტალიური საფაჭრო გემით. და წავიდა საქართველოდან არა პირადი საშინაობისაგან გადარჩენის მიზნით, რადგან იგი იმ სოციალისტებისაგან შესდგება, რომელთაც ცარიზმის წინააღმდეგ ხანგრძლივი ბრძოლის დროს აშკარათ დაამტკიცეს, რომ შეუძლიათ ყოველ პირად საშინაობას პირდაპირ შეხედნენ და თვალიც არ დაახამხამონ, მაგრამ საქართველოს მთავრობის დარჩენა მტრისაგან დაჭერილ ტერიტორიაზე შექმნიდა ილუზიას, თითქოს მან იცნო და ქედი მოიხარა ოკუპანტების წინაშე. ამიტომ ხალხი მოსურნე იყო, რომ მთავრობა როგორც ცოცხალი წარმომადგენელი მისი დამოუკიდებლობის იდეის, და აღჭურვილი ხალხის ნდობით, წასულიყო ევროპაში და აქ განევრძოა დაცვა ხალხის უდავო უფლებების“ (ქურონალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N16).

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მიზნით ქართულმა პოლიტიკურმა ელიტამ ემიგრაციაში დააფუძნა ემიგრანტული ქართული პრესა, რომლის შესახებაც მთავრობის ერთ-ერთი წარმომადგენელი ქართველ ხალხს აცნობებს:

„ჩვენი ქართველი ამხანაგები ქართული ჟურნალის გამოცემას აპირებენ პარიზში... ეს მოწმობს საქართველოს სოციალდემოკრატიის გაუტეხელ სასიცოცხლო ძალას და თავის მხრით გაანაყოფიერებს პარტიის ცხოვრებას და შესძენს ახალ სამოქმედო ენერგიას” (ჟურნალი „ბრძოლა”, 1925, N1).

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ქართული ენისადმი მკვეთრად გამოხატული უარყოფითი დამოკიდებულება და მასთან ბრძოლა ემიგრაციის ქართულ პრესაში ერთ-ერთ მთავარ საკვანძო საკითხად იქნა მიჩნეული. ნიშანდობლივია, რომ ჟურნალ-გაზეთებში დიდი ყურადღება ეთმობოდა ენობრივ საკითხებს.

შთაბეჭდავია ქართული პრესის ნუსხა, რომლებიც XX საუკუნის პირველ ნახევარში ევროპაში გამოდიოდა. მათი არასრული ჩამონათვალი შემდეგნაირია: გაზეთები: „საქართველო” (პარიზი), „ქართული გაზეთი” (ბერლინი), „ახალი საქართველო” (პარიზი-ბერლინი), „თეთრი გიორგი” (პარიზი-ბერლინი), „დამოუკიდებელი საქართველო” (პარიზი), „მამულიშვილი” (პარიზი), „საქართველო” (პარიზი), „მუზარადი” (პარიზი), „საქართველოს გუშაგი” (პარიზი); ჟურნალები: „თავისუფალი საქართველო” (ჟენევა), „სამშობლოსათვის” (პარიზი), „ბრძოლა” (პარიზი), „სახალხო საქმე” (პარიზი), „საქართველოს მოამბე” (ბერლინი), „თავისუფალი საქართველო” (სტამბოლი-პარიზი), „ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი” (პარიზი), „ახალი ივერია” (პარიზი), „კავკასიონი” (პარიზი), „მხედარი” (პარიზი), „ჯვარი ვაზისა” (პარიზი), „ადამიანოსანი” (პარიზი), „სამშობლო” (პარიზი).

რამ გამოიწვია პოლიტიკური ემიგრაციის დაინტერესება ქართულ ენასთან დაკავშირებული საკითხებით? უცხოეთში ემიგრირებული ისტორიკოსი ალექსანდრე მანველიშვილი პარიზში გამოცემულ გაზეთში „თეთრი გიორგი” განმარტავს:

„ჩვენი ყურადღება მიიპყრო უკანასკნელად ქართული ენის მდგომარეობამ აქ, ემიგრაციაში... ემიგრაცია, რომელიც სარგებლობს აზრის გამოთქმის და სხვა თავისუფლებებით - გვევონა, სასტიკად და გაბედულად გამოსთქვამდა ჩვენი

დაძლიერებული რუსებისადმი შეურიგებლობის აზრს. უფრო ძლიერად შეებრძოლებოდა მათ მიერ საუკუნეებით ჩვენში შთანერგელ წესებს, და რაც მთავარია, მათი ენის ბატონობას ჩვენში” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1932, N58-59).

XX საუკუნის პირველ ნახევარში, საქართველოში განვითარებული პოლიტიკური პროცესებიდან გამომდინარე, ემიგრაციის ქართულ პრესაში წარმოდგენილი ენათმეცნიერული საკითხები მოითხოვს იმ პერიოდის საქართველოს ენობრივი პოლიტიკის, ენობრივი სიტუაციისა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების სოციოლინგვისტურ კვლევას, რაც წინამდებარე მონოგრაფიაში ავტორთა პუბლიკაციების სახითაა წარმოდგენილი.

საყურადღებოა, რომ მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრის ემიგრაციის ქართულ პრესაში საქართველოს ენობრივი ვითარების საკითხი არა მხოლოდ ფართო საზოგადოებისთვის, არამედ თვით ამ საკითხით დაინტერესებული სპეციალისტებისთვისაც კი თითქმის მიუწვდომელი იყო. სამოცდაათწლიანი კომუნისტური რეჟიმის პირობებში ემიგრაციის პრესის არსებობაც კი ბუნდოვანი რჩებოდა. უცნობი იყო იმ საზოგადო მოღვაწეთა ვინაობაც, რომელთაც სწორედ ემიგრაციის პრესაში აღწერეს ქართული ენის სტატუსი და მისი ფუნქციონირების სურათი. წინამდებარე ნაშრომში წარმოებული კვლევის შედეგები ხელს შეუწყობს ამ ხარვეზების გამოსწორებას და შესაძლებლობას მისცემს მკვლევრებს, გაეცნონ ქართული ემიგრაციის პრესაში გამოვლენილ სოციოლინგვისტურ პრობლემებს.

XX საუკუნეში, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, საბჭოთა იმპერიის ენობრივი პოლიტიკა რუსული ენის პრიორიტეტით მიმდინარეობდა. ათეული წლების მანძილზე ქართული ემიგრაცია რკინის ფარდით იყო გამიჯნული ქართული სინამდვილისაგან. სწორედ ემიგრაციის პრესაში გაქდურდა საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის შედეგად დაგროვილი არაერთი სოციოლინგვისტური ხასიათის ცნობა, მათ შორის სახელმწიფო ენის სტატუსის საკითხი და სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული სხვადასხვა პრობლემა. გამომდინარე

ზემოთქმულიდან, ამ პერიოდის შესწავლა და მისი ახლებურად გადახედვა მნიშვნელოვანია წარსულის სწორად შეფასებისა და სამომავლოდ ენობრივი პოლიტიკის შემუშავებისათვის.

რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკა საქართველოში (ემიგრაციის ქართულ გაზეთ „საქართველოს“ მიხედვით) *ირინე ჩაჩანიძე*

აბსტრაქტი

რუსიფიკაცია კულტურული ასიმილაციის ის კერძო შემთხვევაა, როდესაც პატარა ერები ექცევიან რუსული ენისა და კულტურის გავლენის ქვეშ (Weinreich 1953; Thaden 1981; Weinerman 1996; Kappeler 2004; Jones 2005; Miller 2008; Weeks 2010). XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერიაში შემუშავებული ენობრივი პოლიტიკის ნორმები ვრცელდებოდა დაპყრობილ და იმპერიის შემადგენლობაში შემავალ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც.

წინამდებარე კვლევის მიზანია, საქართველოს მაგალითზე რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის პრობლემების კვლევა. ემპირიულ მასალად წარმოდგენილია XX საუკუნის დასაწყისის ემიგრაციის ქართულ გაზეთ „საქართველოს“ ციფრული კორპუსი. სათანადო საილუსტრაციო მასალის გამოვლენითა და სოციოლინგვისტიკური ანალიზის მეთოდით მოცემულია მსჯელობა შემდეგი კითხვების გარშემო: 1) რამდენად იყო მზად საქართველოს ადგილობრივი მოსახლეობა, სკოლებსა და სასულიერო განათლების სფეროში მიეღო რუსული ენა? 2) საქართველოს XX საუკუნის დასაწყისის რუსიფიკატორულ ენობრივ პოლიტიკაში რამდენად გამართლებული იყო სწავლების „მუხჯური მეთოდი“? 3) საქართველოში რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის პირობებში რა მიმართულებებით ხორციელდებოდა ქართული ენის დაცვა?

პრობლემისადმი ამგვარი მიდგომა დაგვანახებს რუსიფიკატორული პოლიტიკის მხილების, ჯანსაღი საზოგადოებრივი აზრის შექმნისა და ქართული ენის დაცვის თვალსაზრისით რა ზომები იქნა მიღებული ქართული ემიგრაციის პრესის დამფუძნებლების მიერ, კონკრეტულად, როგორ ეხმანებოდა ამ პრობლემას 1903-1905 წლებში პარიზში გამომცემელი ქართულენოვანი გაზეთი „საქართველო“.

შესავალი

რუსიფიკაცია გულისხმობს რუსეთის იმპერიის მიერ ეროვნული უმცირესობების გარუსებისკენ მიმართულ პოლიტიკას, არარუსი ხალხის მიერ რუსული ენისა და კულტურის მიღებას ასიმილაციის პროცესის გზით (ჯანელიძე 2008). რუსიფიკაციის ეპოქა 1863 წელს პეტერბურგში „იანვრის აჯანყების“ ჩახშობის შემდეგ და ნიკოლოზ პირველის მეფობის დროს დაიწყო. შიდა სამთავრობო მიმოწერებისათვის იგი დაქინებით მოითხოვდა რუსული ენის გამოყენებას ფრანგულის ნაცვლად (Riasanovsky 2005: 191).

თეოდორ ვიკის მიხედვით, 1863 წლიდან „ნაციონალური პოლიტიკა“ გაგებულია როგორც „რუსიფიკაცია“. აღნიშნული ტერმინი ხშირად განსხვავებულად არის განმარტებული, ამდენად, ის გარკვეულ ახსნა-დაზუსტებას საჭიროებს. რუსეთის მთავრობა ნაკლებად ცდილობდა არარუსი ხალხის დენაციონალიზაციას, უფრო მეტიც, პოლიტიკა მიზნად ისახავდა არეულობის თავიდან აცილებას, ცენტრალიზაციას და რუსულის, როგორც „ლინგვა ფრანკას“ გავრცელებას. XX საუკუნის დასაწყისიდან რუსიფიკაცია განსაკუთრებით წარმატებით დაიწყო. იგი გულისხმობდა არარუსი ხალხის ენებზე განათლების შეზღუდვას, მკაცრი ცენზურის დაწესებას, გამოცემების აკრძალვას, რომელიც მათ კულტურასა და თვითმყოფადობაზე პირდაპირ თავდასხმად მიიჩნეოდა. ამ დროს რუსი ადმინისტრატორები ყურადღების ღირსადაც არ თვლიდნენ და ნაკლებად აინტერესებდათ არარუსული კულტურისა და ენების განვითარება (Weeks 2010: 98).

ელჟარდ თადენმა გამოავლინა რუსიფიკაციის სამი განსხვავებული სახეობა: დაუგეგმავი, ადმინისტრაციული და კულტურული. დაუგეგმავი რუსიფიკაცია გულისხმობს მეტ-ნაკლებად გაბატონებულ ნორმებთან კულტურული ასიმილაციის გზით, ნებაყოფლობით არარუსი ხალხის მიერ რუსული ენისა და კულტურის მიღებას. ადმინისტრაციული რუსიფიკაცია კი წარმოადგენს ნიკოლოზ პირველის მეფობიდან რუსეთის იმპერიული ბიუროკრატის მხარდ ცენტრალიზაციას. რუსეთის იმპერიაში ცენტრალიზაცია და სტანდარტიზაცია ნიშნავდა რუსიფიკაციის მაღალ მაჩვენებელს. რუსული იყო იმპერიული ბიუროკრატის ენა და,

შესაბამისად, ყველა სხვა ენაზე მეტად მას უპირატესობა ენიჭებოდა (Thaden 1981).

ვინაიდან რუსეთი წარმოადგენდა იმპერიის პოლიტიკურ ცენტრს, აქ შემუშავებული კანონები და ნორმები მის შემადგენლობაში მყოფ დანარჩენ ქვეყნებში, მათ შორის, ანექსირებულ საქართველოშიც ვრცელდებოდა. რუსიფიკატორული პოლიტიკა საქართველოში სამი მიმართულებით მიმდინარეობდა: ა) პოლიტიკური, ბ) ეკონომიკური და გ) კულტურული. რუსეთი სამივე მიმართულებით იპყრობდა ქვეყანას: პოლიტიკურად — იარაღით, ეკონომიკურად — მრეწველობის კოლონიზაციით, კულტურულად — განათლების რუსიფიკაციით. საქართველო იმპერიის შემადგენლობაში ქართველების გარუსებით უნდა მოხვედრილიყო. ამ ჩანაფიქრის განხორციელება კი საგანმანათლებლო დაწესებულებებიდან დაიწყო. სკოლებში სასწავლო გეგმებიდან სრულად განიდეგნა ქართული ენა და ჩანაცვლდა რუსულით (ჭუმბურიძე 2008: 301).

მეთოდოლოგია

სტატიის მიზანია, XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკის პრობლემატიკის კვლევა. ემპირიულ ბაზად გამოყენებულია გაზეთ „საქართველოს“ ციფრული კორპუსი.

კვლევის მეთოდოლოგია ეფუძნება საილუსტრაციო მასალის გამოვლენასა და სოციოლინგვისტიკური ანალიზის მეთოდით პასუხების ძიებას შემდეგ კითხვებზე: 1) რამდენად იყო მზად საქართველოს ადგილობრივი მოსახლეობა სკოლებსა და სასულიერო განათლების სფეროში მიეღო რუსული ენა? 2) საქართველოში რამდენად გამართლებული იყო სწავლების „მუნჯური მეთოდი“? 3) რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის პირობებში რა მიმართულებებით ხორციელდებოდა ქართული ენის დაცვა?

პრობლემისადმი ამგვარი მიდგომა შესაძლებლობას მოგვცემს, ისტორიულ ჭრილში დავინახოთ ქართული ენის წინაშე გაჩენილი საფრთხეები: 1) როგორი წნეხის ქვეშ უწევდა ქართულ ენას ფუნქციონირება და 2) როგორი რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკა

ტარდებოდა განათლების სისტემაში. ფაქტობრივად, რუსეთის იმპერიული რეჟიმისთვის ენა იყო ის იარაღი, რომლითაც ცდილობდა დაპყრობილ ტერიტორიებზე მოსახლეობის ასიმილაციას.

რუსიფიკაცია საქართველოში და ქართული ემიგრაციის პრესა

XIX საუკუნეში პირველად ქართული ენა საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა მაშინ, როდესაც 1801 წლიდან საქართველომ სახელმწიფოებრიობა დაკარგა. ქართული ენის ბედი რუსეთის ენობრივი პოლიტიკის ხელში ჩაგარდა. აქედან მოყოლებული საქართველოში ოფიციალური საქმისწარმოების, განათლების, სასამართლოს, ღვთისმსახურების ენა გახდა რუსული. იმპერიულმა ხელისუფლებამ ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვა გააუქმა, სკოლებში სწავლება რუსულ ენაზე შემოიღო, გააღვივა საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებთა ეთნიკური და ეროვნული კონფლიქტები და ა. შ.

ქართული პრესა, რომელიც ქართველი ერის ინტერესებს იცავდა, 1917 წლამდე სასტიკად იღვენებოდა მეფის რუსეთის თვითმპყრობელობის რეჟიმის ცენზურის მიერ. ასეთი მკაცრი პირობების მიუხედავად, საქართველოში მაინც ხერხდებოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების გავრცელება, მაგრამ ყველა შემთხვევაში იზღუდებოდა და ილახებოდა დემოკრატიული პრესის პრინციპები. ამიტომ ქართული საზოგადოების თვალსაჩინო წარმომადგენლები იმპერიული პოლიტიკის წნეხის ქვეშ მოქცეული საქართველოს გადარჩენისათვის ცდილობდნენ დასავლეთ ევროპაში (პარიზი, ჟენევა, ბერლინი) ისეთი ქართული ჟურნალ-გაზეთების დაარსება-გამოცემას, რომელშიც რუსეთის კოლონიური ცენზურისაგან შეუზღუდავად დაბეჭდავდნენ და გაავრცელებდნენ ქართველი ხალხის მიზნებსა და იდეალებს.

ფილოლოგიისა და პოლიტიკოსის გურამ შარაძის მიხედვით, რევოლუციამდელი ემიგრაციის ქართული პრესა ოთხ პერიოდულ გამოცემას მოიცავდა. ესენია:

1. „ღროშა“ — არალეგალური ქართული ჰექტოგრაფიული გაზეთი; 1873 წელი, პარიზი. რედაქტორი — ნიკო ნიკოლაძე;

გამომცემლები: დავით მიქელაძე და პავლე იშმაილოვი.

2. „საქართველო“ — საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის გაზეთი; 1903-1905 წლები, პარიზი. რედაქტორები: არჩილ ჯორჯაძე, გიორგი ლასხიშვილი, თედო სახოკია; გამომცემელი — გიორგი დეკანოზიშვილი; იბეჭდებოდა, ასევე, გაზეთის ფრანგულენოვანი ორგანო სახელწოდებით „La Géorgie“.

3. „თავისუფალი საქართველო“ — ეროვნული მიმართულების ყოველთვიური ჟურნალი; 1913-1914 წლები, ქენევა. რედაქტორი — პეტრე სურგულაძე.

4. „ქართული გაზეთი“ — ქართული ეროვნული პარტიის ევროპის კომიტეტის ორგანო; 1916-1918 წლები, ბერლინი. რედაქტორები: ლეო კერესელიძე, გიორგი კერესელიძე (შარაძე 2001:XXXII).

გაზეთი „საქართველო“

XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის საკითხები საქართველოში განსაკუთრებით ვრცლად და დეტალურად არის გაშუქებული გაზეთში „საქართველო“. წინამდებარე ნაშრომისათვის საანალიზოდ სწორედ ეს საკითხებია შერჩეული.

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ორგანო „საქართველო“ დაარსდა 1903 წელს პარიზში და იარსება 1905 წლის ჩათვლით. გაზეთის მთავარი რედაქტორი გახლდათ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთი დამაარსებელი არჩილ ჯორჯაძე, ხოლო გამომცემელი — პოლიტიკური მოღვაწე და პუბლიცისტი გიორგი დეკანოზიშვილი. მან გააგრძელა გაზეთი ევროპის ქვეყნებში და საზოგადოებას გააცნო საქართველო, ქართველი ხალხი და ქართული კულტურა. საგაზეთო მუშაობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ საფრანგეთში მყოფი საზოგადო მოღვაწეები და პოლიტიკოსები: თედო სახოკია, ზურაბ ავალიშვილი, ნოე ჟორდანია და სხვები (შარაძე, 2001: 25).

გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციამ ევროპაში პირველმა წამოაყენა იდეა ქართველი ხალხის ეროვნული თავისუფლების შესახებ. ქართული

საკითხის პოპულარიზაციისა და საქართველოს პრობლემების ევროპის დემოკრატიული საზოგადოებისთვის გაცნობის და ყურადღების მიზნით არჩილ ჯორჯაძემ, გიორგი დეკანოზიშვილმა და მათ თანამებრძოლებმა პარიზშივე გამოსცეს გაზეთ „საქართველოს“ ფრანგულენოვანი ორგანო „La Géorgie“, რომლის მთავარი რედაქტორი გახლდათ ელიზაბეტ რენო¹, ხოლო მის გამოცემასა და მომზადებაში მონაწილეობდა გიორგი დეკანოზიშვილის მეუღლე ანრიეტა ფრენუა. „La Géorgie“-ში ქართულიდან თარგმნილ მასალებთან ერთად ქვეყნდებოდა ფრანგი და სხვა დასავლელი პოლიტიკური მოღვაწეების წერილები და გამოხმაურებანი (შველიძე 1993:114).

ღირსსაცნობია, რომ თავდაპირველად, 1901 წლიდან, მომავალი სოციალისტ-ფედერალისტები: არჩილ ჯორჯაძე, გიორგი ლასხიშვილი და გიორგი დეკანოზიშვილი სათავეში ჩაუდგნენ საქართველოში გამოცემულ გაზეთ „ცნობის ფურცელს“. მათ შემდგომში თავიანთი ბედი უცხოეთს დაუკავშირეს. საქართველოში „ცნობის ფურცელი“, უცხოეთში „საქართველო“ - ერთი იდეებისა და მისწრაფებების გაერთიანებულ პერიოდულ ორგანოებს წარმოადგენდა (შარაძე 2001:29). აქედან გამომდინარე, ლოგიკურიც იყო, რომ ორივე ორგანო მსგავსი ხასიათის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ხასიათის წერილებს აქვეყნებდა, მათ შორის, ჩვენთვის საინტერესო კორესპონდენციებს ენობრივი პოლიტიკის მიმართულებით.

როცა გვესმის ტერმინი „პოლიტიკა“, ჩვენ ვფიქრობთ სამთავრობო კანონებსა და გარკვეული ტიპის რეგულაციებზე, რომლებიც ზემოდან მოდის, თუმცა, როგორც ჰაროლდ შიფმანი და ბერნარდ სპოლსკი (Schiffman 1996; Spolsky 2012) მიუთითებენ, ენობრივი პოლიტიკა არსებობს ბევრ სხვადასხვა შრესა თუ დონეზე, ოფიციალური სამთავრობო კანონმდებლობიდან დაწყებული ოჯახის ენობრივი პრაქტიკით დამთავრებული. უფრო მეტიც, პოლიტიკა შეიძლება იყოს როგორც

¹ ელიზაბეტ რენო (Élisabeth Renaud) — ფრანგი ფემინისტი, სოციალისტი აქტივისტი, ფრანგული ენის მასწავლებელი.

სახელისუფლებო ორგანოს მიერ დაკანონებული რეგულაციები, ასევე, საზოგადოების წიაღში აღმოცენებული არაოფიციალური პრინციპები და კულტურული კონსტრუქციები (ლომთაძე 2017: 104).

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე რუსეთი კვლავაც ერთპიროვნულ და ცენტრალიზებულ იმპერიას წარმოადგენდა. საქართველოში მმართველი რეჟიმი სრულად უგულვებელყოფდა ხალხის ინტერესებსა და უფლებებს, რაც აიძულებდა პოლიტიკურ პარტიებს თავიანთ გეგმებსა და პროგრამულ დებულებებში მკაცრი რეალობა გაეთვალისწინებინათ (ბენდიანიშვილი 2008:347). XX საუკუნის განვითარებულ მოვლენებში არაერთი პოლიტიკური და საზოგადოებრივ-ეკონომიკური პრობლემა იყო მოსაგვარებელი. მათ შორის უკანასკნელ ადგილს არ იკავებდა ენობრივი საკითხები. ამის გადასაჭრელად აუცილებელი იყო იქ არსებული ენობრივი სიტუაციის შესწავლა და შესაბამისი შედეგების საფუძველზე სათანადო ენობრივი პოლიტიკის გატარება (ჩაჩანიძე 2005: 2).

ენობრივი პოლიტიკის პრობლემებს ეხება „საქართველოში“ გამოქვეყნებული წერილი „ეროვნული კითხვა“. გაზეთის რედაქცია ეჭვქვეშ აყენებს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მიერ შემუშავებულ პროგრამას, რომლის მერვე მუხლის თანახმად, ხალხს აქვს განათლების მიღების უფლება დედაენაზე; სახელმწიფოსა და ადგილობრივ თვითმმართველობებს ევალებათ შესაბამისი საგანმანათლებლო დაწესებულებების გახსნა და უზრუნველყოფა; თითოეულ მოქალაქეს შეუძლია საჯარო შეკრებების დროს გამოიყენოს თავისი მშობლიური ენა; სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებებში სახელმწიფო ენასთან ერთად დედაენა თანასწორი უფლებებით უნდა გამოიყენებოდეს. გაზეთის რედაქციის შენიშვნით, მართალია, პროგრამის მუხლში ნებადართულია ერის განცალკევება, თუმცა არაფერია აღნიშნული იმაზე, თუ როგორ უნდა მოგვარდეს იმ ერის საკითხი, რომელსაც რუსეთის შემადგენლობაში მყოფ ერებთან ურთიერთობის სურვილი ექნება. „მაშინ თქვენ რას ეტყვით ამ ერს? ამაზე რუსეთის სოციალ-დემოკრატია ღუშს“. შედარების მიზნით,

„საქართველოს“ რედაქციას საილუსტრაციოდ მოჰყავს ფრანგი ისტორიკოსის შარლ სენიობოსის² ამონარიდი წიგნიდან³. ავტორი განიხილავს ავსტრიის კონსტიტუციის ერთ-ერთ მუხლს, რომლის მიხედვით, სახელმწიფოში მყოფი ყველა ერის წარმომადგენელი კანონის წინაშე თანასწორია: „სუყველას აქვს ხელუხლებელი უფლება დაიცვას თავისი ეროვნება და ენა“. შარლ სენიობოსის ცნობით, ავსტრიის კონსტიტუცია აღიარებს ენათა თანასწორობას როგორც საგანმანათლებლო სისტემაში, ისე სახელმწიფო უწყებებსა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამავე დროს სახელმწიფოს მოთხოვნაა, მრავალენოვანი რეგიონების სასწავლო დაწესებულებებში უცხო ენის იძულებითი სწავლების აკრძალვა. ყველა ერის წარმომადგენელს უნდა მიეცეს სწავლა-განათლების შესაძლებლობა მისივე მშობლიური ენის გამოყენებით (გაზეთი „საქართველო“, 1904, №3).

თუ შარლ სენიობოსი მრავალენოვანი ჯგუფებისათვის ავსტრიის კონსტიტუციაზე დაყრდნობით ასაბუთებს ენობრივ თანასწორუფლებიანობას, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის პოლიტიკური ელიტა და საზოგადო მოღვაწეები ამავე იდეას საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფების გათვალისწინებით ავითარებენ. აქედან გამომდინარე, „საქართველოში“ გამოქვეყნებული სტატია „საქართველოს ეროვნული თვით-მმართველობა“ სწორედ ქვეყნის ავტონომიის განსაზღვრის საკითხს ეფუძნება. ავტონომიურ ერთეულში, სახელმწიფოებრივ თუ კულტურულ დონეზე ქართულ ენას წამყვანი და საავალდებულო სტატუსი უნდა ჰქონოდა. გაზეთის რედაქციის მოთხოვნაა,

² შარლ სენიობოსი (Charles Seignobos) — ფრანგი ისტორიკოსი და პუბლიცისტი. 1882 წელს სენიობოსმა სორბონის უნივერსიტეტში დაიცვა ორი სადოქტორო დისერტაცია: პირველი — ლათინურად, მეორე — ფრანგულად. 1921-1925 წლებში სენიობოსი მუშაობდა ამავე უნივერსიტეტში პოლიტიკური ისტორიის პროფესორის თანამდებობაზე. 1901-1906 წლებში იგი ვახლდით გაზეთ „L'Européen“-ის რედაქტორი.

³ შარლ სენიობოსის წიგნი „თანამედროვე ევროპის პოლიტიკური ისტორია. პარტიებისა და პოლიტიკური ფორმების ევოლუცია“ (*“Histoire politique de l'Europe contemporaine. Évolution des partis et des formes politiques (1814-1914)”*).

ქართული როგორც სავალდებულო ენა კანონით უნდა იქნეს აღიარებული და გამოყენებული ყველა სფეროში: წარმომადგენლობით ორგანოებში, სასწავლო დაწესებულებებში, სასამართლოს ყველა ინსტანციაში, ადმინისტრაციულ სტრუქტურებსა და ეკლესიაში:

„განსაკუთრებული ყურადღების ღირსად მიგვაჩნია სამშობლო ენის დაცვა. საერო კრებამ კანონის ძალით უნდა აღიაროს ქართული ენის უპირატესობა საქართველოში. ქართულ ენას საქართველოს საზღვრებში სავალდებულო ხასიათი უნდა მიეცეს. ამიტომ საერო, საერობო და საქალაქო კრებებში სკოლაში (დაბალიდან უმაღლესამდე), სასამართლოში (ყველა ინსტანციაში) ადმინისტრაციაში და ეკლესიაში — ყველგან ქართული ენა უნდა იყოს აღიარებული, როგორც სავალდებულო ენა“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

მიუხედავად მკვეთრად გამოხატული ეროვნული კურსისა, საქართველოს სოციალისტ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლები მხარს უჭერდნენ საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების, კერძოდ, სომხებისა და აზერბაიჯანელების ინტერესების დაცვას. ამიტომაც საჭირო იყო ისეთი წესრიგის დამკვიდრება, რომელიც ეთნიკურ ჯგუფებს შორის დაძაბულობას არ გამოიწვევდა და უზრუნველყოფდა მათ მშვიდობიან თანაარსებობას ქართულ საზოგადოებაში. ამ მიზნით საერო კრებებსა და დაწესებულებებში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებს სრული უფლება ექნებოდათ მათთვის სასურველ ენაზე (შვიცარიის მოდელის მსგავსად) ესაუბრათ. იმ რეგიონებში, სადაც არაქართულენოვანი მოსახლეობის რაოდენობა გადააჭარბებდა, საქმისწარმოება ადგილობრივი უმრავლესობის ენაზე უნდა წარმართულიყო, რათა ყველა ეთნოსს საკუთარ უბანში მშობლიურ ენაზე განათლება და სამართლებრივი მომსახურება მიეღო (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

საინტერესოა არჩილ ჯორჯაძის შეხედულებები ერისა და ეროვნების ურთიერთმიმართების შესახებ. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მისი ცნობილი ნაშრომი „ძველი და ახალი“, რომელშიც ხაზგასმულია ერის დამახასიათებელი ნიშნები — ეროვნება,

ავტონომია, ფედერაცია. ავტორის აზრით, ისეთი ფაქტორები, როგორებიცაა: ტერიტორია, ენა, ტრადიციები, მმართველობის სისტემა და ეკონომიკური კავშირები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ, თუმცა არც ერთი მათგანი ცალკე აღებული არ განსაზღვრავს ეროვნებას. შეეიცარიის მაგალითზე დაყრდნობით არჩილ ჯორჯაძე აღნიშნავს, რომ „ენა არ არის აუცილებელი პირობა ეროვნული გრძნობის განვითარებისათვის. ხშირად ერთ ტერიტორიაზედ რამდენიმე სხვა და სხვა ენაზედ მოსაუბრე ხალხი ცხოვრობს, ხოლო ეს ხალხი თავის თავს ერთ ერად აღიარებს. შეეიცარიაში გერმანელები, იტალიელები და ფრანგები კი არ სცნოვრობენ, არამედ შეეიცარელები, რომელთაც ერთი შეეიცარული თვით-შეგნება აქვთ, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სამ ენას ლაპარაკობენ“ (ჯორჯაძე 1906: 11).

რუსიფიკაცია ქართულ სკოლებში

ენობრივი განათლების პოლიტიკა არის ენობრივი პოლიტიკის ერთ-ერთი ფორმა, რომლის საშუალებით ხორციელდება პოლიტიკური იდეოლოგიების პრაქტიკაში დანერგვა. იგი შეიძლება იყოს ღია ან ფარული, ან შეიცავდეს ორივე ელემენტს. ღია ენობრივი განათლების პოლიტიკის ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს საგანმანათლებლო პროგრამა, რომელიც განსაზღვრავს, თუ რა უნდა ისწავლებოდეს, რამდენ ხანს, სწავლების რომელი მეთოდოლოგიები და მასალები უნდა იქნეს გამოყენებული. ეროვნული სასწავლო გეგმა დგინდება ოფიციალურ დოკუმენტში და ნაწილდება საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. თუმცა, ხელისუფლების პოლიტიკური ხედვებიდან გამომდინარე, პროგრამა შეიძლება შეიცავდეს ფარულ ასპექტებსაც, კერძოდ, ზოგიერთი ენის ან საგნის გამოორცხვას (Tannenbaum & Shohamy 2023: 10).

მულტილინგუური განათლების მკვლევარი ელანა შოჰამი მიიჩნევს, რომ ენობრივი განათლების პოლიტიკა, ერთი მხრივ, ხელისუფლებამ შეიძლება გამოიყენოს მოსახლეობისაგან ენის ლოიალობის, პატრიოტული გრძნობებისა და კოლექტიური იდენტობის დემონსტრირების მიზნით, მეორე მხრივ, მისი მანიპულირება შესაძლებელია „ქვემოდან ზემოთ“ (“Bottom-up”) სტრატეგიების საშუალებით (Shohamy 2006: 76).

ენობრივი პოლიტიკა რუსიფიკაციის მიმართულებით XIX საუკუნის შუა წლებში ალექსანდრე მეორის ღროს წარიმართა. ადმინისტრაცია მიზნად ისახავდა იმპერიის გაერთიანებას მთელი რიგი ღონისძიებებით, მათ შორის რუსულის დამკვიდრებით. 1863 წლის პოლონეთის აჯანყების შემდეგ რუსული ენა გამოცხადდა პოლონეთის სამეფოს ოფიციალურ ენად. 1872 წლისათვის იქ მთელი საერო განათლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა; 1873 წლის დადგენილებით, მსგავსი ზომები იქნა მიღებული უკრაინული, ბელორუსული, მოლდოვეური, ლიეტუვეური და გერმანული ენების შეზღუდვის მიზნით. ამ კუთხით კავკასია, მათ შორის საქართველოც, რუსიფიკაციის სამიზნე გახდა, სადაც ადგილობრივ მოსახლეობას რუსული ენის შესწავლა ევალებოდა (Laitin 1998). რუსიფიკაციის ძირითად პოლიტიკას წარმოადგენდა დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი განათლების დაწესებულებებში ადგილობრივი ენების რუსულით ჩანაცვლება. მთელ იმპერიაში ეს პოლიტიკა არ იყო თანმიმდევრულად გატარებული. ერთი მხრივ, არსებობდა მრავალი შეუსაბამობა კანონებსა და პოლიტიკას შორის, მეორე მხრივ, კონკრეტულ ზომებს მოჰყვა ბუნდოვანება და წინააღმდეგობა.

ამ მიზანმიმართულ ღონისძიებას ეხმაურება „საქართველოს“ კორესპონდენცია, რომელშიც ნათქვამია, რომ რუსეთის იმპერიის ასიმილაციური პოლიტიკის პირობებში სკოლა წარმოადგენს არა როგორც განათლების ინსტრუმენტს, არამედ პოლიტიკური მიზნებისათვის გამოყენებულ იარაღს. იმპერიული მთავრობის მხრიდან რუსული ენის იძულებითი დანერგვა ფინლანდურ, პოლონურ, ქართულ და სომხურ სკოლებში უნდა ემსახურებოდეს ერთადერთ მიზანს — „მოისპოს ადგილობრივი სხვა-და-სხვაობა, რათა ერთფეროვან უზარმაზარ ფარას უფრო ადვილად მოუაროს თავის თავის სადიდებლად და სასარგებლოდ“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N3).

1860-იანი წლებიდან მოყოლებული რუსეთის იმპერიამ საქართველოში რუსიფიკაციის სისტემური გატარება დაიწყო. საუკუნის ბოლო ათწლეულების განმავლობაში კავკასიის სასწავლო კომიტეტის უფროსი კირილე იანოვსკი თავდაუზოგავად იბრძოდა სკოლებიდან და

ადმინისტრაციული ორგანოებიდან ქართული ენის გასაძეგვბლად (Jones 2005:9). ამ პრობლემასთან დაკავშირებით „საქართველოში“ აქტიურად შეუქდებოდა საკითხი საერო და სამრევლო სასწავლებლებში ქართული ენის განდევნის თაობაზე, რაც გაზეთის მიმართულების ერთ-ერთ გამორჩეულ მახასიათებელს შეადგენს. საყურადღებოა ობერ-პროკურორ კონსტანტინე პობედონოსცევის⁴ მიერ საქართველოს ეგზარხოს პავლე ლებედევისადმი მიძღვნილი წერილი სათაურით „რუსეთის მთავრობა ჩვენზედ რას ჰფიქრობს“. პობედონოსცევი ქართულ სკოლებში მოითხოვდა რუსული ენის გავრცელებას, ხოლო ქართველი სასულიერო პირებისაგან — რუსულის არცოდნის გამო სამრევლო სკოლების ჩამორთმევას. ქართველი ერის გათიშვის მიზნით მას განზრახული ჰქონდა სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთში ქართული ენის ხმარებიდან ამოღება. იგი წერილში აცხადებს:

„ქართული სკოლა უნდა იყოს იარაღი მხოლოდ რუსული ენისა და არა ცოდნის გავრცელებისათვის; სამრევლო სკოლები ქართველ სამღვდელოებას უნდა ჩამოერთვას, რადგან ქართველი სამღვდელოება სანდო არ არის, ვერც რუსულს ასწავლის ხეირიანად; საჭიროა ქართველთა ერის განცალკავება და საქართველოს პროვინციებში სამეგრელოსა, სვანეთსა და აფხაზეთში ქართული ენის სახსენებელი გაწყდესო“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

გაზეთ „საქართველოს“ ფრანგულენოვან „La Géorgie“-ს 1903 წლის პირველ ნომერში დაბეჭდილია პობედონოსცევის წერილის სრული ვერსია „საქართველოს რუსიფიკაცია, პობედონოსცევის ავთენტური წერილი“, რომლის დედაზრი სამეგრელოსა და სვანეთის სკოლებიდან ქართული ენის სრულად გაძეგება და მის ნაცვლად რუსულის დამკვიდრება გახლდათ

⁴ კონსტანტინე პობედონოსცევი (1827-1907) — საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკის მთავარი იდეოლოგი. იგი ეწინააღმდეგებოდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას, ამკვიდრებდა რუსულ ენას ღვთისმსახურებასა და სამრევლო სკოლებში. მისი რეაქციული კურსი მიზნად ისახავდა ქვეყნის საბოლოო შერწყმას რუსეთის იმპერიასთან.

(გაზეთი „La Géorgie”, 1903, N1).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოში საგანმანათლებლო რუსიფიკატორული პოლიტიკის გატარება ჯერ კიდევ 1801 წლიდან დაიწყო და მის მთავარ ამოცანას სკოლებიდან ქართული ენის განდევნა წარმოადგენდა. მან თავისი უკიდურესი გამოვლინება 80-იანი წლების დასაწყისიდან ჰპოვა. ქართული ენის სწავლება სკოლებში იმ მცირე საათების ფარგლებშიც კი, რაც მას ჰქონდა დათმობილი, აფერხებდა და ხელს უშლიდა „რუსული ცივილიზაციის” გავრცელებას, ე. ი. გარუსების განხორციელებას.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში იანოვსკის ერთ-ერთი თვალსაჩინო დოკუმენტია ცალკე წიგნად გამოცემული კავკასიის სასწავლო ოლქის 1881 წლის სასწავლო გეგმა, რომელიც მიზნად ისახავდა დაწყებითი სკოლებიდან მშობლიური ენის გამოყენების არეალის შეზღუდვასა და მთელი სასწავლო პროცესის რუსულ ენაზე გადაყვანას. გეგმის თანახმად, დაწყებით სკოლებში მხოლოდ პირველ წელს ყველა საგანი ისწავლებოდა მშობლიურ ენაზე, მეორე წელს — მშობლიურ და რუსულ ენებზე, ხოლო მესამე წელს სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს სკოლებიდან ქართული ენა მთლიანად იდევნებოდა და ცალკე დისციპლინადაც აღარ ისწავლებოდა. ქართველი პედაგოგის ტროფიმე ხუნდაძის შეფასებით, იანოვსკის მიზანი გამოიხატებოდა იმაში, რომ საქართველოში სწორედ სკოლა უნდა ყოფილიყო რუსიფიკაციის გავრცელების ერთ-ერთი მძლავრი იარაღი, რის გამოც დაიწყო ქართული სკოლებისათვის საზიანო და საწინააღმდეგო მეთოდების გამოყენება (ხუნდაძე 1939: 37).

1881 წლის სასწავლო გეგმის გაუქმებამ ქართული ენის კიდევ უფრო შეზღუდვა გამოიწვია. კავკასიის სასწავლო ადმინისტრაციამ სამეგრელოსა და სვანეთის საერო და სამრევლო სკოლებიდან სრულიად განდევნა ქართული, რომელიც გამოცხადებული იყო არამშობლიურ ენად. მიუხედავად იმისა, რომ მასწავლებლები ქართულს უპირატესობას ანიჭებდნენ, სწავლის პროცესში ევალუბრდით განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმოთ მეგრულისა და სვანურისათვის. სწორედ ამ მიზანს

ემსახურება „საქართველოში“ დაბეჭდილი ჰობედონოსცევის უკმაყოფილო წერილი. სამრევლო სკოლებში იგი საჭიროდ მიიჩნევდა მეგრულსა და სვანურ ენებზე საღმრთო წიგნების თარგმნასა და ღვთისმსახურების შემოღებას: „ამ ენების საშუალებით რუსული ენის შესწავლა ისე, როგორც საერო სკოლებშია. ხოლო სამრევლო სკოლებში ამ გარემოებას ყურადღებას არ აქცევენ და ადგილობრივი სამღვდლოება სამოსწავლო უწყებას ხელს არ უწყობს მეგრულ და სვანურ ენებზე ლოცვების გამოცემაში“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

როგორც ვხედავთ, საერო და სამრევლო სკოლებში კავკასიის სასწავლო ადმინისტრაცია ცდილობდა ქართული ენა მეგრულითა და სვანურით შეეცვალა და ამ გზით უზრუნველყო თავისი საბოლოო მიზნის განხორციელება. ამგვარი ღონისძიება ემსახურებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებთა გათიშვის საქმეს და მიმართული იყო ქართველი ერის კონსოლიდაციის წინააღმდეგ. ამავე გაზეთის რუბრიკაში „ქართულ ცხოვრების მატიანე“ ვკითხულობთ: „ჩვენს გაზეთში დაბეჭდილი ჰობედონოსცევის წერილიდამ აშკარად სჩანს, მთავრობის წადილია ქართველთა ტომის განცალკევება და ერთმანეთისაგან დაშორება“ (გაზეთი „საქართველო“ 1903, N4).

ქართლ-კახეთის საეპარქიო სკოლის მეთვალყურემ, დეკანოზმა იოანე ვოსტორგოვმა⁵ 1901 წლიდან შემოიღო ახალი სასწავლო გეგმა, რომლის მიხედვით, ქალაქის ყველა სამრევლო სკოლაში ნაცვლად მშობლიური ენისა, სწავლება რუსულ ენაზე უნდა დაწყებულიყო. მან დიდი როლი შეასრულა სამეგრელოსა და სვანეთის სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენის განდევნის საქმეში. ვოსტორგოვმა სცადა მეგრულ და სვანურ ენებზე რელიგიის სწავლების შემოღება, რასაც მოსახლეობის მხრიდან შედეგი არ მოჰყოლია (სიგუა 1959 : 17). ამ ფაქტის შესახებ გაზეთი

⁵ იოანე ვოსტორგოვი (1864-1918) — საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკის ერთ-ერთი ყველაზე რადიკალური გამტარებელი, რომელიც აქტიურად უჭერდა მხარს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებას და ქართული ენის განდევნას ღვთისმსახურებიდან.

„საქართველო“ იტყობინება, რომ მთავრობა დიდი ხანია ცდილობდა სამეგრელოს ეკლესიებიდან ქართული ენის გამოდევნას. რაკი ეს უკმაყოფილებას გამოიწვევდა ადგილობრივ მოსახლეობის მხრიდან, ამიტომ შეუძლებელი იყო ამ საქმის განხორციელება, მაგრამ ვოსტორგოვმა განიზრახა იმავე მიზნის მიღწევა სხვა გზით: „გამოდევნა სამეგრელოს და სვანეთის სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენა იმ მოსაზრებით, რომ რაკი ქართული წერა-კითხვა არავის ეცოდინებოდა, სამღვდლოებაც დაივიწყებს ქართულს წერა-კითხვას, მაშინ ეკლესიიდანაც ადვილი გამოსადევნი იქმნება ქართულიო“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N5).

სამეგრელოში ვოსტორგოვის მავნებლური საქმიანობის შესახებ ინფორმაციას გვაწვდის ფრანგულენოვანი ორგანო *‘La Géorgie’* სათაურით „ვოსტორგოვის მუშაობა“ (*‘l'oeuvre de Vostorgof’*). როგორც გაზეთის კორესპონდენტი წერს, ვოსტორგოვი საქართველოს ეგზარქოსის ალექსის თანხლებით სამეგრელოში იმყოფებოდა. ეს არ გახლდათ ორი სულეირი მამის მოგზაურობა, არამედ ორი ტირანის „ექსკურსია“. მათ თან ახლდნენ ინფორმატორები, პოლიციის აგენტები და კაზაკები. ეგზარქოსი და ვოსტორგოვი მოსახლეობისაგან ოვაციებსა და პომპეზურ დახვედრას ელოდნენ, მაგრამ იმედგაცრუებულები დარჩნენ. სამეგრელო აფხაზეთთან და სვანეთთან ერთად რუსეთის მთავრობის სამიზნეს წარმოადგენდა. საქართველოში ეს კამპანია წამოიწყო წმინდა სინოდის პროკურორმა პობედონოსცევმა, რომელსაც ყოველთვის ჰყავდა თავისი აგენტები სამეგრელოში. მათი აზრით, „მეგრელები არ არიან ქართველები, მათი ენა არ არის ქართული, შესაბამისად, რუსული ენა უნდა შემოიღონ სამეგრელოს სკოლებსა და ეკლესიებში“. პობედონოსცევის მიერ წამოწყებული პროექტი, რომელიც საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი კუთხის გამოყოფას ისახავდა მიზნად, უშედეგოდ დასრულდა. მეგრელებმა იცოდნენ, რომ მოგზაურები „ბოროტი დავალების შესასრულებლად ჩამოვიდნენ“; მათ კარგად ესმოდათ სამშობლოსაგან გამოყოფის საფრთხე და ამიტომაც არ მალავდნენ უკმაყოფილების გამოხატვას. ფოთში ეგზარქოსი ადგილობრივმა დელეგაციამ მიიღო. ერთ-ერთმა წევრმა მას

მიმართა: „ჩვენ არაფერი გვაქვს მთავრობისა და რუსული ენის წინააღმდეგ. მხოლოდ გთხოვთ, რომ დატოვოთ ჩვენი ეროვნული ენა — ქართული ენა ჩვენს ეკლესიებსა და სკოლებში“ (გაზეთი „La Géorgie“, 1903, N4).

ვოსტორგოვის სახელს უკავშირდება კუკიის საეკლესიო სამრევლო სკოლის საკითხი. სკოლაში, სადაც 40 ქართველი და 6 რუსი მოსწავლე ირიცხებოდა, სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. „ვაშა რუსულ პედაგოგიას, რომლის მოთავეც გახლავთ გაფუჭებული ვოსტორგოვი“. აღნიშნული ფაქტის შესახებ გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციას გადაწყვეტილი ჰქონდა ეცნობებინა ევროპული საზოგადოებისათვის, თუ როგორი მეთოდებით ახორციელებდა ვოსტორგოვი პედაგოგიურ საქმიანობას რუსეთის „პრესტიჟის ასამაღლებლად“ (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N9).

ქართული ენის ემანსიპაცია დამოკიდებული იყო რუსეთის მიერ მოვლენილი მოხელეებისათვის ადგილობრივ ენათა ცოდნის მოთხოვნისა და ქართულის სწავლების ენად აღიარების შემთხვევაში. რუსი ჩინოვნიკები გულგრილობას იჩენდნენ ქართული ენის ცოდნის საქმეში. ემიგრაციის პერიოდული ორგანო „საქართველო“ კრიტიკულად აფასებს გურია-სამეგრელოს სკოლების საეპარქიო მეთვალყურედ ვასილიევის დანიშვნას. პუბლიკაციის ავტორი აღნიშნავს, რომ მეთვალყურე არ ფლობს ქართულ ენას, რომელსაც რუსიფიკაციის დეკლარირებულ გამოვლინებად განიხილავს. ქართული ეროვნული თვითმყოფადობის შესასუსტებლად წერილში ხაზგასმულია ცარისტული რუსეთის ინტერესი, თუმცა წერილის ავტორს დამაიმედებლად მიაჩნია ის, რომ მოსახლეობაში მსგავსი ზომების გატარება საპირისპირო შედეგს გამოიღებდა: „ჩვენი ხალხი დღეს იმდენად არის გამოფხიზლებული, რომ ვასილევი და ვოსტორგოვები თავის ენას არამცთუ დაავიწყებენ, უფრო შეაყვარებენ და მისის შესწავლის სურვილს უფრო გაუღვიძებენ“ (გაზეთი „საქართველო“ 1905, N20).

ნიშანდობლივია, რომ XIX საუკუნის ბოლოს ქართული ინტელიგენციის ბრძოლას სამეგრელოში ქართული ენის სწავლების შემოღებისათვის წარმატება არ მოჰყოლია. ამის ერთ-ერთ მაგალითად შეიძლება დასახელდეს 1894 წლის 2 დეკემბერს ფოთის ქალაქის საბჭოს

მიერ გამართული სხდომა, რომელმაც განიხილა სამეგრელოს სასწავლებლებში ქართული ენის სწავლების შემოღების საკითხი და აღძრა შუამდგომლობა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის წინაშე. დადგენილებას თან ახლდა მიმართვა, რომელსაც ხელს აწერდა ქალაქ ფოთის თავი ნიკო ნიკოლაძე:

„...უმორჩილესად ვთხოვ თქვენს მაღალ კეთილშობილებას გასცეს სათანადო განკარგულება, რათა საქალაქო სასწავლებელში მომავალი აკადემიური წლის დასაწყისიდან დააწესოს ქართული ენის საგალდებულო სწავლება ადგილობრივი ბავშვებისათვის. ამასთანავე, გაცნობებთ, რომ ქალაქის საბჭო მასწავლებლისათვის გაიღებს საჭირო თანხას მანამდე, სანამ სასწავლებელში ქართული ენის სწავლება გაგრძელდება“ (სიგუა 1959: 54).

სწავლების „მუნჯური მეთოდი“

უცხო ენების სწავლების მეთოდოლოგიის ისტორიამ განვითარების რამდენიმე ეტაპი გაიარა. ერთ-ერთი გახლდათ XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან დაწყებული პირდაპირი, ანუ ბუნებრივი, ე. წ. „მუნჯური მეთოდი“, რომელიც ფართოდ იყო გავრცელებული აშშ-ში, ევროპის ქვეყნებში, რუსეთსა და, მათ შორის, საქართველოში. პირდაპირ მეთოდს საფუძვლად უდევს მოსწავლეთა მიერ მშობლიური ენის ათვისების პროცესი.

ფრანსუა გუენი გახლდათ მეცხრამეტე საუკუნის ერთ-ერთი რეფორმატორი, რომელმაც შეიმუშავა ბავშვებისათვის უცხო ენის სწავლების მეთოდოლოგია (Gouin 1892). საუკუნის ბოლოს სხვებმაც მიაქციეს ყურადღება ენის სწავლების ნატურალისტურ პრინციპებს და ამ მიზეზით ზოგჯერ მათ „ბუნებრივი“ მეთოდის დამცველებად მოიხსენიებენ. XIX საუკუნეში ენის გაკვეთილებზე ბუნებრივი მეთოდით ხელმძღვანელობდა ლამბერტ სოვერი. იგი იყენებდა ინტენსიურ ზეპირ ინტერაქციას სამიზნე ენაზე. 1860-იანი წლების ბოლოს სოვერმა გახსნა ენის სკოლა ბოსტონში და მის მეთოდს მალევე უწოდეს ბუნებრივი

მეთოდი (Sauveur 1874). სოვერი და ბუნებრივი მეთოდის სხვა მომხრეებიც ამტკიცებდნენ, რომ უცხო ენა უნდა ისწავლებოდეს თარგმანის ან მოსწავლის მიერ მშობლიური ენის გამოყენების გარეშე (Richards & Rodgers 2001:11).

ცნობილმა გერმანელმა ენათმეცნიერმა და პედაგოგმა მაქსიმილიან დელფინიუს ბერლიცმა 1878 წელს როდ აილენდის შტატში დაიწყო ინგლისურის, როგორც უცხო ენის სწავლება. გავრცელებული ცნობის თანახმად, ერთმა შემთხვევამ ხელი შეუწყო სწავლების ახალი მეთოდის შემუშავებას. ბერლიცი ავად გახდა და ფრანგ კოლეგას სთხოვა ჩაეტარებინა გაკვეთილი. კოლეგამ თითქმის არ იცოდა სალაპარაკო ინგლისური, თუმცა მან ინტუიციურად გამოძებნა მოსწავლეებისათვის ინფორმაციის მიწოდების გზა და შეძლო სიტყვების თარგმნა მშობლიური ენის გამოყენების გარეშე. წარმატებული ცდის შედეგად, ბერლიცმა და მისმა კოლეგამ საფუძველი ჩაუყარეს უცხო ენის სწავლების „პირდაპირ მეთოდს“, რომელიც მოგვიანებით საყოველთაოდ ცნობილი გახდა როგორც „ბერლიცის მეთოდი“ (Berlitz 1916:10). ამ მეთოდმა დიდი წარმატება მოიპოვა მდიდარ მოტივირებულ კლიენტებს შორის, თუმცა მისი დანერგვის მცდელობებმა საშუალო სკოლაში სასურველი შედეგი ვერ მოიტანა. იგი არ ითვალისწინებდა სასკოლო განათლების რეალობას და არ გააჩნდა საკმარისი მეთოდოლოგიური საფუძველი. გარდა ამისა, პირდაპირ მეთოდს ჰქონდა მთელი რიგი უარყოფითი მხარე: მასწავლებელთა ის ნაწილი, ვინც მშობლიურ ენას ფლობდა, არ იყო საკმარისად პროფესიონალი და შესაბამისად, არ შეეძლო მეთოდოლოგიური პრინციპების დაცვა.

პირდაპირმა მეთოდმა სპეციალისტების ყურადღება მიიპყრო და ენის სწავლება ახალ ეპოქაში გადაიყვანა. ეს გახლდათ „მეთოდების ეპოქის“ დასაწყისი (Richards & Rodgers 2001: 12). საქართველოში XIX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისიდან განათლების სფეროში დაიწყო კიდევ ერთი ანტიპედაგოგიური, უკიდურესად რეაქციული ღონისძიების გატარება — ე. წ. „მუხჯური მეთოდის“ დანერგვა სკოლებში, რომლის ორგანიზატორი იყო ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების დირექტორი ლევიტსკი.

ქართული პედაგოგიკის მკვლევრისა და ისტორიკოსის ტროფიმე ხუნდაძის დაკვირვებით, „მუნჯური მეთოდი“, რომელმაც XIX საუკუნის ქართული საზოგადოება ასე ააღლვა, კახეთის სკოლებში, ზოგადად თბილისის გუბერნიაში, არ გავრცელებულა. მისი ინიციატივა ეკუთვნოდა ქუთაისის გუბერნიის სკოლების დირექტორს ლევიტსკის და ამ გუბერნიაში გავრცელდა” (ხუნდაძე 1951: 122).

„მუნჯური მეთოდის” გამოყენების დროს მასწავლებელს ეკრძალებოდა აეხსნა მოსწავლეებისათვის მათთვის გასაგებ მშობლიურ ენაზე ის საკითხები, რაც რუსული ენის სწავლებასთან იყო დაკავშირებული. თარგმანის დროს დაუშვებელი იყო უცნობი სიტყვებისა და ტერმინების განმარტება მშობლიურ ენაზე. თვალსაჩინოებისა და სხვა საშუალებათა გამოყენებით ყოველი რუსული სიტყვა ამავე ენაზე უნდა ყოფილიყო განმარტებული. ბუნებრივია, რომ ამ გზით ნასწავლი ბევრი სიტყვა მოსწავლეებისათვის ისევ გაუგებარი დარჩებოდა. ასეთ ვითარებაში მოსწავლეს მხოლოდ მექანიკურად უნდა დაეხეობოდა სიტყვა, რომლის მნიშვნელობა მისთვის უცნობი იყო. „მუნჯური მეთოდის” არსისა და ბუნების შესაბამისად, მასწავლებელი იძულებული ხდებოდა თვალსაჩინოების საშუალებით ეჩვენებინა ბევრი ისეთი მოქმედება, რომელიც თვითონ მას უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენებდა, ხოლო მოსწავლეებს კი არაფერს აძლევდა. ცნობილია ფაქტები, როდესაც მასწავლებელი ხან ძაღლის როლს ასრულებდა გაკვეთილზე და ძაღლივით ყეფდა, ხან ქათამს ბაძავდა და ა. შ. ამის მაგალითებს, პირველ რიგში, თვითონ ლევიტსკი აძლევდა მასწავლებლებს თავის „სანიმუშო” გაკვეთილებზე, რომელსაც მასწავლებელთა კურსებსა და შეკრებებზე ატარებდა. „მუნჯური მეთოდის” საფუძველზე მან შეადგინა რუსული ენის ახალი სახელმძღვანელო „რუსული ენის კურსი ამიერკავკასიის დაწყებითი სკოლებისათვის“, 1894. აი, როგორ ასაბუთებს ლევიტსკი „მუნჯური მეთოდის” გამოყენების მიზანშეწონილობას: „მშობლიური ენის ცოდნა ხელს უშლის სხვა ენის შესწავლას და აქედან დასკვნაც თავისთავად გამომდინარეობს: ის არ უნდა იქნეს გამოყენებული სხვა (რუსული) ენის შესასწავლად და იგი არ უნდა ისწავლებოდეს როგორც მისი

ხელისშემშლელი” (ხუნდაძე 1951: 110). ლევიტსკი იყენებდა რა თავის ძალაუფლებას, როგორც სახალხო სკოლების დირექტორი, ადმინისტრაციული წესით ავრცელებდა თავის სახელმძღვანელოებს დასავლეთ საქართველოს სკოლებში და მოითხოვდა იაკობ გოგებაშვილის „რუსსკოე სლოვო“-ს განდევნას.

საქართველოს სასწავლო დაწესებულებებში „მუნჯური მეთოდის“ რაობასა და გამოუსადეგრობაზე 1904 წლის „ცნობის ფურცელში“ დაბეჭდილია ვრცელი წერილი „მუნჯური მეთოდი“. გაზეთში აღწერილია, რომ ბოლო დროს არარუსულენოვან სკოლებში გაბატონდა სწავლების ეგრეთ წოდებული „ბუნებრივი“ ანუ „მუნჯური“ მეთოდი. ავტორის აზრით, ასეთი მიდგომა სრულად უშედეგოა. მეთოდის პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ მასწავლებელსა და მოსწავლეს ეკრძალებათ კომუნიკაცია იმ ენაზე, რომელიც ორივესთვის მშობლიურია და დაბადებიდან სრულყოფილად ფლობენ. „მერე, რა სარგებლობა მოაქვს ამ მეთოდს? არავითარი“. თუ მასწავლებელი მხოლოდ გაუგებარი „მუნჯური“ ნიშნებით მიუდგება „შესასწავლეს საგანს“, მოსწავლე ზედაპირულად და ბუნდოვნად შეითვისებს იმას, რასაც ამ მეთოდით აუხსნიან (გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1904. N2652). „მუნჯური მეთოდის“ არაეფექტურობას სამართლიანად აფასებდა ჟურნალი „განათლება“. ავტორი აკრიტიკებდა აღნიშნულ მეთოდს და განმარტავდა, რომ მისი ოცდაათწლიანი არსებობის მიუხედავად, მეთოდმა ვერ ჰპოვა ფართო აღიარება და პრაქტიკული გამოყენება, „რადგან მას თან ახლდა მრავალრიცხოვანი ხელოვნურობა. ის გამოსადეგია გამოუცდელი მასწავლებლის ხელში, ხოლო გამოცდილი მასწავლებელი კი მის მეოხებით ვერაფერს სარგებლობას ვერ მიაღწევს“ (ჟურნალი „განათლება“, 1913, N2).

„ნატურალური მეთოდის“ შესახებ საინტერესო ცნობებს შეიცავს გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, რომლის თანახმად, სწავლების ნატურალური ანუ ბუნებრივი მეთოდი უარყოფს უცხო ერების წარმომადგენელთა დედაენას და სრულად გამოორიცხავს მშობლიურ ენაზე სწავლებას. ეს მიდგომა ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჩამოყალიბდა (მისი მთავარი წარმომადგენლები იყვნენ გენესი და ბერლიცი), რის შედეგადაც მან

ფართო გაგრცელება ჰპოვა გერმანიაში. აქ შეიქმნა არაერთი სახელმძღვანელო როსსმანის, შმიდტის, ცაპასის, ბიზბაუმისა და სხვათა მიერ. მოგვიანებით კი ეს მეთოდი რუსეთის იმპერიაში შელცელისა და კავკასიაში ლევიტსკის მიერ დამკვიდრდა (გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1904, N2597).

აფხაზეთისა და სამეგრელოს სკოლების მაგალითზე დაყრდნობით, „მუნჯური მეთოდის“ დამკვიდრებას და ლევიტსკის ძალადობრივ ქმედებებს ეხმაურება ემიგრაციის გაზეთი „საქართველო“ და შემდეგი სახის ინფორმაციას აქვეყნებს:

„სამეგრელოსა და აფხაზეთის სკოლების მასწავლებლებს ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების ინსპექტორისაგან მოწერილობა მოუვიდათ და ებრძანათ, ბავშვებს სკოლებში უეჭველად მუნჯურის მეთოდით ასწავლონ ხოლმე, რომ ამნაირად ქართულის ხსენება სრულიად გააქრონ დასავლეთ საქართველოში“ (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N1).

სკოლებში „მუნჯური მეთოდის“ დანერგვას საფუძვლად დაედო პოლიტიკური სარჩული — იგი ემსახურებოდა ქართული ენის შევიწროებას და მიმართული იყო ქართველი ხალხის ეროვნული ინტერესების წინააღმდეგ. ამიტომაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ საბრძოლო ამოცანად მისი აღკვეთა სამართლიანად იქნა მიჩნეული. ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლები სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდნენ ყველა ამ ღონისძიებას, მაგრამ უშედეგოდ. ცარიზმი ურყევად ატარებდა დენაციონალიზაციის პოლიტიკას, სულ უფრო მკაცრ და სასტიკ ზომებს იღებდა, რათა მოესპო ქართული ენა, კულტურა და ერი. ამ პირობებში ქართულ ენაზე სწავლება მხოლოდ საეკლესიო სკოლებში მიმდინარეობდა. სამრევლო სკოლებში იერიში ქართული ენის წინააღმდეგ იმ პერიოდიდან დაიწყო, როდესაც მათ სათავეში ჩაუდგა ვოსტორგოვი. საყურადღებოა ქართველი ისტორიკოსის თედო ჟორდანას წვლილი ქართული ენის დაცვის საქმეში. იგი გურია-სამეგრელოს სამრევლო სკოლების მეთვალყურის პოზიციას იკავებდა და სწავლების „მუნჯური მეთოდი“ მისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა: „მკითხეს მუნჯურ მეთოდზე,

რომელსაც მხარს უჭერდა მ. ვოსტორგოვი. მე უარყავ ეს მეთოდი და „შედარებითი მეთოდი“ ვამჯობინე, ე.ი. რუსული ენის შესწავლა ქართული ენის დახმარებით” (ჯორდანია 1913: 5). ქართულმა პრესამ აღძრა საკითხი სასწავლებლებში ქართული ენის ინტენსიური სწავლების შესახებ და სერიოზული ბრძოლა გამოუცხადა „მუნჯური მეთოდის“ გამტარებლებს.

უცხოელი ავტორები საქართველოში რუსიფიკაციის შესახებ

დასავლეთევროპულ საზოგადოებაში გაზეთი „საქართველო“ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საქართველოსა და მისი ისტორიის შესახებ ცნობიერების ამაღლებაში. მასში სისტემატურად იბეჭდებოდა უცხოელი პოლიტიკოსებისა და მეცნიერების მოსაზრებანი, რომლებიც ეხებოდა როგორც ქვეყნის პოლიტიკურ მომავალს, ისე მის კულტურულ მემკვიდრეობას. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს უცხოელ ავტორთა დაკვირვებები ქართული ენის როლისა და მისი მდგომარეობის შესახებ. საინტერესოა, როგორ შეხედნენ ევროპაში გაზეთ „საქართველოს“ და მისი ფრანგულენოვანი ორგანოს „La Géorgie“-ს გამოცემას. „საქართველოში“ არსებობდა სპეციალური რუბრიკა სახელწოდებით „როგორ მიეგებნენ „საქართველოს“ გამოსვლას ევროპის პრესა და ევროპელი საზოგადო მოღვაწენი“. განსაკუთრებით საგულისხმოა მნიშვნელოვანი და ფასეული წერილები საქართველოს, ქართველი ხალხისა და ქართული ენის მდიდარი ისტორიული წარსულის შესახებ. საფრანგეთის აკადემიის წევრი ანატოლ ლერუა-ბოლიე⁶ მადლიერებას გამოხატავს რედაქციის წინაშე გაზეთ „La Géorgie“-ს გამოგზავნისთვის. იგი აღნიშნავს, რომ პირადად იცნობს საქართველოს, რომელსაც მსოფლიოში ერთ-ერთ ულამაზეს ქვეყნად მიიჩნევს. წერილში

⁶ ანატოლ ლერუა-ბოლიე (Anatole Leroy-Beaulieu) — ფრანგი ისტორიკოსი, მწერალი და პუბლიცისტი. იგი გახლდათ ავტორი რუსეთის პრობლემებისადმი მიძღვნილი ისტორიული და პოლიტიკური ნაშრომებისა. მას ეკუთვნის წიგნი „ებრაელები და ანტისემიტიზმი, ისრაელი ერებს შორის“ (ფრანგ.: *Les Juifs et l'antisémitisme, Israël chez les nations*), რომელიც 1893 წელს პარიზში გამოქვეყნდა. 1904 წელს ლერუა-ბოლიე კითხულობდა ლექციებს შეერთებული შტატების სხვადასხვა უნივერსიტეტში.

ხაზგასმულია რუსეთის იმპერიული პოლიტიკისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება, რომლის მიზანს ქართველი ერის გარუსება წარმოადგენდა. ავტორის მტკიცებით, მცირე ერებს აქვთ სრული უფლება, დაიცვან საკუთარი იდენტობა და მშობლიური ენა (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N4).

ევროპელ ინტელექტუალთა წრიდან საქართველოს საკითხებითა და ბედით დაინტერესებული იყო ფრანგი პოეტი და ჟურნალისტი პიერ კიარო⁷. ფრანგულ გაზეთ „ეროპენში“ (L'Européen) დაიბეჭდა მისი წერილი „ცარიზმი და საქართველო“, რომლის ქართული თარგმანი „საქართველოს“ რედაქციამ გამოაქვეყნა. საქართველოს ისტორიულ და პოლიტიკურ მიმოხილვასთან ერთად, წერილში ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ქართული ენის საკითხებს. მისი დაკვირვებით, რუსიფიკატორულმა პოლიტიკამ ბოლო პერიოდში კავკასიაში მნიშვნელოვნად გამოაფხიზლა ეროვნული თვითშეგნება. პოპედონოსცევი 1892 წლიდან დაუფარავად აცხადებდა, რომ ქართული სკოლა რუსული ენის გავრცელების იარაღად უნდა ქცეულიყო. ქართული ენის შენარჩუნების გამო პოპედონოსცევი საყვედურობდა ქართველ მასწავლებლებს და განსაკუთრებულ სიმპათიებს გამოხატავდა მეგრულისა და სვანურის მიმართ. მას მიაჩნდა, რომ თითქმის ამ ენებს ქართული ენა „ემტერებოდა“. ამის გამო მისი მიზანი იყო ქართულის განდევნის გზით მეგრულ და სვანურ ენებზე წიგნების თარგმნა და სკოლებში რუსულზე სწავლების დამკვიდრება (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N4).

ევროპაში გაზეთ „საქართველოს“ დაარსება არც ერთ-ერთ ავტორიტეტულ და უძველეს ინგლისურ გაზეთ „თაიმსს“ („The Times“) გამოორჩენია მხედველობიდან. 1903 წლის 15 აგვისტოს ფურცლებზე

⁷ პიერ კიარო (Pierre Quillard) — ფრანგი სიმბოლისტი პოეტი, დრამატურგი, ლიტერატურის კრიტიკოსი, ფილოსოფოსი, ელინისტი მთარგმნელი და ჟურნალისტი. როგორც მოაზროვნე და ანარქისტი აქტივისტი, იგი საფრანგეთში არმენოფილური მოძრაობის ერთ-ერთი მომხრე იყო. 1900 წელს მან დააარსა ჟურნალი „Pro Armenia“, რომელიც მხარს უჭერდა სომხურ იდეებს.

კორესპონდენტი უამბობს მკითხველს „La Géorgie“-ს შესახებ. გაზეთში ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, რომ ქართველ საზოგადოებაში ჩამოყალიბდა ეროვნული თვითმყოფადობის დაცვის სურვილი, რის გამოც პარიზში დაარსდა სპეციალური ორგანო „La Géorgie“. წერილის თანახმად, ძველი ქართული სამეფო 1801 წელს რუსეთის იმპერიას აღექვსანდრე I-ის დროს შეუერთდა, რომელმაც ქართველებს მშობლიური ენის შენარჩუნება აღუთქვა, თუმცა ეს დაპირება მხოლოდ ფორმალური აღმოჩნდა. ამის შემდეგ რუსეთის ხელისუფლება საქართველოს გარეუბნების პოლიტიკას მიზანმიმართულად ატარებდა. ქვეყანამ დაკარგა ყველა ეროვნული დაწესებულება და საკუთარი ადმინისტრაციული უფლებებიც ვერ შეინარჩუნა. „ქართული ენა სკოლებში აღკრძალულია და პოპედონოსცემა, რუსეთის გავლენის გასაძლიერებლად, სამრევლო სკოლების ხელმძღვანელობაც კი წაართვა ადგილობრივ სამღვდელოებს“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N7).

ცნობილმა დანიელმა კრიტიკოსმა გეორგ ბრანდესმა⁸ დანიურ გაზეთ „პოლიტიკენის“ (Politiken) 180-ე ნომერში საქართველოს მიუძღვნა ვრცელი წერილი — „ქართველი ერი“, რომელიც 1903 წელს დაიბეჭდა. როგორც ავტორი წერს, 1801 წელს პავლე პირველმა თავმჯდომარედ გამოსცა ბრძანებულება, რომლის საფუძველზე საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან სრული შეერთება გამოცხადდა. მას შემდეგ, რაც ქართველმა ხალხმა თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში იძულებითი დუმილი შეინარჩუნა, საბოლოოდ მათი მხრიდან კვლავ გამოიკვეთა თავისუფლებისაკენ სწრაფვა. ავტორი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ „ქართული დედა-ენა განდევნილია სკოლებიდან. ამას ცხადად ვხედავთ პოპედონოსცევის წერილიდან,

⁸ გეორგ ბრანდესი (Georg Brandes) — დანიელი ლიტერატურათმცოდნე, პუბლიცისტი, ფილოსოფოსი და კრიტიკოსი. მის ნაშრომებს შორის აღსანიშნავია მონოგრაფიები: „კრიტიკოსები და პორტრეტები“ (1870), „ესეები“ (1889), „მსოფლიო ომი“ (1915), „ფრანსუა დე ვოლტერი“ (1916–17) და სხვა. 1914 წელს გამოქვეყნდა მისი ნაშრომი „ფრიდრიხ ნიცშე“ (Friedrich Nietzsche), რომელიც მოიცავდა ნიცშესა და ბრანდესის შორის ურთიერთობის ამსახველ მასალას.

რომელშიც სამღვდელოებას უკრძალავს სამრევლო სკოლებში ქართულ ენაზედ ასწავლონ”. ავტორის შეფასებით, მსგავსი ზომების გატარება ემსახურებოდა ერთდღერთ მიზანს — სკოლებში რუსული ენის გავრცელებასა და გამყარებას. ამასთან, სკოლების რაოდენობა ძალიან მცირეა და მათი მდგომარეობა იმდენად საგანგაშო, რომ მოსწავლეთა უმეტესი ნაწილი წერა-კითხვასაც ძლივს ახერხებს (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N6).

დასკვნა

წინამდებარე სტატიის მიზანი გახლდათ XX საუკუნის დასაწყისის ემიგრაციის ქართული გაზეთის „საქართველოს“ მიხედვით საქართველოში რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის საკითხების შესწავლა. XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქვეყანაში არსებულმა მდგომარეობამ საგანმანათლებლო სფეროში თავისი უკიდურესი სახე მიიღო, როდესაც სახალხო განათლებას კავკასიაში ხელმძღვანელობდა კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი კირილე იანოვსკი.

რუსიფიკატორული პოლიტიკა მიმართული იყო ყოველგვარი ადგილობრივი ელემენტების წინააღმდეგ — ენის, ერის კულტურის აღმოფხვრისაკენ და მიზნად ისახავდა ქართველი ხალხის ასიმილაციას. სახალხო, სამრევლო და სასულიერო სასწავლებლებში მძაფრად გამოვლინდა ცარიზმის რეაქციული კოლონიური პოლიტიკის არსი და ხასიათი, რომლის მთავარ მიზანს მომავალი ქართველი თაობის გარუსება და ასიმილაცია შეადგენდა. საზოგადოებრივ მოძრაობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა რუსიფიკატორული პოლიტიკის მხილვასა და ჯანსაღი საზოგადოებრივი აზრის შექმნას. ამ თვალსაზრისით ფართოდ იყო გამოყენებული პროგრესული მიმართულების ორგანო „საქართველო“, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ქართული ენის დაცვისა და მისი მნიშვნელობის განმტკიცების საქმეში. ქართული დემოკრატიული საზოგადოება, მწერლები, პუბლიცისტები, საზოგადო მოღვაწეები, პედაგოგები გაბედულად გამოდიოდნენ სასწავლო დაწესებულებების ადმინისტრაციის იმ პირების წინააღმდეგ, რომლებიც ქართველი ხალხის, მისი ენისა და კულტურის განადგურებისაკენ იყენენ მიმართული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბენდიანიშვილი, ა. (2008). ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა XIX ს. 60-იანი წლებიდან 1921 წლამდე. *რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში*. თბილისი, 341-372.
- გაგუა, ვ. (1974). *სახალხო განათლება მე-19 საუკუნის რეფორმის შემდგომ საქართველოში*. თბილისი.
- ელი-აძე (1913). *შინაური მიმოხილვა. 1881 წელს მთავრობის მიერ მოწონებული და დამტკიცებულის სასწავლო გეგმის გარშემო. განათლება, სამეცნიერო-პედაგოგიური და სალიტერატურო ჟურნალი* №2. 144-153.
- ლომთაძე, თ. (2017). ენობრივი პოლიტიკა — დეფინიციები და ტიპები. *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XLV*. თსუ არხოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. 99-108.
- ქორდანი, თ. (1913). *ქართული ენისათვის ბრძოლა 1882-1910 წლებში*. ქუთაისი.
- სიგუა, ს. (1959). *ნარკვევები სახალხო განათლებისა და პედაგოგიურ იდეათა განვითარების ისტორიიდან საქართველოში*. თბილისი.
- შარაძე, გ. (2001). *ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია*. ტომი. I. თბილისი.
- შეელიძე, დ. (1993). *პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში - ფედერალისტები*. თბილისი.
- ჩაჩანიძე, ი. (2005). ენობრივი სიტუაციის პრობლემა მე-20 საუკუნის სოციალნიგვისტიკაში. *ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია*. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, არხოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. თბილისი.
- ჭუმბურიძე, დ. (2008). განათლების სისტემა რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის სამსახურში. *რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში*. თბილისი, 301-322.
- ხუნდაძე, ტ. (1939). *ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა*

- საქართველო ში. თბილისი.
- ხუნდაძე, ტ. (1951). *ნარკვევები სახალხო განათლების ისტორიიდან საქართველო ში (XIX საუკუნე)*. თბილისი.
- ჯანელიძე, ო. (2008). რუსული კოლონიალიზმის არსი. *რუსული კოლონიალიზმი საქართველო ში*. თბილისი, 486–535.
- ჯორჯაძე, ა. (1906). ძველი და ახალი. ტფილისი : იდეალი.
- Berlitz, M. (1916). *The Berlitz method for teaching modern languages. English part* (Revised American edition). New York: Berlitz. (Original work published in 1888).
- Gouin, F. (1892). *The Art Of Teaching And Studying Language*, London: Longmans, Green & Co.
- Jones, S. F. (2005). *Socialism in Georgian Colors: The European Road to Social Democracy, 1883-1917*, Harvard University Press.
- Laitin, D. (1998). *Identity in formation: The Russian-speaking populations in the Near Abroad*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Riasanovsky, N. V. (2005). *Russian Identities: A Historical Survey*. Oxford University Press.
- Richards, J. & Rodgers, T. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Sauveur, Lambert (1874b). *Introduction to the Teaching of Living Languages without Grammar or Dictionary*. Boston, New York: F. W. Christern.
- Schiffman, H. F. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.
- Shohamy, E. (2006). *Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches*. London: Routledge.
- Spolsky, B. (2012). *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge University Press.
- Tannenbaum, M.; Shohamy, E. (2023). *Developing Multilingual Education Policies: Theory, Research, Practice*, Routledge.
- Thaden, E. C. (1981). *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855_1914*. Princeton, N. J.
- Weeks, T. R. (2010). *Across the Revolutionary Divide: Russia and the USSR, 1861-1945*. Wiley-Blackwell.

დამოწმებული წყაროები

- გაზეთი „საქართველო“. (1903). ეოსტორგოვი და ჩვენი გათახსილება. N5. პარიზი.
- გაზეთი „საქართველო“. (1903). რუსეთის მთავრობა ჩვენზედ რას ჰფიქრობს. N2. პარიზი.
- გაზეთი „საქართველო“ (1903). საქართველოს ეროვნული თვით-მმართველობა. N2. პარიზი.
- გაზეთი „საქართველო“. (1903). ქართულ ცხოვრების მატიანე. N3. პარიზი.
- გაზეთი „საქართველო“. (1903). ქართულ ცხოვრების მატიანე. N4. პარიზი.
- გაზეთი „საქართველო“. (1904). რუსეთის პედაგოგია და ქართული ენა. N9. პარიზი.
- გაზეთი „საქართველო“. (1905). გურია-სამეგრელო. N20. პარიზი.
- გაზეთი „ცნობის ფურცელი“. (1904). მუნჯური მეთოდი. N2652.
- გაზეთი „ცნობის ფურცელი“. (1904). მუნჯური მეთოდის უვარგისობა. N2597.
- გაზეთი „La Géorgie“. (1903). l'oeuvre de Vostorgof. Russification de La Géorgie, lettre authentique de Pobedonostseff. N1, Paris.
- გაზეთი „La Géorgie“. (1903). l'oeuvre de Vostorgof. N4. Paris.

ენისა და კულტურის რუსიფიკაცია საბჭოთა საქართველოში (ემიგრაციის ქართული პრესის მიხედვით) *თამარ გუჩუა, ირინე ჩაჩანიძე*

აბსტრაქტი

XX საუკუნეში რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკა საქართველოში 1921 წლიდან, გასაბჭოების შემდეგ, რუსული ენის უპირატესობით მიმდინარეობდა (Lewis 2019; Grenoble 2003; Comrie 1981). კულტურული პლურალიზმი, რომელმაც გავლენა მოახდინა ენობრივ პოლიტიკაზე, დაიყო ორ ძირითად ძალად: ცენტრისკენული, რომელიც გულისხმობდა ენობრივ და კულტურულ ასიმილაციას, და ცენტრიდანული – პირიქით, მშობლიური ენისა და კულტურის გამოყოფას (Marshall 1992; Young 1976; Kreindler 1985).

ქართული ენისა და კულტურის დაცვის ბრძოლაში დიდი როლი ითამაშეს იძულების წესით ემიგრაციაში წასულმა საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურმა და საზოგადო მოღვაწეებმა, რომელთა მიერ დაფუძნებული ქართული პრესა მკვეთრად გამოხატავდა ანტირუსულ განწყობებს.

სტატიის მიზანია, ქართული ენისა და კულტურის მაგალითზე რუსიფიკაციის პრობლემატიკის კვლევა. ემპირიულ მასალად გამოყენებულია XX საუკუნის 20–30-იანი წლების ემიგრაციის ქართული პრესის ციფრული კორპუსი. კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის პირობებში როგორი ზეწოლის ქვეშ იმყოფებოდა ენისა და კულტურის სფეროები.

შესავალი

1921 წლიდან, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, რუსიფიკატორულმა ენობრივმა პოლიტიკამ კულტურაც მოიცვა (Lewis 2019; Grenoble 2003; Comrie 1981). პროცესი ორი მიმართულებით წარიმართა: ცენტრისკენული და ცენტრიდანული. პირველი შემთხვევა გულისხმობდა ენობრივ და კულტურულ ასიმილაციას, მეორე კი პირიქით,

— მშობლიური ენისა და კულტურის შენარჩუნებისთვის ბრძოლას (Marshall 1992; Young 1976; Kreindler 1985).

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია შენიშნული, საბჭოთა კავშირი იყო ეთნიკურად ერთ-ერთი ყველაზე არაერთგვაროვანი იმპერია, რომელიც 130-ზე მეტ ენაზე მოლაპარაკე ასზე მეტ ეთნიკურ ერთობას აერთიანებდა (Marshall 1992:34-35). ამ გარემოების გათვალისწინებით, ფრანგი პოლიტოლოგი ელენ კარერ დანკოსი შენიშნავდა, რომ „პოლიტიკური ლინგვისტიკა მოსკოვის ყველაზე წარმატებულ მიღწევას წარმოადგენს“ (*‘political linguistics represent Moscow's most successful accomplishment’*) (Carrere d'Encausse 1979:165). სადისკუსიოა ის, თუ ვისთვის იყო ის წარმატებული. მართალია, ოფიციალური საკანონმდებლო ჩანაწერების მიხედვით, საბჭოთა კავშირის ამოცანა არ ყოფილა ეთნიკური ერთობების პირდაპირი კულტურული ასიმილაცია, მაგრამ იმპერიის ენობრივი პოლიტიკა ისედაც იყო ამის ირიბი გამომწვევი. ის მოლოდინები, რომ საბჭოთა მოქალაქეები ცხოვრების ყველა სფეროში მიიღებდნენ რუსულს, საბოლოო ჯამში სწორედ რომ რუსული კულტურის გავრცელებისკენ და ახალი საბჭოთა იდენტობის წარმოშობისკენ იყო მიმართული.

ადგილობრივი ენებისა და კულტურების ხელშეწყობისა და განვითარებისკენ მიმართულ „კორენიზაციის“ პოლიტიკას ორმაგი ხასიათი ჰქონდა: ერთი მხრივ, ხელს უწყობდა ეროვნული კულტურის შენარჩუნებას, მეორე მხრივ, საბჭოთა რეჟიმის მიერ მასზე კონტროლის დაწესებას. რუსული ტერმინი „კორენიზაცია“ — *‘korenizatsiia’* (*‘indigenization’*, *‘nativization’*) გულისხმობს საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ეროვნულ რესპუბლიკებში არარუსი ეროვნების ხალხების საბჭოთა სისტემაში ინტეგრირებას, მათთვის მშობლიურ ენაზე განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას, ადმინისტრაციული სტრუქტურების მხარდაჭერასა და ხელშეწყობას (Martin 2011; Smith 1999; Liber 1991; Kreindler 1985). უნდა აღინიშნოს, რომ „კორენიზაციის“ პოლიტიკის ინიციატორი და მთავარი იდეოლოგი იოსებ სტალინი გახლდათ.

არარუსი საბჭოთა ხალხებისა და ერების ენების რუსიფიკაციის პროცესისთვის ნიადაგის მომზადება მოსკოვმა მათი გასაბჭოებისთანავე, 1922 წელსვე დაიწყო (Bruchis 1988:228-229). საყოფადღებოა საბჭოთა სოციალიზმისთვის, იუნუს დეშერიევის მტკიცებაც, რომ სოციალური ფუნქციის მიხედვით, საბჭოთა კავშირში რუსული ენა წარმოადგენდა „კომუნიკაციისა და თანამშრომლობის მეორე ენას აქტივობის ყველა სფეროში“. რუსული იყო საქმისწარმოებისა თუ უმაღლესი განათლების ენა, რაც მას იმპერიის ფარგლებში საერთაშორისო სტატუსის ენად აქცევდა (Desheriev 1966: 80-81).

კომუნისტური პარტიის ნაციონალური ენობრივი პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტიური პროპაგანდისტი, ხანაზაროვი, მიუთითებდა, რომ საბჭოთა კავშირში სულ უფრო იზრდება იმ ადამიანების რიცხვი, რომლებიც არ სწავლობენ მშობლიურ ენაზე; მზარდია იმ მოსწავლეების რიცხვი, რომლებიც არ სწავლობენ იმ ერის ენაზე, რომელსაც ისინი ეკუთვნიათ (Khanazarov 1982: 183-184).

ამერიკელი ლინგვისტი ლენორ გრენობლი მიიჩნევს, რომ საბჭოთა ენობრივ პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები 1950-იანი წლების შუა ხანებიდან დაიწყო. გრენობლი ამას ხრუშჩოვის მმართველობას (Khrushchev era) უკავშირებს, როდესაც რუსული ენა ოფიციალურად გამოცხადდა „მეორე ეროვნულ ენად“. 1958-1959 წლების განათლების რეფორმის მე-19 პუნქტში ჩაიწერა, რომ მშობლიურ ენაზე განათლების მიღება აღარ იყო სავალდებულო და რუსულ ენაზე სწავლება ადრეული კლასებიდანვე უნდა დაწყებულიყო. ეს იყო ღია პოლიტიკური სვლა კავშირში შემავალი ქვეყნების სრული რუსიფიკაციისკენ (Grenoble 2003: 57-58).

ვერ დავეთანხმებით ლენორ გრენობლის ზემოაღნიშნულ შენიშვნას იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში რუსიფიკაციის პროცესი გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ ქვეყნის ანექსიის პირობებში დაიწყო. მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებიდან ქართული ენისა და საქართველოს ისტორიის სწავლება თავდაპირველად სემინარიებსა და სასულიერო სასწავლებლებში გაუქმდა. ოდნავ მოგვიანებით, რუსი გავლენიანი საჯარო მოხელე,

კავკასიის განათლების ოლქის ზედამხედველი კირილე იანოვსკი თავის მოღვაწეობას ქართული ენის წინააღმდეგ ხისტი პოლიტიკით იწყებს და 1885 წელს გამოცემული ცირკულარით არათუ სრულად დევნის ქართულს სკოლებიდან, არამედ კრძალავს ქართულ ენაზე ლაპარაკსაც კი. რუსიფიკატორები ორი საუკუნის მანძილზე უტევენ ქართული კულტურის ყველა იმ ინსტიტუციურ ელემენტს, რომელიც ჩვენს ეროვნულ იდეოლოგიას განსაზღვრავს: ქართულ სკოლას, ეკლესიას და თეატრს. მთავარი სამიზნე ქართული ენა გახლდათ.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე კვლევის მიზანია, XX საუკუნის პირველი ნახევრის ემიგრაციის ქართული პრესის ციფრული კორპუსის ბაზაზე, გამოავლინოს სათანადო ემპირიული მასალა და სოციოლინგვისტიკური ანალიზის მეთოდით უპასუხოს შემდეგ შეკითხვებს: 1) როგორ მიმდინარეობდა ქართულ-რუსული ენობრივი კონტაქტები? 2) რამდენად იყო მზად საქართველო კულტურის ყველა სფეროში მიეღო რუსული ენა? 3) რა მიმართულებებით ხორციელდებოდა ქართული ენისა და კულტურის დაცვა?

საბჭოთა ოკუპაციის პერიოდი რთული იყო ქართული კულტურისათვის. კოლონიური და რეპრესიული რეჟიმის პირობებში, მაშინ, როდესაც სიტყვა „საქართველოს“ ხმარებაც კი იკრძალებოდა და მიმდინარეობდა ქართველი ერის მიზანმიმართული რუსიფიკაცია, კულტურის სფეროში მოღვაწე ადამიანებს უხდებოდათ უმკაცრეს ცენზურასთან დაპირისპირება ეროვნული იდენტობის შესანარჩუნებლად.

საკვლევი პერიოდის პრესიდან საილუსტრაციო მასალის გამოვლენა და მათ გარშემო მსჯელობები შესაძლებლობას მოგვცემს გავეცნოთ, რუსიფიკაციის პირობებში როგორი წნეხის ქვეშ უწევდა ქართულ ენასა და კულტურას ფუნქციონირება.

რუსიფიკაციის პრობლემები ემიგრაციის ქართულ პრესაში

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ პოლიტიკური ელიტა იძულებული გახდა ემიგრაციაში ევროპაში წასულიყო. დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის ფარგლებში, სხვადასხვა ევროპულ ქალაქში ისინი წლების მანძილზე გამოსცემდნენ ქართულენოვან გაზეთებს. სწორედ ემიგრაციის ქართული პრესა ინტენსიურად აშუქებდა საბჭოთა კავშირის რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის ჩარჩოში ქართული ენისა და კულტურის წინაშე არსებულ პრობლემებსა და გამოწვევებს.

საბჭოთა ხელისუფლების მიზანს წარმოადგენდა ქართული ინტელიგენციის ევროპისგან საბოლოო ჩამოშორება და ყოველმხრივი კავშირის დამყარება რუსეთთან. პროლეტარული კულტურა გახდა ის ორგანიზაცია, რომელიც წინ აღუდგა ქართულ კულტურას და საბჭოურად განწყობილ შემგუებლებთან ერთად დაიწყო ახალი „კულტურული აღმშენებლობა“. შეიძლება ითქვას, რომ მოსკოვიდან ნაკარნახევი ძალაუფლების ბერკეტები პარტიული ბიუროკრატისა და კულტურული მუშაკების ხელში აღმოჩნდა (დაუშვილი 2008: 436).

საქართველოში კომუნისტებმა შეზღუდეს ყოველგვარი კულტურული ღონიძიებები, გააუქმეს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, რომელიც ახორციელებდა სხვადასხვა სახის ქველმოქმედებას: ხელმისაწვდომ ფასებში სისტემატურად ბეჭდავდა სამეცნიერო, სასკოლო, სალიტერატურო, საისტორიო წიგნებს, თავისი სტიპენდიებით ეხმარებოდა მოსწავლეებს, დააარსა საქართველოს კულტურის ერთ-ერთი საგანძური — ხელნაწერთა მუზეუმი. სწორედ ამ მოვლენას ეხმაურება ემიგრაციის ქართული ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, რომელიც მკითხველს ატყობინებს: „ის, რაც ვერ მოსპეს ნიკოლოზის რეჟიმის სულის ჩამდგმელებმა ჩვენში, მოსპეს კომუნისტებმა“ (ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N17).

ქართული კულტურის წარმომადგენელმა, თეატრალურმა მოღვაწემ, კრიტიკოსმა და დრამატურგმა სერგო ამაღლობელმა თამაში განცხადება გამოაქვეყნა გაზეთ „ტრიბუნას“ მეშვეობით. ქართული ენისა და

კულტურის შენარჩუნების მიზნით პუბლიკაციის ავტორმა საზოგადოებას მიმართა და განმარტა, რომ ქართველი ხალხის ბრძოლა ენათა შევიწროებაში კი არ გამოიხატება, არამედ საკუთარი ენის დაცვაში. სერგო ამაღლობელი მიიჩნევდა, რომ ყველამ, ვისაც ქართველი მშრომელი ხალხის სამსახურში დგომა სურს, უნდა გაითვალისწინოს მათი ნება და კანონიერი მოთხოვნები. „იგი მოვალეა პატივით მოეპყრას ჩვენს ენას, ჩვენს კულტურას“. საქართველომ ყველას უნდა დაანახოს, რომ იგი ხალხის „ჭეშმარიტი თავისუფლების“ სადარაჯოზე დგას და არავის მისცემს უფლებას ქვეყანა საკუთარი ბატონობის ასპარეზად აქციოს (გაზეთი „ტრიბუნა“. 1922, N200).

ევროპის პერიოდულ გამოცემებში საქართველოს საჭოთა ენობრივი პოლიტიკის მნიშვნელოვანი მოვლენების მიმოხილვა აქტუალურ საკითხად მიიჩნეოდა. ერთ-ერთი მათგანი გახლდათ პოპულარული ფრანგული ჟურნალი „დებატების ჟურნალი“ (*Journal des débats*), რომელმაც 1922 წლის 13 მაისს გამოაქვეყნა წერილი საქართველოში არსებული პრობლემების შესახებ. წერილის ავტორია ნიდერლანდელი ჟურნალისტი ოდეტ კეინი¹, რომლის ქართული თარგმანი დაიბეჭდა ემიგრაციის ჟურნალში „თავისუფალი საქართველო“. ავტორი აღნიშნავს, რომ რუსული ენის დამკვიდრებამ სხვადასხვა სფეროსა და საქმისწარმოების პროცესში ქართულ ენას მნიშვნელობა დაუკარგა:

„ეროვნული ენა დევნილია ყველა ქართულ ადმინისტრაციულ დაწესებულებებში. ტელეგრაფი, ქუჩების სახელები, სწავლება გიმნაზიებში რუსულ ენაზე სწარმოებს. ყველა პასუხისმგებელი თანამდებობის მოხელეებად წმინდა რუსოფილური ელემენტებია დაყენებული და ექვემდებარებიან მოსკოვის დირექტივებს. ქართული ეროვნული მოღვაწეების აზრი და მისწრაფებები

¹ ოდეტ კეინი (Odette Keun) — ნიდერლანდელი სოციალისტი, ჟურნალისტი და მწერალი. იგი მოგზაურობდა ევროპაში, საბჭოთა კავშირში და მათ შორის, კავკასიაშიც. საქართველოს მან მოუძღვნა წიგნები: „ოქროს საწმისის ქვეყანაში“ („Au Pays de la Toison d'Or“, 1924), „თავადი ტარიელი: საქართველოს ამბავი“ („Prince Tariel: A Story of Georgia“, 1925).

დახშულია ყველა შემოქმედების სფეროში” (ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N24).

საქართველოში გასაბჭოების შემდეგ პროფკავშირების ხელმძღვანელობით დაიწყო ახალი სოციალისტური კულტურის პოპულარიზაცია კულტურულ ღონისძიებებში მონაწილეობით. საქართველოს პროფკავშირებს მკაცრად აკონტროლებდა საბჭოთა მთავრობა, რომლის მიზანს წარმოადგენდა სამთავრობო პოლიტიკის განხორციელება და არა საზოგადოების ინტერესების დაცვა. ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა 1924 წლის 4 დეკემბერს საქართველოში ბრიტანეთის პროფკავშირების დელეგაციის ვიზიტი ალბერტ არტურ პერსელის თავმჯდომარეობით. საბჭოთა კავშირის პროფკავშირების შეხედულებების მსგავსად იგი გამოიჩინოდა საბჭოური რიტორიკით და ეწინააღმდეგებოდა ეროვნულ ფასეულობებს. დელეგაციამ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ქართული კულტურისა და ენის სტატუსის საკითხებს. 1925 წლის ემიგრაციის გაზეთ „ახალი საქართველოს“ სტატიაში „ტრედ-უნიონების დელეგაცია საქართველოს შესახებ“ აღნიშნულია, რომ საბჭოთა საქართველოში ქართული ენის მდგომარეობა სრულად დაცულია, რადგან მას წამყვანი ადგილი უჭირავს როგორც სკოლებში, ისე სახელმწიფო ადმინისტრაციაში. ქვეყანაში თავისუფლად იბეჭდება მშობლიურ ენაზე წიგნები და გაზეთები, რაც ბრიტანული დელეგაციის აზრით, ეროვნული კულტურის განვითარების უტყუარი დასტურია. აქედან გამომდინარე, ისინი კატეგორიულად უარყოფენ მოსაზრებას მოსკოვის მიერ ქართველი ერის ჩაგვრის შესახებ, რომელიც „წარმოადგენს სისულელეს და გამოგონილია საბჭოთა სახელმწიფოს კაპიტალისტური მტრების მიერ” (გაზეთი „ახალი საქართველო“, 1925, N3).

საბჭოთა მმართველობას განზრახული ჰქონდა ქართული კულტურის სფეროზე თავისი გავლენების გავრცელება. როგორც გაზეთი „სამშობლოსათვის“ იტყობინება, „მათი დებულება მარტივია: ერი და ეროვნული კულტურა — მიქარავა. ერთად ერთი სინამდვილე და მომავლის ძალა პროლეტარიატია და მისი კულტურა”. ეროვნული ძალები დიდ

იმედებს მწერლებზე ამყარებდნენ. მათი მთავარი მოვალეობა ისეთი ნაწარმოებების შექმნა იყო, რომელიც ხელს შეუწყობდა ეროვნულობის გაძლიერებას. „ამ ეროვნული საფრთხის წინააღმდეგ ერთად ილაშქრებენ ისეთი პოეტები და მწერლები, როგორც პაოლო იაშვილი და კონსტანტინე გამსახურდია“ (ქურნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, №3).

ქართული კულტურის მდგომარეობაზე საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ქურნალი „სახალხო საქმე“ სათაურით „ეროვნულ კულტურის სადარაჯოზე“. მას შემდეგ რაც ბოლშევიკები ძალით შემოიჭრნენ საქართველოში რუსული ენის, რუსული წესებისა და აზროვნების გასაბატონებლად, საბჭოთა ხელისუფლებამ მიზნად დაისახა ეროვნული საგანმანათლებლო კერის — ქართული უნივერსიტეტის ბარბაროსული დანგრევა. ბოლშევიკური იდეოლოგიის ცნობილმა პუბლიცისტმა ვაგან ვაგანიანმა მოიწვია ამიერ-კავკასიის განათლების სახალხო კომისრების თათბირი, სადაც უმოქმედობისათვის სასწავლო დაწესებულებებს გარუსების ტექნიკა დაუწუნა. მისი აგიტაციით, პირველ რიგში, დათხოვნილი უნდა ყოფილიყვნენ ის პროფესორები და მასწავლებლები, რომლებიც ვერ იჩენდნენ საკმაო ერთგულებას საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. ამის შემდეგ უნდა მოსპობილიყო ისეთი საგნები, როგორებიცაა „ლოგიკა“, „ფსიქოლოგია“ და „ფილოსოფია“. მისი რეკომენდაციით, გაუქმებული საგნების ნაცვლად უნდა შემოღებულიყო ქართველი ხალხისათვის დიდად საჭირო „რუსეთის კომუნისტური პარტიის ისტორია“, „რუსეთში მუშათა მოძრაობის ისტორია“, „საბჭოთა კონსტიტუცია“ და სხვა. განავითარა რა თავისი „ინტერნაციონალური“ თეორია კულტურისა და ენის საკითხებში, ვაგანიანი მიუღებლად მიიჩნევს ამიერკავკასიის ხალხებისათვის საკუთარი დამწერლობის საჭიროებას. ეს ეხება არა მხოლოდ ისეთ მცირე ერის წარმომადგენლებს, როგორებიც არიან ასირიელები და ქურთები, არამედ ქართველებსა და სომხებსაც. ამ ხალხებისათვის გაცილებით ხელსაყრელია რუსული ენის, როგორც „საერთაშორისო პროლეტარული რევოლუციის, ლენინის და ოქტომბრის ენის“ აღიარება. პროპაგანდისტი დაუფარავად აცხადებს, რომ „მცირე ერების კულტურა ილუზიაა, არსებობს მხოლოდ რუსული კულტურა, რომელიც ემსახურება მხოლოდ ჩვენს საბჭოთა

კავშირის საერთო აყვავებას” (ქუჩნალი „სახალხო საქმე“, 1926, N1).

ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილი და განსაკუთრებით ემიგრაციის წარმომადგენლები მუდმივად ამახვილებდნენ ყურადღებას ეროვნული ფასეულობების მნიშვნელობაზე. ამ პერიოდის ქართული კულტურული ცხოვრებისათვის ნიშანდობლივი იყო იდეოლოგიების დამკვიდრება, რაც თავის მხრივ განპირობებული იყო საბჭოთა რეჟიმის მიერ ქართული ენისადმი მკვეთრად გამოხატული უარყოფითი დამოკიდებულებით. ამ კუთხით პარიზში გამოცემული გაზეთი „თეთრი გიორგი“ გამოიჩინებდა რუსული კოლონიალიზმისადმი მძაფრი კრიტიკით და გადმოგვცემს იმ სავალალო შედეგებს, რაც საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დაკარგვამ მოიტანა. გაზეთის ცნობებით, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ქვეყნის კულტურული განვითარების გზა რადიკალურად შეიცვალა. რუსეთის ბიუროკრატიულმა და ცენტრალიზებულმა მმართველობამ საფუძვლიანად შეურყია ქართველ ხალხს ცხოვრების უფლებები: „სახელმწიფო, ეროვნული აღზრდა, ენა, ტრადიციები, ზნეობა“. საქართველო რუსული ცხოვრების წესისა და „უკულტურობის“ ანარქულად გადაიქცა. ეროვნული შემოქმედების თითქმის ყველა სფერო — ლიტერატურა, ხელოვნება და, განსაკუთრებით, პოლიტიკა რუსული გავლენის ქვეშ მოექცა (გაზეთი „თეთრი გიორგი“ 1927, N8).

პროლეტარული დიქტატურის გარდამავალი პერიოდისათვის, 1928 წელს სტალინმა თავის ნაშრომში „მარქსიზმი და ნაციონალურ-კოლონიალური საკითხის“ ორმაგი სტრატეგია ერთი ფრაზით ჩამოაყალიბა: „ფორმით ეროვნული, შინაარსით სოციალისტური“ (Stalin 2021:285). ამერიკელი სოციოლოგის ჯოზეფ როუზეკის მოსაზრებით, ეს ფრაზა ამტკიცებდა, რომ პროლეტარული კულტურა არ აუქმებს მშობლიურ კულტურას, არამედ ავრცელებს მის შინაარსს; მეორე მხრივ, მშობლიური კულტურა არ აუქმებს პროლეტარულ კულტურას, არამედ გამოიხატება მის ფორმაში. ეროვნული კულტურა ბურჟუაზიული ფენომენია მხოლოდ მაშინ, როცა ძალაუფლება ბურჟუაზიის ხელშია. სანამ სოციალიზმი ჯერ არ არის ჩამოყალიბებული, კულტურა რჩება

„ნაციონალური ფორმით, სოციალისტური შინაარსით“ (Roucek 1960:20). როგორც ამერიკელი ისტორიკოსი ტერი მარტინი შენიშნავს, სტალინის ცნობილმა „კულტურის“ დეფინიციამ, რომელიც გულისხმობდა „ფორმით ნაციონალურს, შინაარსით სოციალისტურს“, ამ კონცეფციის გაურკვეველობა გამოიწვია. საბჭოთა პოლიტიკა „სიმბოლურ ეროვნულ იდენტობას“ ხელს უწყობდა ისეთი მარკერების დახმარებით, როგორიცაა ფოლკლორი, ეროვნული მუზეუმები, თეატრები, კლასიკური ლიტერატურული ნაწარმოებები, მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენები და ა.შ. (Martin 2011: 13).

1930-იანი წლებიდან იწყება მეორე პერიოდი, რომელშიც ენობრივი პლურალიზმი შეიცვალა ცენტრალიზებული მიდგომით. ამ ცვლილების ავტორი, რა თქმა უნდა, გახლდათ იოსებ სტალინი, რომელმაც „დიდი როლი“ ითამაშა საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის ჩამოყალიბებაში. ამასთან ერთად, სტალინმა დაიწყო ერთა დაახლოების (sblizhenie) პოლიტიკა, რომელიც მომავალში ენათა შერწყმით (sliyanie) უნდა დასრულებულიყო (ბოლქვაძე 2018:95). მის მიერ ჩამოყალიბებული პოპულარული ფორმულა „ფორმით ნაციონალური და შინაარსით სოციალისტური“ ფართოდ დეკლარირებულ ლოზუნგად დამკვიდრდა როგორც საბჭოთა კულტურის შექმნის საფუძველი. სტალინის განმარტებით, „სსრ კავშირის ხალხთა ნაციონალური კულტურის განვითარება საბჭოეთის საფუძველზე“ უნდა მომხდარიყო და ამ გზით კიდევ უფრო მეტად უნდა ყოფილიყო დაცული „საბჭოთა კავშირის ხალხთა ეროვნული კულტურა, ეროვნული ენა, სკოლა, ცხოვრების წესი და სხვ. (Stalin 2021: 284).

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამ ხელი შეუწყო რუსული ენის ფართო გავრცელებასა და დამკვიდრებას სახელმწიფო და საზოგადოებრივ სფეროებში. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით ნათელი გახდა, რომ ქართული ენის უფლებების დაცვაზე საუბარი მხოლოდ ფიქცია იყო, რასაც ემიგრაციის პრესაში არსებული შეუსაბამობებიც ადასტურებს. კომუნისტური ხელისუფლება ღიად ეწინააღმდეგებოდა ქართულ ენას და ცდილობდა სახელმწიფო ენის ფუნქციები სწორედ რუსულისათვის მიენიჭებინა. „დანგრეული კულტურა“ — ამ საკითხს ასეთ სათაურს

უძღვნის გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, რომელიც საბჭოთა ოკუპაციის ათი წლისთავსა და საქართველოში მიმდინარე პროცესებს ეხმაურება. ათი წელია, რაც ქვეყანაში ოკუპანტთა ექსპერიმენტები გრძელდება და „კულტურულ რევოლუციას დასასრული არ უჩანს!“. სკოლა, პრესა, ლიტერატურა, ხელოვნების დარგები კომუნისტურ იდეოლოგიას ემორჩილება. ქართულმა სკოლამ თავის დანიშნულება დაკარგა და გადაიქცა კომუნისტურ „სავარჯიშოდ“, სადაც მოსწავლეების აღზრდა მხოლოდ რეჟიმის ინტერესებს ემსახურება. წერილში ყურადღება გამახვილებულია სასკოლო სახელმძღვანელოებზე, რომლებიც გაჯერებულია უცხო, საბჭოთა პროპაგანდისტული მასალით. გაზეთის რედაქცია ამხელს იმ სისტემურ მცდელობას, რომლის მიზანიც ქართული ეროვნული ცნობიერების ჩახშობა და მისი საბჭოთა იდეოლოგიით ჩანაცვლებაა. „იქ არის რუსული ოქტომბრის დიდება და კომუნისტური წითელი დროშების ფრიალი იმ მიზნით, რომ ქართველ ბავშვს დაავიწყონ სამშობლო ქვეყნის 26 მაისის დღესასწაული და დროშა ეროვნული, ქართული“. წერილში ხაზგასმულია, რომ გარდა ამისა, ქართული უნივერსიტეტი დაანაწილეს ცალ-ცალკე ინსტიტუტებად და მათ სათავეში კომუნისტი კადრები დანიშნეს. ამასთან, სასწავლო პროგრამები მოარგეს რუსულ საბჭოთა უმაღლეს სისტემასა და იდეოლოგიას (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1931, N13).

მიუხედავად არსებული რთული ვითარებისა, პოლიტიკური ელიტა ქართული ენის დასაცავად და ეროვნული ფასეულობების აღსადგენად ბოლშევიკურ ხელისუფლებასთან ბრძოლის შეწყვეტას არ აპირებდა. ამის ნათელი დასტურია პარიზში ემიგრირებული პოლიტიკური მოღვაწის ალექსანდრე მანველიშვილის² სოციალიზმისგან განსხვავებული ხასიათის წერილი

² ალექსანდრე მანველიშვილი (1904–1997) — ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური მოღვაწე და ისტორიკოსი; ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაციის „თეთრი გიორგის“ ერთ-ერთი ფუძემდებელი; გაზეთ „თეთრი გიორგის“ დამაარსებელი. იგი ავტორია პარიზში გამოცემული წიგნისა „ქართულ-ფრანგული საუბრის თანამგზავრი“. 1954 წელს მან დააარსა ფრანგულენოვანი გაზეთი „L'Action Georgienne“. 1958 წლიდან ალექსანდრე მანველიშვილი მოღვაწეობდა აშშ-ში.

„ენის კულტი“. ავტორი ენას განიხილავს, როგორც ერის მახასიათებელ ფაქტორს, რომელიც მის წარსულსა და კულტურას გადმოსცემს. ყოველი ახალი ეპოქა აგრძელებს წარსულიდან მიღებული ენობრივი ფორმების შენარჩუნებას და საკუთარ კვალს ტოვებს ენის ცხოვრებაში. თანამედროვე ინდუსტრიის ეპოქაში „ჩნდება ახალი სიტყვები, იზრდება ენის ლექსიკონი. ენას გარდა ლექსიკური განვითარებისა, სინტაქსური და სტილისტიკური განვითარება და სახეცვლილებაც დაახასიათებს“. მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მქონე ერს შეუძლია ამა თუ იმ ენის განვითარების სრული სურათის აღდგენა, რადგან მასში ასახულია მისი კულტურისა და ცივილიზაციის წარსული. ამიტომ, ავტორის დაკვირვებით, „ენა როგორც ძლიერი ფაქტორი, მედგარ დარაჯს მოითხოვს. საჭიროა მისი დაცვა ყველაზე უწინარეს. საჭიროა ენის კულტის შექმნა“. წერილში მეცნიერი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ქართული ენის მდგომარეობას კომუნისტური რეჟიმის პირობებში. მიუხედავად ბოლშევიკური რეჟიმისა და რეპრესიული მოვლენებისა, მეცხრამეტე საუკუნესთან შედარებით, საქართველოში არასოდეს ყოფილა საპროტესტო მუხტი ისეთი ძლიერი, როგორც საბჭოთა ოკუპაციის პერიოდში. „დღეს კომუნისტურ საქართველოს სცენის ქვეშ სდოეს დიდი ეროვნულ-კულტურული ზღვა. მწერლები და მხატვრები მეტაფორებისა და ფერების ქვეშ ზრდიან და ანვითარებენ ეროვნულ ღირებულებათა მარგალიტებს“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1932, №58-59).

ქართული ენის იგნორირების ერთ-ერთ ნიშნად წარმოადგენს გაზეთ „ბრძოლის ხმაში“ გამოქვეყნებული წერილი, რომელშიაც აღწერილია ერთ-ერთი დაწესებულების კულტურულ ღონისძიებაში სახელმწიფო ენის დაკნინება. 1932 წლის 18 სექტემბერს „ტყაფტრესტის“ მუშათა კლუბში გამართულ კონცერტზე მომღერალთა რუსულ და სომხურენოვან რეპერტუარს დარბაზი სიმშვიდით შეხვდა. ხოლო ცნობილი მომღერლის მარო თარხნიშვილის მიერ ქართული ფოლკლორული სიმღერის „ურმულის“ შესრულებას მსმენელთა გარკვეული ნაწილის მხრიდან უსიამოვნება მოჰყვა. გაზეთი დაასკვნის, რომ „ამნაირ ფაქტებს თითქმის ყოველ ფეხის ნაბიჯზე შეეხვდებით. ბოლშევიკური ნაციონალური პოლიტიკა თავის

ძალაშია” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა”, 1933, N32).

კომუნისტური რეჟიმის მიერ რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის ჩანაცვლებამ ქართველი საზოგადო მოღვაწეები ახალი, უკიდურესი გამოწვევის წინაშე დააყენა: წინა ეპოქისაგან განსხვავებით, ქართული პრესა, რომელიც შედარებით მრავალფეროვნებით გამოირჩეოდა, საბჭოთა რეჟიმის პირობებში სრულიად აიკრძალა და მთლიანად რუსული იდეოლოგიის გამტარებლად გადაიქცა. როგორც „ბრძოლის ხმა” იუწყება, „დღევანდელი ქართული პრესა რუსული გაზეთების ფილიალია, ის მხოლოდ „პრავდა” და „იზეესტია“-დან გადმოებეჭდილ ცნობებით და წერილებით ცხოვრობს და იკვებება”. ამასთან, საგაზეთო პუბლიკაციების მდარე ხარისხის მთარგმნელობითმა საქმიანობამ ქართული ენის საკითხი საფრთხის წინაშე დააყენა, რაც მის „დამახინჯებაში” გამოიხატა. პოლიტიკური რეპრესიების თავიდან ასაცილებლად, ქართველი კორესპონდენტები თავიანთ წერილებში უარს აცხადებდნენ საკუთარი აზრის გამოხატვაზე და ცენტრიდან დირექტივების შესრულებას უფრო მიზანშეწონილად მიიჩნევდნენ (გაზეთი „ბრძოლის ხმა”, 1936, N59).

ეთნიკური თვალსაზრისით საქართველო საუკუნეების განმავლობაში მრავალფეროვან სახელმწიფოს წარმოადგენდა. საქართველოს ტერიტორია დასახლებული იყო სხვადასხვა ეროვნების ხალხით: აქ ქართველებთან ერთად ცხოვრობდნენ აფხაზები, ოსები, აზერბაიჯანელები, სომხები, უკრაინელები, ებრაელები, გერმანელები, რუსები, პოლონელები, თურქები, ბელორუსები და სხვები. პოლიტიკურ-სოციალური ფაქტორების გავლენის შედეგად საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა ხშირად იცვლებოდა. აღნიშნული პროცესი განსაკუთრებით საგრძნობი იყო საბჭოთა ოკუპაციის პერიოდში. 30-იანი წლების დასაწყისიდან ეროვნულ უმცირესობებში საქმისწარმოება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. ამ დროისათვის ქართული მხოლოდ ქართველთა სალაპარაკო ენას წარმოადგენდა, ხოლო არაქართველს თუ რუსული არ ეცოდინებოდა, თარჯიმანს მიუჩნდნენ. ამდენად, საქართველოში ე. წ. „ლენინური ეროვნული პოლიტიკა” მხოლოდ რუსული ენის ინტერესების დაცვას ემსახურებოდა (სონდულაშვილი 2018 :304). ბოლშევიკები მიზნად

ისახავდნენ დაპყრობილი ერების გულის მოგებას და მათ შორის თანაგრძნობისა და ნდობის მოპოვებას. ამიტომ ისინი ცდილობდნენ სხვადასხვა ეროვნებას მათ მშობლიურ ენაზე სწავლა-განათლება მიეღოთ და კულტურულად დაწინაურებული ყოფილიყვნენ იმ პირობით, რომ მოსკოვის მორჩილი და კრემლის ბრძანებების აღმსრულებლები უნდა გამხდარიყვნენ. ადგილობრივ ინტელიგენციას ხალხისათვის პროპაგანდა უნდა გაეწია მშობლიურ ენაზე, რომ ამ გზით უფრო ადვილად მოემხრო ფართო მასები მოსკოვის ხელისუფლების მხარეზე. ამასთან დაკავშირებით „ბრძოლის ხმაში“ განხილულია სსრკ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის, მასობრივი რეპრესიების ერთ-ერთი ავტორის მიხეილ კალინინის მიუქარა იმის შესახებ, რომ „საბჭოთა მთავრობა არავის მისცემს უფლებას მარტო თავის თავი გამოაცხადოს ადგილობრივი კულტურის დამცველად. გაქრა უნდობლობა ყოველივე რუსულის მიმართ“. ამის პარალელურად, საბჭოთა პროპაგანდისტული გაზეთი „კომსომოლსკაია პრავდა“ კი ღიად გამოხატავდა უკმაყოფილებას მოკავშირე რესპუბლიკებში, მათ შორის, საქართველოში რუსული ენის არასათანადოდ სწავლების გამო. გაზეთი ამის მიზეზად „მტრის ხელს“ ასახელებდა და მის აღმოსაფხვრელად მკაცრი ზომების გატარებას მოითხოვდა (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1937, N75).

საქართველოში მიმდინარე სტალინურმა რეპრესიებმა დიდი ღარტყმა მიაყენა ქართულ კულტურას, რომელიც ყველა სფეროში იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ ზეწოლას განიცდიდა: დამკვიდრებული მკაცრი ჟანრობრივი და თემატური იერარქია დაუფარავად იყო ორიენტირებული მმართველი ელიტის შეკვეთაზე. მწერლები, რეჟისორები და მხატვრები გააზრებულად ქმნიდნენ ისეთ ნაწარმოებებს, რომელთაც ნაკლები საერთო ჰქონდათ სინამდვილესთან და შესაბამისად, მჭიდროდ უნდა ყოფილიყვნენ დაკავშირებული კომუნიისტურ პროპაგანდასთან. პარიზში გამოცემულ ქართულ ჟურნალ „ქართლოსში“ გამოქვეყნდა შოთა რუსთაველის იუბილესადმი მიძღვნილი პუბლიკაცია „შოთა რუსთაველის 750 წლისთავი საქართველოში“. ჟურნალის რედაქცია ააშკარავებს საბჭოთა იდეოლოგიას, რომელიც შოთა რუსთაველის იუბილეს ტოტალიტარული

რეჟიმის დემონსტრირებისათვის იყენებს. წერილში იკვეთება ანტიუზები — ზღვარი „ვეფხისტყაოსნის“ ფასეულობებსა და ბოლშევიკურ რეჟიმს შორის, სადაც რუსთაველისეული სიყვარული, მეგობრობა, სიკეთე და ერთა თანასწორობა დაბირისბირებულია საბჭოთა სისტემის მიერ დამკვიდრებულ სიძულვილთან, დალატსა და ბოროტებასთან. წერილში ნათქვამია, რომ რუსთაველის „მისაკუთრება“ და მისი სტალინთან გათანაბრება არის დანაშაულებრივი აქტი, რომლითაც რეჟიმი ცდილობს ერის სულიერი სიმბოლო საკუთარ პოლიტიკურ მიზნებს დაუმორჩილოს:

„რა აქვს საერთო შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ ბოლშევიკების მსოფლმხედველობასა და მოქმედებასთან? რუსთაველი იბრძვის სიკეთისათვის, ბოლშევიკებმა დაამყარეს ბოროტება; რუსთაველი აძმობილებს ერებს - ბოლშევიკებმა დაიპყრეს ერები; - და აჰა, დღეს იპყრობენ შოთა რუსთაველსა! თავისად გამოაცხადეს იგი დღეს ბოლშევიკებმა და სტალინს მოუსვენს გვერდით“ (ქურნალი „ქართლოსი“, 1938, N11-12).

როგორც წერილიდან ჩანს, ბოლშევიკურ მთავრობას მიზნად ჰქონდა შოთა რუსთაველის იუბილე თავისი კეთილდღეობისთვის გამოეყენებინა. ისინი არწმუნებდნენ ყველას, რომ თითქოს უფრთხილდებიან და იცავენ ქართულ ისტორიასა და კულტურას. „იუბილეს კი წარუმიძღვარეს ქართველ მწერალთა დახვრეტა, რომ არათუ ვთქვათ ქართული მწერლობის დახრჩობაზე და მუხრუჭზე. და იუბილეს მოაყოლეს რუსული გაკვეთილების რიცხვთა გაზრდა სასწავლებლებში“ (ქურნალი „ქართლოსი“, 1938, N11-12).

დასკვნა

რუსიფიკაცია, როგორც საბჭოთა იმპერიალიზმის გამოვლინება, ორი მიმართულებით წარმართა: ა) სახელმწიფო იძულებითი ბილინგვიზმის პირობებში დაქვემდებარებულ ეროვნულ უმცირესობებს თავს ახვევდა რუსულ ენას, რამაც საფუძველი დაუდო რუსი ერის ლინგვისტურ მოვინიზმს სხვადასხვა ენების წინააღმდეგ და ბ) გააქტიურდა იმპერიაში შეძვალა არარუსი ერების ადგილობრივი ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი

და ბრძოლა ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისთვის. საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკაც ამ ორ პოლუსს შორის მუდმივი რყევაა.

საყურადღებოა ლენორ გრენობლის თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ საბჭოთა კავშირში შემავალ ქვეყნებს შორის საქართველო წიგნიერების მაღალი მაჩვენებლით გამოირჩეოდა. რუსეთთან იძულებითი და საუკუნოვანი ინტენსიური კავშირების მიუხედავად, ქართველ ხალხს კარგად ჰქონდა ჩამოყალიბებული ეთნიკური იდენტობის გრძნობა, რაც კიდევ უფრო ამძაფრებდა მათ ბრძოლას ეროვნული თვითგამორკვევისთვის (Grenoble 2003 :116). ერთია, რა განზრახვა ჰქონდა საბჭოთა იმპერიას რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის ფარგლებში და მეორე, — რა მივიღეთ შედეგად. გრენობლის მიხედვით, კავკასიის დედაქალაქებმა მაინც შეინარჩუნეს არარუსული იდენტობა და რუსული ენის გამოყენების მიხედვით ასიმილაციის დაბალი მაჩვენებელი აჩვენეს. მაგალითად, თბილისში თუკი 1959 წლისთვის მოსახლეობის 42% ფლობდა რუსულს, როგორც მეორე ენას, 1989 წელს ეს მაჩვენებელი 32,7%-მდე დაეცა (Grenoble 2003 :135).

საბჭოთა კავშირის რეაქციულმა ენობრივმა პოლიტიკამ საქართველოში არათუ შეანელა ეროვნული იდენტობისთვის ბრძოლა, არამედ პირიქით, მისი გაძლიერება გამოიწვია. ამ პროცესებში კი თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი ემიგრაციაში გადახვეწილმა ქართულმა პოლიტიკურმა ელიტამაც შეიტანა. ქართული კულტურული და პოლიტიკური სპექტრი, ბუნებრივია, აცნობიერებდა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლის სირთულეს და ამიტომ იყო მათ პროგრამაში მთავარი ეროვნული ფასეულობების წინა პლანზე წამოწევა და მათი საზოგადოებაში დამკვიდრება.

ამრიგად, ემიგრაციის ქართული პრესის მასალების ანალიზი ადასტურებს, რომ საბჭოთა ხელისუფლება საქართველოში სრულ კონტროლს აწესებდა, რომელიც გამოიხატებოდა ქართული კულტურისა და ენის შეზღუდვაში, პარალელურად კი რუსული ენის როგორც „ლინგვა ფრანკას“ სტატუსის წახალისებაში. ყოველივე ეს მიუთითებს კომუნისტური რეჟიმის მიერ გატარებული ენობრივი პოლიტიკის

პროგნოზი ბუნებაზე, რომელიც მიზანმიმართულად ხელს უწყობდა რუსული ენის პოზიციების გაძლიერებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბოლქვაძე, თ. (2018). საბჭოთა ენათმეცნიერების ქართული სამკუთხედი: ნ. მარი, ი. სტალინი, არნ. ჩიქობავა. თბილისი: უნივერსალი.
- დაუშვილი, ა. (2008). საქართველოს მოსახლეობის ფსიქო-სოციალური და კულტურული ევოლუცია. *რუსული კოლონიური ზმი საქართველოში*. თბილისი: უნივერსალი.
- სონღულაშვილი, ა. (2018). *საბჭოური პოლიტიკა და საქართველოს ეროვნული უმცირესობა*. თბილისი: უნივერსალი.
- Bruchis, M. (1988). *The USSR: language and realities : nations, leaders, and scholars*. East European Monographs; New York: Distributed by Columbia University Press.
- Carrere d'Encausse, H. (1979). *Decline of an Empire: The Soviet Socialist Republics in Revolt*. New York: Newsweek.
- Comrie, B. (1981). *The Languages of the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Desheriev, Y. (1966). *Patterns of development and interaction of languages in Soviet society*. Moscow: Science. [in Russian].
- Grenoble, L. A. (2003). *Language Policy in the Soviet Union*, Kluwer Academic Publishers.
- Khanazarov, K. Kh. (1982). *Solution of the national language problem in the USSR*. Moscow: Politizdat. [in Russian].
- Kreindler, I. T. (1985). The Non-Russian Languages and the Challenge of Russian: The Eastern versus the Western Tradition, pp. 345-367.
- Lewis, E. Glyn. (2019). *Multilingualism in the Soviet Union: Aspects of Language Policy and Its Implementation*, Contributions to the Sociology of Language, Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Liber, George. (1991). "Korenizatsiia: Restructuring Soviet nationality policy in the 1920s." *Ethnic and Racial Studies* 14 (1): 15_23.
- Marshall, D. F. (1992). The role of language in the dissolution of the Soviet Union, *Work Papers of the Summer Institute of Linguistics, University of North Dakota Session*: Vol. 36, Article 3, pp. 33-69.
- Martin, T. (2011). *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923_1939*. Cornell University Press.

- Roucek, J. S. (1960). The Soviet Treatment of Minorities. *Phylon*. Vol. 22, 1. Clark Atlanta University. pp. 15-23.
- Smith, M. (1999). *The Bolsheviks and the National Question*, 1917_23. Palgrave Macmillan UK.
- Stalin, J. (2021). *Marxism and the National and Colonial Question*. Paris: foreign languages Press.
- Young, C. (1976). *The Politics of Cultural Pluralism*. Madison: University of Wisconsin Press.

დამოწმებული წყაროები

- გაზეთი „ახალი საქართველო“. (1925). ტრედ-უნიონების დელეგაცია საქართველოს შესახებ. N3. პარიზი.
- გაზეთი „ბრძოლის ხმა“. (1931). დანგრეული კულტურა. N13. პარიზი.
- გაზეთი „ბრძოლის ხმა“. (1933). კომუნისტური პარტია. N32. პარიზი.
- გაზეთი „ბრძოლის ხმა“. (1936). ცოტა რამ საბჭოთა ლიტერატურაზე. N59. პარიზი.
- გაზეთი „ბრძოლის ხმა“. (1937). დევნა ეროვნულ რესპუბლიკებში. N75. პარიზი.
- გაზეთი „თეთრი გიორგი“. (1927). N8. პარიზი.
- გაზეთი „თეთრი გიორგი“. (1932). ენის კულტი. N58-59. პარიზი.
- გაზეთი „ტრიბუნა“. (1922). ეროვნული საკითხი და პრაქტიკული პოლიტიკა. N200. თბილისი.
- ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“. (1922). საბჭოები და საქართველო. N24. სტამბოლი-პარიზი.
- ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“. (1922). ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაკეტვა. N17. სტამბოლი-პარიზი.
- ჟურნალი „სამშობლოსათვის“. (1925). საქართველო შინ და გარეთ. N3. პარიზი.
- ჟურნალი „სახალხო საქმე“. (1926). ეროვნულ კულტურის სადარჯჯოზე. N1. პარიზი.
- ჟურნალი „ქართლოსი“. (1938). შოთა რუსთაველის 750 წლისთავი საქართველოში. N11-12. პარიზი.

ცარიზმის ენობრივი პოლიტიკა დასავლეთ საქართველოში
მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართული ემიგრაციული პრესის
მიხედვით
ლოვან ფაჩულოია

აბსტრაქტი

საერთოქართველურ ენობრივ სივრცეში ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხი პრობლემად იქცა 1801 წლიდან, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ, როდესაც ქართული ენა მეფის რუსეთის იმპერიაში თანდათანობით იზღუდებოდა და იკრძალებოდა კიდევ სკოლებში, სახელმწიფო დაწესებულებებში და ა.შ.

მთელი XIX საუკუნისა და XX საუკუნის პირველი ორი ათწლეულის განმავლობაში ქართველი საზოგადო და საეკლესიო მოღვაწეები შეუპოვრად იბრძოდნენ რუსეთის ანტისახელმწიფოებრივი პოლიტიკის წინააღმდეგ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. მეფის რუსეთის ენობრივი პოლიტიკა დასავლეთ საქართველოში მიზნად ისახავდა ქართული ენის შევიწროება-განდევნას და საბოლოოდ ამოძირკვას სამრევლო სკოლებიდან და ეკლესიიდან.

წინამდებარე სტატია ეხება ცარიზმის ენობრივი პოლიტიკის განხილვა- გაანალიზებას დასავლეთ საქართველოში XX საუკუნის დასაწყისის ემიგრაციული პრესის, კერძოდ, გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიკაციების მიხედვით, რომელიც გამოდიოდა პარიზში, ბერლინში, ნიუ იორკსა და სტამბოლში.

მეფის რუსეთის ანტიქართული პოლიტიკის გატარებას დასავლეთ საქართველოში თითქოს ხელს უწყობდა და ნოყიერ ნიადაგს უქმნიდა საერთოქართველური ფუძე ენის დაშლა სამ დიალექტად და ამის საფუძველზე მონათესავე ქართველური ენების (ქართულის, ზანურისა და სვანურის) წარმოშობა, რომლებიც ასიმეტრიულად ვითარდებოდნენ. ეს გარემოება აძლევდა საბაბს რუს მოხელეებს ეთქვათ, რომ ქართული არ იყო

მეგრელების მშობლიური ენა, რაც საფრთხეს უქმნიდა ნაციონალური იდენტობის შენარჩუნებას. მაგრამ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მაღალმა ეროვნულმა თვითშეგნებამ არ მისცა საშუალება მეფის რუსეთს თავისი ანტიქართული პოლიტიკის განხორციელებისა.

შესავალი

ცნობილია, რომ ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხი საერთოქართველოურ ენობრივ სივრცეში პრობლემად იქცა ჯერ კიდევ 1801 წლიდან, საქართველოს სახელმწიფოებრიობისა და შემდგომ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმების დროიდან, როდესაც მეფის რუსეთის იმპერიაში ქართული ენა თანდათანობით იზღუდებოდა, მოგვიანებით კი პერმანენტულად იკრძალებოდა კიდევ სკოლებში, სახელმწიფო დაწესებულებებში და ა.შ.

რუსი ჩინოვნიკები ყოველმხრივ უწყობდნენ ხელს ადგილობრივ დიალექტებზე სწავლებასა და საქმისწარმოებას, მეგრული და სვანური ენობრივი მასალის გადმოსაცემად რუსული დამწერლობის გამოყენებას.

საქართველოს ანექსიის შემდეგ ცარიზმის ენობრივი პოლიტიკის სტრატეგიულ ამოცანას წარმოადგენდა ენით, კულტურითა და წარმომავლობით, გენეტიკურად ერთმანეთთან დაკავშირებული ძირითადი ქართველოური ტომების — ქართველების, მეგრელების, ლაზების (ჭანების), სვანების სხვადასხვა ხალხებად მიზნევა, ქართველთა ენობრივ-კულტურული დანაწევრება, მათში სეპარატისტული განწყობების გაღვივება, რაზეც, უნდა ითქვას, რომ რუსეთის ხელი არ აუღია არც საქართველოს გასაბჭოებისა და არც კომუნისტური რეჟიმის პირობებში. ამ მხრივ უდავოდ იწვევს ინტერესს XX საუკუნის დასაწყისის ემიგრაციული პრესა, რომლის ფურცლებზეც აისახა ის ანტისახელმწიფოებრივი რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკა, რომლის განხორციელებასაც ცდილობდა მეფის რუსეთი ჩვენს ქვეყანაში.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე ნაშრომში ემპირიული მასალის ანალიზური მეთოდის გამოყენებით წარმოჩენილია მეფის რუსეთის მიერ XX საუკუნის

დასაწყისში საქართველოში გატარებული ენობრივი პოლიტიკის საკითხები ემიგრაციული პრესის მიხედვით.

მსჯელობა

მთელი XIX საუკუნე და XX საუკუნის პირველი ორი ათეული წელი ჩვენი წინაპრები - მწერლები, საზოგადო და საეკლესიო მოღვაწეები (ილ. ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია), ინტელიგენციის წარმომადგენლები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, ყველა უბანზე ხმაღამოდებულნი იბრძოდნენ რუსთვითკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ, რაც ძალუმაღ აისახა კიდევ გასული საუკუნის დასაწყისის ქართულ ემიგრაციულ პრესაში, რომელმაც თავისი როლი ითამაშა ქართველთა ნაციონალური იდენტობის წრთობისა და შენარჩუნების საქმეში.

XX საუკუნის დასაწყისში ქართული ემიგრაცია თავის დაარსებულ ჟურნალ-გაზეთებში ინტენსიურად აშუქებდა საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, ეკონომიკურ-კულტურულ ვითარებასა და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებს აღნიშნულ პერიოდში. ამ დროისათვის პარიზში, ბერლინში, ნიუ იორკში, სტამბულში გამოდიოდა ქართული გაზეთები: „საქართველო“ (პარიზი), „საქართველო“ (ბერლინი), „ახალი საქართველო“ (პარიზი), „თეთრი გიორგი“ (პარიზი-ბერლინი), „მამულიშვილი“ (პარიზი), „მუხარადი“ (პარიზი), „საქართველოს გუშაგი“ (პარიზი), „ბრძოლის ხმა“ (პარიზი), „კლდე“ (ბერლინი), „ლეგიონერი“ (პარიზი), „მომავალი“ (პარიზი), „ქართული აზრი“ (ნიუ იორკი), „ქართული საქმე“ (პარიზი); ჟურნალები: „თავისუფალი საქართველო“ (სტამბული, პარიზი), „სამშობლოსათვის“ (პარიზი), „ბრძოლა“ (პარიზი), „სახალხო საქმე“ (პარიზი), „ახალი ივერია“ (პარიზი), „მხედარი“ (პარიზი), „ჯვარი ვაზისა“ (პარიზი), „ადამინოსანი“ (პარიზი), „სამშობლო“ (პარიზი), „სამშობლოსათვის“ (პარიზი).

ამჟამად ჩვენი მიზანია ცარიზმის ენობრივი პოლიტიკის განხილვა-განალიზება XX საუკუნის დასაწყისის ქართული ემიგრაციული პრესის, კერძოდ, გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიკაციების მიხედვით, რომლის

ნომრებშიც საკმაო ადგილი აქვს დათმობილი ზემოთ აღნიშნულ პრობლემატიკას.

ცარისტული რუსეთის ენობრივი პოლიტიკა დასავლეთ საქართველოში, როგორც ეს იმთავითვე აღინიშნა, მიზნად ისახავდა სამრევლო სკოლებიდან და ეკლესიებიდან ქართული ენის შევიწროება-განდევნას, მეგრულ-სვანური დამწერლობისა და მათზე სასკოლო სახელმძღვანელოების, საეკლესიო ლიტერატურის შექმნას, რაც ნაციონალური თვითმყოფადობის, თვითშეგნებისა და იდენტობის ამოძირკვასა და ჩვენი ქვეყნის რუსიფიკაციას მოასწავებდა. საქართველოს წინაშე მდგარ ამ ეგზისტენციურ საფრთხეს ეხმაურებოდა საზღვარგარეთ მყოფი ქართული ემიგრაცია, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისში გამოცემულ ჟურნალ-გაზეთებში პუბლიცისტური სტილისათვის დამახასიათებელი ექსპრესიულ-ემოციონალური ტონალობით მძაფრად აკრიტიკებდა მეფის რუსეთის ანტიეროვნულ, ანტისახელმწიფოებრივ ქმედებებს და მოუწოდებდა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას, დაპირისპირებოდნენ ცარიზმის იმპერიალისტურ ზრახვებს, რაც გულისხმობდა ქართული ენის სრულად გაქრობას დასავლეთ საქართველოში და ქართულ ენაზე საუბრის აკრძალვას.

გაზეთ „საქართველოს“ ერთ-ერთ პუბლიკაციაში ვინმე მეგრელი ასე აღწერს ჩვენი ქვეყნის სავალალო მდგომარეობას: „რალა ხარ დღეს? გადატაკებული, განადგურებული, ყოველს უფლებას და ღირსებას მოკლებული ერი! რუსის მტარვალი კაცები გძარცვავენ, შენს მიწა-წყალს აძლევენ სხვებს, აღარ გაძლევენ ნებას ილაპარაკო შენს დედა-ენაზე, შენი ენა (ქართული ენა — ლ.ფ.) გამოდევნილია შენის სკოლებიდან, სასამართლოდან, დედა-ენაზე არ შეგიძლია მისწერო წერილი შეილს! (მეგრელი)“ (საქართველო 1904, N1). „ქართულ ენაზე ლაპარაკი თითქმის დანაშაულებად გახდა“ (საქართველო 1904, N4).

რუს ჩინოვნიკებს ესმოდათ, რომ თავიანთი რუსიფიკატორული ენობრივი პოლიტიკის წარმატებით გასატარებლად აუცილებელი იყო ქართული ენის განდევნა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიებიდან, მაგრამ შიშობდნენ, რომ ამის პირდაპირ, უხეშად გაკეთება დიდ უკმაყოფილებას

გამოიწვევდა მოსახლეობაში და ამიტომ გადაწყვიტეს, სამეგრელოსა და სვანეთის სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენის განდევნა იმ მიზნით, რომ „რაკი ქართული წერა-კითხვა არავის ეცოდინებოდა, სამღვდელოებაც დაივიწყებს ქართულს წერა-კითხვას, მაშინ ეკლესიიდანაც ადვილი გამოსადევნი იქნება ქართულიო“ (საქართველო 1903, N5). შესაბამისად, რუსი მოხელეები მიმართავდნენ ყოველგვარ ხერხს და მეთოდს დასავლეთ საქართველოს სკოლებიდან ქართული ენის სრულად ამოძიკვისათვის: „სამეგრელოსა და აფხაზეთის სკოლის მასწავლებლებს ქუთაისის გუბერნიის სხახლხო სკოლების ინსპექტორისაგან მოწერილობა მოუვიდათ და ებრძანათ, ბავშვებს სკოლებში უეჭველად მუნჯურის მეთოდით ასწავლონ ხოლმე, რომ ამნაირად ქართულის ხსენება სრულად გააქრონ დასავლეთ საქართველოში“ (საქართველო 1904, N1).

1874 წლიდან აფხაზეთში, სოხუმიში, არსებობდა ქალთა ოთხკლასიანი გიმნაზია, სადაც მოსწავლეებს ასწავლიდნენ მათთვის გაუგებარ უცხო რუსულ ენაზე. მისი დამთავრების შემდეგ მოსწავლეებს „ხელში რჩებოდათ კაჭკაჭსავით გახეპირებული ორიოდ რუსული სიტყვა და იმასაც რამდენიმე თვეში ივიწყებდნენ.“ ამასთან, წესად იქცა მასწავლებლების მიერ აუგად მოხსენიება „ქართული ენის, ქართული ზნეობისა და ჩვეულებების“, მოსწავლეებს ლანძღავდნენ და ასეთი სიტყვებით მიმართავდნენ: „პარშივია ტუჩემა“, „დიკარკა“ (საქართველო 1904, N6). ამ გზით ცდილობდა მეფის რუსეთი დასავლეთ საქართველოში ქართული ენის საბოლოოდ ამოძიკვას, მაგრამ ქართული საზოგადოება იმდენად იყო გამოფხიზლებული, რომ მას „...ვასილიევეები და ვოსტოროგოვეები თავის ენას არამცთუ დაავიწყებენ, უფრო შეაყვარებენ და მისის შესწავლის სურვილს უფრო გაუღვიძებენ“ (საქართველო 1905, N20).

აქვე უპრიანია გავიხსენოთ ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის, ამბროსი ხელაიას სიტყვები: „ცდილობდნენ (რუსი მოხელეები — ლ.ფ.) სამეგრელოს სკოლებიდან და ეკლესიებიდან განედევნათ ქართული ენა; ამ ფაქტმა „ეროვნულობის შენარჩუნების ძალუმი სწრაფვა გამოაღვიძა: მეგრელები განიმსჭვალნენ თავიანთი სალიტერატურო და საეკლესიო ენის დაცვის იდეით“ (ხელაია 1906: 122-123).

გაზეთ „საქართველოს“ პუბლიკაციებიდან ისმის გულისწყრომა ქართული ეკლესიის იმ წარმომადგენლების მიმართ, რომლებიც ხელს უწყობდნენ რუსიფიკატორული პოლიტიკის გატარებას ჩვენს ქვეყანაში: „...ოდესღაც დიდებულს ქართულ ეკლესიას, რომელსაც განაგებდნენ და ამშვენებდნენ მაღალის გონებისა და სპეცაკი ზნეობის სასულიერო მამანი, დღეს დაეპატრონენ და ქართული ეკლესია ქართული ენის მოსასპობ და გასანადგურებელ ასპარეზად გახადეს. ქართული ენის მტერი შეიქმნა ის ეკლესია, რომელიც იწამა ქართულმა ეკლესიამ, განაძეგა ქართული ენა, ის ენა, რომლისთვისაც იღვწოდა იგი მრავალი საუკუნოების განმავლობაში“ (საქართველო 1904, N10).

ქართული ენის „დაცემა“ მოასწავებდა „სარწმუნოებისა და ზნეობის დაცემას.“ ამიტომაც მოუწოდებდა ემიგრაციაში მყოფი ქართველობა თანამემამულეებს ქმედითი ნაბიჯების გადადგმისაკენ რუსიფიკაციის წინააღმდეგ. მეგრელებისადმი მიძღვნილ ერთ პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „სამეგრელოს ქართველებო! თქვენ მოგმართავთ ყველაზე უწინარეს. თქვენ არა ერთხელ დაგიმტკიცებიათ, როგორ ღრმად გიყვართ სამშობლო ქართული ენა, არა ერთხელ გამოგიცხადებიათ წინააღმდეგობა, როდესაც მთავრობას მოუწოდებია ქართულის ენის განდევნა სამეგრელოს ეკლესიებიდან... ქართული ენა თქვენი სისხლი და ხორცია, და არავის დაუთმობთ მას, თქვენს შვილებს არ მიაბარებთ იმ სკოლებში, საიდანაც განდევნილია ქართული ენა, ის სკოლა ვერ აღზრდის თქვენს შვილებს, რომლებმაც დედა-ენა უნდა დაავიწყოს მას! თქვენ არ მიეკარებით და არ შეხვალთ იმ ეკლესიაში, სადაც რუსულათ სწირავენ და ღოცულობენ, თქვენ მოითხოვთ, რომ სამშობლო ქართული ენა იქმნეს გაბატონებული თქვენს სკოლებსა და ეკლესიებში, სასამართლოებსა და სხვა დაწესებულებებში. თქვენი ცხოვრება, განათლება და წარმატება შეუძლებელია უქართულებოდ. თქვენ დაჰგმობთ და დასჯით ყველა მოძმეს, ვინც გიღალატებს, შეიქმნება იუდა გამცემელი, მიემხრობა რუსის მთავრობას და არ მოითხოვს ქართულ ენას!“ (საქართველო 1904, N10).

ქართული ემიგრაცია მიესალმებოდა სამეგრელოს მოსახლეობის წინააღმდეგობას რუსიფიკატორული პოლიტიკის მიმართ და წერდა:

„ფოთში მეგრელთა დელეგაცია შეხვდა ეგზარხოსს (ვოსტორგოვს — ლ.ფ.) და პირდაპირ უთხრა: ჩვენ არც მთავრობის წინააღმდეგ ვამბობთ რასმე, არც რუსული ენის წინააღმდეგ, მხოლოდ გთხოვთ, რომ სამშობლო ქართული ენა დასტოვოთ ჩვენს ეკლესიებსა და სკოლებშიო“ (საქართველო 1903, N5).

სენაკში დანიშნულმა სამღვდელოების კრებამ „...ამოშალა მუხლი მთავრობის მიერ ქართული ენის დენის შესახებ და დაადგინა, რომ სამეგრელოს ეკლესიებსა და სკოლებში აუცილებლად უნდა დარჩენილიყო „ქართული ენა, რომელიც არის დედა-ენა მეგრელებისა და ურომლისოდაც არ შეუძლიათ მათ განათლება და განვითარებაო“ (საქართველო 1904, N4).

ანტიქართული პროპაგანდისტების ნოყიერ ნიადაგს ქმნიდა საერთოქართველური ფუძე ენის (პრექართველური ენის) დიალექტებად დაშლისა, დივერგენციისა და ამის საფუძველზე სამი მოძვე, მონათესავე ენის — ქართულის, ზანურისა (resp. კოლხურისა, ან ლაზურ (ჭანურ) მეგრულისა) და სვანურის ასიმეტრიულად განვითარების შედეგად მიღებული სავსებით კანონზომიერი ცვლილებები, რაც თითქმის აძლევდა საბაბს რუსიფიკატორული პოლიტიკის გამტარებლებს, ეთქვათ: „მეგრელებო, თქვენ ქართველები არა ხართ, ქართული ენა თქვენი ენა არ არისო (საქართველო 1903, N5). ამაზე ქართული ემიგრაცია ასე პასუხობდა: „მერე ვინ გაჰყო ერთი ქართველი ერი? ვინ გათიშა სხვადასხვა თემისაგან შემდგარი ერთი ქართველი ერი? განა ერთს ენაზე არ უქადაგებდნენ სახარებას მეგრელს, იმერელს, გურულს, ქართლელს, კახელს, მესხს? ერთს ენაზე არ სწერდნენ მათი მწერლები? ერთის ენით არ უნაწილებდნენ ერთმანეთს თავიანთ წუხილს, დარდს, სიხარულსა და ბედნიერებას? მეგრელი ქართველი არ არის, ქართველი სულით და გულით? განა ეს საეჭვოა, ეს სადავოა და ეს არ იცის რუსის მთავრობამ და სამღვდელოებამ? იცის და ძლიერ კარგად იცის, მაგრამ ვითომ თავს იმართლებს და დღეს სამეგრელოში უნდა გახადოს რუსული ენა მეგრელთა „დედა-ენათ“ (საქართველო 1904, N10). აკაკის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „...თუ არა მზაკვარება და უგუნურება, გონიერება და სიმართლე ამას ვერ იტყვის, რომ მეგრელები ქართველები არ იყოს და მეგრული ძირითადი ქართული.“ იგი ურჩევდა კიდევ ქართველ მწერლებს, მეტი ყურადღება მიექციათ

მეგრულისათვის, „იქიდან ამოეკრიბათ სიტყვები“, შეევსოთ „დღეს მათი შელახული ქართული ლექსიკონი“ (წერეთელი 1957: 266-267).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ არც ქართველ და არც უცხოელ ქართველოლოგებს არასდროს არ დაუყენებიათ ეჭვის ქვეშ ძირითად ქართველურ ტომთა და ქართველურ ენობრივ ერთეულთა საერთო წარმომადგლობა და გენეტიკური კავშირები, გარდა რუსი რეაქციონერი პოლიტიკოსებისა, რომელთა დაკვეთით შექმნილ შრომებში ყოველგვარ მეცნიერულ საფუძველს მოკლებული არგუმენტებით მრუდე სარკეშია წარმოდგენილი ქართველურ ტომთა ერთიანობის საკითხი — სხვადასხვა ხალხებად არიან აღიარებული ქართველები, მეგრელები, ლაზები (ჭანები) და სვანები. აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა და იწვევს მხოლოდ საერთოქართველური ფუძე ენის დიფერენციაციის ქრონოლოგია და ქართველურ ენათა შემადგენლობის საკითხი: ქართველურ ენათა ჯგუფის წარმოდგენა სამი ერთეულით — ქართულით, ზანურით ანუ კოლხურიტა და სვანურით თუ ოთხი ენით — ქართულით, მეგრულით, ლაზურიტა (ჭანურიტა) და სვანურით.

მიუხედავად ცარიზმის მრავალმხრივი ცდისა, მეგრელთა მაღალმა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივმა შეგნებამ არ მისცა საშუალება თვითმპყობელურ რუსეთს, სისრულეში მოეყვანა ქართველთა ეროვნული გადაგვარების სტრატეგიული ამოცანა, რაშიც თავისი წვლილი უდავოდ შეიტანა XX საუკუნის დასაწყისის ქართულმა ემიგრაციულმა პრესამ, რომელმაც ხელი შეუწყო ქართველთა ნაციონალური იდენტობის შენარჩუნებას გაზეთ „საქართველოს“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული პუბლიკაციებით.

სხვანაირად არც შეიძლება ყოფილიყო, რადგან, ი. გოგებაშვილისა არ იყოს, „...საკუთარი გულისწადილის გამო მეგრელებმა ყველა ქართულ ტომთან ერთად, იმთავითვე აღიარეს ქართული ანბანი თავის საკუთარ ანბანად, და თავის სალიტერატურო ენად მიიჩნიეს ქართული ენა, პროვინციალ კილოს კი მხოლოდ შინაურობაში ხმარობდნენ... მეგრელთა ტომი ქართულ ენას ყოველთვის თვლიდა თავის ძირითად ენად (დედაენად), ხოლო ადგილობრივ დიალექტს უცქერდა როგორც მშობლიურ კილოს“

(გოგებაშვილი 1903: 115).

ნ. მარის თქმით, „...ქართული სალიტერატურო ენა იმდენათვე სვანურია და მეგრული, იმდენათვე გურული და იმერული, რამდენადაც ქართული ენა არის ღვიძლი ენა ყველა საქართველოს ტომებისათვის” (მარი 1905: 10).

დასკვნა

ამდენად, XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში და საზღვარგარეთ ემიგრაციაში მოღვაწე ქართველთა ნააზრევს მიხედვით, ქართული სალიტერატურო ენა ყოველთვის იყო და არის ძირითადი ქართველური ტომების (ქართვების, მეგრელ-ლაზების (ჭანების), სვანების) მშობლიური ენა, დედაენა.

დამოწმებული ლიტერატურა

გოგებაშვილი, ი. (1903). გოგებაშვილი ი., მეგრული დაწყებითი სკოლის საკითხისათვის. თბილისი, 1903.
მარი, ნ. (1905). მარი ნ., ქართველთა ეროვნება. ქუთაისი, 1905.
წერეთელი, ა. (1957). წერეთელი ა., უბრალო საუბარი, რჩეული ნაწერები, ხუთტომეული, ტ. V, თბილისი, 1957.
ხელაია, ა. (1906). ამბროსი ხელაია რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის შესახებ აფხაზეთში. გამოსაცემად მოამზადა ნ. პაპუაშვილმა, თბილისი, 1906.

წყაროები

გაზეთი „საქართველო”. (1903). ვოსტორგოვი და ჩვენი გათახსირება. N5.
გაზეთი „საქართველო”. (1904). ქართველ ერს. N1.
გაზეთი „საქართველო” (1904). ქართულ ცხოვრების მატანე. N1.
გაზეთი „საქართველო” (1904). ქართულ ცხოვრების მატანე. N4.
გაზეთი „საქართველო” (1904). სკოლა და ეკლესია აფხაზეთში. N6.
გაზეთი „საქართველო” (1904). მეგრელებს. N10.
გაზეთი „საქართველო” (1905). გურია-სამეგრელო. N2

ენობრივი სიტუაცია აფხაზეთში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში *ირინე ჩაჩანიძე*

აბსტრაქტი

სტატიის მიზანია, ემიგრაციის ქართული პრესისა და საბჭოთა პერიოდული გამოცემების მასალებზე დაყრდნობით XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აფხაზეთის ენობრივი სიტუაციისა და მასთან დაკავშირებული პრობლემების კვლევა: დემოგრაფიული და ენობრივი სურათის აღწერა; საბჭოთა აფხაზეთის კონსტიტუციებში ასახული ენობრივი პოლიტიკის დინამიკა, რომელიც ქართულის, აფხაზურისა და რუსული ენების სტატუსს განსაზღვრავდა. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო პარიზში გამოცემულ გაზეთში „დამოუკიდებელი საქართველო“ ეგზენი ღვალაძის წერილების სერიას „აფხაზეთი უახლოეს წარსულში და დღეს“, როგორც სოციოლინგვისტური სიტუაციის მნიშვნელოვან წყაროს. აფხაზეთის ენობრივი სიტუაცია გაანალიზებულია რეგიონული სოციოლინგვისტიკური პროფილის ფორმულის გამოყენებით.

ენობრივი სიტუაციის ანალიზი XX საუკუნის 20-30-იანი წლების აფხაზეთში ადასტურებს, რომ საბჭოთა რეჟიმის კონტროლის მიღმა მყოფ ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლებს შესაძლებლობა ჰქონდათ თავისუფლად გამოეხატათ თავიანთი მოსაზრებები აფხაზეთის პოლიტიკური და ენობრივი საკითხების ირგვლივ.

შესავალი

აფხაზეთი თავისი მრავალენოვანი და მრავალენოვანი შემადგენლობით ყოველთვის წარმოადგენდა ინტერესის სფეროს როგორც ისტორიული, ასევე პოლიტიკური და, მათ შორის, სოციოლინგვისტური კვლევებისათვის (ახალაძე 2021; გამახარია გოგია 1997; გასვიანი 2004; გვანცელაძე 2008; გვანცელაძე ჭაავა 2021; პაპასქიოი 2007; ძიძარია 1981; ჩაჩანიძე 2014; Blauvelt 2020; Blauvelt 2014a; Krzysztan

2024; Saparov 2015).

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აფხაზეთში სოციალურ-პოლიტიკური გარდაქმნები ენობრივ პოლიტიკაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე აფხაზეთში დაიწყო ადგილობრივი ენების ფუნქციების გადანაწილება, სასკოლო რეფორმებისა და რიგი ღონისძიებების გატარება. სწორედ ამ პერიოდში მოხდა ქართული და აფხაზური ენების სტატუსის დაქვეითება და ადმინისტრაციულ-საგანმანათლებლო სივრცეში რუსულის გაძლიერება.

საბჭოთა კავშირის შემაღენლობაში მყოფი ეთნიკური ჯგუფების გარდა, საბჭოთა კავშირის ოფიციალურ განცხადებებში სულ უფრო ხშირად მოიხსენიებოდა ახალი ტიპის ეთნიკური ერთეული — „საბჭოთა ხალხი“, რომელიც წარმოიშვა საბჭოთა სახელმწიფოში სხვადასხვა ხალხის კონსოლიდაციისა და ურთიერთობის შედეგად. აქედან გამომდინარე, „საბჭოთა ხალხის“ მახასიათებელ ერთადერთ ენად ითვლებოდა რუსული (Comrie 1981: 5). ამ მხრივ განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს XX საუკუნის 20-30-იანი წლები, პერიოდი, როდესაც აფხაზეთში ხელისუფლება აქტიურად ახორციელებდა საბჭოთა ენობრივ პოლიტიკას, რამაც არსებითად შეცვალა რეგიონის ენობრივი ლანდშაფტი. ოფიციალური დოკუმენტაციით წარმოდგენილი ამ ცვლილებების გააზრება მოითხოვს ალტერნატიული წყაროების შესწავლას. სწორედ ამ კონტექსტში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ემიგრაციის ქართული პრესა, რომელიც შორეული პერსპექტივიდან აფასებდა და აკრიტიკებდა ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენებს.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე კვლევის მიზანია, XX საუკუნის 20-30-იანი წლებში ემიგრაციის ქართული პრესისა და საბჭოთა პერიოდული გამოცემების სათანადო საილუსტრაციო მასალის გამოყენებით აფხაზეთში ენობრივი სიტუაციის ობიექტური ფაქტობრივი მიმოხილვის წარმოჩენა, ძირითადი ეტაპების ხაზგასმა და მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების გამოვლენა. სტატიაში გამოყენებული სოციოლინგვისტური წყაროების ანალიზი

საშუალებას გვაძლევს დავინახოთ ქართული, აფხაზური და რუსული ენების ფუნქციონირების დეტალები.

მნიშვნელოვანია იმ ფაქტორების გაანალიზება, რომლებიც გავლენას ახდენენ ძირითად ტენდენციებზე და პასუხების ძიება შემდეგ შეკითხვებზე: 1) როგორი იყო აფხაზეთის დემოგრაფიული და ენობრივი მონაცემები 20—30-იან წლებში? 2) რას განსაზღვრავდა ენობრივი პოლიტიკა საბჭოთა აფხაზეთის კონსტიტუციებში და როგორ იცვლებოდა ენების სტატუსი? 3) ბოლშევიკური რევოლუციის პირობებში როგორი თანაფარდობა იყო ქართულ, აფხაზურ და რუსულ ენებს შორის? 4) რა მიზეზებით იყო განპირობებული აფხაზეთში დამწერლობების ცვლილება? 5) როგორ ყალიბდებოდა საგანმანათლებლო ენობრივი პოლიტიკა და რა ფუნქციები ჰქონდა აფხაზურ, ქართულ და რუსულ ენებს სკოლებში? 6) რა ღონისძიებები ტარდებოდა ქართული და აფხაზური ენების დაცვისათვის?

20-30-იან წლებში აფხაზეთში ენობრივი სიტუაციის აღსაწერად გამოყენებულია ამერიკელი სოციოლინგვისტების - უილიამ სტიუარტის (Stewart 1968) მოდელი და ჩარლზ ფერგიუსონის (Ferguson 1966) მიერ შემოთავაზებული ეროვნული სოციოლინგვისტიკური პროფილის ფორმულა (National Sociolinguistic Profile Formula). აღნიშნული კატეგორიები, ტიპები და ფუნქციები ინტეგრირებულია იმისათვის, რომ მივიღოთ აფხაზეთის რეგიონული სოციოლინგვისტიკური პროფილის ფორმულა (Regional Sociolinguistic Profile Formula).

აფხაზეთის დემოგრაფიული და ენობრივი სურათი

1920-30-იანი წლების საბჭოთა სისტემაში რესპუბლიკების მოსახლეობის სტატისტიკური მონაცემები პოლიტიკურ მიზნებს უფრო ემსახურებოდა, ვიდრე სინამდვილეს. ამ მხრივ თავის უკმაყოფილებასა და უნდობლობას ქართული ემიგრაციის პოლიტიკური ელიტა პრესის საშუალებით გამოხატავდა. პარიზში გამოცემულ ჟურნალ „კავკასიონის“ ერთ-ერთმა რედაქტორმა, ედუარდ პაპავამ 1929 წლის მე-2 ნომერში გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი სათაურით „საქართველოს მოსახლეობა“. იგი ბრალს სდებდა მოსკოვს მის მიერ დადგენილი სტატისტიკური

მონაცემების სიყალბეში და განმარტავდა, „თუ როგორის მიკერძოებითაა საესე საბჭოთა სტატისტიკა. დემოგრაფიული (მოსახლეობის) სტატისტიკა, შეიძლება ითქვას, არის ისეთი ღარგი, რომელზედაც ბოლშევიკებმა ვერ შესძლეს თავის მეთოდების საფუძველზე გამოყენება, რადგან ჩვენ საქმე გვაქვს ადამიანისა და მისი თვისების აღრიცხვა-შესწავლასთან, როგორცაა: სქესი, ეროვნება, ენა, წერა-კითხვის ცოდნა და სხვა“ (გაზეთი „კავკასიონი“, 1929, N2).

1926 წლის მოსახლეობის საკავშირო აღწერის მიხედვით, ავტორი მთელი სისრულით გადმოსცემს აფხაზეთის ეთნიკურ შემადგენლობას და აღნიშნავს, რომ მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ ქართველები და აფხაზები (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1.

ქართველები	67. 494	36, 3 %
აფხაზები	52. 918	30, 0 %
სომხები	25. 677	13, 9 %
ბერძნები	14. 045	7, 6 %
რუსები	12. 553	6, 7 %
უკრაინელები	4. 647	2, 5 %
დანარჩენი ეროვნებანი	5. 670	3, 0 %
სულ	186. 004	100 %

ედუარდ ჰაპავა საუბრობს სოხუმის მოსახლეობის სტატისტიკური მონაცემების შესახებაც: ქალაქში რუსების რაოდენობა თითქმის გათანაბრებულია ქართველების რიცხვთან და აფხაზები შედარებით მცირერიცხოვნად არიან წარმოდგენილნი (იხ. ცხრილი 2).

საყურადღებოა ავტორის ცნობა იმის თაობაზეც, რომ დედაენის ცოდნის თვალსაზრისით, „ქართული დედა-ენათ აქვს მიჩნეული აფხაზთა მოსახლეობის 15,7 პროცენტს, რუსული ენა თავისათ აქვს მიღებული აფხაზების მოსახლეობის 0,1 პროცენტს“ (ჟურნალი „კავკასიონი“, 1929, N2).

ცხრილი 2.

ქართველები (ქართველი ებრაელების ჩათვლით)	5. 237	27, 2 %
რუსები	5. 104	26, 5 %
სომხები	2. 023	10, 5 %
ბერძნები	2. 298	11, 9 %
აფხაზები	658	3, 4 %
უკრაინელები	2. 234	11, 6 %
დანარჩენი ეროვნებანი	1. 723	8, 9 %
სულ	19. 277	100 %

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების წევრი და პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენელი კონსტანტინე კანდელაკი¹ 1935 წელს პარიზში გამოცემულ წიგნში „საქართველოს ეროვნული მიუერთება“ დაწვრილებით განიხილავს 1926 წლის 17 დეკემბრის მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერას. მისი ცნობებით, აფხაზეთში მოსახლეობის ყველაზე დიდ ეთნიკურ ჯგუფს ქართველები და აფხაზები შეადგენდნენ (იხ. ცხრილი 3).

კონსტანტინე კანდელაკი საუბრობს საქართველოში დედაენის ცოდნის ხარისხის შესახებაც და მიუთითებს, რომ აფხაზი მოსახლეობის 15,7 % ქართულ ენას დედაენად აღიარებს, რაც იმ დროისათვის დადებით მაჩვენებლად ითვლებოდა : „საქართველოში ქართველთა მოსახლეობა, 1926 წლის აღწერის თანახმად, 67,2 % წარმოადგენს, ხოლო ქართულ ენას დედა-ენათ აღიარებს მოსახლეობის 70,5 %; თვით ქართველებში ქართულ ენას

¹ კონსტანტინე კანდელაკი (1883-1958) — საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა მინისტრი. 1921 წლიდან ეროვნული მთავრობის სხვა წევრებთან ერთად იგი ემიგრაციაში წავიდა. უცხოეთში კ. კანდელაკი ეწეოდა პუბლიცისტურ საქმიანობას: მისი ეკონომიკური და პოლიტიკური ხასიათის წერილები იბეჭდებოდა ემიგრაციის პერიოდულ ორგანოებში: „ბრძოლა“, „ბრძოლის ხმა“, „დამოუკიდებელი საქართველო“, „ჩვენი დროშა“. გარდა პრესაში გამოქვეყნებული პუბლიკაციებისა, კონსტანტინე კანდელაკი, როგორც მეცნიერი, ავტორია არაერთი წიგნისა როგორც ქართულ, ისე უცხოურ ენებზე (შარაძე 1993: 77-97).

თვლის დედა-ენათ 99,0 %, თურქულს - 0,7 %, რუსულს - 0,1 % და დანარჩენ ენებს - 0,2 %. საქართველოში მოსახლე სომხებში ქართულ ენას სთვლის დედა-ენათ 24,1%; რუსებში - 1,3 %; აზერბ. თურქებში - 0,1 %; აფხაზებში - 15,7 %; ოსებში - 2,9 %” (კანდელაკი 1935: 142).

ცხრილი 3.

ქართველი	67. 494	36, 3 %
აფხაზი	55. 918	30, 0 %
სომეხი	25. 677	13, 9 %
ბერძენი	14. 045	7, 6 %
რუსი (აქედან ქალაქში - 7. 608)	12. 553	6, 7 %
ოსი	20	0, 0 %
ებრაელი	1. 084	0, 6 %
დანარჩენი ეროვნებანი	8. 937	4, 8 %
უცხო სახელმწიფოთა მოქალაქენი	15. 012	4, 8 %
სულ	201. 016	100 %

ანზორ თოთაძის დაკვირვებით, იმ აფხაზთა დიდი უმრავლესობა, რომლებმაც მშობლიურ ენად ქართული დაასახელეს, ეროვნებით ქართველები იყვნენ. როგორც ჩანს, აფხაზეთის მაშინდელმა ხელმძღვანელობამ ქართველების აფხაზებად ჩაწერას გარკვეული მოსაზრებებით შეუწყო ხელი, რათა აფხაზების წილი მთელ მოსახლეობაში ხელოვნურად და საგრძნობლად გაზრდილიყო (თოთაძე 1995: 88). კონსტანტინე კანდელაკის თანახმად, აფხაზებში წერა-კითხვის ცოდნის მიხედვით მონაცემები შემდეგნაირად ნაწილდებოდა: ქართულ ენაზე წერა-კითხვის მცოდნე მხოლოდ 13,3%, რუსულზე - 30,0%, ეროვნულ ენასა და ქართულზე - 0.4%, ეროვნულ ენასა და რუსულზე - 32,1%, დანარჩენ ენებზე - 1,4 % (კანდელაკი 1935: 163). საბოლოოდ, აღწერის მონაცემები კიდევ ერთხელ ადასტურებს რუსული ენის დომინანტურ პოზიციას აფხაზეთში.

საინტერესოა 1926-1939 წლებში ჩატარებული საყოველთაო

საკაეშირო აღწერების მიხედვით აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის შედარება (იხ. ცხრილი 4).

ცხრილი 4.

1926 წელი			1939 წელი	
ქართველი	71954	35, 8 %	91967	29, 5 %
აფხაზი	51458	25, 6 %	56197	18, 0 %
სომეხი	25677	1, 5 %	49705	15, 9 %
რუსი	12553	1, 8 %	60201	19, 3 %
ბერძენი	14045	3, 1 %	34621	11, 1 %
სულ მოსახლეობა	201016	100 %	311885	100 %

(თოთაძე 1995: 88).

როგორც ვხედავთ, 1926-1939 წლების აღწერების მიხედვით, აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობაში კარდინალური ცვლილებებია: მნიშვნელოვნადაა შემცირებული ქართველებისა და აფხაზების ხვედრითი წილი, სამაგიეროდ, მთელ მოსახლეობაში გაზრდილია რუსებისა და სხვა ეროვნებების პროცენტული მაჩვენებელი, რაც მიზანმიმართული საბჭოთა პოლიტიკით იყო გამოწვეული.

მანანა კობაიძის დაკვირვებით, „დემოგრაფიული მდგომარეობის მიხედვით საბჭოთა პერიოდის საქართველოში უმცირესობების სამი ჯგუფი გამოიყოფა: 1. უმცირესობა საბჭოთა კავშირის მთელ მოსახლეობასთან მიმართებით (საქართველოს მოსახლეობა და, კერძოდ, ქართველი მოსახლეობა სსრკ-ს მოსახლეობასთან მიმართებით) 2. უმცირესობა საქართველოს მთელ მოსახლეობასთან მიმართებით (სომხები, აზერბაიჯანელები, რუსები და სხვ. საქართველოში) 3. უმცირესობა რეგიონის მოსახლეობასთან მიმართებით (ქართველები საქართველოს ზოგ რეგიონში)” (კობაიძე 2008:128). მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთში ქართული და აფხაზური კონსტიტუციური სტატუსის მქონე ენებად ცხადდებოდა, ძირითადი ენის ადგილი რუსულმა დაიკავა. აქედან გამომდინარე, დემოგრაფიული მდგომარეობის მიხედვით, ქართველები და

აფხაზები უმცირესობათა მესამე ჯგუფს მიეკუთვნებოდნენ. ამდენად, საბჭოთა ხელისუფლება საქართველოში ატარებდა ტერიტორიის კონტროლისა და მოსახლეობის ასიმილაციის პოლიტიკას, რის შედეგადაც დემოგრაფიული, ეთნიკური და ენობრივი სიტუაციები მნიშვნელოვნად შეიცვალა.

ენობრივი პოლიტიკის დინამიკა საბჭოთა აფხაზეთის კონსტიტუციებში (1925–1937 წლები)

ენობრივი პოლიტიკა, როგორც წესი, გულისხმობს წესებს ან კანონებს, ამა თუ იმ ქვეყანაში ენის/ენების გამოყენებას, სტატუსსა და უფლებებს. კონსტიტუციაში ენობრივი პოლიტიკისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ორი ძირითადი და ურთიერთდაკავშირებული სფეროა — სამართალი და ლინგვისტიკა, რომელიც განსაზღვრავს სახელმწიფოს ზოგად ნორმებსა და ღირებულებებს (Powell 2018: 101; Lerner 2011).

ენობრივი დაგეგმვა, როგორც ენობრივი პოლიტიკის სფერო, დაკავშირებულია სახელმწიფო ენის ცნებასთან. სახელმწიფო ენა არის ქვეყნის კონსტიტუციით განსაზღვრული ენა, რომლის საშუალებით ხორციელდება ქვეყნის შიგნით ყველა საკანონმდებლო, აღმასრულებელი თუ სასამართლო ხელისუფლება. მკვლევართა ნაწილი ენობრივ დაგეგმვას პოლიტიკურად დადებითად აფასებს (Jernudd&Das Gupta 1971:211), ხოლო ნაწილი ამტკიცებს, რომ ენობრივ კონფლიქტებს პოლიტიკური მიზნებისათვის იყენებენ (Cooper 1989:34; Tollefson 2002: 6). უსაფუძვლო იქნებოდა იმის მოლოდინი, რომ სამართლებრივი სისტემები და ძალაუფლების მქონე ორგანოები პოლიტიკისგან იზოლირებულნი იქნებიან. ენობრივი პოლიტიკა ავტორიტეტული ორგანოების მიერ გამოცხადებული დეკლარაციების ერთობლიობაა (Lo Bianco 2009). ამდენად, კონსტიტუციები წარმოადგენს ენობრივი პოლიტიკისა და დაგეგმვის ყველაზე აშკარა და დეკლარირებულ ტექსტებს, რომლებიც მოიცავს კანონებს, რეგულაციებს, ენობრივ დაგეგმვასა და მის განხორციელებას. საბჭოთა საქართველოში ენობრივი პოლიტიკა განსაკუთრებით აქტუალური ხდება პოლიტიკური ტრანსფორმაციების, რეჟიმების ცვლისა

და ახალი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების არსებობის პერიოდებში. იგი ასეთ დროს იდეოლოგიური ბრძოლის არენას წარმოადგენს, სადაც ეთნიკური, პოლიტიკური და სოციალური ინტერესები ერთმანეთს ეჯახება.

წინამდებარე თავი მიზნად ისახავს ენობრივი პოლიტიკის პერსპექტივიდან აფხაზეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციური აქტების ანალიზს. ჩვენ განვიხილავთ, თუ როგორ აისახა ენის სტატუსი და ფუნქციონირება ამ პერიოდების საკანონმდებლო დოკუმენტებში და როგორ იცვლებოდა ის დროთა განმავლობაში პოლიტიკური კონიუნქტურის ცვლილების პარალელურად.

1921 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების მიერ აფხაზეთს ქვეყნის შემადგენლობაში ავტონომიის სტატუსი მიენიჭა. საქართველოს კონსტიტუციის მეთერთმეტე თავის 107-ე მუხლში დადგინდა: „საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილებს - აფხაზეთს (სოხუმის ოლქი), სამუსლიმანო საქართველოს (ბათუმის მხარე) და ზაქათალას (ზაქათალის ოლქი) ენიჭებათ ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობა” (საქართველოს კონსტიტუცია 1921: 31). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის დროს აღინიშნებოდა ეთნიკური უმცირესობების უფლებების აღიარება. როგორც ვხედავთ, კონსტიტუციის 107-ე მუხლი მკაფიოდ გამოხატავს აფხაზეთისათვის ავტონომიური მმართველობის მინიჭებას ადგილობრივ საქმისწარმოებაში. 1920 წლის 16 ოქტომბერს აფხაზეთის სახალხო საბჭოს მიერ დამტკიცდა ავტონომიური აფხაზეთის კონსტიტუციის პროექტი, რომლის მე-2 თავის მე-15 მუხლის თანახმად, „აფხაზეთის საკანონმდებლო კრებას უფლება აქვს, საკუთარი შეხედულებისამებრ დაადგინოს სწავლებისა და საქმისწარმოების ენა ყველა სამთავრობო, სასამართლო და საჯარო დაწესებულებაში და აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ ტერიტორიულ სამხედრო ნაწილებში” (ციხისტავი-ხუციშვილი 2014).

1921 წლის 25 თებერვლიდან საბჭოთა ოკუპაციის შედეგად ავტონომიური აფხაზეთის კონსტიტუციის მოქმედება ხანმოკლე აღმოჩნდა. აფხაზეთისათვის მინიჭებულმა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის

სტატუსმა და ენობრივმა პოლიტიკამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა, რაც საგრძნობლად აისახა აფხაზეთის პოლიტიკურ ევოლუციასა და დინამიკაზე. 1925 წლის პირველ აპრილს ადგილობრივი ნაციონალისტური ძალების ზეგავლენით აფხაზეთის საბჭოების მესამე ყრილობამ თვითნებურად დაამტკიცა აფხაზეთის კონსტიტუცია და საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან თავისუფალი გასვლის უფლებით აფხაზეთი სუვერენულ რესპუბლიკად გამოაცხადა. ჯერალ გამახარაის აზრით, „ეს იყო არაკანონიერი გადაწყვეტილება, რადგან აფხაზეთი არ წარმოადგენდა ამიერკავკასიის, მით უმეტეს, საკავშირო ფედერაციის სუბიექტს“ (გამახარია 1991: 128). აფხაზეთის კონსტიტუციის მეორე თავის მე-6 მუხლში, რომელიც იმეორებს საქართველოს სსრ 1922 წლის კონსტიტუციას ენების შესახებ (საქართველოს სსრ კონსტიტუცია 1922: 5), დადგენილია: „აფხაზეთის სსრ სახელმწიფო დაწესებულებათა ენად აღიარებულია რუსული ენა. შენიშვნა: აფხაზეთის სსრ მოსახლე ყველა ეროვნებისათვის უზრუნველყოფილია მშობლიური ენის თავისუფალი განვითარებისა და გამოყენების უფლება როგორც თავის ეროვნულ-კულტურულ, ისე საერთო-სახელმწიფო დაწესებულებებში“ (აქტების კრებული 2004: 91).

ამ სერიოზული ხარვეზის გამოსასწორებლად სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარემ ნესტორ ლაკობაშ 1925 წლის 2 დეკემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის IV ყრილობაზე განაცხადა: „ჩვენ ყოველთვის გვეჩვენებოდა, რომ საკითხი ენის შესახებ არ საჭიროებს გადასინჯვას და რომ ამ მხრივ, თითქოს ყველაფერი რიგზეა. მაგრამ ამ

² ნესტორ ლაკობა (1893-1936) — აფხაზი ბოლშევიკი და გავლენიანი პოლიტიკოსი, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებაში. მას დიდი ხნის კავშირები ჰქონდა კავკასიის ბოლშევიკ ლიდერებთან, როგორებიც იყვნენ: სერგო ორჯონიკიძე, სერგეი კიროვი, ლევ კამენევი და სტალინი. ნ. ლაკობა ხელმძღვანელობდა ფართო მფარველობით ქსელს აფხაზურ ელიტაში და პოპულარობით სარგებლობდა აფხაზ მოსახლეობაში, რითაც ინარჩუნებდა ძლიერ მხარდაჭერას როგორც მოსკოვის, ასევე ადგილობრივი მოსახლეობის მხრიდან (Blauvelt 2020: 198). როგორც აფხაზეთის ლიდერი, იგი ცდილობდა დაეცვა აფხაზური ენა ქართული ენის „გაბატონებისაგან“, მაგრამ ამავე დროს იგი ხელს უწყობდა რუსული ენის გაძლიერებას რეგიონში.

საკითხის შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ აფხაზეთში მცხოვრებ ეროვნებებს შორის რაოდენობრივი, კულტურული და ეკონომიკური ძალების თანაფარდობა არ გვაძლევს უფლებას დავკმაყოფილდეთ მხოლოდ ერთი რუსული ენით, მიუხედავად იმისა, რომ იგი არის დიდი ოქტომბრის ენა და ამავე დროს, დიდი ენა თავისი პოლიტიკური და კულტურული მნიშვნელობით... რუსული ენის საფარველს ქვეშ, ყველა სხვა ენა მეორე პლანზე უნდა გადასულიყო. ყოველ შემთხვევაში, ობიექტურად საქმის ამგვარი ვითარება მივიღეთ, თუმცა ჩვენ ეს შეგნებულად არ შეგვიქმნია. ეს შეცდომა ჩვენ უნდა გამოგვესწორებინა” (ლაკობა 1987: 178).

ზემოაღნიშნული მუხლი ნათლად მიუთითებს რუსული ენის დომინანტურ სტატუსზე, თუმცა კონსტიტუცია შეიცავს მნიშვნელოვან შენიშვნას იმასთან დაკავშირებით, რომ იგი თითქმის იცავს ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებს და საშუალებას აძლევს მათ გამოიყენონ მშობლიური ენა კულტურულ და სხვადასხვა სახელმწიფო დაწესებულებებში. ამასთან, ადასტურებს რუსულის, როგორც ძირითადი, სახელმწიფო ენის პრიორიტეტს. ეს გახლდათ ტიპური საბჭოთა „კორენიზაციის” პოლიტიკის გამოვლინება, რომელიც, ერთი მხრივ, ხელს უწყობდა ადგილობრივი ენებისა და კულტურების განვითარებას, მეორე მხრივ, რუსული ენის საშუალებით ცენტრალური ხელისუფლების კონტროლს ამკვიდრებდა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ 1925 წლის აფხაზეთის კონსტიტუციას ამჟამადაც კანონიერად მიიჩნევენ აფხაზი ავტორები. ამის მაგალითია 2015 წელს აფხაზი ლინგვისტისა და პოლიტიკოსის ვიაჩესლავ ჩირიკბას რედაქციით გამოცემული დოკუმენტების კრებული „აფხაზეთის კონსტიტუციები. XX საუკუნე”. კრებულის წინასიტყვაობაში პოლიტოლოგი თემურ შანავა მიიჩნევს, რომ 1925 წელს რესპუბლიკის უმაღლესმა ოფიციალურმა ხელისუფლებამ, აფხაზეთის საბჭოების კონგრესმა დაამტკიცა კონსტიტუცია და გამოაცხადა აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქვეყნის პოლიტიკური ბედისათვის (აფხაზეთის პოლიტიკური ისტორიის დოკუმენტების კრებული 2015: 16).

1926 წლის 27 ოქტომბერს აფხაზეთის საბჭოების IV ყრილობამ ახალი რედაქციით დაამტკიცა და მოქმედებაში შეიყვანა აფხაზეთის სსრ ძირითადი კანონი (კონსტიტუცია), რომლის პირველი თავის მე-8 მუხლის მიხედვით, აფხაზეთში სახელმწიფო დაწესებულებების ენად ცხადდებოდა აფხაზური, ქართული და რუსული ენები. ამავე დროს ყველა ეროვნების წარმომადგენელს ეძლეოდა თავისუფალი განვითარებისა და მშობლიური ენის გამოყენების უფლების გარანტია. კანონის თანახმად, „აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის დაწესებულებათათვის სახელმწიფო ენა არის: აფხაზური, ქართული და რუსული“. შენიშვნის სახით განმარტებულია, რომ „აფხაზეთის სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკაში ყველა მკვიდრს მინიჭებული აქვს უფლება თავისუფალი განვითარებისა და მშობლიური ენის მოხმარებისა, როგორც საკუთარ ეროვნულ-კულტურულსა, აგრეთვე სახელმწიფო დაწესებულებებში; ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის ენა (მაზრების, უბნების, სოფლების) ირკვევა აფხაზეთის რესპუბლიკის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და სახალხო კომისართა საბჭოს მიერ“ (აქტების კრებული 2004: 107).

კონსტიტუციაში ენათა თანასწორუფლებიანობის საკითხის შესახებ პოლიტიკური მანევრირების გამოყენებით, ნესტორ ლაკობამ სოხუმში გამართულ საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის მესამე სესიაზე განმარტა: „ენების თანასწორუფლებიანობა ჩვენთან პრინციპულად დაცულია. პრაქტიკაში კი საქმე ასე გამოიყურება: აფხაზური ენა არსებობს ოფიციალური ურთიერთობისათვის სხვა ორი ოფიციალური ენის - ქართულისა და რუსულის პარალელურად. სამივე ეს ოფიციალური ენა გამოიყენება როგორც ადგილებზე მაზრებში, ისე ცენტრში. ყველა დანარჩენი ეროვნებისათვის ჩვენ უზრუნველვყოფთ ენების განვითარების შესაძლებლობას, როგორც მათს კულტურულ-ეროვნულ, ისე საერთო-სახელმწიფოებრივ დაწესებულებებში“ (ლაკობა 1987: 208).

ენის კონსტიტუციური საკითხი აფხაზეთში განსაკუთრებით საგულისხმო გახლდათ ქართული ემიგრაციის წრეებში. 1926 წლის გაზეთ „დამოუკიდებელი საქართველოს“ ერთ-ერთმა ავტორმა ფსევდონიმით „-

ვა” წერილში „აფხაზეთი და საქართველო” გააკრიტიკა აფხაზეთის კონსტიტუციის მე-მ მუხლი. ქართული და აფხაზური ენების დაცვისა და განვითარების აუცილებლობასთან დაკავშირებით საყურადღებოა ავტორის მოსაზრება: ქართულ და აფხაზურ ენებს უნდა ჰქონდეს სახელმწიფო ენების სტატუსი და თანაბარი პრივილეგიები; აფხაზური გამოყენებულ უნდა იქნეს ადგილობრივ სახელმწიფო და საზოგადოებრივ დაწესებულებებში; სწავლება უნდა მიმდინარეობდეს აფხაზურ ენაზე; აფხაზურად უნდა იბეჭდებოდეს სხვადასხვა სახის ლიტერატურა; „უნდა დაცული იქნეს თავისებური კულტურა და ხელი უნდა შეეწყოს მის განვითარებას”. წერილში ხაზგასმულია, რომ აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ, ხოლო რუსები მცირე რაოდენობით იყვნენ წარმოდგენილნი. ამის მიუხედავად, აფხაზეთის კონსტიტუციით ოფიციალურ ენებად რუსული, ქართული და აფხაზური ცხადდებოდა. დასახელებული ენების სოციალიზაციური ფუნქციების მინიჭების შემდეგ ავტორი ასეთ კითხვას სვამს:

„რუსული ენა რატომ უნდა იყოს სახელმწიფო ენად აფხაზეთში?... ფაქტიურად, გაბატონებულია რუსული ენა და აფხაზური და ქართული მეტწილად გაძევებულია” (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო”, 1926, N7).

1931 წლის 11 თებერვალს აფხაზეთის საბჭოების VI ყრილობამ და მოგვიანებით საქართველოს საბჭოების VI ყრილობამ, სსრ კავშირის კონსტიტუციის შესაბამისად, მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოს შემადგენლობაში აფხაზეთის სსრ-ის ავტონომიურ რესპუბლიკად გარდაქმნის შესახებ (გამახარია 1991: 129). 1935 წლის 7 იანვარს აფხაზეთის საბჭოების VII ყრილობის დადგენილებით დამტკიცდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომლის პირველი თავის მე-მ მუხლში ენების საკითხი განსაზღვრულია შემდეგნაირად: „აფხაზეთის ავტონომიური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის სახელმწიფო დაწესებულებათა ენებს წარმოადგენს სამი ენა: აფხაზური, ქართული და რუსული; აფხაზეთის ავტონომიური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკაში მცხოვრები ერისათვის

უზრუნველყოფილია თავისუფალი განვითარების და მშობლიური ენის გამოყენების უფლება, როგორც თავის ეროვნულ-კულტურულ, ისე საერთოსახელმწიფოებრივ დაწესებულებებში; ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების (რაიონების, სოფლების) ენას ადგენს აფხაზეთის ავტონომიური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი” (აქტების კრებული 2004: 134).

ნიშანდობლივია, რომ 1935 წლის აფხაზეთის კონსტიტუცია არსებითად იმეორებდა 1927 წლის კონსტიტუციის დებულებებს (საქართველოს სსრ კონსტიტუცია 1927: 8). მე-8 მუხლი კვლავ აღიარებდა აფხაზურს, ქართულსა და რუსულს როგორც სახელმწიფო დაწესებულებების ენებს. ამ პერიოდისთვის დამახასიათებელი საბჭოური ენობრივი პოლიტიკა მეტად ცენტრალიზებული ხდებოდა, რომელიც ემთხვეოდა სტალინური ეპოქის დასაწყისს. აქედან გამომდინარე, აფხაზეთში ენობრივი მრავალფეროვნების საკითხი შენარჩუნებული იყო მხოლოდ საკანონმდებლო დონეზე.

ისტორიკოსი ევგენი დობრენკო აღნიშნავს, რომ, სტალინის მიხედვით, „ენა სოციალური სტატუსის მიუხედავად, ერთნაირად ემსახურება მთელ საზოგადოებასა და ყველა კლასს”. ავტორის შეფასებით, მას შემდეგ, რაც სტალინმა 1936 წლის კონსტიტუცია დაამტკიცა, ბოლშევიკური პარტია სწორედ ასეთს წარმოადგენდა (Dobrenko 2015: 28). სტალინური რეპრესიების ფონზე, 1937 წლის 2 აგვისტოს დამტკიცდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომელიც, ფაქტობრივად, მსგავსია 1937 წლის საქართველოს სსრ კონსტიტუციისა (საქართველოს სსრ კონსტიტუცია 1937: 50), მიღებულ იქნა სრულიად-აფხაზეთის საბჭოების VIII ყრილობის მიერ. კანონის მე-6 თავის 78-ე მუხლში მითითებულია:

„სასამართლო წარმოება აფხაზეთის ასსრ-ის იმ სოფლის რაიონებში, სადაც აფხაზური მოსახლეობა უმრავლესობას შეადგენს, ხორციელდება აფხაზურ ენაზე, ხოლო იმ სოფლის რაიონებში, სადაც ქართველი მოსახლეობა უმრავლესობას შეადგენს — ქართულ ენაზე. ცენტრალურ სასამართლო

დაწესებულებებში — აფხაზურ და ქართულ ენებზე; იმ პირობათვის, რომლებმაც ეს ენები არ იციან, უზრუნველყოფილია საქმის მასალების გაცნობა მთარგმნელის საშუალებით და აგრეთვე სასამართლოში დედა-ენაზე გამოსვლის უფლება” (აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუცია 1937: 25-26).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ, საქართველოს კონსტიტუციის 157-ე მუხლის მიხედვით, კანონები, საქართველოს სსრ-ის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებები, საქართველოს სსრ-ის სახალხო კომისართა საბჭოს დადგენილებები და განკარგულებები ქვეყნდებოდა ქართულ ენაზე, ხოლო ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ავტონომიური ოლქისათვის — ქართულ და ავტონომიური რესპუბლიკის ან ავტონომიური ოლქის ენებზე (საქართველოს სსრ კონსტიტუცია 1937: 61). ზემოაღნიშნულ მუხლთან დაკავშირებით საინტერესოა 1937 წელს პარიზში გამოცემულ ქართულ-ფრანგულენოვან ჟურნალ „ქართლოსში“ დაბეჭდილი კრიტიკული შინაარსის წერილი „საქართველოს საბჭოთა კონსტიტუციის პროექტი“, რომლის ავტორი გახლდათ გაზეთის რედაქტორი ვიქტორ ნოზაძე³ ფსევდონიმით „ბ. ბებურიშვილი“. წერილში აღნიშნულია:

„სახელმწიფო ენა ქართულია, მაგრამ დანარჩენ უმცირესობათ ნება აქვთ თავისი ენა იხმარონ სახელმწიფო დაწესებულებებში. წარმოსადგენია, თუ რა იქნება ეს ენათა შერევა; ეს

³ ვიქტორ ნოზაძე (1893-1975) — ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის წარმომადგენელი, ჟურნალისტი და რუსთველოლოგი. 1919 წლიდან მან განათლება მიიღო ლონდონისა და ბერლინის უნივერსიტეტებში, 1928 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე მოღვაწეობდა პარიზში. იგი გახლდათ არაერთი ჟურნალ-გაზეთის რედაქტორი. ესენია: გაზეთი „სოციალ-დემოკრატი“ (ქუთაისი), გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ (თბილისი), სამეცნიერო კრებული „კავკასიონი“ (პარიზი), პოლიტიკური კრებული „ორნატი“ და ა.შ. ვიქტორ ნოზაძე ცნობილია რუსთველოლოგიური კვლევებით: „ვეფხისტყაოსნის სიბრძნისმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსნის გონებათმეტყველება“, „ვეფხისტყაოსნის მჭერმეტყველება“ და სხვა. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია ვ. ნოზაძის წვლილი ლექსიკოგრაფიულ საქმიანობაშიც. 1960-1974 წლებში მისი თაოსნობითა და მონაწილეობით გამოიცა „ქართულ-გერმანული ლექსიკონის“ სამტომეული, რომელიც თავდაპირველად ცნობილი პოლიტიკოსისა და ენათმეცნიერის კიტა ჩხენკელის სიცოცხლეში იყო დაწყებული (შარაძე 2003: 15-27).

ეწინააღმდეგება საქართველოს ეროვნულ ელემენტარულ უფლებას და თუ ეს ასე არ არის, კონსტიტუციას მოეთხოვება იყოს ნათელი და გასაგები — შეჯვო და ზუსტი!” (ქურნალი „ქართლოსი“, 1937, N2-3).

ვიქტორ ნოზაძის მიერ გამოთქმული შენიშვნა ადასტურებს, რომ წარმოდგენილი მუხლი ენათა თანასწორობის შესახებ მხოლოდ ფასადურ ხასიათს ატარებდა. იმის გამო, რომ ყველა ეთნიკურ უმცირესობას თავის ენაზე გამოყენების უფლება ჰქონდა, ავტორის აზრით, საბოლოოდ, ეს „ენათა შერევა” რუსული ენის ჰეგემონიას გამოიწვევდა. მიუხედავად ადგილობრივი ენების ოფიციალური სტატუსისა, იმდროინდელი ვითარება ხაზს უსვამს რუსული ენის, როგორც „ლინგვა ფრანკასა” და იმპერიული ენის რეალურ ძალაუფლებას საბჭოთა სივრცეში.

სამართლიანად მიიჩნევს ენათმეცნიერი გიორგი გოგოლაშვილი ბოლშევიკურ კონსტიტუციებში ეროვნულ უმცირესობათა ენების ფუნქციათა გაზრდის საკითხს. როგორც ავტორი შენიშნავს, „ცხადია, ეს კარგია, მაგრამ სამწუხაროა ის, რომ ეს სახელმწიფო ენის — ქართული ენის — უფლებების შეზღუდვის ხარჯზე ხდება... მას აქ რუსული ენა ჩაენაცვლება. თუმცა რუსული ენა წინა კონსტიტუციებში ცალკე არ არის გამოყოფილი, მინიშნებული; იგი „სხვა ენებში” იგულისხმება” (გოგოლაშვილი 2021: 92-93).

ამასთან, სრულიად ვიზიარებთ კონსტიტუციონალისტ ჯონი ხეცურიანის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „რუსული ენა ფაქტობრივად, დომინანტი ენა გახდა მთელ საბჭოეთში, რასაც უზრუნველყოფდა მთელი საბჭოთა პოლიტიკური, პარტიული და იდეოლოგიური ინსტიტუტების მიზანმიმართული საქმიანობა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში რუსული ენის დასამკვიდრებლად” (ხეცურიანი 2011: 18).

ამრიგად, როგორც კონსტიტუციებიდან ირკვევა, აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების ენობრივი პოლიტიკა „კორენიზაციის” პრინციპებზე იყო დაფუძნებული, რომელიც ადგილობრივი ენებისა და კულტურების მხარდაჭერას გულისხმობდა. რუსული ენის

პრიორიტეტული სტატუსი იწვევდა ქართულისა და აფხაზური ენების მოხმარების სფეროების შეზღუდვას. საბოლოო ჯამში, აფხაზეთში საბჭოთა პერიოდის ენობრივი პოლიტიკა, მიუხედავად დეკლარირებული მრავალენოვნებისა, ემსახურებოდა რუსული ენის გაძლიერებას პოლიტიკური და იდეოლოგიური მიზნებისათვის.

**სოციოლინგვისტური სურათი ევგენ დვალაძის წერილის -
„აფხაზეთი უახლოეს წარსულში და დღეს (წერილი საქართველოდან)“ -
მიხედვით**

საბჭოთა იმპერიის შემადგენლობაში შეძგალი ქვეყნების უმეტესობა ექვემდებარებოდა ეროვნული ენობრივი პოლიტიკის გატარებას, რამაც მის საზღვრებში ფუნდამენტურად შეცვალა ენის გამოყენების ხასიათი. საბჭოთა მმართველობის ადრეულ წლებში არსებობდა ორი მიდგომა: ერთი მიზნად ისახავდა მრავალი ეროვნული ენის გამოყენებას სოციალიზმის დასამყარებლად და იდენტობის განცდის გასაღვივებლად, მეორე კი ხელს უწყობდა რუსულს, როგორც სახელმწიფო ენას, რომელიც მთელი იმპერიის მასშტაბით გამოიყენებოდა მთავრობაში, კანონმდებლობასა და განათლების სისტემაში (Grenoble 2003:1). XX საუკუნის 20-იან წლებში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გატარებული ნაციონალური პოლიტიკა ორმავე სტანდარტს ეფუძნებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ოფიციალურად საბჭოთა კავშირი ეროვნული უმცირესობების ენებისა და კულტურების მხარდაჭერას აცხადებდა, სინამდვილეში კი რუსიფიკაციას ემსახურებოდა. ამ პროცესის ერთ-ერთ ყველაზე ნათელ მაგალითს აფხაზეთი წარმოადგენდა, სადაც ადგილობრივი ენები - ქართული და აფხაზური იდეგნებოდა, ხოლო რუსული ენა სახელმწიფო ენად ცხადდებოდა.

ემიგრაციის ქართული პრესა მკაცრად აკრიტიკებდა საბჭოურ პოლიტიკას და მას რუსიფიკაციის ფარულ მეთოდად მიიჩნევდა. „დამოუკიდებელი საქართველოს“ ერთ-ერთი პუბლიკაციის ავტორი ამტკიცებდა, რომ ბოლშევიკურ ხელისუფლებას არ გააჩნდა ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის უნარი. იგი მიზანმიმართულად აღვივებდა

დაპირისპირებას ეთნიკურ ჯგუფებს შორის და „გაეროვნება“ („ნაციონალიზაცია“) მხოლოდ გარუსებას თუ წარმოდგენდა. ავტორისათვის ეს პრობლემა მსჯელობის საგანი გახდა, რომლის მიხედვით, აფხაზეთის მთავრობამ ყველა დაწესებულებიდან ქართული და აფხაზური ენები გამოდევნა და სახელმწიფო ენად რუსული გამოაცხადა. „ბოლშევიკებს აბსოლუტურად არ მოეპოვებათ უნარი ეროვნული საკითხის გადაჭრისა – მათ არა ესმით რა ეროვნების, არა სწამთ ეროვნება (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1926, N2).

ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია მწვავედ რეაგირებდა საბჭოთა იმპერიული პოლიტიკის იმ მეთოდებზე, რომლებიც ეროვნულ თვითმყოფადობას საფრთხეს უქმნიდა. „დამოუკიდებელი საქართველოს“ რედაქცია ეწინააღმდეგებოდა აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ფორმალურ გამოცხადებას იმ მიზეზის გამო, რომ ეს გამოიწვევდა აფხაზური და ქართული ენების ლეგიტიმაციის დაკარგვასა და რუსულის აღიარებას. ამ საკითხისადმი დამოკიდებულებას გაზეთი შემდეგნაირად გადმოსცემდა:

„თუ აფხაზეთი თავისუფალი რესპუბლიკაა, ნუთუ აფხაზებს ნება არ აქვთ თავის ენაზე ილაპარაკონ და მოისმინონ სხვისი? თუ აფხაზეთი ორი მოძვე ერის ქართველ-აფხაზების სახელმწიფოა, ნუთუ მათი ენები არ უნდა იყოს ჭეშმარიტად სახელმწიფო ენები? ხოლო თუ აფხაზეთი რუსების რესპუბლიკაა, მაშინ რა საჭიროა თვალთმაქცობა და არ დაარქმევთ აფხაზეთს რუსეთის სახელს!“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1926, N7).

20-იან წლებთან შედარებით, საბჭოთა კავშირში 30-იანი წლების ენობრივი პოლიტიკა საგრძნობლად შეიცვალა. ამ დროს სტალინური რეჟიმის პირობებში დაიწყო რუსიფიკაციის მკაცრი პოლიტიკა, რომელმაც განსაკუთრებული გავლენა მოახდინა აფხაზეთის ენობრივ სიტუაციაზე. როგორც ცენტრალური, ასევე აფხაზეთის ხელისუფლება აქტიურ პროპაგანდას ეწეოდა ადგილობრივი ეთნიკური ჯგუფების დასაპირისპირებლად. ეს გამოიხატებოდა ქართული და აფხაზური ენების სტატუსის შევიწროებასა და რუსული ენისათვის უპირატესობის

მინიჭებაში. 1931 წლის გაზეთში „თეთრი გიორგი“ ავტორმა სრული სიზუსტით მიმოიხილა აფხაზეთის იმდროინდელი ენობრივი სიტუაცია და განმარტა, რომ აფხაზებს არ შეეძლოთ წინააღმდეგობა გაეწიათ რუსული იმპერიული პოლიტიკის წინაშე. გაიხსნა რუსული სასწავლებლები, ყველა დაწესებულებაში რუსული იყო გავრცელებული, ღვთისმსახურება რუსულ ენაზე ტარდებოდა და მღვდელმთავარიც რუსი ინიშნებოდა. „ეწეოდნენ ძლიერ პროპაგანდას, რომ აფხაზებს არაფერი საერთო აქვთ ქართველებთან და სულ სხვა ერიანო. აფხაზურად წირვა-ლოცვის შემოღებაც სრულებით ვერ მოხერხდა“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1931, N43-44).

XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში არცთუ ისე მრავლად მოიხილება აფხაზეთის შესახებ სინამდვილის ამსახველი პირველწყაროები. საბჭოთა მკვლევრები ყოველმხრივ ცდილობდნენ გაეყალბებინათ 20-30-იან წლებში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ აფხაზეთში შექმნილი მძიმე ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და ენობრივი მდგომარეობა. სწორედ ამ საკითხის რეალური სურათის შესასწავლად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ემიგრაციის ქართულ პრესას, რომელიც შორეული პერსპექტივიდან ობიექტურად აფასებდა და აკრიტიკებდა საბჭოთა რეჟიმის ენობრივ პოლიტიკას, მათ შორის აფხაზეთშიც. ამ მხრივ საყურადღებოა 1933 წელს გაზეთში „დამოუკიდებელი საქართველო“ „გენო“-ს⁴ ფსევდონიმით ეგგენი ღვალაძის მიერ გამოქვეყნებული წერილების სერია (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N86-92) „აფხაზეთი უახლოეს წარსულში და დღეს (წერილი საქართველოდან)“,

⁴ ეგგენი (გენო) ღვალაძე (1900-1937) — იურისტი, პუბლიცისტი, პოლიტიკური და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი; 1926 წელს თბილისში ის ხელმძღვანელობდა ეროვნული ერთობის დარაზმულობა „თეთრი გიორგის“ კონსპირაციულ ჯგუფს, რომლის მოვალეობა იყო ემიგრაციის პერიოდული გამოცემების საქართველოში გავრცელება. 1937 წელს იგი დახვრეტით იქნა ამ ორგანიზაციაში მუშაობისათვის. 1916 წლიდან ეგგენი ღვალაძის პუბლიცისტური წერილები ფსევდონიმებით „გენო“, „გ“, „ახალგაზრდა“, „ვინმე“ იბეჭდებოდა ჟურნალ-გაზეთებში: „სამშობლო“, „საქართველო“, „ლომისი“, „ტრიბუნა“, „ახალი სხივი“. მისი რამდენიმე წერილი გამოქვეყნებულია ემიგრაციის პრესაშიც: „თეთრი გიორგი“, „თავისუფალი საქართველო“, „დამოუკიდებელი საქართველო“ (ურუშაძე 2017: 16-17).

რომელშიც სიდრმისეულად აღწერილია იმდროინდელ აფხაზეთში განვითარებული მოვლენები. ნაშრომი შედგება შემდეგი თავებისაგან:

I. საერთო მდგომარეობა (1933, N86);

II. ნაციონალური პოლიტიკა აფხაზეთში (1933, N87);

III. აფხაზეთის სკოლები (1933, N88);

IV. 1931 წლის გლეხთა მოძრაობა აფხაზეთში (1933, N89);

V. გლეხის ეკონომიური მდგომარეობა და კოლექტივიზაცია (1933, N90);

VI. „სოფხოზები“ და მუშათა მდგომარეობა (1933, N91);

VII. მუშათა მდგომარეობა და გადასახადები (1933, N92).

დასახელებულ თავებში სრულყოფილადაა წარმოდგენილი ცნობები პოლიტიკური, ეკონომიკური, განათლების, სოციალური და ჰუმანიტარული სფეროებიდან. ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასეულია სოციოლინგვისტური ხასიათის ინფორმაცია, რომელსაც ავტორი ცალკე თავებს — „ნაციონალური პოლიტიკა აფხაზეთში“ და „აფხაზეთის სკოლები“ — უძღვნის აფხაზეთში არსებული ენობრივი სიტუაციის დახასიათებას. მისი აღწერის დროს, როგორც წესი, ყურადღება ექცევა ამ სიტუაციის ფარგლებში მოქცეული ენების როგორც სოციოლინგვისტურ, ისე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მახასიათებლებს. საყურადღებოა „დამოუკიდებელი საქართველოს“ რედაქციის მიერ გამოქვეყნებული წერილი, რომელიც ევგენი ღვალაძის წერილებს შემდეგნაირად აფასებდა: „ჩვენ გვქონდა იშვიათი შემთხვევა თვიდან თვე, შვიდი ნომრის გასწვრივ გვებეჭდა გენოს საყურადღებო წერილები აბხაზეთზე, დარწმუნებულნი, რომ მკითხველი უფრო და უფრო მეტის ინტერესით ეწაფებოდა მათ“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N93).

ევგენი ღვალაძის დაკვირვებით, აფხაზეთში ნაციონალური პოლიტიკის პირობებში იყო მცდელობა აფხაზეთის ცალკე ერად გამოცხადებისა, რომელსაც თითქმის არაფერი აკავშირებდა საქართველოსთან, გარდა ტერიტორიული მეზობლობისა. ამით „ბოლშევიკებს მიეცათ საბაბი იმისა, რომ ქართული ენა აფხაზეთში აეკრძალათ, როგორც სახელმწიფო ენა და მის ნაცვლად რუსული ენა

შემოელოთ”. ავტორი გვიჩვენებს, თუ როგორ გამოიყენებოდა ენა პოლიტიკური მანიპულაციის იარაღად, რაც საბჭოთა იდეოლოგიის კლასიკურ მაგალითს წარმოადგენდა. ბოლშევიკებმა ქართული ენის განდევნის მიზნით დაიწყეს პროვოკაციული ხერხის გამოყენება, რათა შეექმნათ ხელოვნური დაპირისპირება ქართულსა და აფხაზურ ენებს შორის. ისინი არწმუნებდნენ მოსახლეობას, რომ თითქოს საქართველოს სურდა მათი ეროვნული თვითმყოფადობის წაშლა და ქართული ენის გაბატონება. „და აი, აფხაზური ენისთვის უპირატესობის მოტივით განიდევნა ქართული ენა და ასპარეზი დარჩა რუსულს და აფხაზურს” (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო”, 1933, N87).

აფხაზეთში მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს მეგრელები შეადგენდნენ (განსაკუთრებით გალის რაიონში). ბოლშევიკური ხელისუფლების მიზანი იყო აფხაზეთში მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველებს შორის დაპირისპირება გაეღვივებინათ, რომელიც ხელს უწყობდა „დაყავი და იბატონეს” პოლიტიკას. 1930-იან წლებში აფხაზეთში მეგრულ ენაზე გავრცელებული იყო პრესა და საანბანო წიგნი, რომელსაც კორენიზაციის პირობებში განაპირობებდა შემდეგი პოლიტიკური ფაქტორები: ეროვნული უმცირესობების ენებისა და კულტურის განვითარება; ადგილობრივი ეთნიკური ჯგუფების გაერთიანება სახელმწიფო სტრუქტურებში. ამ პოლიტიკის ფარგლებში 1930 წელს გამოიცა ზუგდიდის მაზრის ოფიციალური ორგანო გაზეთი „ყაზაყიში გაზეთი“⁵ და მეგრული ენისათვის ქართული ანბანის საფუძველზე შედგენილი საანბანო წიგნი სახელწოდებით „ჭითა ჩხორია” („წითელი სხივი. ანბანი მოზრდილთათვის”) (ქურდიანი 2008: 30).

საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის (ცაკი) პრეზიდიუმის თავმჯდომარე მიხა ცხაკაია მიესალმა „ყაზაყიში გაზეთის” გამოცემას და გაზეთ „კომუნისტში” შემდეგი შინაარსის

⁵ „ყაზაყიში გაზეთი” — მეგრულენოვანი ყოველკვირეული გაზეთი, რომელიც გამოდიოდა 1930-1935 წლებში. იგი გავრცელებული იყო სამეგრელოსა და გალის რაიონში. გაზეთის ერთ-ერთი რედაქტორი გახლდათ ისაკ ჟვანია.

წერილი გამოაქვეყნა: „სალამი მეგრულ ენაზე პირველ ბეჭდვით ორგანოს, რომელიც ძალუმად ხელს შეუწყობს მეგრულ ენაზე მოუბარ მუშებისა და გლეხების სწრაფი ტემპით სოციალისტურ მშენებლობას” (გაზეთი „კომუნისტი”, 1930, N50). 1930 წლის ამავე გაზეთის პუბლიკაცია არის ნათელი მაგალითი იმისა, თუ როგორ იყენებდა ბოლშევიკური ხელისუფლება „ყაზახიში გაზეთის” ფუნქციონირებას პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად. ავტორი მეგრულენოვანი გაზეთის გამოცემის საჭიროებას იმ მიზეზით ხსნიდა, რომ რაიონის მოსახლეობამ თითქმის ქართული ენა არ იცოდა და ამიტომ მისი არსებობა საუკეთესო საშუალება იყო მშრომელი ხალხის მსოფლმხედველობის ჩამოსაყალიბებლად. ქართული ინტელიგენციის შოვინისტური ნაწილის წუხილი იმის შესახებ, რომ მეგრული გაზეთი გამოიწვევს „საქართველოს ვითომ დაქუცმაცებას: ვაი თუ სამეგრელომ ავტონომია მოითხოვოსო, დიდ ჩმახვათ მიმაჩნია” (გაზეთი „კომუნისტი”, 1930, N126).

ზემოაღნიშნული განსახილველი პრობლემის კვლევის დროს გვერდს ვერ ავუვლით ენობრივი სიტუაციის ერთ-ერთ საკვანძო კომპონენტს — დიგლოსიურ სიტუაციას, რომლის ფარგლებში გამოიყენება ერთი ენის ორი განსხვავებული ვარიანტი და ორივე სახესხვაობის თანაარსებობას დიდი ხნის ისტორია გააჩნია. ტერმინ „დიგლოსიის” შემოღება და შესაბამისი ცნების განმარტება ეკუთვნის ამერიკელ ენათმეცნიერს ჩარლზ ფერგიუსონს: „დიგლოსია — ესაა ერთი და იმავე ენის ორი ან მეტი სახესხვაობა, რომლებიც თანაარსებობენ მოცემულ საზოგადოებაში და თამაშობენ გარკვეულ როლებს” (Ferguson 1971:11). ამასთან, ენათმეცნიერი გამოყოფს „მაღალ — H (High)” და „დაბალ — L (Low)” სახესხვაობებს (Ferguson 1959:327). H (მაღალი) სახესხვაობები გამოიყენება ოფიციალურ და საზოგადოებრივ საქმიანობაში: პოლიტიკა, განათლება, მასობრივი ინფორმაცია, ყველა სახის საქმისწარმოება, ეკლესია; L (დაბალი) კი — ყოველდღიურ სასაუბრო საქმიანობასა და ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში (Wardhaugh 2000:89-91). პრობლემის საილუსტრაციოდ, აფხაზეთის მაგალითზე, ქართველურ ენათა ფუნქციური დაყოფის დიგლოსიურ შემთხვევებს განვიხილავთ

მეგრულენოვან გაზეთ „ყაზახიში გაზეთის“ შექმნის შესახებ, რომელიც XX საუკუნის 30-იან წლებში ბოლშევიკური ხელისუფლებისაგან იქნა წახალისებული. ჩარლზ ფერგიუსონის კლასიკური დიგლოსის მოდელის მიხედვით, ენათა ფუნქციური დაყოფა შემდეგ სახეს მიიღებს: ქართული ენა არის „მადალი“ (H) სტანდარტული, სალიტერატურო ოფიციალური ენა, ხოლო მეგრული — „დაბალი“ (L) ყოველდღიური, არაფორმალური კომუნიკაციის საშუალება. როგორც პრესის მასალებიდან ირკვევა, XX საუკუნის 30-იან წლებში საბჭოთა ბოლშევიკური რეჟიმის პირობებში მეგრულს მოკლე დროით საშუალება მიეცა შეეთავსებინა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ფუნქციები, რასაც საბოლოოდ „ყაზახიში გაზეთის“ გაუქმება მოჰყვა. თინათინ ბოლქვაძის შეფასებით, „ქართული ენა სტანდარტიზებულია, აქვს ხანგრძლივი მრავალსაუკუნოვანი ლიტერატურული ტრადიცია, რითაც მას ვერ გაუტოლდება და ამ მხრივ კონკურენციას ვერ გაუწევს მეგრული ან სვანური ნაბეჭდი ლიტერატურა“ (ბოლქვაძე 2007: 228).

ამდენად, ხელისუფლების მცდელობა გახლდათ „ყაზახიში გაზეთისა“ და „ჭითა ჩხორიას“ მეშვეობით პოლიტიკური კონტროლის დაწესება და საბოლოოდ რუსული ენის დამკვიდრება როგორც სამეგრელოში, ასევე აფხაზეთის ტერიტორიაზე. საკითხთან დაკავშირებით ევგენი ღვალაძე ამტკიცებდა, რომ მოსკოვი მიზანმიმართულად უწყობდა ხელს „პროვინციალური ენების“ განვითარებას. მისი მიზანი იყო არა ამ ენების დაცვა, არამედ — ეროვნული ენის, ქართულის დასუსტება და რუსულისათვის „გზის გახსნა“, რომლის მაგალითად მეგრულ ენაზე გამოცემულ „ყაზახიში გაზეთსა“ და საანბანო სასწავლო წიგნს „ჭითა ჩხორიას“ ასახელებდა:

„მეგრული „ყაზახიში გაზეთი“ ან „ჭითა ჩხორია“ და სხვა გამოცემანი ამ მიზნის განაღდებაა პრაქტიკაში. ასეთმა პოლიტიკამ იმდენად გააძლიერა რუსული, განსაკუთრებით აფხაზურ ენაში, რომ როცა მომხსენებელი ლაპარაკობს, მისი სიტყვის უმეტესობა რუსულია“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N87).

ეგგენი ღვაღაძე წერილში განმარტავდა, რომ ერთადერთი ენა, რომელიც აფხაზეთში შეძლებდა რუსულ ენაზე „გამკლავებას, იყო ქართული“. ამის არგუმენტად აფხაზეთში მცხოვრებ ქართველთა დიდ ნაწილს ასახელებდა. ქართული ენის მოხმარების არეალის შეზღუდვის შემდეგ რუსული გახდა აფხაზური ენის „ჭირისუფალი“. გარდა ამისა, ავტორი აღწერდა, თუ როგორ გახდა აფხაზური ენა რუსიციზმებით გაჯერებული: „სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური და კულტურული შინაარსის გამომხატველ სიტყვათა ლექსიკონი რომ შეეადგინოთ და წარუდგინოთ რომელიმე ენათა მეცნიერს, რომელმაც არ იცის ის პოლიტიკური სიტუაცია, იგი იტყოდა, რომ აფხაზური ენა და რუსული ძლიერ ახლო მონათესავე ენებია“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N87).

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია შენიშნული, იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახი წარმოადგენს მონათესავე ენათა დაჯგუფებას, რომლის ფარგლებში გამოიყოფა აფსუურ-ადიდუური, ნახურ-დადესტნური და ქართველური ჯგუფები. მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ ქართველურ და აფხაზურ ენათა შორის დასტურდება როგორც ქართველური, ასევე აფხაზური ნასესხობანი, რაც ენობრივი კონტაქტების ბუნებრივ შედეგებს წარმოადგენს⁶. ეს კონტაქტები ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში გრძელდებოდა, რის შესახებაც არაერთი კვლევა არსებობს

⁶ აფხაზურ და ქართულ ენებს შორის ნათესაობა ხაზგასმულია საბჭოთა ისტორიკოსისა და კავკასიოლოგის ანატოლი ფადეევის მიერ, რომლის მსჯელობა, მართალია, მეცნიერული ღირებულებისა არ არის, მაგრამ საზოგადოდ გავრცელებულ შეხედულებას გადმოგვცემს: „XII-XIII საუკუნეებში საქართველოში ოფიციალურ ენად ქართველური (ქართული) ითვლებოდა. აფხაზური ენა არასაკმარისი იყო სახელმწიფოებრივი ბატონობისათვის. ახალი ქართველური ენა გახდა აფხაზურ-ქართველური სოციალური ელიტის ენა, რასაც თავად აფხაზური ენის ისტორიაც ადასტურებს. „აფხაზურ-ქართველური“ სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ეპოქაში მთელი რიგი სოციალური და იურიდიული ტერმინები საერთოა აფხაზური და ქართველური ენებისათვის. ამის მაგალითებია: „atawad“ — „თავადი“, „akalaki“ — „ქალაქი“, „aual“ — „ვალი“, „agalvan“ — „გალავანი“, „akaba“ — „კაბა“, „ajar — „ჯვარი“, „asaxa“ — „სახე“ (ფადეევი 1934: 87).

ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში (მარი 1938; ლომთათიძე 1999; გვანცელაძე 2011; ბუკია 2013; ჩუხუა 2017; გოგოლაშვილი 2021). თეიმურაზ გვანცელაძის აზრით, „აფხაზური და ქართული ენები საერთო წინაპარი ენისაგან წარმოშობილი ერთმანეთის გენეტიკურად მონათესავე ენებია და ტიპოლოგიურად მსგავსი ფონემატური (ბგერითი) სისტემები აქვთ“ (გვანცელაძე 2011: 443).

ევგენი ღვალაძის წერილის მიხედვით, ძალიან დიდი იყო ინტერესი იბერიულ-კავკასიურ ენათა ნათესაობის საკითხებთან მიმართებით. ენათმეცნიერთა დასკვნის შედეგად, ქართულ, მეგრულ და აფხაზურ ლექსიკურ ერთეულთა სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე დასტურდება ქართველურ და აფხაზურ ენათა შორის ნათესაური კავშირი. ამასთან, ხაზგასმულია დიგლოსიური სიტუაციისათვის დამახასიათებელი იერარქიული დამოკიდებულება ქართულსა და მეგრულს შორის. თუმცა იმდროინდელი საბჭოური პოლიტიკის მიზანი გახლდათ მეგრული ენის დაშორება ქართულ სალიტერატურო ენასთან, რომლის შესახებაც ავტორი წერდა:

„ენათმეცნიერებს მოჰყავთ სამასზე მეტი მაგალითი, სადაც სიტყვები და მნიშვნელობა ერთი და იგივეა აფხაზურსა და ქართულში, 400-ზე მეტი მაგალითი ქართულსა და მეგრულში, რითაც გამოაქვთ დასკვნა, რომ ეს ენები ერთი მეორისაგან, ერთი შტოსაგან არიან წარმომდგარი და შემდეგ ღრთა განმავლობაში გეოგრაფიულ და პოლიტიკური პირობების გამო დაშორებიან ერთმანეთსო. ეხლა არის ცდა არა დაახლოვების ამ პროვინციულ ენის სალიტერატურო ენასთან, არამედ მისი დაშლის და დანაწილების“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N87).

ქართველურ და აფხაზურ ენათა ნათესაობის პრობლემით დაინტერესებული იყო აფხაზი მკვლევარი და ფოლკლორისტი იასონ

აგუმა⁷, რომელმაც 1938 წლის გაზეთ „საბჭოთა აფხაზეთში“ გამოაქვეყნა ვრცელი სტატია სათაურით „აფხაზური ენის გენეტიკური კავშირი ქართულთან“ (გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1938, №66-68). შემთხვევითი არ არის, რომ აისონ აგუმას მიერ მოპოვებული მასალა, რომელიც ქართულ და აფხაზურ კულტურულ და ენობრივ ერთიანობას ადასტურებდა, ნიკო მარის პალეონტოლოგიურ მეთოდს ემყარებოდა. ნიშანდობლივია, რომ ამ ენებს შორის ნათესაობის შესახებ გამოტანილი დასკვნები დასაბუთებულია ენობრივი ფაქტების სემანტიკური ანალიზის შედეგად⁸, რომელიც ავტორის მტკიცებით, „თვალსაჩინოდ მოწმობს მოძმე აფხაზთა და ქართველთა მჭიდრო ნაციონალურ ნათესაეობას, მათი ისტორიისა და კულტურის ერთიანობას“. სტატიის დასაწყისში აისონ აგუმა აცხადებს:

„აფხაზური მეტყველების მოსმენისას ყოველი ქართველი-არაღინგვისტი სრული დარწმუნებით იტყვის, რომ აფხაზურ ენას არაფერი აქვს საერთო ქართულ ენასთან. თავის მხრით ასეთივე აზრის იქნება აფხაზიც. 16 წლის წინათ, როცა მეც ასეთ

⁷ აისონ აგუმა (1888– გარდაცვალების თარიღი უცნობია) — აფხაზი მკვლევარი, სოფლის მეურნეობისა და მეფუტკრეობის სპეციალისტი. იგი სრულყოფილად ფლობდა ქართულ, მეგრულ, რუსულ, თურქულ, სპარსულ და სომხურ ენებს. აისონ აგუმა მრავალმხრივი ნიჭით გამოირჩეოდა: სწავლობდა და ავროვებდა აფხაზთა შესახებ ფოლკლორულ მასალებს, წერდა და აქვეყნებდა მოთხრობებს. მას ურთიერთობა ჰქონდა კულტურისა და ხელოვნების წრის წარმომადგენლებთან, მონაწილეობდა აფხაზური ანბანის შექმნაში. 1938 წელს მან გამოაქვეყნა ნაშრომი, რომელიც მეფუტკრეობის შესწავლას ეძღვნებოდა. 1941 წელს აისონ აგუმა ანტისაბჭოთა აგიტაციის გამო დაპატიმრებულ იქნა აფხაზეთში (აფხაზური ბიოგრაფიული ლექსიკონი 2015: 39).

⁸ ქართულ და აფხაზურ ენათა შორის დაკავშირებული გენეტიკური საკითხების შესწავლისას აისონ აგუმა ყურადღებას ამახვილებს ლექსიკური ერთეულების მსგავსების შესახებ და ამის ერთ-ერთ მაგალითად წერს: „აფხაზური ფორმები — **ან** — დედა, **აბ** — მამა, **ნან** — ძიძა, **აბღუ** — ბაბუა, **ანღუ** — ბებია — უეჭველად იმის მაჩვენებელია, რომ ეს სიტყვები ეკუთვნიან ადამიანის მეტყველების უძველეს ფორმაციას და ნათესაური კავშირით მეტად თვალსაჩინოდ აახლოვებს აფხაზურს და ქართულს. მაგალითად, აფხაზური — **აბ** — მამა, მიმართვის დროს წარმოითქმება — „**ბაბა**“, **აბღუ** — ბაბუა — „დიდი მამის“ მნიშვნელობით, **ანღუ** — ბებია — „დიდი დედის“ მნიშვნელობით. ასეთივე მოვლენას გხედავთ ჭანურშიც. ჭანურად — **პაპული** ნიშნავს მამას, **დიდი პაპული** — ბაბუას ან „დიდ მამას“, **ნანა** — დედა, **დიდი ნანა** — ბებია, როგორც ქართული „დიდედა“ (გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1938, №67).

შეხედულებას ვიზიარებდი, მიზნად დავისახე დეტალურად შემესწავლა ეს საკითხი. ჩემთვის მოულოდნელი და საკვირველი აღმოჩნდა ის გარემოება, რომ ჩემს მიერ დაგროვილი მასალა მთლიანად სულ საწინააღმდეგო შეხედულებას ამტკიცებდა, სახელდობრ იმას, რომ ისტორიულად მოძმე ქართველებისა და აფხაზების ენობრივი კულტურა, რომელიც უხსოვარი დროიდან ერთად ცხოვრებისა და მჭიდრო ურთიერთობის პირობებში ვითარდებოდა, რელიეფურად გამოხატავს მათი სოციალური გარემოსა და მატერიალური კულტურის ერთიანობას, როგორც მეტყველების პირვანდელ სტადიაზე, ისე მერმინდელ და თანამედროვე ფორმაციებში. 1932–33 წლებში ამ საკითხის გარშემო ჩემს მიერ დაგროვილი მასალა ხელთნაწერის სახით, მთლიანად გადასინჯა აკად. ნ. ი. მარმა და მოიწონა იგი, როგორც მასალა, რომელიც დამუშავებას მოითხოვს” (გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1938, N66).

აფხაზეთში კვალიფიციური კადრების მოძიება ეთნიკური წარმომავლობის წარმომადგენლებს შორის ინტეგრაციისათვის მუდმივ პრობლემას წარმოადგენდა. ნესტორ ლაკობას ბოლშევიკური რეჟიმის წარმომადგენლებმა, რუს ადმინისტრატორებზე დაყრდნობით, ენის, ეთნიკური იდენტობისა და საბჭოთა ეროვნების პოლიტიკასთან დაკავშირებით შეიმუშავა „მოდუს ვივენდი“. ამ მიზეზით მათ წინააღმდეგობა გაუწიეს აფხაზურ ენას, ვინაიდან მისი ფართოდ გამოყენება და შესწავლა პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო არამშობლიური ენის მქონე პირთათვის (განსაკუთრებით რუსი ბიუროკრატებისთვის). ამით აფხაზური ენის წახალისება მხოლოდ გააძლიერებდა ქართული ენის პოზიციას. ამიტომ ნ. ლაკობას მმართველობის პერიოდში აფხაზური ელიტის წარმომადგენლები რუსულს, როგორც დომინანტურ ენას იყენებდნენ, რათა ქართული ენის შემოჭრა თავიდან აეცილებინათ (Blauvelt 2020: 199). ამის საილუსტრაციო მაგალითად შეგვიძლია დავასახელოთ გალის მაზრაში ქართული ენის დევნა. ამ მოვლენას სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს გალის მოსახლეობამ

და ბოლშევიკებმა ხაბუზნაიას⁹ მეთაურობით, რომლებიც ითხოვდნენ სახელმწიფო ენად ქართული ენის აღიარებას და აცხადებდნენ, რომ თუ აფხაზეთი საქართველოს გამოეყოფოდა და რუსეთის ინტერესებს გაატარებდა, მაშინ სამურზაყანო (გალის რაიონი) აფხაზეთს დათმობდა და საქართველოს აირჩევდა. გალის მაზრაში ენობრივი სიტუაციის ფარგლებში მოქცეული ენების (აფხაზური, ქართული და რუსული) მოხმარების სფეროებიდან, რომლებიც საზოგადოებრივი საქმიანობის თვალსაზრისით განპირობებული იყო ადგილმდებარეობით, საქმისწარმოების ენა შემდეგნაირად ნაწილდებოდა: გალის რაიონში — ქართული ენა, ხოლო გუდაუთის რაიონში — აფხაზური. როგორც ვხედავთ, ხელოვნური გზით შექმნილი ენობრივი სიტუაცია რუსული ენის სასარგებლოდ იქნა მიღწეული. ლაკობას არ სურდა გალის დათმობა და ამიტომ გაზეთ „სოვეტსკაია აბხაზიაში“ გამოქვეყნებული განცხადების საშუალებით შემდეგ ხერხს მიმართა:

„რუსული მანქანების გარდა, რაიონებში უნდა იქნას შემოდებული საბეჭდი მანქანები იმ ენაზე, რომელიც მიღებულია სახელმწიფო ენად რაიონში. მაგალითად, გუდაუთის რაიონში აფხაზურ ენაზე, გალის რაიონში ქართულზე“ (გაზეთი „Советская Абхазия“, 1932, N108).

ევგენი ღვალაძის განმარტებით, აფხაზეთის ადმინისტრაციულ დაწესებულებებში აფხაზები მცირე რაოდენობით იყვნენ წარმოდგენილნი, რადგან რუსულს უკეთესად ფლობდნენ, ვიდრე საკუთარ ადგილობრივ ენას. ქართველთა დიდი ნაწილი თანამდებობებს ჩამოსცილდა, ხოლო დანარჩენს საქმიანობის წარმართვა რუსულად უხდებოდათ. დაწესებულებებში რუს მოხელეებს შორის ყოველდღიური ურთიერთობა მთლიანად რუსულად მიმდინარეობდა. მიუხედავად ქართული და აფხაზური ენების ფორმალური არსებობისა, მათი გამოყენება პრაქტიკაში თითქმის

⁹ იასონ ხაბუზნაია (1883-1937) - გალის რაიონული აღმასკომის თავმჯდომარე, იყო აფხაზეთის ასსრ ცაკ-ის და საქართველოს სსრ ცაკ-ის წევრი. დააპატიმრეს და დახვრიტეს 1937 წელს.

შეუძლებელი იყო. ავტორი ამტკიცებს, რომ ქართული და აფხაზური საბეჭდი მანქანები მხოლოდ „ბრიყვთა მოსატყუებლად“ შექმნილი, რადგან სინამდვილეში საქმისწარმოება მაინც რუსულ ენაზე წარიმართებოდა. ამ მიზეზების გამო ევგენი დვალაძე ნესტორ ლაკობას განცხადებას სამართლიანად ეხმიანება:

„რას გვეუბნება ეს განცხადება? რატომ წავიდნენ ეს რუსიფიკატორები ამ დათმობაზე? თუ კარგად ჩავეხედავთ სინამდვილეს, დავინახავთ, რომ ამ განცხადების შესრულებაც არაფერს მოგვცემს, გარდა იმისა, რომ ეს საბეჭდი მანქანები ქართული ან აფხაზური — იქნება შენახული იმათ საპასუხოთ, ვინც გაბედავს და იტყვის, რომ ნაციონალური პოლიტიკა აფხაზეთში მახინჯდებაო, ან იგივე მანქანები გამოყენებული იქნება საბჭოთა ქვეყნის მართველთა დიდსულოვნების დასამტკიცებლად პატარა ერების მიმართ“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N87).

ლათინიზაციიდან ქართული ანბანისაკენ

აფხაზეთში XIX საუკუნიდან XX საუკუნის პირველ ნახევარში დამწერლობის არაერთი რეფორმა განხორციელდა. აფხაზური ლექსიკის მცირე ნაწილი არაბული ანბანის გამოყენებით პირველად იქნა ჩაწერილი 1641 წელს თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების მიერ. 1862 წელს აფხაზური ანბანი კი კირილური გრაფიკის საფუძველზე შექმნა რუსმა ლინგვისტმა და სამხედრო მოღვაწემ პეტრე უსლარმა. შემდგომში არაბული ენის პოზიციების შესუსტებამ გამოიწვია კავკასიის ადგილობრივი ხალხებისათვის ალტერნატიული ანბანების შექმნა რუსულ გრაფიკაზე იოლად გადაყვანის მიზნით.

1926-1928 წლებში აფხაზეთში ნიკო მარის მიერ ლათინიზებული ანალიტიკური ანბანი მოქმედებდა, 1928-1937 წლებში მას შეენაცვლა რუსი ლინგვისტების ნიკოლოზ იაკოვლევისა და ევგენი პოლივანოვის მიერ სსრკ ახალდამწერლობიან ენათათვის შექმნილი უნიფიცირებული ლათინიზებული ანბანი. 1938-1954 წლებში აფხაზური ენა გადაყვანილ იქნა

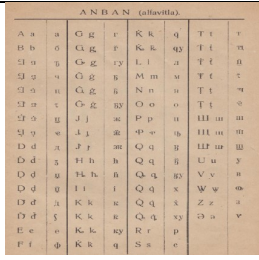
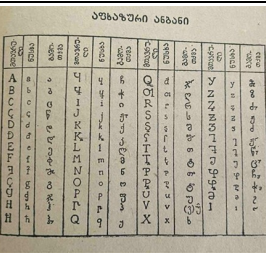
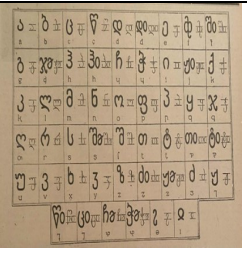
ქართულ გრაფიკაზე, ხოლო 1954 წლიდან კვლავ აღდგენილ იქნა უსლარისეულ რუსულ გრაფიკაზე დაფუძნებული პირველი ანბანი. აფხაზური სამწიგნობრო ენის გრაფიკის ცვლილებები დაკავშირებული იყო ჯერ მეფის რუსეთის, შემდეგ კი საბჭოთა კავშირის მიერ განხორციელებულ ენობრივ პოლიტიკასთან (გევანცელაძე 2011).

1927 წლის 27 სექტემბრის გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა ინფორმაცია ნიკო მარის მიერ შემუშავებული ანალიტიკური ანბანის შესახებ. გაზეთი აცხადებდა, რომ „უკვე დამდგარ სამოსწავლო წლიდან აფხაზეთის ყველა სკოლებში შემოღებულია ახალი ალფაბეტი, რომელიც შესწორებული და გამარტივებულია აკადემიკოსს ნ. მარის მიერ“. სექტემბრის დასაწყისში ახალი აფხაზური ანბანის შემოღების მიზნით სოხუმში მოწყობილი იყო მოკლევადიანი კურსები, რომელზედაც მოწვეული იყვნენ აფხაზი მასწავლებლები და სასოფლო საბჭოების მდივნები. კურსებს ხელმძღვანელობდა მოსკოვიდან მოწვეული ლინგვისტი პროფესორი (გაზეთი „კომუნისტი“, 1927, N218).

ნიმანდობლივია, რომ ემიგრაციის პრესის წარმომადგენლები ეწინააღმდეგებოდნენ აფხაზეთში ლათინიზებული ანბანის შემოღებას. ამის დასტურია მათ მიერ გამოქვეყნებული პუბლიცისტური წერილები. 1931 წელს გამოცემულ გაზეთში „თეთრი გიორგი“ გამოქვეყნდა წერილი „აფხაზეთი“. ავტორი შენიშნავს, რომ „რუსებმა ქართველებსა და აფხაზებს შეუთხზეს საკუთარი ანბანი, რომელიც რუსულისაგან არ განირჩეოდა. მხოლოდ ზოგიერთს ასოს რაღაც კუდები მიუმატეს, თუმცა ამ ანბანმა ვერ იხეირა და აფხაზურად წირვა-ლოცვის შემოღებაც სრულებით ვერ მოხერხდა“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1931, N43-44). მოგვიანებით კი, 1933 წლის „დამოუკიდებელი საქართველოს“ 87-ე ნომერში ევგენი ღვალაძის წერილში გვითხრობთ, რომ „ახლად შემუშავებული შრიფტით იბეჭდება აფხაზური გაზეთი და რუსული „სოვეტსკაია აბხაზია“. ეს ახლად შემუშავებული ანბანი იცის მხოლოდ რამდენიმე. ამიტომ აფხაზურ გაზეთს არავენ კითხულობს, ქაღალდათაც კი არ საღდება, რადგან პატარა ფორმატისაა“ (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N87).

ანგარიშგასაწევია ამერიკელი სოციოლინგვისტის იაკობ

ორშტეინის ხედვა, რომლის თანახმად, ლათინური ანბანი, რომელიც ყველა არასლავურმა ენამ მიიღო სომხურის, ქართულის, აფხაზურისა და იდიშის გარდა, ანტიპროლეტარულად გამოცხადდა და კირილურის სასარგებლოდ იქნა გაუქმებული. მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა რუსიფიკატორული პოლიტიკის ფარგლებში რეჟიმი ეროვნულ ენებს უფრო მეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ვიდრე ცარიზმის დროს, საბჭოთა კავშირში მათი როლი მაინც სისტემატურად იზღუდებოდა (Ornstein 1959: 2-3).

ნიკო მარის აფხაზური ანალიტიკური ანბანი (1926-1928)	აფხაზური ლათინიზებული ანბანი (1928-1937)	ქართულ გრაფიკაზე დაფუძნებული აფხაზური ანბანი (1938-1954)
		

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1938 წელს ლათინიზირებული ანბანიდან აფხაზური გადავიდა ახალ, ქართულ გრაფიკაზე დაფუძნებულ ანბანზე. აფხაზეთის მე-15 კონფერენციამ დააყენა საკითხი აფხაზური ანბანის შედგენის დროს დაშვებული შეცდომების გამოსწორებისა და აფხაზური ანბანის ქართული გრაფიკის საფუძველზე გადაყვანის შესახებ. გაზეთ „საბჭოთა აფხაზეთის“ ცნობით, ახალი პროექტი შეადგინეს აფხაზეთის განათლების სახალხო კომისარიატმა (განსახკომი) და აფხაზური კულტურის ინსტიტუტმა პეტრე შარიას, აკაკი შანიძის, სიმონ ჯანაშიას, არნოლდ ჩიქობავასა და ვარლამ თოფურიას მონაწილეობით. წარდგენილი პროექტი განხილულ და დამტკიცებულ იქნა საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტისა და აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ცაკის მიერ. ამ ფაქტის შესახებ აფხაზური

კულტურის ინსტიტუტის დირექტორი ანდრია ჭოჭუა განმარტავს, რომ „ამჟამად სწარმოებს მოსამზადებელი მუშაობა სახელმძღვანელოების, სასწავლო წიგნებისა და სხვა ლიტერატურის ხელახლა გამოსაცემად იმ მოსაზრებით, რომ ახალი სამოსწავლო წლიდან აფხაზურ სკოლებში შემოღებულ იქნეს სწავლება ამ ალფაბეტზე. ახალი აფხაზური ალფაბეტის შემოღება ხელს შეუწყობს აფხაზური ენისა და ლიტერატურის უფრო ღრმად შესწავლას და განვითარებას“ (გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1938, N27).

საგანმანათლებლო ენობრივი პოლიტიკის საკითხები აფხაზეთში XX საუკუნის 20-30-იან წლებში

XX საუკუნის 20-30-იანი წლები აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში საგანმანათლებლო სისტემის ფარგლებში გამოირჩევა ენების წახალისებისა და მათი გამოყენების ურთიერთსაწინააღმდეგო პროცესებით, რომლებიც ეთნიკურად რთულ გარემოში მიმდინარეობდა. სკოლა უმეტეს შემთხვევაში წარმოადგენდა იმ რეალისტურ სურათს, სადაც ოფიციალური დადგენილებები სრულად ვერ ასახავდა აფხაზეთში არსებულ მდგომარეობას. საბჭოთა საგანმანათლებლო პოლიტიკაში დეკლარირებულ მიზნებსა და ფაქტობრივ მონაცემებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება არსებობდა. ჯერ კიდევ რუსეთის იმპერიის მმართველობის პერიოდში აფხაზეთში ფუნქციონირებდა რუსული სკოლები, ქართული კი იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენდა. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ შეინიშნებოდა ქართული სკოლების გაფართოება, თუმცა რუსული ენის წინააღმდეგ პოლიტიკა არ გატარებულა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში აფხაზეთში დაიწყო სისტემური რეორგანიზაცია: განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ეროვნული უმცირესობების სასკოლო საკითხებს; სოხუმში, გაგრაში, ოჩამჩირესა და სამურზაყანოში დაარსდა უმაღლესი დაწყებითი სასწავლებლები, სოხუმის სამასწავლებლო ინსტიტუტი (ახლაძე 2021: 120).

1920-30-იან წლებში სასკოლო სისტემა მნიშვნელოვანი დინამიკით

ხასიათდებოდა: 20-იან წლებში კორენიზაციის პოლიტიკის ფარგლებში ფუნქციონირებდა მრავალეროვანი სკოლები (ქართული, აფხაზური, სომხური, ბერძნული და რუსული), სადაც მოსწავლეთა უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ, შემდეგ კი — აფხაზები და რუსები; დაიწყო აფხაზური სკოლის გაძლიერება, ანბანის რეფორმა და წიგნების გამოცემა, თუმცა, როგორც მოსალოდნელი იყო, ეს პროცესი ხანმოკლე აღმოჩნდა (გევანცელაძე, ჭაავა 2021). ამ პერიოდში სკოლების რაოდენობა სტაბილურად იზრდებოდა, პარალელურად იქმნებოდა სპეციალური საგანმანათლებლო დაწესებულებები — თბილისში აფხაზური საბავშვო სახლი (1922), სოხუმის პედაგოგიური ტექნიკუმი (1921) და პედაგოგიური ინსტიტუტი (პოპიაშვილი 2024: 121). 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მდგომარეობა მკვეთრად იცვლება: ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის როლი და უფლებები უმნიშვნელოდ გაიზარდა, საგრძნობლად შეიზღუდა აფხაზურისა და სატიტულო ენების ფუნქციონირება. საგანმანათლებლო პოლიტიკა მიმართული იყო სასკოლო განათლების რუსულ ენაზე წარმართვისა და მოსახლეობის გარუსებისაკენ (გევანცელაძეები; ჭაავა; ხობელია 2024).

30-იანი წლების დასაწყისში აფხაზეთში მიმდინარე სასკოლო სისტემის შესახებ მეტად საგულისხმო ცნობებს გვაწვდის ეგვანი ღვალაძე წერილების სერიიდან „აფხაზეთის სკოლები“. მისი შეფასებით, ბოლშევიკების მმართველობის პერიოდში ქართული სკოლების მდგომარეობა საგრძნობლად გაუარესდა: ზოგიერთ რაიონში (მაგალითად, გაგრაში) მათი რაოდენობა შემცირდა, ხოლო არსებულ სკოლებში სწავლების ხარისხი აშკარად ჩამორჩებოდა რუსულ სასწავლებლებს. ამის მაგალითად ავტორი ასახელებს გუდაუთის რაიონს, სადაც ქართული სკოლა 1917 წელს გაიხსნა და ყოველწლიურად ემატებოდა ახალი კლასები. მომდევნო ათი წლის განმავლობაში კი სასწავლებელმა არსებობა შეწყვიტა. მიუხედავად იმისა, რომ რაიონში ქართველთა რაოდენობა რვა ათასს აღწარბებდა, სკოლას ახალი ჯგუფები აღარ დამატებია. ამასთან, გუდაუთაში, სადაც მოსახლეობის 80 პროცენტს ქართველები შეადგენდნენ, ფუნქციონირებდა არა მხოლოდ ოთხწლიანი, არამედ

შეიღწილიანი და ცხრაწლიანი რუსული სკოლები; ახლად გახსნილ სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმში სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა; ქალაქის საბავშვო ბაღებიც რუსულენოვანი იყო. 1931-1932 სასწავლო წლებში ადგილობრივი მოსახლეობის მრავალწლიანი თხოვნის შედეგად „ფორმალურად და არა არსებითად“ განათლების განყოფილების მიერ შედგენილი სკოლების ნუსხას ქართული შეიღწილიანი სკოლა დაემატა. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა შეინიშნებოდა სომხურ, ბერძნულ და თურქულ სკოლებში. მშობლიურ ენაზე მეორე კლასის დასრულების შემდეგ „ყოველი ბავშვი რუსულ სკოლაში უნდა შევიდეს თუ სწავლას აგრძელებს“, რასაც ენის არცოდნის გამო, უმეტეს შემთხვევაში სავალალო შედეგი მოჰყვებოდა (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N88).

30-იან წლებში, მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზურ სკოლებში დადგენილი იყო მშობლიური ენის სწავლება, სავალდებულო საგნის სტატუსი მაინც რუსულს როგორც ძირითად ენას ენიჭებოდა. აფხაზეთში სკოლა გადაიქცა ძირითად ინსტრუმენტად, რომლის მეშვეობით ბოლშევიკური ხელისუფლება თვითნებურ კონტროლს აწესებდა. ამ მხრივ საყურადღებოა ევგენი ღვალაძის მსჯელობა აფხაზური სკოლების ფუნქციონირების თაობაზე. აფხაზეთის განათლების კომისარიატის დადგენილებით, რეგიონში დაარსდა აფხაზური სკოლები, რომელიც ფორმალურად განათლების ხელშეწყობის პოლიტიკას ემსახურებოდა. სკოლებში გაგზავნილი რუსი მასწავლებლები აფხაზურს არ ფლობდნენ და, შესაბამისად, მოსწავლეებს რუსულ ენაზე ასწავლიდნენ. შეიძლება ითქვას, რომ აფხაზური სასწავლო დაწესებულებები რუსულ სკოლებად გადაიქცა, რაც ადგილობრივი მოსახლეობისათვის შექმნილ მდგომარეობას კიდევ უფრო ართულებდა. ამის საილუსტრაციოდ ევგენი ღვალაძე აფხაზურ სკოლებში შექმნილი ვითარების რამდენიმე მაგალითს განიხილავს: სოფელ ზვანდრუფშას (გუდაუთას რაიონი) სკოლაში აფხაზი და რუსი ეროვნების მასწავლებლები ასწავლიდნენ. რუსი მასწავლებელი პასუხისმგებელი იყო რუსულ ჯგუფზე, ხოლო აფხაზი — აფხაზურზე. ამ პრობლემის ძირითადი მიზეზი იყო ის, რომ აფხაზური სკოლის

დამთავრების შემდეგ კარიერული წინსვლისთვის მოსწავლეებს რუსულ სკოლებში გადასვლა ესაჭიროებოდათ, რაც სერიოზულ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. აფხაზები სოფელ ლიხნში (გუდაუთის რაიონი) მცხოვრებ ეროვნებებს შორის უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლება აფხაზური სკოლების გახსნას მხარს უჭერდა, მისი პოლიტიკა მაინც რუსული განათლებისაკენ იყო მიმართული. სოფელში არსებულ შეიდწლიან სკოლაში სწავლება მთლიანად რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა; საბავშვო ბაღშიც მუშაობა გადაყვანილ იქნა რუსულ ენაზე.

რაც შეეხება აფხაზეთში რუსული სკოლების ფუნქციონირებას, ეგგენი ღვალაძე ამის თვალსაზრისით მაგალითად გუდაუთის რუსულ შეიდწლიან სკოლას ასახელებს. სტატისტიკური მონაცემებით, სკოლაში მოსწავლეთა აბსოლუტურ უმრავლესობას — 255 მოსწავლეს აფხაზები შეადგენდნენ, ქართველები — 21-ს, ხოლო რუსები, სომხები, ბერძნები და სხვა ეროვნების წარმომადგენელი — 115-ს. ამ მონაცემებიდან ნათლად ჩანს, რომ სკოლა, რომელიც თითქმის რუსი მოსახლეობისათვის იყო შექმნილი, სინამდვილეში აფხაზ და სხვა ეროვნების მოსწავლეებს ემსახურებოდა, ხოლო რუსების რაოდენობა მოსახლეობის მხოლოდ 7-8%-ს შეადგენდა. გარდა ამისა, ლიხნის რუსული სკოლა საგანგებოდ ამზადებდა აფხაზ მოსწავლეებს რუსულ ნიადაგზე. ქართველ მოსწავლეთა სიმცირე რუსულ სკოლაში იმით აიხსნებოდა, რომ ადგილობრივ ქართველებს შეილები ჯერ ქართულ ოთხწლიან სკოლაში შეჰყავდათ, შემდეგ კი — რუსულში, რაც ენის არცოდნის გამო ორი წლით უკან დახევას გულისხმობდა. ამით ნაცადი პრაქტიკა, ერთი მხრივ, ქართულ სკოლას პრესტიჟს ულახავდა, ხოლო მეორე მხრივ, მოსწავლეებში სწავლის ნაადრევ წყვეტას იწვევდა. მართალია, სოხუმში ფუნქციონირებდა ქართული შეიდწლიანი სკოლა, მაგრამ ეკონომიკური სირთულეების გამო გუდაუთიდან ან სხვა რაიონებიდან იქ მოსწავლის გაგზავნა მშობლების მხოლოდ მცირე ნაწილს შეეძლო. საბოლოოდ, თუ წერილის ავტორის სიტყვებს მოვიშველიებთ, „სახელით გვაქვს აფხაზური სკოლები, შინაარსით კი - რუსული“. აქ წარმოდგენილი ცნობები, შეიძლება ითქვას,

რომ ეს არის ბილინგვიზმის იმულებითი დანერგვა რუსული ენის ძალდატანებითი გავრცელების მიზნით. ბოლშევიკური ხელისუფლებისათვის აფხაზური სკოლების გახსნა მიზანმიმართულ პოლიტიკურ მცდელობად შეიძლება ჩაითვალოს.

აფხაზეთში ბოლშევიკური ხელისუფლება ყოველმხრივ ცდილობდა განათლების სისტემაში მომავალი თაობების გარუსებას, რომელიც მათ მიერ კარგად გაცნობიერებულ სტრატეგიას წარმოადგენდა. ევგენი ღვალაძე ამის ნიმუშად ასახელებს „ბოლშევიკების აგენტის“ — სიმონ ბასარიას¹⁰ საქმიანობას. ბასარიამ განათლების სახალხო კომისარიატის დავალებით რუსულ ენაზე გამოსცა გეოგრაფიის სახელმძღვანელო „აფხაზეთი გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომიკური თვალსაზრისით“. სახელმძღვანელოში ხაზგასმულია ავტორის ანტიქართული დამოკიდებულება ისტორიული და ენათმეცნიერული საკითხების მიმართ. ცნობილი ისტორიკოსისა და ფილოლოგის ალექსანდრე ხახანაშვილის ნაშრომზე დაყრდნობით, ბასარია ბრალს სდებს ავტორს სამურზაყანოში აფხაზური ენის დამცირებაში და აღნიშნავს: „ავტორი სრული დამაჯერებლობითა და თაქტობრივი მტკიცებულებებით ადასტურებს, რომ მეგრულმა ენამ შთანთქა აფხაზური. 20-30 წლის განმავლობაში სამურზაყანოში ენის თანდათანობითმა ასიმილაციამ, მეგრული ენის მოქნილობამ უცხო ენის ათვისებაში განაპირობა მშობლიური აფხაზური შთანთქმული ყოფილიყო მეგრული ენის მიერ“ (ბასარია 1923: 49). გარდა ამისა, ევგენი ღვალაძის წერილში ირკვევა, რომ სიმონ ბასარია ქართველებს აფხაზეთის ტერიტორიის დაპყრობაში ადანაშაულებს და მის სახელმძღვანელოში მოხმობილი ავტორის, ვინმე

¹⁰ სიმონ ბასარია (1884-1941) — აფხაზი გეოგრაფი, პუბლიცისტი და პედაგოგი; 1917 წლიდან 1921 წლამდე აფხაზეთში პოლიტიკური მოვლენების აქტიური მონაწილე; აფხაზეთის სახალხო საბჭოს პირველი თავმჯდომარე. იგი მხარს უჭერდა აფხაზეთსა და ჩრდილოეთ კავკასიას შორის მჭიდრო კავშირს და ეწინააღმდეგებოდა საქართველოსთან პოლიტიკურ ინტეგრაციას. მან წამოჭრა აფხაზეთის ეკლესიისა და სასულიერო პირების საქართველოსაგან გამოყოფის საკითხი (აფხაზური ბიოგრაფიული ლექსიკონი 2015: 148).

ვორონოვის ფრაზას „აფხაზეთი საქართველო არაა“¹¹ იმეორებს. ეს მტკიცებულება ეფუძნებოდა ბოლშევიკურ პროპაგანდას, რომლის მიზანს აფხაზეთში ეთნიკური დაპირისპირება წარმოადგენდა.

ზემოაღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია 1989 წლის 21 ივლისის გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ ინგლისელი ლინგვისტისა და კავკასიოლოგის ჯორჯ ჰიუიტის მიერ გამოქვეყნებული პოლიტიკურ-პროპაგანდისტული ღია წერილის განხილვა, რომელიც სპეციალური მსჯელობისა და კრიტიკის საგნად გადაიქცა ქართული საზოგადოების მხრიდან¹². წერილში ავტორი ტენდენციურად განიხილავს აფხაზებსა და ქართველებს შორის ურთიერთობის საკითხებს, რომელიც სრულად იმეორებს ვორონოვისა და ბასარიას რიტორიკას. ჰიუიტი ავტორიტეტად იმოწმებს ამერიკელი სოვιεტოლოგის დარელ სლაიდერის ნაშრომს იმ განზრახვით, რომ „აფხაზეთის ტერიტორია, რომელიც დღევანდელი საბჭოთა საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს, წინა საუკუნეებში

¹¹ ჩვენი დაკვირვებით, სიმონ ბასარია იმეორებს ვინმე ლ. ვორონოვის ფრაზას „აფხაზეთი საქართველო არაა“, რომელმაც 1907 წელს მოსკოვში გამოცემულ ბროშურას სათაურად წაუძღვარა. თვითნებური და ყალბი ინტერპრეტაციების მოხმობით, ავტორი აღმუთლებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ ქართველები (უბისკობისი კირიონი, არქიმანდრიტი ამბროსი ხელაია, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ცხუმელი) ამტკიცებენ, „თითქმის აფხაზეთი საქართველოა და ითხოვენ მიგვაკუთვნეთ ავტოკეფალურ საქართველოს“. აქვე უნდა დავაზუსტოთ, რომ ბროშურა მიზანმიმართულად ეწინააღმდეგება საქართველოს ავტოკეფალიის აღდგენას. გარდა ამისა, ვორონოვი ქართველ ხალხს ბრალს სდებს იმაში, რომ აფხაზებს თავიდანვე არ შეუქმნიათ საკუთარი ანბანი და ქრისტიანული სასულიერო ლიტერატურა არ არის თარგმნილი მშობლიურ ენაზე. ამასთან, იგი აფხაზებს სთავაზობს ეკლესიებსა და სკოლებში რუსული ენის დამკვიდრებას (ვორონოვი 1907: 19–27). სამუშაოა, რომელიც ყოველთვის შეადგენდა აფხაზეთის ნაწილს, ავტორის აზრით, „ქართველები მის მოსახლეობას უსრიცხვოდ უწოდებენ ქართველებს“. ერთ-ერთ ასეთ „ნაციონალისტად“ იგი თვლის იაკობ გოგებაშვილს, იმის გამო, რომ თავის „რუსსკოე სლოვო“-ში სამუშაოა ქართველებს ქართველებად მოიხსენიებს. ნიშანდობლივია, რომ ამის შემდეგ საქართველოსადმი მტრულად განწყობილმა პირებმა დაიწყეს იმის მტკიცება, რომ აფხაზეთი არც პოლიტიკურად, კულტურულად და კონფესიურად არასოდეს ყოფილა საქართველოს შემადგენელი ნაწილი.

¹² გაზეთის ამავე ნომერში საპასუხო წერილების ავტორებია: ბესარიონ ჯორბენაძე, ნოდარ ლომოური, თეიმურაზ გვანცელაძე, კახა გაბუნია, თენგიზ შარმანაშვილი, ოთარ ჭილაძე, ნანა დავითაშვილი.

მონაცვლეობით თურქებისა და ქართველების მიერ იყო ოკუპირებული”¹³ (Slider 1985: 51). ჰიუიტი მოუწოდებს ქართულ საზოგადოებას, „რაც შეიძლება მალე გაუმჯდავნონ მთელ ქართველობას სლავიდურის წერილის შინაარსი... და თუ მე-19 საუკუნეშივე წარმოიშვა ქართველების დღევანდელი ცნობილი გრძნობები რუსების მიმართ, განა არ უნდა იყოს გასაგები, თუ აფხაზებს ასე რატომ ეშინათ ქართველებისა ანდა საქართველოს დამოუკიდებლობისა... დაე, მთელმა ქართველობამ გაიგოს ამ საუკუნის დასავლეთ საქართველოს სევედიანი ისტორია, ადიაროს ეს უდავო დანაშაული, ბოდიში მოუხადოს აფხაზებს, და აფხაზებს მიუსხდნენ გვერდზე, რათა ერთად გააუმჯობესონ მთელი საქართველოს მომავალი. მაგრამ აფხაზების ქართველებთან შერიგება ვერ განხორციელდება, თუ ქართველებს არ გაგაგებინეთ: კიდევ ერთ გულის სატკენ გარემოებას, ე.ი. აფხაზებს საჭიროდ არ მიაჩნიათ ქართული ენის ცოდნა¹⁴ (ჰიუიტი 1989).

ჩვენს შეხედულებას კიდევ უფრო ამყარებს ჯორჯ ჰიუიტის 1990 წელს გამოქვეყნებული სტატია „ენობრივი დაგეგმვის ასპექტები საქართველოში (ქართული და აფხაზური)“, რომელშიაც ნათლად იკვეთება ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა შესახებ ანტიქართული ელემენტები და იდეოლოგიურად მიკერძოებული ხედვა (Hewitt 1990). ავტორი ამტკიცებს, რომ აფხაზეთში ქართული ენის შესწავლის საჭიროება არ არსებობდა და, შესაბამისად, ქართველებისაგან მოშორებით მცხოვრები აფხაზები ქართულად არ საუბრობდნენ. ეს მოსაზრება უგულებელყოფს იმ ფაქტს, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული აფხაზეთში ქართული კულტურა და განათლება არსებობდა (ძიძარია 1981; პაპასქირი 2007; გასეიანი 2004; გამახარია გოგია 1997). ჯ. ჰიუიტის მსჯელობით, ქართული მხარე თითქმის რუსების მსგავსად ავიწროებდა აფხაზურ ენასა და იდენტობას. ამგვარი პარალელის გავლება აშკარად არ შეესაბამება ისტორიულ რეალობას. საბჭოთა პერიოდში ქართულმა აკადემიურმა და

¹³ ავტორის სტილი დაცულია: „Abkhazia, an area located in the northwestern part of what is now Soviet Georgia, was alternately occupied by Turks and Georgians in past centuries” (Slider 1985: 51).

¹⁴ ავტორის სტილი დაცულია!

კულტურულმა წრეებმა არაერთხელ გამოხატეს სოლიდარობა აფხაზური კულტურის მიმართ, ხოლო აფხაზური ენა სისტემატურად ინახებოდა როგორც საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სივრცეში, ისე გამოცემების დონეზე. ავტორის მიერ მცირე ერი — აფხაზები წარმოდგენილია როგორც მსხვერპლი უფრო დიდი ერის — ქართველების ზეწოლის პირობებში და, მისივე თქმით, „ასეთი უახლესი ისტორიის გათვალისწინებით, გასაკვირი არ არის, რომ აფხაზები დიდ ანტიპათიას განიცდიან ქართველებისა და მათი ენის მიმართ“¹⁵ (Hewitt 1990: 140). განსაკუთრებით უსაფუძვლოა ჯ. ჰიუიტის არგუმენტი იმის შესახებ, რომ ქართველები თითქმის უარყოფენ აფხაზურ ენას და არ იციან მისი სტატუსის შესახებ. „ობიექტური დამკვირვებლის“ პოზიციიდან ამგვარი მოსაზრება არა მხოლოდ მეცნიერულად საეჭვოა, არამედ პოლიტიკურად საფრთხის შემცველიც.

კატეგორიულად ვერ დავეთანხმებით ჯორჯ ჰიუიტის ზემოაღნიშნულ კრიტიკას იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოსა და აფხაზეთის წარსულის შესახებ არაერთი სარწმუნო ცნობა არსებობს სწორედ ქართულენოვანი უძველესი ისტორიული წყაროებიდან. ქართულ ისტორიოგრაფიაში დადასტურებულია, რომ ქართველებისა და აფხაზების ურთიერთობის შედეგად IX საუკუნიდან აფხაზეთში ღვთისმსახურების, საქმისწარმოებისა და სამწერლობო ენად ქართული გამოიყენებოდა (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები 1963; ჯანაშია 1952; ანხაბაძე 1959). ხოლო XIX საუკუნიდან პოლიტიკურმა მდგომარეობამ ქართველი და აფხაზი ხალხის ბედი ჯერ რუსეთის ცარისტულ და შემდეგ ბოლშევიკურ რეჟიმს დაუკავშირა. მაგრამ, მიუხედავად იმდროინდელი მძიმე პოლიტიკური ვითარებისა, ქართველი და აფხაზი საზოგადო მოღვაწეების — ილია ჭავჭავაძის, იაკობ გოგებაშვილის, თედო სახოკიას, პეტრე ჭარბიას, გრიგოლ შერვაშიძის, დავით ჩქოტუას, დიმიტრი გულისას

¹⁵ ავტორის სტილი დაცულია: “Given such a recent history, it is hardly surprising that there is great antipathy felt by the Abkhazians towards the Georgians and their language” (Hewitt 1990: 140).

და სხვათა შემოქმედება ნაყოფიერი აღმოჩნდა ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში (ჭურღულია 1974). ამდენად, ჯ. ჰიუიტის ხედვები წარმოადგენს იდეოლოგიურ მტკიცებულებას, რომელიც დაფუძნებულია შერჩევით ინტერპრეტაციებსა და მიკერძოებულ შეფასებებზე.

აფხაზეთის ენობრივი სიტუაციის ანალიზი რეგიონული სოციოლინგვისტიკური პროფილის ფორმულის მიხედვით

მე-20 საუკუნის 20-30-იან წლების ემიგრაციისა და საბჭოთა საქართველოს პრესის მასალების საფუძველზე შევეცადეთ შეგვემოწმებინა, რამდენად ადეკვატური იქნებოდა სოციოლინგვისტიკური პროფილის ფორმულის მოდელი აფხაზეთში ენობრივი სიტუაციის აღსაწერად. რეალურად არსებული ვითარების ყველა ნიუანსისა და თავისებურების შესწავლის გზით, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია არა ეროვნული პროფილის ფორმულის, არამედ რეგიონული სოციოლინგვისტიკური პროფილის ფორმულის (Regional Sociolinguistic Profile Formula) დადგენა.

ენობრივი სიტუაციის აღსაწერად ჩარღვ ფერგიუსონმა გამოყო ენათა სამი ძირითადი კატეგორია: 1. ძირითადი ენა — major language (L maj); 2. მეორეხარისხოვანი ენა — minor languages (L min); 3. სპეციალური ენა — languages of special status (L spec). ამასთან ერთად, იგი გამოყოფს ხუთ ენობრივ ტიპს:

1. მშობლიური არასალიტერატურო (Vernacular) — V — სამეტყველო ერთობის არასტანდარტიზებული მშობლიური ენა;
2. სტანდარტული მშობლიური ენა (Standard) — S;
3. კლასიკური ენა (Classical) — C — სტანდარტიზებული ენა, რომელიც მშობლიურ ენას აღარ წარმოადგენს;
4. პიჯინი (Pidgin) — P — ენობრივი ჰიბრიდი, რომლის ლექსიკური მარაგი ერთი ენიდან აღებული, ხოლო გრამატიკული სტრუქტურა სხვა ენიდან ან ენებიდან;
5. კრეოლური (Creole) — K — წარმოშობით პიჯინი, რომელიც

ერთ-ერთი სამეტყველო ერთობის მშობლიურ ენად გადაიქცა.

შემდეგ საფეხურს წარმოადგენს სტიუარტის მიერ ენის სტატუსთან დაკავშირებული ათი ფუნქცია:

1. ოფიციალური ფუნქცია (Official function) — o — იურიდიულად განსაზღვრული, როგორც ოფიციალური ენა, ან ის ენა, რომელიც ხელისუფლების მიერ გამოიყენება სახელმწიფო დონეზე;

2. პროვინციული ფუნქცია (Provincial function) — p — გამოიყენება ქვეყნის შიგნით რომელიმე რეგიონში როგორც პროვინციული ან რეგიონალური ოფიციალური ენა;

3. ფართო მოხმარების ენა (Wider communication) — w — შეიძლება ითქვას, ლინგვა ფრანკა, რომელიც ქვეყანაში გამოიყენება ერთა შორის ურთიერთობისას;

4. საერთაშორისო ფუნქცია — i (International function) — გამოიყენება სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობაში (აქ სტიუარტი გულისხმობს ფართო კომუნიკაციის საერთაშორისო ენებს, რომლებიც აკავშირებენ ერთი ქვეყნის მოქალაქეებს სხვა ქვეყნის მოქალაქეებთან);

5. დედაქალაქის ფუნქცია (Function of the capital) — c — ენის ვარიანტი, რომელიც ურთიერთობის ძირითადი საშუალებაა ქვეყნის დედაქალაქსა და მის შემოგარენში; ეს ფუნქცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ ქვეყნებში, სადაც პოლიტიკური ძალაუფლება, სოციალური პრესტიჟი და ეკონომიკური საქმიანობა დედაქალაქშია კონცენტრირებული და ენები ხშირად ცენტრიდან პერიფერიაზე გრცელდება. აქედან გამომდინარე, მდებარეობა შეიძლება ენის გავრცელების მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდეს;

6. ჯგუფური ფუნქცია (Group function) — g — ძირითადად გამოიყენება საკომუნიკაციოდ კულტურული ან ეთნიკური ჯგუფის წევრებს შორის, რისი საშუალებითაც ეს ჯგუფი სპეციფიკური სოციალურ-კულტურული ერთობის სახეს იძენს მოცემულ ქვეყანაში;

7. საგანმანათლებლო ფუნქცია (Educational function) — e — გამოიყენება როგორც დაწყებით, ასევე საშუალო განათლებაში

რეგიონალურ ან ეროვნულ დონეზე.

8. სასკოლო საგნის ფუნქცია (School subject function) — s — ფართოდ ისწავლება, როგორც საგანი, და არ წარმოადგენს სწავლების ენას;

9. სალიტერატურო ფუნქცია (Literary function) — l — ენის გამოყენება ძირითადად მწერლობასა და მეცნიერებაში;

10. რელიგიური ფუნქცია (Religious function) — r — ენის გამოყენება ძირითადად, კონკრეტული რელიგიის რიტუალთან დაკავშირებით.

ცხრილი 5

ენა	სტატუსი და ფუნქციები
ქართული	$Lmaj (So, Sg, Sr, Se, Ss, SI)$
აფხაზური	$Lmaj(So, Sp, Sg, Se, Ss)$
რუსული	$Lmaj (So, Sg, Sw, Sr, Ss, Se, Sc, SI)$
სომხური	$Lmin (Vg)$
ბერძნული	$Lmin (Vg)$
უკრაინული	$Lmin (Vg)$

როგორც ცხრილიდან ჩანს, მოდელი შესაბამისობაშია არსებული კატეგორიებისა და ფუნქციების დადგენის შემდეგ.

ზემოაღნიშნული მოდელების გათვალისწინებით, აფხაზეთის კონსტიტუციის საფუძველზე, ფორმულა შემდეგი სახის იქნება:

$$3 Lmaj = 1Lmaj (So, Sg, Sr, Se, Ss, SI) + 2 Lmaj(So, Sp, Sg, Se, Ss) + 3 Lmaj (So, Sg, Sw, Sr, Ss, Se, Sc, SI),$$

სადაც $1Lmaj$ არის ქართული სტანდარტული მშობლიური ენა (S) თავისი ოფიციალური (o), ჯგუფური (g), რელიგიური (r), საგანმანათლებლო (e), სასკოლო (s) და სალიტერატურო (l) ფუნქციებით; $2Lmaj$ — აფხაზური სტანდარტული (S) — ოფიციალური (o), პროვინციული (p), ჯგუფური (g), საგანმანათლებლო (e) და სასკოლო (s)

ფუნქციებით; 3Lmaj — რუსული სტანდარტული (S) — ოფიციალური (o), ჯგუფური (g), რელიგიური (r), ფართო მოხმარების (w), საგანმანათლებლო (e), სასკოლო (s), სალიტერატურო (l) და დედაქალაქის (c) ფუნქციებით.

ნიშანდობლივია, რომ წარმოდგენილი ქართული და აფხაზური ენების ოფიციალური სტატუსი ბოლშევიკური მთავრობის პირობებში მხოლოდ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა. მიუხედავად ოფიციალური სტატუსისა, აფხაზური ენა არ იყო საკმარისად ფუნქციურად განვითარებული (განსაკუთრებით საგანმანათლებლო სისტემაში), რომ კონკურენცია გაეწია რუსულისათვის. 30-იანი წლების შუა პერიოდიდან კი დაიწყო აფხაზურენოვანი სკოლებისა და დაწესებულებების დახურვა, რაც მისი ფუნქციების შეზღუდვას გულისხმობდა. რუსული ენა გახდა მთავარი „ლინგვა ფრანკა“ და სახელმწიფო ძალაუფლების ენა; მისი პრესტიჟი მკვეთრად გაიზარდა აფხაზურისა და ქართულის დაპირისპირების ფონზე. ფორმულის თანახმად, ენათა გამოყენების რელიგიური ფუნქციიდან აფხაზეთში ღვთისმსახურების ენად ნაწილობრივ გამოიყენებოდა ქართული, რუსული კი დომინანტურ ენად იყო მიჩნეული.

აუცილებელია შენიშვნის სახით აღინიშნოს, რომ თუ გამოვიყენებთ ფერგიუსონის აღნიშვნებს ქართველური ჯგუფის ენობრივი სიტუაციის აღსაწერად აფხაზეთში, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ არის ერთი ძირითადი ქართული ენა და არაძირითადი მეგრული ენა. თუმცა ბოლშევიკური რეჟიმის მიერ ხელოვნური გზით მეგრულენოვანი გაზეთებისა და სასწავლო საანბანო წიგნების შექმნა პოლიტიკურ მიზანდასახულობას წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, მეგრულმა დროებით მოიპოვა სტანდარტული ენის სტატუსი და საგანმანათლებლო ფუნქცია, რომელიც 30-იანი წლების ბოლოს არასალიტერატურო მშობლიური ენის სტატუსს კვლავ დაუბრუნდა. შესაბამისად, მივიღებთ შემდეგ ფორმულას:

1Lmaj (So, Sg, Sr, Se, Ss, SI) 1 Lmin (Vg).

ეს ფორმულა ადეკვატურია როგორც სინქრონიული, ასევე დიაქრონიული თვალსაზრისით, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ მხრივ, რომ უფრო ცხადად წარმოჩნდეს შემდეგი: როგორც ახლა, ისე ისტორიულად საერთო ქართველური ლინგვისტური რეპერტუარი

სამეგრელოში, სვანეთსა და აფხაზეთის რეგიონში კოდების გადართვის თავისებურებით ხასიათდება. მაგალითად, სალიტერატურო ქართული ენა, მეგრული და სვანური ენები.

დასკვნა

XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აფხაზეთში ენობრივი სიტუაცია დინამიკური პროცესებით გამოირჩეოდა, რაც პირველ რიგში საბჭოთა კორენიზაციისა და შემდგომ ცენტრალიზებული პოლიტიკის გავლენით იყო განპირობებული. ამ პერიოდში რეგიონი ხასიათდებოდა ეთნიკური და ენობრივი მრავალფეროვნებით, სადაც აფხაზური, ქართული, რუსული და სხვა ენები განსხვავებული ფუნქციებით გამოიყენებოდა.

20-იან წლებში საბჭოთა ნაციონალური პოლიტიკის ფარგლებში მნიშვნელოვანი ყურადღება დაეთმო აფხაზური ენის განვითარებასა და დამწერლობის საკითხებს. თუმცა მისი კონსტიტუციური სტატუსი ხშირად ფორმალურ ხასიათს ატარებდა, ვინაიდან მას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა სრულფასოვანი პირობები ოფიციალური ფუნქციების სრულად შესათავსებლად. მიუხედავად ადგილობრივი ენების მხარდაჭერისა, ამავე პერიოდში დაიწყო რუსული ენის არეალის გაფართოება, რაც ენობრივი ლანდშაფტის ცენტრალიზაციაზე მიუთითებდა. აფხაზური მოსახლეობის ნაწილისათვის სწორედ რუსული იყო ძირითადი ენა. 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ენობრივი პოლიტიკა მკვეთრად შეიცვალა: დაიწყო დაუფარავი რუსიფიკაციის პროცესი. ქართულის, როგორც აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ოფიციალური ენის სტატუსი უმნიშვნელოდ გაიზარდა, ხოლო აფხაზურისათვის ადრე მინიჭებული უფლებები შეიზღუდა. ამით საბჭოთა იმპერიული სისტემა ფორმალურად აღიარებდა ქართულ და აფხაზურ ენებს და სინამდვილეში ხელს უწყობდა რუსული ენის ჰეგემონიის განმტკიცებას.

20-30-იანი წლების ემიგრაციის ქართული პრესა აქტიურად აშუქებდა და მკაცრად აკრიტიკებდა აფხაზეთში მიმდინარე პროცესებს. ჩვენი ყურადღება გამორჩეულად მიიქცია პარიზში გამოცემულ გაზეთში „დამოუკიდებელი საქართველო“ ევგენი ღვალაძის წერილების სერიაში.

გარდა იმისა, რომ ავტორი საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებს, იგი ცალკე თავებს უძღვნის იმდროინდელ აფხაზეთში არსებული ქართული, აფხაზური და რუსული ენების დახასიათებას. ნიშანდობლივია, რომ აღნიშნულ თავებში ეგვიპტე ღვალაძე ამ ენათა სოციოლინგვისტურ მახასიათებლებს გვაწვდის. ამგვარი მონაცემები კი დღესაც უაღრესად ფასეულ ინფორმაციას წარმოადგენს ენობრივი სიტუაციების შესწავლის საქმეში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ავტონომიური აფხაზეთის კონსტიტუციის პროექტი (1920). *დამფუძნებელი კრება. საკონსტიტუციო კომისია აფხაზეთის ავტონომიის შესახებ*. სოხუმი.
- ანხაბაძე, ზ. (1959). შუა საუკუნეების აფხაზეთის ისტორიიდან (მე-6-მე-17 საუკუნეები) (Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.)). სოხუმი.
- აფხაზეთის ასსრ. კონსტიტუცია (1938). *აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი)*. აფხაზეთის სახელგამი, სოხუმი.
- აფხაზეთის პოლიტიკური ისტორიის დოკუმენტების კრებული (2015). *Сборник документов по политической истории Абхазии. Конституции Абхазии. XX век*. Ақәа: Сухум.
- აფხაზური ბიოგრაფიული ლექსიკონი (2015). *Абхазский биографический словарь. Абхазский институт гуманитарных исследований им. Д. И. Гулиа АН Абхазии*. – Сухум.
- ახალაძე, ლ. (2021). *საქართველოს განათლებისა და კულტურის ისტორიის ნარკვევები - აფხაზეთი (XIX-XX სს)*. თბილისი: საარი.
- ბასარია, ს. (1923). Басария, С. (1923). *Абхазия в географическом, этнографическом и экономическом отношении*. Сухум-Кале.
- ბოლქვაძე, თ. (2007). ქართველური დიგლოსია. ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა. პირველი კრებული, თბილისი, 215-227.
- ბუკია, მ. (2013). *ნარკვევები ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული*

- ურთიერთობის ისტორიიდან. ნაწილი პირველი. შერიდინი: თბილისი.
გამახარია, ჯ. გოგია, ბ. (1997). *Историческая область Грузии (Историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времен до наших дней.* Тбилиси.
- გამახარია, ჯ. (1991). *ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან.* თბილისი: „საქართველო“.
- გასვანი, გ. (2004). *აფხაზეთი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნეში. (ქართველთა და აფსუათა ურთიერთობის პრობლემები).* თბილისი.
- გვანცელაძე, თ. ჭავჭავაძე, ს. (2021). *აფხაზური ენა: წარსული, აწმყო და... (ეკოლინგვისტური და სოციოლინგვისტური ანალიზი).* თბილისი: სამშობლო.
- გვანცელაძე, თ. (2008). *აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები: ძირითადი პრობლემები.* თბილისი.
- გვანცელაძე, თ. (2011). *აფხაზური ენა სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება.* უნივერსალი: თბილისი.
- გოგოლაშვილი, გ. (2021). *ქართული ენის წუთისოფელი.* თბილისი.
- გულია, დ. (1951). *ჩემი წიგნის შესახებ აფხაზეთის ისტორიაზე (О моей книге истории Абхазии).* სოხუმი.
- გორონოვი, ლ. (1907). — Воронов, Л. (1907). *Абхазия — не Грузия.* Москва: книгоиздательство „Верность“, N 89.
- თოთაძე, ა. (1995). *აფხაზეთის მოსახლეობა: ისტორია და თანამედროვეობა.* თბილისი: სამშობლო.
- კანდელაკი, კ. (1935). *საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, წიგნი პირველი: ტერიტორია და მოსახლეობა.* პარიზი.
- კობაიძე, მ. (2008). *ვინაობისა და ენის დაგეგმვის პოლიტიკის ისტორიიდან საქართველოში. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXXVI,* თბილისი. 128-142.
- ლაკობა, ნ. (1987). - Лакоба, Н. (1987). *Статьи и речи.* Сухуми : Алашара.
- ლომთათიძე, ქ. (1999). *აფხაზურსა და ქართველურ ენებში არსებული ზოგი საერთო ფუძის ნასესხობის მიმართულებებისათვის, ჩიქობავას საკითხავები, X.* თბილისი.

პარი, ბ. (1938). - Марр Н. (1938). *О языке и истории абхазов*. Москва-Ленинград.

პაპავა, ე. (1929). საქართველოს მოსახლეობა. „კავკასიონი“, #2, ხელოვნებისა და მეცნიერების ყოველთვიური კრებული. პარიზი.

პაპასქირი, ზ. (2007). *ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვეთი II. 1917-1993*. თბილისი.

პოპიაშვილი, ნ. (2024). ეთნიკური უმცირესობების ენების სწავლების თავისებურებები საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა საქართველოში (აფხაზური და ოსური ენების მაგალითზე). *განათლების მეცნიერებების დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია*. თბილისი.

საქართველოს კონსტიტუცია (1921). *საქართველოს კონსტიტუცია მიღებული საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის თებერვლის 21 ბათომი: ნ.ი. ხვინგიას სტამბა*.

საქართველოს სსრ კონსტიტუცია (1922). საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკის კონსტიტუცია. ტფილისი: სრულიად საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტის გამოცემა.

საქართველოს სსრ კონსტიტუცია (1927). საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი). ტფილისი: იუსტიციის სახალხო კომისარიატის გამოცემა.

საქართველოს სსრ კონსტიტუცია (1937). საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი). თბილისი: გაზეთ „ჩვენი საყვირის“ გამოცემა.

ურუშაძე, ლ. ზ. (2017). *ჩემი ბაბუა - ევგენ ღვალაძე და ბებია - თამარ კუცია - ღვალაძე*. თბილისი: კავკასია.

ფადეევი, ა. (1934). — Фадеев, А. (1934). *Краткий очерк истории Абхазии, часть первая*. Абгиза: Сухум.

ქურდიანი, მ. (2008). ანბანები ქართული გრაფიკის საფუძველზე. *ქართული ენა, ენციკლოპედია*. თბილისი: ეროვნული მწერლობა.

შარაძე, გ. (1993). *უცხოეთის ცის ქვეშ. წიგნი მეორე*. თბილისი: მერანი.

შარაძე, გ. (2003). *ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია*.

- ტომი III, თბილისი. 13-30.
- ჩუხუა, მ. (2017). *ქართულ-აფხაზური ეტიმოლოგიური ძიებანი (მასალები იბერიულ-კავკასიურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის*. თბილისი.
- ციხისთავი-ხუციშვილი, ნ. (რედ.). (2014). საქართველოს საისტორიო არქივი კონფლიქტების მშვიდობიანი მოგვარებისა და მშვიდობის მშენებლობის საქმეში. კონფლიქტებისა და მოლაპარაკებების საერთაშორისო კვლევითი ცენტრი (ICCN). ნახვის თარიღი: /ივლისი, 23, 2025/ http://iccn.ge/index.php?article_id323clang0
- ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. (1963), ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტომი I. თბილისი.
- ძიძარია, გ. კაჭარავა, ი. (1981). *ქართველი და აფხაზი ხალხების ერთობლივი ბრძოლის ისტორიიდან : XIX-XX ს. დასაწყისი*. (Из истории совместной борьбы грузинского и абхазского народов : XIX - начало XX в.). თბილისი: მეცნიერება.
- ჭურღულია, ი. (1974). *ნარკვევები ქართულ-აფხაზური კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან : წიგნი I*. სოხუმი: ალაშარა.
- ხეცურიანი, ჯ. (2011). საქართველოს სახელმწიფო ენა. *პართლმსაჯულება და კანონი*, #1(28). თბილისი, 13-30.
- ჩაჩანიძე, ი. (2014). XIX-XX საუკუნეების საქართველოს ენობრივი სიტუაცია თედო სახოკიას თხზულებაში „მოგზაურობანი“. *ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი XIV*. თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. 165-174.
- ჯანაშია, ს. (1952). შრომები ტომი II. თბილისი.
- პიუიტი, ჯ. (1989). უცხოელის დაკვირვებანი აფხაზებისა და ქართველების დაბაბულ ურთიერთდამოკიდებულებებზე. ღია წერილი ქართველებს. *გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“*. 21 ივლისი. თბილისი. 2-3.
- Blauvelt, T. (2014a), “From words to action!”: Nationality policy in Soviet Abkhazia (1921_38)”, in Jones, Stephen F. (ed.), *The Making of*

- Modern Georgia, 1918_2012: The first Georgian Republic and its successors.* London_New York: Routledge, pp. 232_262.
- Blauvelt, T. (2020). Language Education and Ethnic Resentment in Soviet Abkhazia, 1939-1953,” *Ab Imperio*, 1, January.
- Comrie, B. (1981). *The Languages of the Soviet Union*. Cambridge University Press.
- Cooper, R. L. (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University. Press.
- Dobrenko, E. (2015). Linguistic turn à la Soviétique: the power of grammar, and the grammar of power.*The Vernaculars of Communism Language, ideology and power in the Soviet Union and Eastern Europe*, Routledge, 19-39.
- Ferguson, Ch. A. (1966). National Sociolinguistic Profile Formulas. In Bright, W. (ed.). *Sociolinguistics, Proceedings of the UCLA Sociolinguistics Conference*. The Hague: Mouton, 309-324.
- Ferguson, Ch. (1959). Diglossia. *Word*, vol.15, 325-340.
- Ferguson, Ch. (1971). *Language Structure and Language use: Essays by Charles Ferguson*. Stanford: Stanford University Press.
- Grenoble, L. (2003). *Language Policy in the Soviet Union*, Kluwer Academic Publishers.
- Hewitt B. J. (1990). Aspects of Language Planning in Georgia (Georgian and Abkhaz) in *Language Planning in the Soviet Union*. Palgrave Macmillan. 123-144.
- Jernudd, B. and J.Das Gupta. (1971). Towards a theory of language planning. *Can language be planned?* 195_215 Honolulu: University of Hawaii Press.
- Krzyszstan, B. (2024). *Representations of Collective Memory in Georgia, Armenia, Abkhazia and Nagorno Karabakh: The Political, Memory and Power*. Series: Memory Politics and Transitional Justice. Palgrave Macmillan.
- Lerner, H. (2011). *Making Constitutions in Deeply Divided Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lo Bianco, J. (2009). “Critical discourse analysis (CDA) and language planning (LP): constraints. And applications of the critical in language planning” in *Critical Discourse Analysis: An Interdisciplinary Perspective*. eds. T. Le, Q. Le, and M. Short (Hauppauge, NY: Nova Science Publishers), 101_118.
- Ornstein, J. (1959). Soviet Language Policy: Theory and Practice. *The Slavic and East European Journal*, Vol. 3, No. 1,1-24, Published by:

- American Association of Teachers of Slavic and East European Languages.
- Powell, R. (2018). "Language planning and legal systems" in *Handbook of Communication in the Legal Sphere*. ed. J. Visconti, vol. 14 (Warsaw, Boston: De Gruyter), 83_108.
- Saparov, A. (2015). *From Conflict to Autonomy in the Caucasus The Soviet Union and the making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*. Routledge.
- Slider, D. (1985). Crisis and Response in Soviet Nationality Policy: The Case of Abkhazia. *Central Asian Survey*, v. 4, no. 4 , pp. 51-68.
- Tollefson, J. (2002). "Introduction: critical issues in educational language policy" in *Language Policy in Education, Critical Issues*. ed. J. Tollefson (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates), 3_16.
- Wardhaugh, R. (2006). *An Introduction to Sociolinguistics*. Fifth Edition, Blackwell, Oxford.

დამოუკიდებელი წყაროები

- გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“. (1926). აფხაზეთი და საქართველო. N7. პარიზი.
- გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“. (1926). საბჭოთა საქართველოში. N2. პარიზი.
- გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“. (1933). აფხაზეთი უახლოეს წარსულში და დღეს (წერილი საქართველოდან). N 87-88. პარიზი.
- გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“. (1933). მათრახი და ტკბილისკვერი. N 93. პარიზი.
- გაზეთი „თეთრი გიორგი“. (1931). აფხაზეთი. N43-44. პარიზი.
- გაზეთი „კომუნისტი“ (1927). აფხაზური აღფაბეტი. N218. თბილისი.
- გაზეთი „კომუნისტი“. (1930). ზოგიერთი შენიშვნები მეგრული გაზეთის შესახებ. N126. თბილისი.
- გაზეთი „კომუნისტი“. (1930). საღამო „ყაზახიში გაზეთს“. N50. თბილისი.
- გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“ (1938). ახალ აღფაბეტიზე გადასვლის შესახებ. N27. სოხუმი.
- გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“. (1938). აფხაზური ენის გენეტიკური კავშირი ქართულთან. N66-68. სოხუმი.

ჟურნალი „კავკასიონი“. (1929). საქართველოს მოსახლეობა. N2. პარიზი.
ჟურნალი „ქართლოსი“ (1937). საქართველოს საბჭოთა კონსტიტუციის
პროექტი. N2-3. პარიზი.
Газета „Советская Абхазия“ (1932). N108. Сухуми.

პარიზის ემიგრაციის „ქართული ლექსიკონი“:

მივიწყებული სიტყვები

თამარ გუჩუა, ირინე ჩაჩანიძე

აბსტრაქტი

1948 წელს პარიზში გამოცემული „ქართული ლექსიკონი“ არა მხოლოდ ლექსიკოგრაფიული, არამედ ისტორიული თვალსაზრისითაც მნიშვნელოვანი გამოცემაა. მის ამ განსაკუთრებულობას განაპირობებს რამდენიმე გარემოება: 1) ლექსიკონი შეადგინეს შალვა სკამპოჩაიშვილმა და მირიან მელუამ, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ პარიზში ემიგრაციაში წასულმა ქართველმა პუბლიცისტებმა; 2) ლექსიკონი გამოსცა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრმა, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ასევე ემიგრაციაში წასულმა ქართველმა გამოცემელმა და პარიზის ქართული სტამბის დამაარსებელმა დავით ხელაძემ; 3) ლექსიკონი განკუთვნილი იყო ემიგრაციაში მცხოვრები ქართველებისთვის და მიზნად ისახავდა მივიწყებული ქართული სიტყვებისა და „ჩამოქართულებული“ უცხო სიტყვების განმარტებას.

„ქართული ლექსიკონი“ ანბანთრიგზე დალაგებულ ასობით სალექსიკონო ერთეულს მოიცავს და ისეთ წყაროებს ემყარება, როგორებიცაა: სულხან-საბას, დავით ჩუბინაშვილის, რაფიელ ერისთავის, იოსებ იმედაშვილისა და ვუკოლ ბერიძის ლექსიკონები. ავტორები წინასიტყვაობაში საუბრობენ ლექსიკონის მიზანსა და მნიშვნელობაზე;

წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ 1948 წელს პარიზში, ემიგრაციის ქართულ სტამბაში, გამოცემული და ქართველი ემიგრანტების მიერ შედგენილი „ქართული ლექსიკონის“ მაგალითზე ე.წ. მივიწყებულ ქართულ სიტყვებს, რომლებსაც შევადარებთ ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში მოცემულ მნიშვნელობებს და წარმოვაჩენთ მათ სემანტიკურ თავისებურებებს.

შესავალი

„ქართული ლექსიკონი“ 130-გვერდიანი ლექსიკოგრაფიული ნაშრომია, რომელიც ანბანთრიგზე დალაგებულ ასობით სალექსიკონო

ერთეულს მოიცავს და ისეთ წყაროებს ემყარება, როგორებიცაა სულხან-საბას, დავით ჩუბინაშვილის, რაფიელ ერისთავის, იოსებ იმედაშვილისა და ვუკოლ ბერიძის ლექსიკონები. ავტორები წინასიტყვაობაში საუბრობენ ლექსიკონის მიზანსა და მნიშვნელობაზე; შენიშნავენ, რომ „ენა თავისი ზრდის პროცესში უკუაგდებს ან ასხვაფერებს გარდამხდარ სიტყვებს“ და ჩამოთვლიან ენის ლექსიკური ფონდის ცვლილებისა და გამდიდრების ისეთ ხერხებს, როგორებიცაა სიტყვათა დაკარგვა, მნიშვნელობათა შეცვლა და უცხო ენებიდან სესხება.

წინამდებარე კვლევის მიზანია 1948 წელს პარიზში, ემიგრაციის ქართულ სტამბაში, გამოცემული და ქართველი ემიგრანტების მიერ შედგენილი „ქართული ლექსიკონის“ მაგალითზე იმსჯელოს ე.წ. მივიწყებული ქართული სიტყვების შესახებ; შეადაროს კონკრეტულ ერთეულთა მნიშვნელობები ძველი ქართული ენის ლექსიკონებში მოცემულ მნიშვნელობებს და ხაზი გაუსვას მათ სემანტიკურ თავისებურებებს.

„ქართული ლექსიკონის“ ერთ-ერთი ავტორი შალვა სკამკოჩაიშვილი (1904–1949) (ზედმეტსახელად Charles Skamko) ცნობილია, როგორც საბჭოთა ოკუპაციის წინააღმდეგ მებრძოლი. ემიგრაციის პრესის პუბლიკაციებსა და წყაროებში მისი აღრეული ცხოვრების შესახებ ცნობები ნაკლებად მოიპოვება¹. ლევილ-სიურ-ორჟიში (Leuville-sur-Orge), პარიზის მახლობლად, მის მიერ შექმნილი მამული ქართული

¹ 1926 წელს საფრანგეთში დევნილმა სკამკოჩაიშვილმა ელექტრონიფიკაციის ფაკულტეტი დაამთავრა, რის შემდეგაც პარიზში დააარსა ნათურების მწარმოებელი კომპანია „Dycta“, სადაც არაერთი თანამშემუღლე დასაქმდა. მას მჭიდრო საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა როგორც ქართული ემიგრაციის, ასევე საფრანგეთის მთავრობის წარმომადგენლებთან. 1947 წელს შალვა სკამკოჩაიშვილი აირჩიეს საფრანგეთის ქართული ასოციაციის პრეზიდენტად. იგი 45 წლის ასაკში ჰეპატიტით გარდაიცვალა და დაკრძალულია მუულოესთან ჟოზეფინ გერჰარდთან (Joséphine Gerhardt) ერთად ლევილის სასაფლაოზე. ემიგრაციის ქართული ჟურნალი „ბედი ქართლისა“ მის გარდაცვალებას ასე გამოეხმაურა: „ბედი ქართლისა“ უღრმეს მწუხარებას გამოსთქვამს საფრანგეთში მყოფ ქართველთა ასოციაციის თავმჯდომარის, შალვა სკამკოჩაიშვილის გარდაცვალების გამო. განსვენებული იყო იშვიათი გულკეთილი პიროვნება; ეხმარებოდა ყველას განურჩევლად და დაუზარებლად. მისი უღრმოვო სიკვდილი ღიძი დანაკლისია ჩვენი საზოგადოებისათვის“ („ბედი ქართლისა“, 1949, N4).

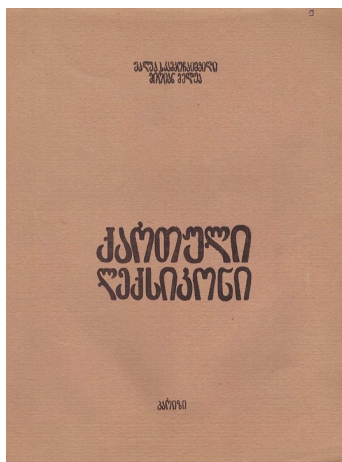
ემიგრაციის პოლიტიკური და კულტურული საქმიანობის კერას წარმოადგენდა.

ლექსიკონის თანაავტორი მირიან მელუა (1903-1991), სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი, ჯერ კიდევ სამედიცინო ფაკულტეტის სტუდენტი იყო, როცა საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ იძულებული გახდა სამშობლოდან წასულიყო (შარაძე 2005:519). საფრანგეთში პოლიტიკურ საქმიანობასთან ერთად, ის გახლდათ ემიგრაციის ჟურნალ „სოციალისტური აზრის“ რედაქტორი, რომელიც პარიზში 1934-1939 წლებში გამოდიოდა².

ლექსიკონის გამომცემელი დავით ხელაძე (1887-1957) ქუთაისის სტამბაში ასოთამწეობად მუშაობდა. ამასთანავე, ის იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი, რომელმაც გასაბჭოების შემდეგ თავისი საქმიანობა ემიგრაციაში განაგრძო. 1933 წელს დავით ხელაძემ პარიზში საკუთარი სტამბა დააარსა, სადაც დაიბეჭდა ემიგრაციის ქართული ჟურნალები: „სამშობლო“, „ჯვარი ვაზისა“, „ბედი ქართლისა“ და სხვა³.

² მირიან მელუას საქმიანობის შესახებ საყურადღებოა 1991 წელს ემიგრაციის ჟურნალ „გუშაგში“ გამოქვეყნებული წერილი სათაურით „მირიან მელუას შესანდობარი“, რომელიც ეკუთვნის მარო მელუას და ჟურნალის რედაქტორს გიორგი წერეთელს. ჟურნალში ნათქვამია: „ის წლების განმავლობაში იყო ქართველ მწერალთა და ჟურნალისტთა საზოგადოების გამგეობის წევრი. ემიგრაცია მას უბადლის, აწ განსვენებულ შალვა სკამპოჩიაშვილთან ერთად „ქართული ლექსიკონის“ გამოცემას“ („გუშაგ“ 1991: N26).

³ საინტერესოა, რომ პარიზის ქართულ სტამბაში დაიბეჭდა შემდეგი წიგნებიც: დავით ვაჩნაძის „გაგაკასის პრობლემა“, ნოე ჟორდანიას „სოციალიზმის სირთულეები“ და სხვა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ხელაძის მიერ გამომცემული შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ბალმონტისეული რუსული თარგმანი და იაკობ გოგებაშვილის „დედა-ენა“ (დაუშვილი 2007:177). ემიგრაციის ქართული გაზეთი „თეთრი გიორგი“ ამ მოვლენას ეხმაურება სათაურით „პარიზში დაიბეჭდა „დედა ენა“, რომელშიაც ნათქვამია: „დ. ხელაძემ გამოსცა ქართული ენის დაწვებითი სახელმძღვანელო, ი. გოგებაშვილის „დედა ენა“ (პირველი ნაწილი). „დედა ენას“ გამოცემა უცხოეთში, სადაც ქართველი მოზარდი თაობა მოკლებულია მშობლიური ენის სახელმძღვანელოს, დიდ ეროვნულ-კულტურულ საქმედ უნდა ჩათვალოს და ამ ღირსშესანიშნავ მოვლენას თეთრი გიორგი სიამოვნებით აღნიშნავს. ყოველ ქართულ ოჯახში უნდა იყოს „დედა ენა!“ („თეთრი გიორგი“ 1931: N43-44).

„ქართული ლექსიკონის“ შესავალშივე ავტორები ხაზს უსვამენ იმ გარემოებას, რომ „ქართული ენა სხვა ენათა გავლენის ქვეშ იმყოფება“. ლექსიკონის შემდგენლებს მხედველობაში აქვთ უცხო სიტყვებიდან შემოსული ლექსიკური ერთეულები, თუმცა იმასაც შენიშნავენ, რომ მართალია, ჩვენ „*ვძრახავთ ამ ჩვენთვის უცხო და უშნო სიტყვებს, მაგრამ ისტორიული მოვლენები ჩვენდა*

დაუკითხავად უკაფავს მათ გზას“. ამასთან, უცხო სიტყვათა სრული უკუგდებაც არ შეიძლება, ამან შეიძლება ენის ლექსიკური ფონდი გააღარიბოს და ენა „არქაიზმსა და ბარბარიზმში ჩაიძიროს“.

ზარიზში, ემიგრაციის ქართულ სტამბაში გამოცემული „ქართულ ლექსიკონში“ უხვად დასტურდება ე.წ. მივიწყებული სიტყვები, რომლებიც მე-20 საუკუნის 40-იანი წლებისთვის აღარ გამოიყენებოდა და მითუმეტეს, ამ სიტყვებს აღარ ვხვდებით თანამედროვე ქართულში. ყველა მსგავსი ლექსიკური ერთეულის ჩამოთვლა და ანალიზი ერთი მოხსენების ფარგლებში შეუძლებლად მიგვაჩნია, თუმცა ქვემოთ შევეცდებით პრობლემის საილუსტრაციოდ რამდენიმე მათგანზე გაავამახვილოთ ყურადღება.

„ფარეზი“

ქართული ლექსიკონის მიხედვით, ფარეზი — დიეტა, *diète* (ქართული ლექსიკონი, 1948, 98). განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად, „ფარეზს“ არაბული წარმომავლობა აქვს (არაბ. ფარიდათ - მოვალეობა) და ქართულში ორი მნიშვნელობა აქვს: 1. გაფრთხილება, ხელის შეწყობა, სათუთი მოპყრობა, მოვლა და 2. ხელის შეწყობა, გაფრთხილება საჭმელ-სასმელზე. საყურადღებოა, რომ ქველში მოცემული საილუსტრაციო მაგალითები მხოლოდ პირველი განმარტების მიხედვითაა წარმოდგენილი

(მაგალითად, „ფარეზით და წყნარად უნდა ვიქცეოდეთ“, „ყველა ის ფარეზი და ალერსი, რომელიც ბავშვის ხვედრია“ და სხვ.).

1840 წელს დავით ჩუბინაშვილის მიერ შედგენილ „ქართულ-რუსულ-ფრანციკულ“ ლექსიკონშიც გვხვდება „ფარეზი“ ერთადერთი განმარტებით: „დიეტა“ (ჩუბინაშვილი 1840: 501). ამავე ლექსიკონში ცალკე ერთეულად ვხვდებით სიტყვას „საფარეზო“, განმარტებულია როგორც „სალბილობელი“. სალბილობელი კი თარგმნილია, როგორც *amollissant*, ზედსართავი სახელია და ფრანგულიდან ითარგმნება, როგორც „დამარბილებელი“. საყურადღებოა, რომ 1961 წელს ალ. ღლონტის რედაქციით გამოცემულ ნიკო ჩუბინაშვილის შრომაში „ქართული ლექსიკონი რუსულის თარგმანითურთ“ სიტყვაფორმა „სალბილობელი“ განმარტებულია როგორც „საფარეზო საჭმელი“.

ქართულ სინონიმთა ლექსიკონში „ფარეზის“ განმარტებაში მითითებულია: „იხილეთ აგრეთვე „ხელის შეწყობა“, განმარტება 2“. „ხელის შეწყობის“ მეორე განმარტება კი ასეთია: ფარეზი, მოფრთხილება (ჭამა-სმაში) (ნეიმანი 1978).

როგორც რამდენიმე ლექსიკონის მაგალითზე ვნახეთ, „ფარეზი“ ნამდვილად არის საკვებთან და საკვებისადმი განსაკუთრებულ მოფრთხილებასთან დაკავშირებული. ამ შინაარსით თანამედროვე ქართულში იგი აღარ გამოიყენება, მთლიანადაა ჩანაცვლებული სიტყვით „დიეტა“. განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, „დიეტა“ ბერძნული წარმომავლობის სიტყვაა (ბერძნ. *diaita* - ცხოვრების წესი) და ადამიანთა კვების გარკვეულ რეჟიმს ნიშნავს. რთული დასადგენია, ქართულში კონკრეტულად როდის შეცვალა ბერძნული წარმომავლობის სიტყვამ „დიეტა“ მანამდე არსებული „ფარეზი“, თუმცა ქვემოთ შევეცდებით ორივე სიტყვის ეტიმოლოგია მოკლედ მიმოვიხილოთ.

„ახლო აღმოსავლეთის ენციკლოპედიის“ მიხედვით, არაბული სიტყვა *farida* (არაბ. *الفريضة*) ვალდებულებას ნიშნავს და ისლამში განსაკუთრებული შინაარსი აქვს: გულისხმობს იმ ვალდებულებებს, რომელთა შესრულებაც მორწმუნე ადამიანს ევალება (მაგალითად,

ყოველდღიური ღოცვები, მექაში მომლოცველობა, საქველმოქმედო გადასახადი და ა.შ.). ამ მოვალეობებს შორისაა მარხვა.

„დიეტა” ეტიმოლოგიურად უკავშირდება ძველბერძნულ ზმნას **διδάω (diatáō)** — ნიშნავს „გმკურნალობ, ვამუშავებ”. ბერძნულში მას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს: „ცხოვრების წესი”, „რეჟიმი”, „ჯანმრთელობის მდგომარეობა”, „საკვები”. მე-13 საუკუნიდან „დიეტა” აქტიურად გამოიყენება ევროპულ ენებში. მაგალითად, ძველ ფრანგულში **diète** ნიშნავდა „რეგულარულ საკვებს”; შუა საუკუნეების ლათინურში — „კვების დღიურ ნორმას”. მე-14 საუკუნის ბოლოდან აღნიშნავს „კვების ჩვეულებრივ წესს” და „საკვებს, რომელიც განიხილება მის რაოდენობასა და ეფექტთან მიმართებაში”.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა ერთი გარემოება: ქეგლის მიხედვით, ძველქართული „ფარეზი” არაბული წარმომავლობის სიტყვაა, ხოლო დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონის მიხედვით — სპარსული. ინგლისური ენის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონშიც შენიშნულია, რომ თავად ბერძნულ **diata**-ს პროტონინდოირანული ძირი აქვს და უკავშირდება სიტყვას **diainysthai** (**dia** “ცალკე, გარდა” და **ainysthai** „გამოყოფა”) — ნიშნავს „დაყოფას”, „გამოცალკევებას”. ამასთან, საინტერესოა ძველქართული „ფარეზის” ის განმარტებაც, რომელიც მოცემულია სარჯველაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში”: „ფარეზი — გათიშვა. გადმოითარგმნების განყოფილებად და განკუთვნიდ” (სარჯველაძე 1995: 220).

როგორც ვნახეთ, საანალიზო სიტყვა „ფარეზი” სარჯველაძის ლექსიკონში სულ სხვა განმარტებითაა წარმოდგენილი და არაფერი აქვს საერთო „დიეტასთან”. სიტყვის ეტიმოლოგიის ძიებამ მიგვიყვანა ბიბლიური სახელების ენციკლოპედიამდე. ენციკლოპედიამში მითითებულია, რომ „ფარეზი” (**Pharez**) ძველსპარსული საკუთარი სახელია, რომელიც პირველად „დაბადებაში” გვხვდება („აჰა, გამოვიდა მისი ძმა და თქვა ბებიაქალმა: როგორ გამოარღვიე ზღუდე? ამიტომაც დაერქვა სახელად ფარეცი (დაბადება 38:29); გვხვდება მათესა და ლუკას

სახარებებშიც)., იუდასა და თამარის ტყუპებიდან ერთ-ერთის სახელია და ნიშნავს „გარღვევას“, „გაყოფას“. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ ძველ ქართულში სიტყვას „ფარეზი“ სხვა შინაარსიც ჰქონდა გარდა „დიეტისა“, მამაკაცის საკუთარ სახელს აღნიშნავდა. პოტონდოიანულ სიტყვასაც *diainysthai* („ცალკე გამოყოფა“) თავდაპირველად არაფერი ჰქონდა საერთო კვების გარკვეულ წესთან და ძველბერძნულმა „დიეტამ“ ეს შინაარსი საუკუნეების შემდეგ შეიძინა.

„სიჩქურე“

„ქართული ლექსიკონის მიხედვით, „სიჩქურე“ ოცნებაა, ფრანგულად *Illusion* - ილუზია (ქართული ლექსიკონი 1948: 90). ნეიმანის „ქართულ სინონიმთა ლექსიკონშიც“ იგივე განმარტება აქვს. საინტერესოა, რომ ლექსემა „ოცნებას“ სინონიმთა ლექსიკონში „სიჩქურეს“ გარდა სხვა, მეორე სინონიმიც ახლავს: „ზმანება“. ქეგლის მიხედვით კი „ზმანება“ განმარტებულია, როგორც „სიზმარი, მოლანდება და მოჩვენება“.

საინტერესოა დ. ჩუბინაშვილის მიერ 1940 წელს შედგენილი ლექსიკონი. რუსული თარგმანის პირველ მაგალითად მართალია, მითითებულია *мечта*, მაგრამ შემდგომი ვარიანტებია: *коварство* (მზაკვრობა) და *обман* (მოტყუება); ფრანგული თარგმანის მაგალითებია: *chimère* (ქიმერა), *vaine opinion* (ფუჭი აზრი), *rêverie* (გონებაგაფანტული), *astuce* (ცბიერი), *artifice* (ხელოვნური), *tromperie* (ცრუ). ამავე ლექსიკონში ცალკე ერთეულად გვხვდება „ოცნება“, რომელიც იმავე სიტყვებით არის ნათარგმნი რუსულ და ფრანგულ ენებზე.

საინტერესოა განმარტებას გვაძლევს „ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი“ (რუხაძე 2008)⁴: სიჩქურე — სისულელე, სიჩმახე, სიჩერჩეტი, ყბელობა, მატყუარობა, ჭორო, ჩმახი. ამავე

⁴ აღნიშნული ლექსიკონი შედგენილია ილ. აბულაძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა სალექსიკონო წყაროების მიხედვით.

ლექსიკონში ცალკე ერთეულად გვხვდებით სიტყვაფორმას „სიჩქურება“, რომელიც ი. აბულაძის მიხედვით, ძველ ქართულში „ამაოებას“ ნიშნავდა.

დ. ჩუბინაშვილის მიერ 1901 წელს შედგენილ „რუსულ-ქართულ ლექსიკონში“ რუსული мечта ქართულად განმარტებულია, როგორც ოცნება, მოღანდება, სიჩქურე, უქმი ფიქრი (ჩუბინაშვილი 1901: 319). ამავე ლექსიკონში, სიტყვები фантазия, утопия, химера ქართულად თარგმნილია, როგორც „სიჩქურე“.

„სიჩქურე“ გვხვდება კლასროთის მიერ 1827 წელს პარიზში გამოცემულ ფრანგულენოვან სახელმძღვანელოში *Vocabulaire et grammaire de la langue géorgienne* („ქართული ენის ლექსიკა და გრამატიკა“). ფრანგული curieux (ქართ. „ცნობისმოყვარე“) კლასროთის თარგმნილი აქვს როგორც „სიჩქურე“ (კლასროთი 1827: 153).

„სიჩქურე“ დასტურდება სხვადასხვა ძველქართულენოვან ტექსტში. მაგალითად,

1) მე-4 საუკუნის ბერძენი საეკლესიო მწერლის, გრიგოლ ნოსელის საღვთისმეტყველო თხზულებების თარგმანში გვხვდება უაზრო შრომისა და ამაო გარჯის მნიშვნელობით („და რაოდენიცა რამ სხუად ესევეთარისა მის სიჩქურისაგან ჭურჭელთა ზედა ტაბლისათა იკელოვნების ამოთა მათ მიერ“).

2) დასტურდება შუა საუკუნეების ქრისტიანული ნაწარმოების „სიბრძნე ბალავარისა“ ქართულ თარგმანში („იხილა ეშმაკმან შენ თანა სიჩქურე და სისუსტე“; „მე უწყი სიჩქურე და სისუსტე ბუნებისა დედაკაცობისა“).

საინტერესოა, რომ „სიჩქურე“ არ გვხვდება „ვეფხისტყაოსანში“, დასტურდება „ოცნება“, ოღონდ სხვადასხვა გრამატიკული ფორმით: „ცხადი იყო თუ მეოცნა“; „ცხადად პოვეს, არ იოცნეს“ და ა.შ. საყურადღებოა, რომ „სიჩქურე“ საბას „სიტყვის კონაში“ (1685-1716 წწ.) გვხვდება ოდნავ სახეცვლილი ფორმით – „სიჩქური“ და განმარტებულია შემდეგნაირად: „ესე არს საგონებლობით და არა ჭეშმარიტად, გინა ნაცოლად“. „სიტყვის კონაშივე“ დასტურდება სიტყვაფორმა „ოცნება“,

რომელიც განმარტებულია, როგორც „სულისა მოქმედება გრძნობათა მიერ“.

2006 წელს დონალდ რეიფილდის რედაქტორობით შედგენილ „დიდ ქართულ-ინგლისურ ლექსიკონში“ ცალკე ერთეულად დასტურდება „ჩქერი“, რომელიც ინგლისურად თარგმნილია როგორც fool(ish) (ქართ. „სულელი“, „სისულელე“). ამავე ლექსიკონში მითითებულია, რომ აღნიშნული ლექსემა ძველი ქართული ენისაა და გვხვდება მე-11 საუკუნემდე ტექსტებში.

„ნამჭევარი“

„ქართული ლექსიკონის“ ავტორები გვთავაზობენ ლექსემა „ნამჭევარის“ ფრანგულ შესატყვისს: „dit avec une grande éloquence“ – დიდი მჭევრმეტყველებით წარმოთქვა, ლამაზად ნათქვამი (ქართული ლექსიკონი 1948: 68). „ნამჭევარი“ „მჭევრი“-საგან ნაწარმოები წინა ვითარების სახელია ნა-არ პრეფიქს-სუფიქსის დართვით. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში „მჭევრი“ იგვევა, რაც მჭერმეტყველი (ჩიქობავა 1990: 761).

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში „ნამჭევარი“ გვხვდება „ნამჭევრის“ ფორმით და განმარტებულია როგორც „სიტყვა მჭევრთა ნაუბ(ნ)არი; მჭევრთა სიტყვათაგანი“, ხოლო „მჭევრი“ – ესე არს თითო სახენი გვარნი მეტყველებისანი (რომელსა ელლენებრ ეწოდების რიტორი, ხოლო ქართულად ბასილიკონი).

დავით ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ-ფრანციულ ლექსიკონშიც „ნამჭევარი“ „ნამჭევრის“ ფორმითაა დადასტურებული: „красноръчиво горovenный; dit avec éloquence და ნიშნავს „მჭევრმეტყველებით წარმოთქვა“ (ჩუბინაშვილი 1840:376). ამავე ლექსიკონში „მჭევრი, ენა-მჭევრი, მჭევრ-მეთქვი“ ორი მნიშვნელობით იხმარება: 1). რუსულში როგორც დიდებული, მოხდენილი (статный, стройный, пригожий), ფრანგულში – ლამაზი ფორმისა და ზომის, ელევანტური (d'une belle forme, d'une belle taille, elegant) და 2).

როგორც მჭერმეტყველი, ორატორი (оратор, красноречивый, eloquent, orateur) (ჩუბინაშვილი 1840: 367).

მე-19 საუკუნის ქართველი მეცნიერი თეიმურაზ ბაგრატიონი „წიგნი ლექსიკონში“ ასევე ორი მნიშვნელობით განმარტავს „მჭევრს“: 1) „თუ ესთქვით ენა მჭევრი, ესე ნიშნავს რიტორად და მშვენიერად კანონიერსა ზრახვასა ანუ მეტყველებასა, ესე იგი ლაპარაკსა მშვენიერ-სიტყვაობასა“ 2) თუ ესთქვით ტანი მჭევრი – მშვენიერთა ტანთა არა თუ მოხრით, არამედ გამართულად და სწორედ, როგორც მშვენიერს დაამშვენებს ისე პერობა ტანისა“ (ბაგრატიონი 1979: 94).

საგულისხმოა ქართველი მეცნიერის სოლომონ დოდაშვილის ფილოსოფიური თხზულება „რიტორიკა“, სადაც შესავალ ნაწილში „მჭევრის“ ეკვივალენტად „შუენიერ სიტყვაობას, მჭერ მეთქევობას“ ასახელებს: „*შუენიერ სიტყვაობა არს გამოცემა პაზრთა და გრძნობათა ზეპირად, ანუ ქარტასა ზედა მოკლედ, ცხადად და შესაბამად სათქმელისა, ანუ აღსაწერისა საგნისა*“ (დოდაშვილი 1989:181). „შუენიერ სიტყვაობა“ დოდაშვილისთვის არის არა მხოლოდ ლამაზი სიტყვებისა და გამოთქმების ხმარება, არამედ აზრის გადმოცემა მოკლედ, ნათლად, აღსაწერი საგნის შესაბამისად.

საინტერესოა ილია აბულაძის „ძველ ქართულ ლექსიკონში“ შეტანილი „მჭევრის“ სინონიმური ლექსიკური ერთეული „ჯადაგო“ – მეტყუელი, მჭევრმეტყველი; რიტორი, ფილოსოფოსი, მოსარჩლე, დამცველი“. სიტყვას თან ახლავს წყაროსეული საილუსტრაციო მასალა: „*შთავიდა მღდელთმოდღუარი ანანია ხუცესთა ვიეთმე თანა და ტერტკლოს ჯადაგოდსა (მეტყუელისა) ვისთანამე*“ (აბულაძე 1973: 573).

„მჭევრი“ (Eloquent) დადასტურებულია ლონდონში, 1892 წელს ინგლისელი ქართველოლოგის მარჯორი უორდროპის მიერ შედგენილ „ინგლისურ-ქართულ ლექსიკონში“ (English-Georgian Dictionary), რომელიც შემდგენიარად განიმარტება: თავისუფალი, დახვეწილი და ძლიერი მეტყველების უნარის მქონე.

„პაზიონი“

„ქართული ლექსიკონის“ მიხედვით, პაზიონი (ძვირფასი ქვაა) ნიშნავს მწვანე თვალს (ქართული ლექსიკონი 1948: 75). საინტერესოა, რომ ძვირფასი ქვა პაზიონი ქართულ წყაროებში ცნობილია სხვადასხვა სახელწოდებით: „პაზიონი“, „ტოპაზი“, „ტაპაზიონი“, „თეთრი იაგუნდი“. ტოპაზის სახელწოდება დაკავშირებულია წითელი ზღვის კუნძულ ტოპაზოს („Τοπαζος“) სახელთან (ზუხბაია 152). ბაქარისეულ ბიბლიაში იგი „თუპაზი“-ის სახელწოდებით არის მოხსენიებული: „*არა ესწოროს მას თუპაზი ეთიოპისა, ოქროთა თანა წმიდათა არა ესწოროს*“ (ბაქარისეული ბიბლია, წიგნი იობისა, 28, 19 (440 ა, 31). „პაზიონი“ მცხეთურ ბიბლიაში ნახსენებია ორჯერ : 1.) „*და ქსოო მას შინა ნაქსოვი ქვათაგან ოთხ სტიქონი და სტიქონი ქვათად იყოს: სარდიონი, პაზიონი, სამარაგდონი - სტიქონი*“ (ძველი აღთქმა, იობის წიგნი, თავი 28:17); 2.) „*არა ესწოროს მას პაზიონი ჰინდოეთისა, ოქროსა თანა წმიდისა ვერ შეესწოროს*“ (ძველი აღთქმა, იობის წიგნი, თავი 28:19).

ამერიკელი სოცოლოგის დაგლას ჰარპერის მიერ შედგენილი „ეტიმოლოგიური ლექსიკონის“ მიხედვით, სიტყვა „ტოპაზი“ სხვადასხვა ენაში შემდეგნაირად დასტურდება: ძველ ფრანგულში „Topace“, ლათინურში „Topazius“, ესპანურში „Topacio“, იტალიურში „topazio“ და ბერძნულში „Τοπάζιος (Topázios)“ ან Τοπαζი-დან. მეცნიერის ვარაუდით, ტოპაზი შეიძლება დაკავშირებული იყოს სანსკრიტულ სიტყვასთან „तपस् -tapas“, რაც ნიშნავს „სითბოს“, „ცეცხლს“.

შატბერდის კრებულში შემავალი ეპიფანე კვიპრელის თეოლოგიურ ტრაქტატში „თვალთად“ ეს მინერალი „ტაპაზიონის“ სახელწოდებით არის მოხსენიებული: „*ტაპაზიონისა თუალისად მეწამულ არს ხილვად მისი... და იპოვა თუალი იგი ტაპაზიონი ქალაქსა, რომელსა პრქვან ტოპაზი, ქუეყანასა მას ჰინდოეთისასა*“ (შატბერდის კრებული 1979: 129).

„პაზიონი“ დასტურდება ორი განსხვავებული სახელწოდებით ებრაელი წინასწარმეტყველის ეზეკიელის წიგნის ქართული თარგმანის

ოშკურ-იერუსალიმურ და გელათურ ხელნაწერებში: 1) ოშკურ-იერუსალიმური - „საშუაბელსა შინა სამოთხისა ღმრთისასა იყავ შენ; ყოველი ქვაჲ პატოისანი შეგემოსა: სარდიონი და ტაზიონი...“; 2) გელათური - „საშუაბელსა შინა სამოთხისა ღმრთისასა იშევ; ყოველი ქვაჲ კეთილი შეგემოსა: სარდიონი და პაზიონი (ცქიტიშვილი 1976:103). როგორც ვხედავთ, ბერძნულიდან შემოსულმა „ტაზიონმა“ ფონეტიკური სახეცვლილება განიცადა და გელათურ ვერსიაში მივიღეთ „პაზიონი“.

სულხან-საბა ორბელიანი „პაზიონს“, განმარტავს: „როგორც ეს(ე) თვალი თეთრი იავუნდია, ინდოეთს ტაპაზის ქალაქს იპოება“. დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონში გვხვდება პაზიონი, როგორც „ტაპაზი, ბერძნ. Topazos, ფრანგ. topaze“ (ჩუბინაშვილი 1840:396). თეიმურაზ ბაგრატიონის (1782-1846) ლექსიკოგრაფიულ ნაშრომში „წიგნნი ლექსიკონნი“ „პაზიონი“ განმარტებულია, როგორც „თეთრი და ბრწყინვალე იავუნდი მანათობელი“ (ბაგრატიონი 1979: 103).

პაზიონის გრცელი აღწერა მოცემულია იოანე ბატონიშვილის „კალმასობის“ ერთ-ერთ თავში სათაურით „ძვირფასთა ქვებთა ზედა უბნობისათჳს“, რომელშიც ავტორი განმარტავს: „პაზიონი, ხოლო ბერძნულზე ტაპაზ, არს ძვირფასთა ქუათა შინა შერაცხილი. მტკიცე და ელვარე და გამჭირვალობაცა. ფერით არს მომწუანო, ყვითელი, ოქროსფრად ყვითელი და კუამლისფერიცა. ფასით ესწორება ზურმუხტსა, ხოლო ხასიათსა მიაწერენ ნახევარ ძალასა იავუნდისასა“ (ბატონიშვილი 1991: 284).

გარდა ჩვენ მიერ განხილული ლექსიკური ერთეულებისა, „ქართული ლექსიკონში“ სხვა, არაერთი საინტერესო სიტყვაა დადასტურებული. მათი არასრული ჩამონათვალი ასეთია:

ალოფანი — მგრძნებარე, ანთებული (ქართული ლექსიკონი 1948: 12).

ბანდიუსტი — მეტიჩარა (ქართული ლექსიკონი 1948: 19).

გავალო — შაქრიელი, კონფეტი (ქართული ლექსიკონი 1948: 24).

დაეფანი (La clôtüre) — ზღუდე (ქართული ლექსიკონი 1948: 31).

ევთია — წირი, მირაჟი (ქართული ლექსიკონი 1948: 37).

ვარსიმი — დალაქი (ქართული ლექსიკონი 1948: 38).

ზანკალი — ზანკალი, თოვლში სანძარი სპეციალური ფეხსაცმელი (ქართული ლექსიკონი 1948: 44).

თანთანა — ბილიკი, საცალფეხო გზა დიდი გზის გვერდით (ქართული ლექსიკონი 1948: 42).

იალღუზი — ბაჯადლო ოქრო (ქართული ლექსიკონი 1948: 44).

იამანი (ქვაა) — აყიყი, აქატი, ახატი, agate, arat (ქართული ლექსიკონი 1948: 45).

იშეილბაზი — გაიძეურა, თაღლითი, ეშმაკი, მატყუარა, ვერაგი, გაქნილი, ლუბუსტატი, მატრებაზი (ქართული ლექსიკონი 1948: 46).

კალნაბი — ყვავილოვანი კომბოსტო (ქართული ლექსიკონი 1948: 46).

მაზა — ნუგბარი, დელიკატესი, სიკოხტავე (ქართული ლექსიკონი 1948: 53).

მკვირცხე — ლამაზი, ტურფა (ქართული ლექსიკონი 1948: 59).

სიკორკობილა — საქანელა, სიკორწიალა (ქართული ლექსიკონი 1948: 89).

ფორთომინი — დიდებული, კეთილშობილი, noble (ქართული ლექსიკონი 1948: 100).

ქუძლი — თაფლით შეზავებული მოხარშული ხორბალი (ქართული ლექსიკონი 1948: 103).

ხალიკვა — მემარცხენე (მარცხენა ხელით მომუშავე) (ქართული ლექსიკონი 1948: 112).

ხოფი — გრიმის გასაკეთებელი ჩხირი (გრიშ.) (ქართული ლექსიკონი 1948: 115).

ჯავაიზი — ოქრომჭედელი, ზარგარი (ქართული ლექსიკონი 1948: 127).

დასკვნა

1948 წელს პარიზში გამოცემული „ქართული ლექსიკონი“ არა მხოლოდ ლექსიკოგრაფიული, არამედ ისტორიული თვალსაზრისითაც მნიშვნელოვანი გამოცემაა. მის ამ განსაკუთრებულობას განაპირობებს

რამდენიმე გარემოება: 1) ლექსიკონი შეადგინეს შალვა სკამპოჩაიშვილმა და მირიან მელუამ, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ პარიზში ემიგრაციაში წასულმა ქართველმა პუბლიცისტებმა; 2) ლექსიკონი გამოსცა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრმა, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ასევე ემიგრაციაში წასულმა ქართველმა გამომცემელმა და პარიზის ქართული სტამბის დამაარსებელმა დავით ხელაძემ; 3) ლექსიკონი განკუთვნილი იყო ემიგრაციაში მცხოვრები ქართველებისთვის და მიზნად ისახავდა მივიწყებული ქართული სიტყვებისა და „ჩამოქართულებული“ უცხო სიტყვების განმარტებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბატონიშვილი, ი. (1990). *კალმასობა, წიგნი I*. თბილისი: მერანი.
- ბატონიშვილი, ი. (1991). *კალმასობა, წიგნი II*. თბილისი: მერანი.
- ლაუშვილი, რ. (2007). *ქართული ემიგრაცია 1921-1939 წლებში*. თბილისი.
- დოდაშვილი, ს. (1989). *თხზულებანი*. თბილისი: თსუ-ს გამომცემლობა.
- ზუხბაია, ვ. (1998). *ძვირფასი და სანახელავო ქვები*. თბილისი.
- კლაპროთი, ჰ. (1827). *Vocabulaire et grammaire de la langue géorgienne*, Part 1. პარიზი.
- შარაძე, გ. (2005). *ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტომი VII*. თბილისი.
- შატბერდის კრებული (1979). *შატბერდის კრებული X საუკუნისა*. თბილისი: მეცნიერება.
- ცქიტიშვილი, თ. (1976). *ეზეკიელის წიგნის ძველი ქართული ვერსიები*. თბილისი: მეცნიერება.

ლექსიკონები

- აბულაძე, ი. (1973). *ძველი ქართული ლექსიკონი (მასალები)*. თბილისი: მეცნიერება.
- ბაგრატიონი, თ. (1979). *წიგნი ლექსიკონნი*. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- ნეიმანი, ა. (1978). *ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი (მე-3 გამოც.)*. თბილისი: განათლება.

ორბელიანი, სულხან-საბა. (1949). *სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი*. თბილისი.

რეიფილდი, დ. (2006). *დიდი ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი*, შედგენილი რ. ამირეჯიბის, შ. აფრიდონიძისა და დ. რეიფილდის (მთ. რედ.) მიერ. ლონდონი.

რუხაძე, გ. (2008). *ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი*. თბილისი: საპატრიარქოს გამომცემლობა.

სარჯველაძე, ზ. (1995). *ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები)*. თბილისი.

სკამკოჩაიშვილი, შ. მელუა, მ. (1948). *ქართული ლექსიკონი*. პარიზი.

ჩიქობავა, არნ. (1990). *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*. არნოლდ ჩიქობავას რედაქციით, ნაკვეთი მეორე. თბილისი: ქართული ენციკლოპედია

ჩუბინაშვილი, დ. (1840). *ქართულ-რუსულ-ფრანკიცული ლექსიკონი*. სანქტ-პეტერბურგი.

ჩუბინაშვილი, დ. (1901). *რუსულ-ქართული ლექსიკონი*. თბილისი რუსულ ენაზე.

წყაროები

გაზეთი „თეთრი გიორგი“ (1931). პარიზში დაიბეჭდა „დედა ენა“. N43-44.

ქურნალი „ბედი ქართლისა“. (1949). შალვა სკამკოჩაიშვილი. N4. პარიზი.

ქურნალი „გუშაგი“ (1991). მირიან მელუას შესანდობარი. N26. პარიზი.

ელექტრონული რესურსები

ახლო აღმოსავლეთის ენციკლოპედია - *Encyclopedia of the Middle East*
<http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/>

ეტმოლოგიური ლექსიკონი - *Online Etymology Dictionary*
<https://www.etymonline.com/>

მელუა 2009 - მირიან მელუა, *Chalva Skamkotchaïchvili (1904-1949), ancien président de l'Association géorgienne en France*
https://www.colisee.org/article.php?id_article2913

ნათელი/ბნელი და თეთრი/წითელი : საბჭოთა რუსეთთან
დაკავშირებულ მეტაფორათა ოპოზიციები ემიგრაციის
ქართულ პრესაში
თამარ გუჩუა

აბსტრაქტი

სოციალ-პოლიტიკურ დისკურსებში მეტაფორებს კონკრეტული დანიშნულება აქვთ: ასოციაციურად თუ გადატანითი მნიშვნელობით აჩვენონ მოცემული პრობლემისადმი მოსაუბრის დადებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულება. ქართულში ხშირად გვხვდება ე.წ. ბინარულ მეტაფორათა ოპოზიციები, რომელთაც კარგი/ცუდი პარამეტრების მიხედვით შეფასებითი დანიშნულება აქვთ.

სტატიაში განხილულია საბჭოთა რუსეთთან დაკავშირებულ ისეთ მეტაფორათა ოპოზიციები, როგორებიცაა ნათელი/ბნელი და თეთრი/წითელი; წარმოდგენილია მათი კონცეპტუალური ანალიზი; კონკრეტულ ლექსებთან კონტექსტური მნიშვნელობები შედარებულია სალექსიკონო მნიშვნელობებთან. საილუსტრაცია მასალა დამოწმებულია მე-20 საუკუნეში ევროპაში ემიგრირებული ქართველი პოლიტიკოსებისა და საზოგადო მოღვაწეების მიერ გამოცემული ქართულენოვანი ჟურნალ-გაზეთებიდან. აღნიშნული პრესის კორპუსი მდიდარი რესურსია საბჭოთა რუსეთთან დაკავშირებულ მეტაფორების გამოვლენისათვის.

კონკრეტულ შემთხვევათა ანალიზი გვიჩვენებს, რომ კომუნიკტური ცენზურისგან თავისუფალ პირობებში, ქართველი ავტორები თამამად აფასებდნენ საბჭოთა იმპერიის მიერ ოკუპირებულ სამშობლოში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს. შეფასების ინსტრუმენტად კი ხშირად იყენებდნენ მეტაფორათა ბინარულ ოპოზიციებს.

შესავალი

მეტაფორა მიმსგავსების, ანალოგიის ან განსხვავების საფუძველზე გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული სიტყვა ან გამონათქვამია. სპეციალური ლიტერატურის თანახმად, მეტაფორიზაცია გულისხმობს მნიშვნელობის გადატანას წყარო არედან სამიზნე არეში; ცოდნის პროექციის ერთი კონცეპტუალური სფეროდან მეორეში (Lakoff Johnson, 1980; Quinn, 1991; Langacker, 1991; Kövecses, 2002). მეტაფორა ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებისეულ გამოცდილებას ეფუძნება და მისი კვლევის თვალსაზრისით საყურადღებოა იმ კონტექსტების ცოდნა, რომელშიც მოცემული სიტყვა თუ გამონათქვამი გვხვდება. ერთია, კონკრეტული ლექსების სალექსიკონო მნიშვნელობა, მაგრამ მეორე — მისი კონტექსტური მნიშვნელობა. როგორც ლევენსონი შენიშნავს, „ხშირად კონტექსტი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე თავად მეტაფორის შესახებ ფორმალური ლინგვისტური ინფორმაცია“ (Levinson 1983: 156).

მეტაფორები უხვად გვხვდება სოციალ-პოლიტიკურ დისკურსებში ერთი კონკრეტული მიზნით: ასოციაციური კავშირით აჩვენონ დასმული პრობლემისადმი მოსაუბრის დადებითი თუ უარყოფითი დამოკიდებულება. აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური შინაარსის ტექსტებში ხშირად გვხვდება მეტაფორათა ოპოზიციები, რომელთაც კარგი/ცუდი პარამეტრების მიხედვით შეფასებითი დანიშნულება აქვთ. წინამდებარე კვლევის მიზანია რუსეთთან დაკავშირებულ მეტაფორათა ისეთი ბინარული ოპოზიციების შესწავლა, როგორებიცაა *ნათელი/ბნელი* და *თეთრი/წითელი*. საილუსტრაციო მასალა წარმოდგენილია ემიგრაციის ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული პოლიტიკური შინაარსის პუბლიკაციებიდან.

1921 წელს, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ქართველი ინტელიგენციისა და პოლიტიკური ელიტის ნაწილი ევროპასა და ამერიკაში იძულებით ემიგრაციაში აღმოჩნდა. დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის ფარგლებში მათ უცხოეთის სხვადასხვა ქალაქში (პარიზში, ბერლინში, ჟენევაში, ნიუ-იორკში) ქართულენოვანი ჟურნალ-გაზეთები

დაარსეს. აღნიშნული პრესის კორპუსი დღეს მნიშვნელოვანი წყაროა იმდროინდელი მოვლენების პოლიტიკური შეფასების თვალსაზრისით. კომუნისტური ცენზურისგან თავისუფალ პირობებში, ქართველი ავტორები თამამად ეხმიანებოდნენ საბჭოთა იმპერიის მიერ ოკუპირებულ სამშობლოში მიმდინარე პოლიტიკურ მოვლენებს. ემიგრაციის ქართულ პრესაში გამოქვეყნებული პუბლიკაციები საყოველთაოდ კოგნიტიური ლინგვისტიკის თვალსაზრისითაც: პოლიტიკური განწყობების გადატანითი მნიშვნელობით გამოსახატად ხშირია ჩვენთვის საინტერესო მეტაფორათა ოპოზიციების გამოყენების შემთხვევები.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე კვლევა გულისხმობს ემიგრაციის ქართული პრესის ციფრული კორპუსის დამუშავებას, საილუსტრაცია მასალის წარმოდგენასა და მეტაფორათა კონკრეტული ბინარული ოპოზიციების კონცეპტუალურ ანალიზს. მეტაფორიზაციის პროცესის შესწავლისთვის მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია კავშირების დადგენა ა) წყარო და სამიზნე არეებს შორის და ბ) კონკრეტულ სიტყვებსა და მათ ალტერნატიულ მნიშვნელობებს შორის. ამასთან, აუცილებელია იმის დაკონკრეტებაც, თუ მოცემული ოპოზიცია ქართულ კულტურაში რასთან არის ასოცირებული და როგორაა წარმოდგენილი *კარგი/ცუდი* შეფასებითი პარამეტრების მიხედვით.

ნათელი/ბნელი

მეტაფორიზაციის წყაროდ ხშირად იმ საგანთა თუ ნივთიერებათა თვისებები გვევლინება, რომელთა გარემოცვაშიც ვცხოვრობთ. მათ შორის ერთ-ერთია ფერი (Kovecses 2002, 22). 1969 წელს გამოქვეყნებულ თავიანთ კლასიკურ ნაშრომში ბერლინი და ქეი საუბრობენ ენებში არსებულ ფერთა უნივერსალურ სისტემაზე, რომელსაც ორ კატეგორიად ჰყოფენ: მუქი და ნათელი ფერების კატეგორია (Berlin and Kay 1969: 4-5). ამგვარი უნივერსალური კატეგორიები კი შემდგომში ენებში აყალიბდნენ

უნივერსალურ შაბლონებს ენობრივი კონცეპტუალიზაციის თვალსაზრისით. *ნათელი/ბნელი* ოპოზიციაც უნივერსალურია კაცობრიობისთვის. ფრანგი სოციოლოგი რობერტ ჰერცი *სინათლე/სიბნელე, დღე/ღამე, აღმოსავლეთი/დასავლეთი* ტიპის უნივერსალურ ოპოზიციებს ბუნებაში არსებულ ფუნდამენტურ დუალიზმს უკავშირებს და ორ წარმოსახვით კლასს განიხილავს: ერთ მხარეს სიცოცხლე ანათებს და მზე ამოდის, მეორე მხარეს კი მზე ჩადის და სიცოცხლე ქრება (Hertz 2004: 96).

ნათელი/ბნელი ოპოზიციური მეტაფორები, როგორც კარგისა და ცუდის დაპირისპირება, ფუნდამენტურია ქრისტიანული რელიგიისთვისაც. ბიბლიის პირველი წიგნის, „დაბადების“ პირველივე თავში ვკითხულობთ: „და ნახა ღმერთმა, რომ ნათელი კარგი იყო, და გაჰყარა ღმერთმა ნათელი და ბნელი“ (ბიბლია, დაბადება, 1:4). აღნიშნულ ოპოზიციას გვხვდებით ლუკას სახარებაშიც: „როცა შენი თვალი სუფთაა, მთელი შენი სხეულიც ნათელია. მაგრამ როცა იგი ბოროტია, შენი სხეულიც ბნელია“ (ბიბლია, ლუკას სახარება, 11: 34).

ნათელი/ბნელი ოპოზიცია ქართულში სხვადასხვა მეტაფორულ გამონათქვამში იჩენს თავს. მაგალითად, „სწავლა სინათლეა“ / „უსწავლელობა სიბნელე“; „ნათელი გონება“ / „ბნელი აზრები“ და სხვა. მსგავსი ოპოზიციები ენაში ერთგვარი კოგნიტიური ინსტრუმენტებია, რომელთა მეშვეობითაც ჩვენ ირგვლივ არსებულ სინამდვილეს ვაფასებთ. სინათლისა და სიბნელის მეტაფორები ძალიან ხშირად გვხვდება პოლიტიკურ დისკურსში, როგორც დადებითი/უარყოფითი ოპოზიცია (Charteris-Black 2005:51). ზოლთან კოვაჩესი ბედნიერების კონცეპტუალიზაციაზე საუბრისას შენიშნავს, რომ ბედნიერება სინათლეა, სიცოცხლე სინათლეა, ხოლო სიკვდილი ღამეა, სიკვდილი სიბნელეა (Kovecses 2002:50). ჩვენი ერთ-ერთი ძირითადი კონცეპტუალური მეტაფორაა გამონათქვამი „იმედი სინათლეა“, სადაც სინათლე განიხილება, როგორც სიცოცხლის წყარო; სადმე სინათლის დანახვა შესაძლოა ნიშნავდეს პრობლემის გადაჭრას ან ცუდი პერიოდის

დასრულებას, როგორც „გვირაბის ბოლოს სინათლის“ იდიომა.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, (1) ნათელი და (2) ბნელი, გარდა იმისა, რომ განმარტებულია, როგორც (1) სინათლით მოცული და (2) სინათლეს მოკლებული, გადატანით მნიშვნელობებსაც გულისხმობს: ნათელი — მოწინავე, პროგრესული, დადებითი (ჩიქობავა, 1958, 1293) და ბნელი — ცუდი, ბოროტი, არასასიკეთო (არაბული 2008 :1035).

ნათელი/ბნელი მეტაფორათა ოპოზიცია, როგორც კარგი/ცუდი შეფასებითი პარამეტრების საპირწონე, უხვად გვხვდება საბჭოთა რუსეთთან დაკავშირებულ პოლიტიკურ დისკურსში. მაგალითად, 1925 წელს პარიზში, პოლიტიკური ემიგრანტის საპირილონ კედლას რედაქტორობით გამოშვებულ ქართულენოვან ჟურნალში „სამშობლოსათვის“, ვკითხულობთ:

„ვისაც ორიგინალური, ეროვნულ-რუსული იდეა ჰქონდა, მათი ძალა არარაობას უდრიდა, რადგანაც ანტ-იდეა იყო მათი ნათელი და არც ის „ხაღი“ იყო მოაზროვნე და მოძრავე, რომლის სასწაულო-მოქმედების იმედი მათა ჰქონდათ, აბამედ ბნელი, პასიური „მასსა“ არა მქონე წარსულისა“ (ჟურნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, N5).

მეტაფორულ გამონათქვამებში „ნათელი“ სემანტიკურად უკავშირდება ისეთ ლექსემებს, როგორებიცაა „სინათლე“, „განათებული“, „ანთებული“, „სუფთა“, ხოლო „ბნელი“ — ისეთ ლექსემებს, როგორებიცაა „შავი“, „ჩამქრალი“. ემიგრაციის ქართულენოვანმა პრესამ უხვად შემოგვინახა მსგავსი შემთხვევები. საილუსტრაციოდ წარმოვადგეთ რამდენიმე:

„მთელი ხაღი გარემოიცვა ერთგნული თავისუფლების, ამ მისთვის სრულიად უცნობი სტუმრის, გადმოსულმა სინათლემ“ (ჟურნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, N2).

„თავისუფლების იდეამ გაანათა მათი არსება და ჩვენს მტერს დაუპირდაპირა“ (ჟურნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, N1).

„ბინძური რუსეთის რევოლუციით მოწამოული დღეები აანთეს ჩვენში“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1928, N1).

„საბჭოთა სახელმწიფოს შესახებ ევროპაში ჯერჯერ კი არ აქვთ ნათელი წარმოდგენა“ (ქურნალი „ჩვენი დროშა“, 1949, N4).

„ხუთი წელიწადი იბრძოლა მოსკოვმა ... მან ამ შავ-ბნელ საქმეს შეაღია აუარებელი ენერგია და კიდევ მეტი ფული“ (ქურნალი „ბრძოლა“, 1925, N1).

„რუსების ბატონობამ ჩვენი ერი იმდენად დაჩაგრა და დაასუსტა, რომ ქართველ ხალხში ეროვნული სული საბოლოოდ ჩამქრალს გაუდა“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1926, N1).

„ლონინის დროშაზე დოსტოევსკის შავი სიტყვები აღმოჩნდნენ აღბეჭდილნი: „ყველა ადამიანი უნდა გარუსდეს“ (გაზეთი „კლდე“, 1936, N19).

„შავ-რუსეთის ბატონობას ებრძოდა უსამშობლო საერთაშორისო სოციალისტური მოძრაობა“ (გაზეთი „მუხარადი“, 1937, N1).

თეთრი/წითელი

ფერთა ტერმინების მნიშვნელობაზე საუბრისას, ანა ვეებიცკა სამართლიანად შენიშნავს, რომ ფერთა ტერმინების მნიშვნელობას ყოველთვის მხოლოდ სინათლის ფიზიკური თვისებები (ტალღის სიგრძე ან ფარდობითი ენერგია) არ განსაზღვრავს. ხშირად მეცნიერულ ცოდნას არაფერი აქვს საერთო იმ ასოციაციურ მნიშვნელობებთან, რა მნიშვნელობებითაც ადამიანები ამა თუ იმ ფერის აღმნიშვნელს გამოიყენებენ (Wierzbicka 1990: 100–101). აუცილებელია ერთმანეთისგან განვასხვაოთ ფერთა აღქმა და ფერთა კონცეპტუალიზაცია. ფერთა აღქმა მეტნაკლებად მსგავსია სხვადასხვა საზოგადოებაში, კონცეპტუალიზაცია კი განსხვავდება კულტურათა მიხედვით.

სოციალ-კულტურული და პოლიტიკური მოვლენები დიდ გავლენას

ახდენს ფერთა მეტაფორიზაციის პროცესზე. მაგალითად, *თეთრი/წითელი* ოპოზიცია ხატოვნად თუ გადატანითი მნიშვნელობით ძირითადად იმ ტექსტებში გვხვდება, რომლებიც კომუნიზმს და საბჭოთა მმართველობას უკავშირდება.

საუკუნეების მანძილზე და არაერთ კულტურაში თეთრი ფერი განიხილებოდა როგორც სისუფთავისა და უდანაშაულობის სიმბოლო. ბიბლიის მიხედვით, თეთრი სინათლის ფერია და დადებითი კონოტაცია აქვს: „და იცვალა მათ წინაშე ფერი, და გაბრწყინდა მისი სახე, როგორც მზე, და გათეთრდა მისი სამოსი, როგორც ნათელი” (ბიბლია, მათეს სახარება, 17:2).

მე-18 საუკუნიდან, საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის შემდეგ, ისტორიულ-პოლიტიკურ დისკურსებში თეთრი ფერი, როგორც ბურჟოაზიის დინასტიის ფერი, აბსოლუტური მონარქიის მეტაფორულ სიმბოლოდ იქცა. მოგვიანებით საბჭოთა იმპერიაში ანტიკომუნისტური მოძრაობა გახდა ცნობილი „თეთრი მოძრაობის” სახელწოდებით. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონის მიხედვით, „თეთრი” გვხვდება მრავლობითი ფორმით „თეთრები” და აღნიშნავს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლეს, თეთრგვარდიელებს (ჩიქობავა, 1955, 364). 1955 წელს ნიუ-იორკში გამოცემულ ქართულენოვან გაზეთში „ქართული აზრი” ვკითხულობთ:

„თეთრი რუსეთის ერთი გამოჩენილი მოღვაწე წერდა ... ვისაც კომუნიზმის დამარცხება სურს, ის არის ყოფილი კომუნისტი თუ თეთრგვარდიელი, მისი საღეთო მოვალეობაა კრემლის ნიღაბი ჩამოხადოს და კაცობრიობას მისი ნამდვილი სახე აჩვენოს” (გაზეთი „ქართული აზრი”, 1955, N1).

ემიგრაციის ქართულ პრესაში უხვადაა წარმოდგენილი „წითელი” ფერის მეტაფორა, რაც შემთხვევითი არ არის. საფრანგეთის რევოლუციის გავლენით, 1917 წელს წითელი ფერი გახდა ცარისტული ხელისუფლების

დამხობისა და საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების სიმბოლო¹. წითელი კომუნისტური პარტიის ფერიცაა². 1918 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთის შეიარაღებულ ძალებს ოფიციალურად ეწოდა „წითელი არმია“. საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ რამდენიმე შემთხვევას სხვადასხვა პერიოდული გამოცემიდან:

„1917 წლიდან მეფობს მეფობს რუსეთში ეს საშინელი ხამი ...
წითელი მხედრობა“ (ქურნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, N5).

„საბჭოთა მოსკოვის შემოსევა, ეს იყო წითელი იმპერიალიზმის
გამოღაშქრება საქართველოს დასაბყრობად, მის
დამოუკიდებლობის მოსასპობად“ (ქურნალი
„სამშობლოსათვის“, 1925, N2).

„მოსკოვის მთავრობამ თავისი ხიშტით გააუქმა
დემოკრატიული წყობილება საქართველოში ... და ქართველ
ერს წითელ მთხელედ მოეკლინა“ (ქურნალი „ბრძოლა“, 1925,
N1).

„ბოლშევიკების წითელი დროშა მეტად გამჭვირვალე გამოდგა
ძველი მტაცებელი კლანჭების დასაფარავად“ (გაზეთი „თეთრი
გიორგი“, 1928, N11).

¹ ფრიგიელ მონებს, რომლებიც ძველი რომის ტერიტორიაზე აჯანყდნენ და თავისუფლება მოიპოვეს, წითელი ქულები ეხურათ. წითელმა ქუდმა განსაკუთრებული სიმბოლური მნიშვნელობა მე-18 საუკუნის ბოლოს საფრანგეთის რევოლუციის დროს შეიძინა (Harris, 1981). ფრანგული პოლიტიკური კლუბის, აკადემიკოსების, წევრებმა წითელი ქულების ტარება დაიწყეს იმის საჩვენებლად, რომ მონარქიისგან გათავისუფლება სურდათ. იმ პერიოდში წითელ ქუდს მეორენაირად „თავისუფლების ქუდადაც“ (Cap of Liberty) მოიხსენიებდნენ. 1871 წელს პარიზის კომუნის დროშაც წითელი იყო. 1830 წლით დათარიღებულ დელაკრუას ცნობილ ტილოზე „თავისუფლება ბარიკადებზე“, ქალს, რომელსაც რევოლუციის დროშა უჭირავს, ფრიგიელი ქუდი ახურავს, როგორც გათავისუფლებული მონის სიმბოლო.

² საინტერესოა, რომ ზოგიერთ ენაში არსებობს ორი დამოუკიდებელი ტერმინი უბრალოდ წითელი ფერისა და კომუნისტური წითელი ფერის აღსანიშნად. მაგალითად, უნგრულსა და ჩეხურში. უნგრულში *piros* არის საბავსო ტერმინი წითელი ფერისათვის, ხოლო *vörös* - ე.წ. კომუნისტური წითლისთვის; ჩეხურში *červeně* აღნიშნავს „წითელს, ხოლო *rudý* - კომუნისტურ წითელს (Uuskuila 2011:152).

„მან ინტელიგენციამ დიდად შეუწყო ხელი რუსეთის რევოლუციას, მაგრამ როგორც კი დაინახა მისი წითელი სახე, შეშინებული განზედ გაფარდა” (გაზეთი „კლდე”, 1934, N2).

„რუსეთის წითელ ბატონობას ებრძვიან არა უსამშობლო, არამედ ეროვნული ძალები და მომავალი მათია” (გაზეთი „მუხარდი”, 1937, N1).

„1920 წელს გამყიდველი ქართველის - სტალინის წაქეზებით ლენინმა საქართველოს შეუსია წითელი ურდოები და ეს პატარა დამოუკიდებელი რესპუბლიკა ექვსი კვირის სისხლიანი ბრძოლების შემდეგ დაიპყრო” (ჟურნალი „ჩვენი გზა”, 1953, N1-2).

„წითელი რუსეთის დაპირებას არავითარი ღირებულება არა აქვს” (ჟურნალი „ჩვენი გზა”, 1954, N3)

ქართულ კულტურასა და ქრისტიანულ ტრადიციას „წითელი” სისხლის, ბრძოლისა და ცოდვის სიმბოლოა: „ამბობს უფალი: მეწამულიც რომ იყოს თქვენი ცოდვები, თოვლივით გასაქტაკდება; ჭიაფურივით წითელიც რომ იყოს, მატყლის ფთილასავით გახდება” (ესაია წინასწარმეტყველი, 1:18). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ლექსემის „წითელი” პირველი განმარტებაა „სისხლისფერი”, გადატანითი მნიშვნელობით — „რევოლუციური, კომუნისტური” (ჩიქობავა 1964: 1097). მეტაფორულ გამონათქვამებშიც გვხვდება მსგავსი შემთხვევები:

„მარქსიზმის სახელით მოხდა ჩვენი დამოუკიდებლობის ლიკვიდაცია. მარქსის სახელითვე ჩვენი ერის ისტორიას მიემატა სისხლიანი ფურცლები” (გაზეთი „თეთრი გიორგი”, 1926, N1).

„სისხლით გაუმადლარ მოსკოვს კიდევ მოსწყურებია სისხლი და ახალ მსხვერპლს დაეძებს” (გაზეთი „ქართული აზრი”, 1955, N1).

ამრიგად, ემიგრაციის ქართულ პრესაში „თეთრი” აბსოლუტური

მონარქიის მეტაფორაა, „წითელი” – საბჭოთა რეჟიმის. საინტერესოა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის ამერიკული საბჭოს მიერ 1953 წელს ნიუ-იორკში გამოცემულ ჟურნალში „ჩვენი გზა” ერთი და იმავე სტატიის ფარგლებში გვხვდება ორივე ფერის მეტაფორა და ორივე შემთხვევაში რუსეთს მიემართება:

„1783 წელს რუსეთმა მოსპო საქართველოს სამეფო და იგი უბრალო გუბერნიების სახით შეუერთა თავის თეთრ იმპერიას” (ჟურნალი „ჩვენი გზა”, 1953, N1-2).

„რუსეთი ვერაგულად დაესხა თავს საქართველოს. დაიპყრო იგი და ძალით შეუერთა თავის წითელ იმპერიას, როგორც საბჭოთა რესპუბლიკა” (ჟურნალი „ჩვენი გზა”, 1953, N1-2).

დასკვნა

საბჭოთა პერიოდის ქართული პოლიტიკური დისკურსი მდიდარია მეტაფორათა ბინარული ოპოზიციებით. *ნათელი/ბნელი* და *თეთრი/წითელი* ლექსემებს დაკარგული აქვთ თავდაპირველი მნიშვნელობა და მეტაფორულ გამონათქვამებში ასოციაციურ-შეთასებით ოპოზიციებს ქმნიან. ოპოზიციის ორივე შემთხვევისთვის საერთოა შეფასება დადებითი/უარყოფითი პარამეტრების მიხედვით.

ემიგრაციის ქართულ პრესაში დადასტურებული მეტაფორული ფრაზების არასრული ჩამონათვალი ასეთია: „*ეროვნული თავისუფლების სინათლე*”, „*მოსკოვის შავ-ბნელი საქმე*”, „*თავისუფლების ჩამქრალი სული*”, „*შავ-რუსეთის ბატონობა*”, „*თეთრი იმპერია*”, „*წითელი იმპერიული ზმი*”, „*რუსეთის წითელი ბატონობა*”, „*სისხლით გაუმძღარი მოსკოვი*” და ა.შ. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ევროპაში იძულებით ემიგრაციაში მყოფი ქართველი პოლიტიკური თუ საზოგადო მოღვაწეების პუბლიკაციებიდან წარმოდგენილი საილუსტრაციო მასალა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს მეტაფორათა მნიშვნელობას მოცემული სინამდვილისა და პოლიტიკური განწყობების ექსპრესიულად შეფასების თვალსაზრისით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- Berlin, B. & Kay, P. (1969). *Basic color terms: Their universality and evolution*. University of California Press.
- Charteris-Black, Jonathan. (2011). *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*, 2nd ed. London: Palgrave Macmillan.
- Harris, J. (1981). The Red Cap of Liberty: A Study of Dress Worn by French Revolutionary Partisans 1789-94. *Eighteenth-Century Studies* 14 (3), 283-312.
- Hertz, Robert. 2004. *Death and the right hand*. London: Routledge.
- Kovecses, Zoltan. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson. (1980). *Metaphor We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Descriptive Application*. Stanford University Press, California.
- Levinson, Stephan C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quinn, N. (1991). The cultural basis of metaphor. In J. W. Fernandez (Ed.), *Beyond metaphor: trope in anthropology* (pp. 56-93). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Uusküla, M. (2011). Terms for red in Central Europe: An areal phenomenon in Hungarian and Czech. In W. Anderson et al. (Eds.), *New directions in colour studies* (pp. 147-156). Amsterdam: John Benjamins.
- Wierzbicka, A. (1990). The meaning of color terms: Semantics, culture, and cognition. *Cognitive Linguistics* 1, 99-150.

ლექსიკონები

- არაბული, ა. (2008). *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი I*. თბილისი.
- ჩიქობავა, ა. (1964). *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი VIII*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- ჩიქობავა, ა. (1958). *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი V*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- ჩიქობავა, ა. (1955). *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი IV*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

წყაროები

ბიბლია. (თარგმანის გარეშე). ციტირებულია
გაზეთი „თეთრი გიორგი“. (1928). N11. პარიზი-ბერლინი.
გაზეთი „თეთრი გიორგი“. (1926). N1. პარიზი-ბერლინი.
გაზეთი „კლდე“. (1936). N19. ბერლინი.
გაზეთი „კლდე“. (1934). N2. ბერლინი.
გაზეთი „მუზარადი“. (1937). N1. პარიზი.
გაზეთი „ქართული აზრი“. (1955). N1. ნიუ-იორკი.
ქურონალი „ბრძოლა“. (1925). N1. პარიზი.
ქურონალი „სამშობლოსათვის“. (1925). N2; N5. პარიზი.
ქურონალი „ჩვენი გზა“. (1954). N3. ნიუ-იორკი
ქურონალი „ჩვენი გზა“. (1953). N1-2. ნიუ-იორკი
ქურონალი „ჩვენი დროშა“. (1949). N4. პარიზი

საილუსტრაციო მასალა

თქვენს პარტიას არცერთი
და „საქართველო“ არ ვაპო-
აკონიათ, მაგრამ იქნება აქ-
რესი კავადი და გულგნით.

საქართველო

თ ა ზ ი ს უ შ ა ლ ი ო ლ ა ზ ა ნ ო

წლიური ფასი — 5 მანეთი
თვიური ფასი — 25 კაპ.

№ 6. წელიწადი 3063მედი.

1 აპრილი 1903 წ. № 6.

უმცირესადვე ვთხოვთ ყველას, ვინც თანაგაყრდნობს,
მოგვარდნად წაღწე ყოველგვარი მახალა, რადგან ქართუ-
ლის, ისე ფრანგების გამოცემისათვის: ფილკურტები, წი-
ნები, კორესპონდენციები და წერილები.

რადგან ჩვენი გზითი ჯერ-ჯერობით ერთადერთი თა-
ვისუფალი ორგანოა, ამიტომ მივ ათავსებ დავითიზა ყოველ-
გვარ მიმართულების წერილებს, რომელთაც არაფერ ექნებათ

რედაქციის და ადმინისტრაციის ადრესი: 51, rue Saint-Sauveur, PARIS.

ფილკურტ ნომრები იხილეთ: SOCIÉTÉ NOUVELLE DE LIBRAIRIE & d'ÉDITION. 17, rue Cujas. PARIS (V).

შ ო ე ნ ა ა ნ ი:

საჭირო განმარტება.—მუშათა მიმართება საქართვე-
ლო, X-სა.—საერთაშორისო მოქმედებითა გამოცე-
მება საქართველოს (ფილკურტებიდან).—სომხების
თანაგრძნობა.—ქართულ ცხოვრების მატიანე.—რადგან
მიუკუთვნენ „საქართველოს“ გამოცემის გერმანიის პრესა
და გერმანული საზოგადოებრივი მოღვაწეობა.—ორი ადმინი-
სტრაციული ცენტრისა.—რუსეთის ტერიტორია.—ქართული
გერმანული.—ორიგინის ფილკურტები და რუსეთის
ფილკურტები.—„საქართველოს ფილკურტები“—განმარტება.

ს ა ზ ი ო ლ ბ ა ნ ა მ ა ა რ ა ზ ა.

„გაყვასის სივრცისფერადგანთა კავშირისა“ ერთმა
წიგნმა გასულიწლისა საყურადღებო წიგნი მუშათა
მოღვაწეობის შესახებ საქართველოში. ამ წიგნის ქვე-
მოთ ვიპოვებთ და იგი მოქმედებს მათთვის ყურად-
ღების, რადგან ბევრ რამეს გვაძლავს და გვახსნავს.

პირველ ყოვლისა მღირო სახიამოვნოა, რომ კავა-
ხიამი ქართველი მუშა მონაწილე მონაწილე რაზმს
შეადგენს. ჩვენი ხალხის გაღვივებული ქართული
კუთხის ცხოვრების ფილკურტების მთავარების და ეკ ანალი
საქათა ჩვენი კუთხის აღფრთხილებითა—საბოლოოების
მსოფლიოებას გვაქვს მოწოდება.

გარდა ამისა ერთად საყურადღებოა მუშათა მო-
მართვის გეოლოგიკი. ფილკურტით. ხაქმე იქიფამ
დაიწყო, რომ მუშათა განიზრახეს თავიანთი შეტე-
რითა მთავარების გეოლოგიკი. ამისათვის
მიმართვის საუკეთესო საშუალებაა—გაფიქვას. მა-
გრამ გაფიქვა, რომელი ყოველთვის მუშათა თვით
მოსქმნელ სიფრცხლის სიძნელეა, რუსეთის თვით-მსოფლიო-
ებლობაში შეწყნარებული არ არის. აქვთ წარმოდგე-
ნა აუცილებელი შეტევა მუშების და რუს-მოაგრძე-
ლის ძირის. ამ გარემოებამ დაარწმუნა მუშები, რომ
ხანამ თვით-მსოფლიოება ფილკურტ, მათ მეფის არა
ქმედება რა. რაი შეიქმნეს ეს, მთელს თავიანთი
ენერგიის მთავრების წინააღმდეგ ბრძოლას ამა-
რებენ.

ქართული ხალხის ინტერესთა გასაქმედება. მხოლოდ რე-
დაქცია ამა თუ იმ წიგნის თვისი შენაძინებად გაუკეთებს.
მთავრების განიზრახვის ნიშნები „საქართველოს“,
წაკითხვის შემდეგ. სხვათაგან კავადებს ხელს, რათა ამ სა-
ხითი წიგნი შეიქმნეს ჩვენი პარტიის გაგრძელების საქმეს.
ყოველი მუშაობისთვის რადგან უფალი, ისე წაწმინდო,
ფილკურტ მთავრების მიღება.

51, rue Saint-Sauveur, PARIS.

SOCIÉTÉ NOUVELLE DE LIBRAIRIE & d'ÉDITION. 17, rue Cujas. PARIS (V).

ჩვენივერ მუშების ამ ბრძოლაში სხვა გაუწევებს
კავახიამი მცხოვრებნი სხვა ცრუმის შექმნაზე. მათ
ამხრეუთა აგრეთვე ამგვარად სახიამოვნო მთავრის რე-
სიომი განაგრძელები ბრძოლა. სხვათაგან ფილკურტ, სხვა-
თის გათამაშება და გაუგებრობა მათი მთავრების თვით-
მსოფლიოების, რომელთაც თავის დაფიქრების ადარ
ფილკურტ, რას მიმართვის, რადგან სახეობა წიგნმა
უფრო გააქმნა ბრძოლა. უფრო გააღვივებს ხალ-
ხს, რომელიც მთავრის თანაო სხვათაგან ადრის თავის
აღიამიანობის და სიფრცხლის დახატვლაზე. კიდეც
ერთი ნაბიჯი, ერთი უკანასკნელი ფიქრები და დაის-
წრება თვით-მსოფლიოების გიქე, დაიწვება ხაში-
სხვა საყურადღებო, რომელიც სხვის უსულოება და
აღმაშის ხალხს თავის ნიჭიერ ხარისხებში.

შემდეგ, რაღა იქმნება თვით-მსოფლიოების და-
მხრების შემდეგ, რომელიც მოღვივებული რეაქცია და-
მყარდება? აი იხ კითხვა, რომელიც, ამგვარა, ადრისა
ჩვენივერ მთავრებისა გულის. ადრისა ეს კითხვა და
მახსოვრება გადამყვანა. სხვა მთავრის ხანში (რამდენიმე
თუ არ იქმნება მას აქტი), ნაგვად მთავრის „გაყვასი-
ხის კოპირები რუსეთის სხვა-ფილკურტების პარ-
ტიისა“ დადრდა ფილკურტული კავშირი კავახიის
სივრცე-ფილკურტული მუშათა ორგანიზაციებისა.
„გაყვასი“ შეიქმნება დაწვრთვებითი ბრძოლა და
ამ ბრძოლაში მოღვივებული გაყვრებულია შეგანი-
ლია ამიერ-კავახიის ავტონომია პარლამენტო ტიპი-
ლისში.

ამგვარა, მუშების და მათი წარმომადგენლების
წინაშე წარმოსტევა კითხვა, რადგან მოღვივებული
ფილკურტ საჭიროა კავახიის მუშებისათვის. და მათი
ყურადღება შეჩერდა იმ მოღვივებული ფილკურტზე, რომელიც
ერთი მხრივ, სხვა მხრივს ადგილობრივ
ცხოვრების, ადგილობრივ მუშათა პარტიების თავი-
სუფალი წინააღმდეგობის, მთავრის ძირით. კავა-
ხის ხალხს რუსეთის სახლთან კავახის არ შექ-
მედებს. ამგვარ ორგანიზაციად კავშირსა ავტონო-
მია ადრისა.

ჩვენი სურვილია, რომელიც პირველ ნიშნებში გა-
მოგვიხადეთ მუშათა მომართვის შესახებ გამართლდა.

გ ა ზ ე თ ი „ს ა ქ ა რ თ ე ლ ო“ (1903-1905 წლები) — პ ა რ ი ზ ო

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ორგანო;

რედაქტორები: არჩილ ჯორჯაძე, გიორგი ლასხიშვილი, თეოდო სახოკია;
ავტორები: არჩილ ჯორჯაძე, ნოე ჟორდანია, ზურაბ ავალიშვილი, თეოდო
სახოკია, გიორგი დეკანოზიშვილი, გეორგი ბრანდესი, პიერ კიარო, ერიკ
რუზენი, პიეტრო მაძინა.

რუსეთის მთავრობა ჩვენზედ რას პფიქრობს

„ქვემოლ ჩვენ ვბეჭდავთ ფრიალ საყურადღებო საიდუმლო ოფიციალურ დოკუმენტს - უწმინდესის სინოდის ობერ-პროკურორის პობედონოსცევის მიერ საქართველოს ეგზარქოსისადმი მიწერილ წერილს. ამ დოკუმენტის დედა-აზრია: ქართული სკოლა უნდა იყოს იარაღი მხოლოდ რუსული ენისა და არა ცოდნის გავრცელებისათვის; სამრევლო სკოლები ქართველ სამღვდელოებას უნდა ჩამოერთვას, რადგან ქართველი სამღვდელოება სანდო არ არის, ვერც რუსულს ასწავლის ხეირიანად; ქართველ ახალგაზრდობის წრეებში საქართველოს განთავისუფლების იმედი ტრიალებსო; საჭიროა ქართველთა ერის განცალკავება და საქართველოს პროვინციებში სამეგრელოსა, სვანეთსა და აფხაზეთში ქართული ენის სახსენებელი გაწყდესო“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).¹

საქართველოს ეროვნული თვით-მმართველობა

„ყოველ ხალხს თავისი საკუთარი ენა აქვს, მის თვისებას და ვითარებას შესაფერისი პოლიტიკური დაწესებულებანი, ყოველ ხალხს უფლება აქვს თავის შრომის ნაყოფით ისარგებლოს. ეროვნების დაცვა, ჩვენის შეხედულობით, დაცვაა დედა-ენისა, ურომლისოდაც ხალხს აზრის გამოსათქმელი იარაღი ეკარგება, დაცვაა ეროვნულ დაწესებულებათა, რომელთა საშუალებით ხალხი თავის საქმეებს მართავს და განაგებს, დაცვაა ხალხის ნაშრომისა და ნაამაგარისა, რომლის წართმევა და დასაკუთრება გარეშე ძლიერ თვით-მწყობელობისაგან ხალხის გაღარიბებას და გათახსირებას მოასწავებს. და აი, რათა შევინახოთ ენა, მოვიბოგოთ პოლიტიკური დაწესებულებანი, გადავარჩინოთ ხალხის ნაამაგარი, საჭიროა მოისპოს ჩვენში ადმინისტრაციული რეჟიმი, ქვეყანას თვით-მმართველობა მიენიჭოს და საქართველოს ეროვნულ ავტონომიას საძირკველი ჩაეყაროს.

საერო კრება ხალხის წარმომადგენლებისაგან შესდგება. არჩევნების უფლება უნდა იყოს საყოველთაო. საერო კრება ადგილობრივ

¹ შენიშვნა: მონოგრაფიაში საილუსტრაციო მასალა ციტირებულია ავტორთა სტილის დაცვით.

თვით-მმართველობის ორგანოა, დაახლოვებით იმავე ტიპისა, რასაც ამჟამად ავსტრო-უნგრეთის პროვინციებში ვხედავთ (ჩეხიაში, გალიციაში და სხვაგან). საერო კრების განსახილველი საქმე იქნება: ადგილობრივი ბიუჯეტი, კანონების გამოცემა ადგილობრივ მოთხოვნილებათა მიხედვით, სკოლა, სამსჯავრო, ადმინისტრაცია, მხედრობა (მილიცია). საერო კრება საქართველოს სამმართველო უმაღლესი ორგანო უნდა იყოს.

განსაკუთრებული ყურადღების ღირსად მიგვაჩნია სამშობლო ენის დაცვა. საერო კრებამ კანონის ძალით უნდა აღიაროს ქართული ენის უზიარატესობა საქართველოში. ქართულ ენას საქართველოს საზღვრებში სავალდებულო ხასიათი უნდა მიეცეს. ამიტომ საერო, საერობო და საქალაქო კრებებში, სკოლაში (დაბლიდამ უმაღლესამდე) სასამართლოში (ყველა ინსტანციებში) ადმინისტრაციაში და ეკლესიაში - ყველგან ქართული ენა უნდა იყოს აღიარებული, როგორც სავალდებულო ენა.

მაგრამ აქ ზოგიერთი განმარტებაა საჭირო. საქართველოში ქართველებს გარდა, სხვა ერნიც სცხოვრობენ. თუშთა ქართველობა, საერთოდ აღებული, უმრავლესობას შეადგენს, მაგრამ ზოგიერთ ადგილებში განსაკუთრებით ქალაქებში, სომხებისა და რუსების რიცხვი დიდია. აქა-იქ სოფლებშიაც სცხოვრობს სხვა ტომის ხალხი. სომხეთში, მაგალითად, ბევრი თათარია და არა ნაკლებ სომეხი. ტფილისში დიდძალი სომხობაა. ყველა ეს უნდა მივიდოთ მხედველობაში და ისეთი წესი დავამყაროთ, რომ ერთა შორის შეფოთი და უსიამოვნება არ ჩამოვადოთ.

ამიტომ, რაიც შეეხება ადგილობრივ ენათა ხმარებას საერო კრებასა და სხვა საზოგადო დაწესებულებებში, სხვა-და-სხვა ერთა წარმომადგენელთ უნდა მიეცესთ სრული უფლება იმ ენაზედ ილაპარაკონ, რა ენაც მათ უფრო ეხერხებათ, ისე როგორც ამჟამად შვეიცარიის ფედერაციის თვით-მმართველობაში ხდება. საგანგებოდ მიჩენილი თარჯიმანი ყოველ წარმომქმულ სიტყვას სხვა ენებზე გადასთარგმნის და მით სხვებს წარმომქმულ სიტყვის შინაარს გააგებინებს. მხოლოდ ოფიციალურ ენად, ცენტრალურ მმართველობასთან და ადგილობრივ დაწესებულებებში სახმარებლად, ორი ენა - რუსული და ქართული უნდა იყოს.

რაც შეეხება სასამართლოს, სკოლას და ადმინისტრაციას, საქართველოს იმ ადგილებში, სადა არაქართველები სცხოვრობენ, ამ

დაწესებულებებში ან მცხოვრებთა უმრავლესობის ენა უნდა იყოს ხმარებაში, ან კიდევ პროვინცია ანუ ქალაქი ეროვნების კვალობაზედ უნდა იყოს განაწილებული და ყოველ ერს თავის უბანში, სკოლასა და სასამართლოში თავის სამშობლო ენის ხმარების უფლება ექმნება მინიჭებული. მხოლოდ ამნაირ წესს, სამართლიანობის პრინციპზედ დამყარებულს, შეუძლია ჩვენსა და ჩვენს მეზობლებს შორის მშვიდობიანობა ჩამოაგდოს და ერთმანეთზე გაბატონების სურვილი მოგვიკლას” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

პობედონოსცევის წერილი

„უსამღვდელოესო მეუფეო, მოწყალეო ხელმწიფეო და მწყემსთმთავარო. კავკასიის საკვირაო სკოლების მდგომარეობის შესახებ ამ წლის 18 იანვარს (N2610) თქვენის უსამღვდელოესობის მიერ მოწერილი აზრი საერო განათლების მინისტრს ეუწყა. სტატს სეკრეტარი დელანოვი მატყობინებს, კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველისაგან ამ საგნის შესახებ ქაღალდი მომივიდაო და თქვენცა გთხოვთ დაწვრილებით შეატყობინოთ თქვენი აზრი. ტაინი-სოვეტნიკის ანოვსკის აზრით ყოვლად შეუძლებელია ამიერ-კავკასიაში მარტო ადგილობრივ სამღვდელოების ხელში დარჩეს სამრევლო და საკვირაო სკოლების განმგებლობა, რადგან იგი სამღვდელოება მთავრობის სურვილს განაპირა ქვეყნის იმპერიასთან გაერთიანებისას ხელს შეუშლისო. ამიერ-კავკასიაში უმაღლეს სასულიერო წოდებას მომეტებულად ქართველები შეადგენენ. ქართველებივე არიან სკოლების გამგენი და ხელმძღვანელნი ბლადოჩინები, მღვდლები და მასწავლებლები. სოფლებში რუსის სამღვდელოება არ არის, ქალაქებში ძლიერ ცოტაა. ქართველი სამღვდელოება მოუშზადებელია, ბევრ არ ძალუძს სამღვთო სჯულის სწავლება. რუსული ენაც სუსტად იციან. სოფელელ მღვდლებს შორის ისეთებსაც შეხვდებით, რომ რუსული სრულებით არ იციან. და თუ სკოლის უფროსი გამგე-მღვდელი კოჭლოზს რუსულ ენაში, ამ საგანს საერო მასწავლებელნი, რომელნიც ყოველთვის ქართველები არიან, როგორღა უნდა ეკიდებოდნენ. ზოგიერთ მათგანს ქრისტიანული ღრმა და გულწრფელი რწმენა აქვთ და ჰგონიათ, რომ სამრევლო სკოლის აზრი რუსული ენის და კულტურის გავრცელება არ არის. საღმრთო წერილის

წიგნები ქართულადაც გვაქვსო და რუსული საჭირო აღარ არისო. გარდა ამისა, მხედველობაში თუ მივიღეთ ის გარემოება, რომ სკოლების მასობრივი გამგეობა ადგილობრივი სამღვდელოების ხელშია და რომ ახალგაზრდა ქართველთა წრეებში, საიდანაც სოფლის მასწავლებელნი გამოდიან, საქართველოს განთავისუფლების აზრი ტრიალებს, ადვილად წარმოიდგენს ადამიანი, თუ რა მიმართულებისა უნდა იყოს ეს სკოლები და რა ხასიათი აქვს აქაურ სწავლებას.

ქართველ საზოგადოებაში თუ რამდენად ძლიერია ქართულ ენის გავრცელების სურვილი, შემდეგი გარემოება აშკარად გვიმტკიცებს. ქართველთ (ივერიელთ) ტომს ეკუთვნიან ქართლები, იმერლები, მეგრელები და სვანები. ქართველებისა და იმერლების ენა ძლიერ მიაგავს ერთმანეთს. ხოლო ორ უკანასკნელ ენას არავითარი მზგავსება არა აქვსთ ამათთან. ასე რომ სვანს და მეგრეს არც ერთმანეთისა ეყურებათ რა, არ ეყურებათ არც იმერულისა და არც ქართულისა. მეგრული და სვანური ენა ქართულ ენას უფრო დაშორებულია, ვიდრე პოლონური და ჩეხური რუსულს.

სამღვდელოება და სკოლები რაღას აკეთებენ? აქო და ქართველთ ტომთ საეკლესიო წიგნები ქართულ ენაზედ აქვთ შედგენილიო, მეგრელების და სვანების ბავშვებს თავდაპირველად ქართულ ენას ასწავლიან, ხოლო შემდეგ ამისა რუსულს. ორი წლის განმავლობაში ორი ენის შესწავლა სკოლაში შეუძლებელია. და რადგან სკოლების ზედამხედველნი და მასწავლებელნი ქართველნი არიან, რასაკვირველია, უმთავრეს ყურადღებას ქართულ ენას აქცევენ. რაკი ეს ასეა, აშკარაა, ქრისტიანულ და რუსულ კულტურის გავრცელებისათვის თავდაპირველად, ვიდრე სვანეთსა და სამეგრელოში პირველდაწყებით და სამრევლო სკოლებს გახსნიდნენ, საჭირო იყო სამღვთო წიგნების გადათარგმნა სვანურ და მეგრულ ენაზედ, საჭირო იყო ღვთისმსახურების შემოღება ამ ენებზე, და ამ ენების საშუალებით რუსულ ენის შესწავლა ისე, როგორც საერო სკოლებშია. ხოლო სამრევლო სკოლებში ამ გარემოებას ყურადღებას არ აქცევენ და ადგილობრივი სამღვდელოება სამოსწავლო უწყებას ხელს არ უწყობს მეგრულ და სვანურ ენებზე ლოცვების გამოცემაში. ხალხი, რომელსაც ქართული არ ესმის, ეკლესიაში არ დაიარება – ეს კიდევ ახალი საბუთია სამღვდელოებისათვის

იმის დასამტკიცებლად, რომ ქართულ ენის სწავლებაა საჭირო. მეგრულ ენაზედ სამოსწავლო უწყების მოხელეების მიერ გადათარგმნილი ლოცვები და ლიტურგია ადგილობრივმა სამღვდელოებამ დაიწუნა, რადგან შეცდომებით ყოფილან ნათარგმნი. ხოლო რა შეცდომები შეიპარა თარგმანში, ან როგორ უნდა შესწორებულიყო, არას ამბობენ.

ქართული ენის გავრცელების სურვილი ისეთი ძლიერია, რომ აფხაზებშიაც კი, რომელთაც ქართველებთან არაერთი კავშირი არა აქვთ რა, არამც თუ წირვა-ლოცვა ქართულია, სამრევლო და მართლმადიდებლობის აღმადგენელ საზოგადოების სკოლაშიაც კი აფხაზების შვილებს ქართულ ენას ასწავლიან. მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროში სოხუმის ახლად განწყობილ ეპისკოპოსისაგან (რუსია) მივიღეთ ცნობა, ლოცვებს აფხაზურათ გადავთარგმნინებ და სკოლებში რუსული ენის სწავლებას ყურადღებას მივაქცევო.

თუ რამდენად მტრულად ეკიდება ქართველი სამღვდელოება რუსული ენის გავრცელებას, სხვათა შორის დეკანოზის N -ის სიტყვებიდანაც სჩანს. სოფელ X- ში სამინისტრო სკოლაში მასწავლებლად ყოფნის დროს, მღვდელმა N-მ განაცხადა, რუსულად სამღვთო სჯულის გერ ვასწავლიო და თავის რაპორტში სთქვა, ამგვარად სწავლება „არაპედაგოგიურია, უწესოა და ბოლოს ცოდვაცა“.

ბ. მზრუნველის აზრით ტფილისსა, ბაქოსა და ბათუმში მოიპოვებიან (რუსი და ქართველი) რიგიანი და რუსეთის ერთგული მღვდელნი, რომელთაც უკეთესად შეუძლიანთ სკოლის ხელმძღვანელობა. ამიტომ, მღვდელ N-ს მაგალითი და ბევრი სხვაც რომ მივიღოთ მხედველობაშიო, ადგილობრივ სამღვდელოებას დიდის გაფრთხილებით და გარჩევით უნდა ეძლეოდეს სკოლის ხელმძღვანელობის უფლებაო. ყოველსავე ამას გაუწყებ რა თქვენს უსამღვდელოესობას, მოვალედ ვსთვლი ჩემს თავს უმოძრავად გთხოვოთ, მოწყალეო მეუფეო და მსყემსთმთავარო, მაცნობოთ თქვენი აზრი კავკასიის ოლქის მზრუნველის მიერ წარმოდგენილ მოსაზრების შესახებ” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

ქართულ ცხოვრების მატინე

„სოფელ გულებკარის სკოლის მასწავლებელი გლეხებს უქადაგებს, წირვა-ლოცვა ეკლესიაში სლავიანური უნდა იყოსო.

მთავრობის სურვილია რუსული ენის გავრცელება ხალხში და ამ სურვილს ხელი უნდა შეუწყუთო. ჩვენი მღვდელი, რასაკვირველია, არ ეთანხმებოდა მასწავლებელს, რადგანაც მისის აზრით ეკლესიაში ის ენა უნდა იყოს ხმარებაში, რომელიც ხალხისთვის გასაგებია. ამგვარ ქადაგებით მასწავლებელმა ხალხი გადაიკიდა, რადგან ჩვენს სოფლის საზოგადოებას უკვე კარგად აქვს შეგნებული მთავრობის განზრახვა სამეგრელოს განმორებისა დანარჩენ საქართველოსაგან. ამ ბოლო დროს გაზეთებმაც ამბავი მოგვცნეს, ვითომც მთავრობას ჰსურდეს სვანეთის, სამეგრელოს და აფხაზეთის ეპარქიები ჩამოაშოროს საქართველოს ეკლესიას და კერძო ეპარქია შეადგინოს. ამას გარდა, აქ დიდი ხანია შეგნებული აქვთ ისიც, რომ მთავრობას არ სურს ქართული ენის გავრცელება (თითქოს გავრცელებული არ იყოს) სამეგრელოსა და სვანეთში. და აი, ამისთანა დროში გამოდის ჩვენივე მოძმე სოფლის მასწავლებელი და ხალხს უქადაგებს უნდა გარუსდეთო”.

„სამეურნეო საზოგადოება ორ აზრს დაადგა. ერთი, რომ ჩვენში სკოლების რიცხვი ძლიერ მცირეა. მეორე, რომ ამ სკოლებში სწავლა დედა-ენაზედ უნდა სწარმოებდეს. ეს ორი ელემენტალური აზრი აღმოაჩინა კომიტეტმა. ხოლო რა საშუალებით უნდა ეშველოს სკოლის საქმეს, რა ღონე უნდა ვიღონოთ, რომ გავამრავლოთ სკოლების რიცხვი და სწავლაც დედაენის საფუძველზე დავამყაროთ, ამაზედ ჩვენი საზოგადოება არას გვეუბნება.

მთავრობა ხდის სკოლის პოლიტიკის და არა განათლების იარაღად, შემოაქვს რუსული ენა ფინლანდურ, პოლონურ, ქართულ და სომხურ სკოლებში იმიტომ, რომ მთავრობის აზრით, პეტერბურგსა, ვარშავასა, ჰელსინგფორსსა, ტფილისსა და ეჩმიადინში ერთი ხალხი უნდა სცხოვრობდეს და ეს ხალხი რუსები უნდა იყვნენ იმიტომ, რომ ცენტრალურ თვით-მყარებლობის მმართველობისათვის საჭიროა მოისპოს ადგილობრივი სხვა-და-სხვაობა, რათა ერთფეროვან უზარმაზარ ფარას უფრო ადვილად მოუაროს თავის თავის სადიდებლად და სასარგებლოდ.

კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველს კარგად მოეხსენება, რომ კავკასიელი ხალხი რუსულს არ ლაპარაკობს და რომ რუსულ სკოლების გამრავლება ჩვენში განათლების გავრცელებას არ მოასწავებს.

მთავრობის განზრახვა აშკარაა. ქართული, სომხური და თათრული სკოლები რუსულ სკოლებად უნდა იყვნენო” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N2).

ბრძოლის საშუალებანი

„უმაღლეს სასწავლებლების და ერობის დაარსების, ან კიდევ დაბალ სკოლებში ქართული ენის ხმარების შესახებ შუამდგომლობის აღძვრა გმირობას და გამბედაობას არ შეადგენს. ამ საგანის შესახებ წერაც შეიძლება და ლაპარაკიც. საქმე ის არის, იმის შესახებ აღიძრას შუამდგომლობა, რის შესახებაც წერა და ლაპარაკი აღკრძალულია. და აი, როდესაც თავად-აზნაურთა წრეებში ამგვარი გამბედავი პირები გამოვლენ, ისარგებლებენ თავიანთ თავად-აზნაურულ უფლებებით და საჯაროდ იტყვიან, რომ საქართველო რუსეთის გუბერნიად ვერ დარჩება, რომ ქართველი ხალხის აღორძინებისათვის საჭიროა საქართველოს თვითმმართველობა მიენიჭოს.

ქართველი სამღვდელოებაც ვერ დაიკევნის, ერთ საუკუნის განმავლობაში ეროვნულ ინტერესებს ვეძსახურებითო. შეეძლო სარწმუნოების გამოსარჩლებად ხმა ამოეღო ქართულ ეკლესიის დამოუკიდებლობის დაბრუნების შესახებ, შეეძლო მცველად გამოსულიყო ქართული ენისა. ქართულ ეკლესიას ისევ რუსები გამოესარჩლნენ, როგორც დურნოვო, რომელმაც აღძრა ლაპარაკი, საქართველოს ეკლესიას დამოუკიდებლობა უნდა დაუბრუნდესო. როდესაც ქართველი ეპისკოპოზები და მღვდლები გამოვლენ და ქართულ ენას სკოლასა და ეკლესიაში სახმარებლად შედგრად დაიცავენ, მაშინ ისინი თავიანთ წრეში, თავიანთ მოქმედების და გავლენის ფარგლებში საერო აღორძინების საქმეს საფუძველს ჩაუყრიან” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N4).

ქართულ ცხოვრების მატანე

ერთი საყურადღებო შუამდგომლობა აღძრა იმერეთის თავად-აზნაურობამ. დაადგინეს, სამეგრელოსა და სვანეთში ქართული ენა უნდა იყოს აღიარებული სკოლის და ეკლესიის ენად. სენაკის და ზუგდიდის თავად-აზნაურთა მოხსენებაში ეწერა: „ქართული ენა მუდამ ყოფილა და

არის ჩვენი საერთო დედა-ენა; ამ ენაზედ პირველათ გაფიგონეთ სიტყვა ღვთისა, მხოლოდ ამ ენაზედ გვაქვს ლიტერატურა; ენა ყველამ იცის თავად-აზნაურიდამ დაწყებული უკანასკნელ მწყემსამდეო”.

ჩვენს გაზეთში დაბეჭდილი პობედონოსცევის წერილიდამ აშკარად სჩანს, მთავრობის წადილია ქართველთა ტომის განცალკავება და ერთმანეთისაგან დაშორება. პობედონოსცევი ამბობდა: „...აქაო და ქართველთა ტომთა საეკლესიო წიგნები ქართულ ენაზედ აქეთ შედგენილი, მეგრელების და სვანების ბავშვებს თავდაპირველათ ქართულ ენას ასწავლიანო...რაკი ეს ასეა...საჭირო იყო ქრისტიანულ და რუსულ კულტურის გავრცელებისათვის სამღვთო წიგნების გადათარგმნა სვანურ და მეგრულ ენებზე. საჭირო იყო ამ ენების საშუალებით რუსული ენის შესწავლა, ისე როგორც საერო სკოლებშია. ხოლო ადგილობრივი სამღვდელთა ხელს არ უწყობს სამოსწავლო უწყებას მეგრულ და სვანურს ენებზე ლოცვების გამოცემის საქმეში” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N4).

როგორ მიეგებნენ „საქართველოს” გამოსვლას ევროპის პრესა და ევროპიელი საზოგადო მოღვაწენი

„საქართველოს” მკითხველებს დღეის იქით გავაგებინებთ რა თვალთ შეგვხედეს ევროპელებმა, რა აზრისა არიან ისინი ჩვენს მდგომარეობის შესახებ და რაგვარ დახმარებას უნდა მოველოდეთ იმათგან. დღეს ჩვენთვის სასიამოვნოა ის გარემოება, რომ მანუგეშებელი და წამაქეზებელი წერილები მოგვივიდა იმგვარ პირებისაგან, რომელთა თანაგრძნობას ძლიერ უნდა ვაფასებდეთ. გვწერს საფრანგეთის პალატის დეპუტატი ანტიდ ბოიერი და სხვათა შორის გვეუბნება, რომ „ყოველთვის ეცდება დაზავრულთ და დამონავებულთ დახმარება აღმოუჩინოს, რათა ამათაც მიენიჭოს ის სამართალი, რომელიც ისე საჭიროა მათთვის”. გვწერს საფრანგეთის აკადემიის წევრი ანატოლ ლერუა ბოლიე. მოგვყავს იმისი წერილიც: „მე ყოველთვის იმ აზრისა ვიყავ, რომ რუსეთის სახელმწიფოს ორგანიზაციაში კავკასიის სხვადასხვა ერთ და აგრეთვე იმ ერებსაც, რომელნიც ევროპის საზღვრების მომიჯნავენი არიან, უნდა მიენიჭოს ავტონომია, რომელიც მათ ისტორიულ ცხოვრების დაცვის გარანტიად გახდება. ამრიგად, ბატონებო, თქვენს სურვილს ერის

შენახვისას ყოველთვის თანაუგრძნობენ ყველა ლიბერალები, რომელთაც როგორც მე, ჰგონიათ, რომ პატარა ერებს სრული უფლება აქვს დაიცვან თავიანთი ვინაობა და ენა”.

საფრანგეთის სერიოზულ გაზეთ „ეროპენში“ პიერ კიაროს მიერ გამოქვეყნებული წერილი სათაურით „ცარიზმი და საქართველო“ (N80). აი, ეს წერილიც: „ქართული ეკლესია იმ შვიდ ეკლესიათა რიცხვში ირიცხებოდა, რომელსაც კონსტანტინეპოლის მსოფლიო პატრიარქთან ჰქონდა დამოკიდებულება. ამ ეკლესიას დროებით წირვა-ლოცვა ქართულ ენაზე შერჩა, ხოლო ეგზარქოსი კი რუსი დაუყენეს. ამ ბოლო ხანში გარუსების პოლიტიკამ გამოაფიქრა კავკასიაში ეროვნული თვით-ცნობიერობა. პოპედონოსცევი 1892 წლიდან მოყოლებული ურცხვად აღიარებს, რომ ქართული სკოლა რუსული ენის გავრცელების იარაღად უნდა ჩაითვალოსო. ქართველ მასწავლებლებსაც უსაყვედურებს, ქართული ენის შენახვის დიდი სურვილი აქვთო და, წარმოიდგინეთ, ერთმა მღვდელმა სთქვა კიდევაცო, რომ რუსული ენის შემოღება ქართულ სკოლაში „ანტიედაგოგიური, უსამართლო და ცოდოც არისო“. საერო მასწავლებლები მღვდლებზე უარესი არიანო. საცა სკოლის გამგე მღვდელი კოჭლობს რუსულ ენაში, აბა საერო მასწავლებელი, რომელნიც ყველანი ქართველები არიან, რა ცოდნა უნდა ჰქონდეთ რუსულ ენისაო“. იმ ტაქტიკის თანახმად, რომელსაც ამ ჟამად ფინლანდიაში ხმარობენ, სადაც ცარიზმი ვითომდა ფინების მხსნელად გამოდის შვედელებისაგან დაჩაგვრის წინააღმდეგ. პოპედონოსცევს დიდი სიყვარული დაებადა მეგრულ და სვანურ კილოებისადმი, რომელთაც ქართული ენა ემტერებაო. „კულტურის და ქრისტიანობის“ გავრცელების გულისათვის პოპედონოსცევს სურვილი ჰქონდა ამ კილოებზე გადაეთარგმნა წიგნები და რუსული ენის სწავლებაც ამ კილოების და არა ქართულის საშუალებით უნდა იყოს მოწყობილიო. ქუთაისის თავად-აზნაურობის წინამძღოლმა დიმიტრი ყიფიანმა გაჰბედა და შესჩივლა დიდ-მთავარს მიხეილს, ქართულ სკოლებში „ხალხისათვის გაუგებარ ენით ასწავლიანო“, გაჰბედა და ეგზარქოსსაც პროტესტი გამოუცხადა” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N4).

ვოსტორგოვი და ჩვენი გათავისირება

„დიდი ხანია ცდილობდა მთავრობა სამეგრელოს ეკლესიებიდან ქართული ენის გამოდევნას, მაგრამ რაკი ეს უკმაყოფილებას იწვევდა მკვიდრთა შორის, ამიტომ ვერ ბედავდა მარჯვეთ მოეკიდა საქმისათვის ხელი. დღეს ვოსტორგოვმა საქმეს მეორეს მხრით შემოუარა და განიზრახა იმავე მიზნის მიღწევა სხვა გზით: გამოდევნა სამეგრელოს (აგრეთვე სვანეთის სამრევლო სკოლებიდან ქართული ენა იმ მოსაზრებით, რომ რაკი ქართული წერა-კითხვა არავის ეცოდინებოდა, სამღვდელოებაც დაივიწყებს ქართულს წერა-კითხვას, მაშინ ეკლესიიდანაც ადვილი გამოსადევნი იქმნება ქართულიო. იშვიათი და მეტად სასიამოვნო მოვლენაა მეგრელების საქციელი. მათ კარგად შეიგნეს, თუ რა მოელოდათ სამეგრელოდან ქართულის ენის განდევნით, მათ ესმით, რომ სამეგრელოს საქართველოსაგან განშორება იქმნება. ტყუილად გაიძახოდა ვოსტორგოვი: მეგრელებო, თქვენ ქართველები არა ხართ, ქართული ენა თქვენი ენა არ არისო! - ფოთში მეგრელთა დეპუტაცია შეხვდა ეგ ზარხოსს და პირდაპირ უთხრა: ჩვენ არც მთავრობის წინააღმდეგ ვამბობთ რასმე, არც რუსული ენის წინააღმდეგ, მხოლოდ გთხოვთ, რომ სამშობლო ქართული ენა დასტოვოთ ჩვენს ეკლესიებს და სკოლებშიო“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N5).

ნაციონალურ მისწრაფებათა გამოვლილება საქართველოში

„ყოველ სახელმწიფოს თავის გარეშე ტომებთან აუცილებლად მოსდის ესა თუ ის შეტაკება იმდენად მაინც, რამდენადაც მათ ენის მხრივ დამოკიდებულება აქვთ ერთმანეთში. ხომ შეუძლებელია ჩამოეცალოს სახელმწიფოს სასამართლო, ადმინისტრაცია, სკოლა; რომელ ენაზე უნდა სწარმოებდეს სამართალი, სწავლა, ადმინისტრაციისა და მოქალაქეთა შორის დამოკიდებულება, როდესაც განსაზღვრულ ტერიტორიაზე 2, 3, და 4 გვარის ტომია მოლაპარაკე სხვა-და-სხვა ენაზე, როდესაც ერთსა და იმავე საქმეში არიან ჩარეული სხვა-და-სხვა ენაზე მოლაპარაკე მოწმეები, როდესაც ერთსა და იმავე სკოლაში დაიარებიან ბავშვები, რომელთაც ერთმანეთისა არა ესმით რა? სიძნელე და ხშირად შეუძლებლობა ამ კითხვათა კანონიერი გადაწყვეტისა იწვევს სამწუხარო შედეგს. რუსეთში ყველას, როგორც რუსებს, ისე მალაოროსებს, პოლონელებს და ურიებს

ერთნაირი ძალა სჩაგრავს. ეს ძალა სჩაგრავს და ავიწროებს პატარა ერებს ვითომდა ველოკორუსთა სასარგებლოდ, ხოლო ველოკორუსებს-ვითომდა მთელი რუსეთის იმპერიის საკეთილდღეოდ. ნამდვილად კი ყოველივე ეს ხდება მმართველთა მცირე ჯგუფის გასაძლიერებლად. მიუხედავად ამისა, ჩვენ, ოპოზიციის წარმომადგენლები, არა ერთხელ ვახარებთ ხოლმე ამ ჯგუფს ჩვენის მოურიგებლობით და უთანხმოებით.

თუ ნაციონალური კითხვის გადაწყვეტა თანახმად სინდისისა და ცივილიზაციისა ძნელია, სამაგიეროდ მისი გადაწყვეტა თანახმად დესპოტიურ პრინციპისა ძლიერ ადვილია. ასე გადაწყდა რუსეთში პოლონელების, ფინლანდიელების და უკრაინელების კითხვა. ამ უკანასკნელთ აღუქმადლეს სახარების წაკითხვაც კი დედა-ენაზე. ამგვარადვე გადაწყდა ქართველთა ბედიც.

სამწუხაროდ, რუსულ ინტელიგენციის დიდი უმრავლესობა სრულიად არ იცნობს არც საქართველოს ისტორიას, არც მის თანამედროვე მდგომარეობას; და მგონი არ შეეცდებით, თუ ვიტყვით, რომ უმეტესი ნაწილი იცნობს ამ ქვეყანას ლერმონტოვის ნაწერებიდან და ხელოვანთა ნაწარმოებით. აქ კი სცხოვრობს ხალხი, რომელმაც შეჰქმნა თავისი სახელმწიფო და კულტურა ბევრათ უფრო ადრე, ვიდრე ნოვგოროდელებმა შეიგნეს, რომ მათი მიწა „დიდია და ნაყოფიერი, ხოლო უწესოება შიგ გაამეფებულო“ (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N6).

რეზერვია „ქართულ ცხოვრების მატთანე“

„სასულიერო მმართველობამ გაავრცელა ხმა, ვითომ კავკასიაში ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგადოების სკოლების ინსპექტორის თანამდებობა უნდა გაუქმდესო. ამ სკოლების ინსპექტორად იყო ბ. ეგტინი მამინაიშვილი. ეხლა კი გაზათებში სწერენ, ინსპექტორის თანამდებობას აღარ აუქმებენო, ხოლო ბ. მამინაიშვილი გადაიყვანეს რუსეთს. მთავრობამ თავიდან მოიშორა ქართველი ინსპექტორი, რომლის ნაყოფიერი მოღვაწეობა არა ერთხელ იყო შემოწმებული თვით რუს რევინოზორების მიერ. აშკარაა ყოველივე ეს ვოსტორგოვის საქმეა. მისი საქმეა აგრეთვე სხვა უსამართლო განკარგულება, რომლის ძალით საქართველოს საერო და სასულიერო სკოლების უფროსი მასწავლებელი დღეიდან რუსი უნდა იყოს. ამრიგად, ურცხვად, უდიერად, საქვეყნოდ გვარცხვენენ და

შეურაცხყოფენ. როდემდის უნდა ვითმინოთ ამგვარი თავხედობა”? (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N6).

როგორ მიეგებნენ „საქართველოს“ გამოსვლას ევროპის პრესა და ევროპიელი საზოგადო მოღვაწენი

„(დანის ცნობილმა კრიტიკოსმა ჟორჟ ბრანდესმა გვიძღვნა ვრცელი წერილი – „ქართველი ერი“, რომელიც დაიბეჭდა დანიის გაზეთ „პოლიტიკენ“-ში N180).

ესლა ხანს პატარა ერმა, რომლის ისტორია ისეთივე ძველია, როგორც ებრაელთა და სომეხთა, დაარსა პარიზში თავისი ორგანო. ამ ორგანოს საშუალებით მას ჰსურს უზრუნველ ევროპას გაუზიაროს თავისი მწარე ხედვრი. ეს პატარა ერი – ქართველი ერია. აი, სწორეთ მთელი საუკუნეა, რაც რუსეთმა შებღალა ქართველების უფლებანი, დაარღვია ხელშეკრულება და აღიარა საქართველო თავის პროვინციად.

საქართველო იყოფა ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებით. ადგილობრივ ენაზე ამ ქვეყანას ჰქვია საქართველო და მცხოვრებთ ქართველები. ქართველებს განსაკუთრებული ენა აქვთ. მრავალ სწავლულთა სიტყვით, არისტოტი და სხვა უწინელი მწერალნი იხსენიებენ ამ ენას თავიანთ თხზულებებში.

1801 წელს პავლემ (მეფემ) თავხედად გამოსცა „უკაზი“, რომლითაც აცხადებდა საქართველოს სრულ შეერთებას რუსეთთან. მას შემდეგ ერთი საუკუნის განმავლობაში ქართველები სდუმდნენ, მაგრამ ესლა დაარღვიეს ეს დუმილი და კვლავ მიისწრაფვიან განთავისუფლებისაკენ. მათს წინა რაზმს შეადგენს განათლებული ახალგაზრდობა, რომელთაც უნდათ თავიანთ ეროვნულ საქმეებს თვითონვე მოუარონ. მათ არა აქვთ ერობა (ზემსტვო) და ნათეც მსაჯულთა ინსტიტუტი; ამასთან მათი დედა-ენა განდევნილია სკოლებიდან. ამას ცხადად გხედვთ პოპედონოსცევის წერილიდან, რომელშიც სამღვდლოებას უკრძალავს სამრევლო სკოლებში ქართულ ენაზედ ასწავლონ. ყოველ ამგვარ ზომას, მოსწავლეთა სასარგებლოდ კი არ ხმარობენ, რადგან რუსული ენა იშვიათად ესმით მოსწავლეთ, არამედ რუსული ენის გასავრცელებლად. რაც შეეხება სკოლებს, მათი რიცხვი უმცირესია და ისე ცუდათაა დაყენებული, რომ მოსწავლეთა მეოთხედმა ძლიერ იცის წერა-კითხვა;

ქართველებს ჰსურთ რუსეთის დეცენტრალიზაცია, რომლის წყალობითაც ყველა დაზავებული ერი შესძლებს წელში გაიმართოს. მათი სურვილია დაარსდეს ფედერაცია, რომელიც ყოველ ერს თანაბარ უფლებას მიანიჭებს, სომეხი იქნება, რუსი თუ თათარი” (გაზეთი „საქართველო“, 1903, N6).

ქართულ ცხოვრების მატანე

„სამეგრელოსა და აფხაზეთის სკოლების მასწავლებლებს ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლების ინსპექტორისაგან მოწერილობა მოუვიდათ და ებრძანათ, ბავშვებს სკოლებში შეჭველად მუნჯურის მეთოდით ასწავლონ ხოლმე, რომ ამნაირად ქართულის ხსენება სრულიად გააქრონ დასავლეთ საქართველოში.

ქართველ ერს

„რაღა ხარ დღეს? გაღატაკებული, განადგურებული, ყოველს უფლებას და ღირსებას მოკლებული ერი! რუსის მტარვალის კაცები გძარცვავენ, შენს მიწა-წყალს აძლევენ სხვებს, აღარ გაძლევენ ნებას ილაპარაკო შენს დედა-ენაზე, შენი ენა გამოდევნილია შენის სკოლებიდან, სასამართლოდან, დედა-ენაზე არ შეგიძლია მისწერო წერილი შეილს” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N1).

ეროვნული კითხვა

„რას გვპირდება სრულიად რუსეთის სოციალ-დემოკრატია? გადავშალოთ მათი პროგრამა. შიგ ვიპოვოთ მე-მ მუხლას, სადაც ნათქვამია: ხალხს ეძლევა უფლება მიიღოს განათლება დედა-ენაზე; სახელმწიფომ და ადგილობრივის თვითმმართველობის ორგანოებმა უნდა გახსნან და შეინახონ ხალხის განათლებისათვის საჭირო სკოლები; ყოველ მოქალაქეს ეძლევა უფლება ილაპარაკოს სამშობლო ენაზე კრებების დროს; სახელმწიფო ენასთან ერთად დედა-ენასაც ექმნება თანასწორი უფლება საზოგადო და სახელმწიფო დაწესებულებებში. მოვიყვანოთ ავსტრიის კონსტიტუციიდან სწორედ იმ მუხლას, რომელიც ეხება ეროვნულ კითხვას: „სუყველა რასები, სახელმწიფოში მყოფნი, თანასწორნი არიან კანონის წინაშე: კერძოდ, სუყველას აქვს

ხელუხლებელი უფლება დაიცვას თავისი ეროვნება და ენა. სახელმწიფოში არსებულ ენათა თანასწორობა სკოლებსა, სახელმწიფო დაწესებულებებსა და საზოგადო ცხოვრებაში აღიარებულია სახელმწიფოს მიერ. იმ მხარეში, სადაც მოუყრიათ სხვა და სხვა რასათა წარმომადგენელთა, საზოგადო განათლების გამავრცელებელი დაწესებულებანი იმ რიგად უნდა იყვნენ მოწყობილნი, რომ არცერთი მათგანი არ იყოს ვალდებული შეისწავლოს უცხო ენა; ყოველ რასას, კერძოდ, მის დედა-ენის საშუალებით უნდა გადაეცეს სწავლა-განათლება” (ამოღებულია სენიობისის წიგნიდან: *Historie politique de l'Europe contemporaine*, page 503)” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N3).

ქართულ ცხოვრების მატრიცა

„წარსულ მაისს სენაკში დანიშნული იყო კრება სამეგრელოს მღვდლებისა. დიმიტრი აბაშიძემ განიხილა პროგრამა და ამოშალა მუხლი მთავრობის მიერ ქართული ენის დევნის შესახებ. ილაპარაკეს მღვდლებმა, „თუ რისთვის დაეცა ზნეობა და სარწმუნოება“. ყველა იმას ამბობდა, რომ თუ სარწმუნოება და ზნეობა დაეცა, ამის მიზეზი ისაა, რომ მთავრობა ქართულ ენას სდევნის სამეგრელოში, ქართულ ენაზე ლაპარაკი თითქმის დანაშაულობად გახდა. კრებამ ერთხმად დაადგინა, რომ სამეგრელოს ეკლესიებს, სადაც სკოლებში აუცილებლად დარჩეს ქართული ენა, რომელიც არის დედა-ენა მეგრელებისა და ურომლისოდ არ შეუძლიათ მათ განათლება და განვითარებაო” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N4).

ქართულ ეკლესიის გამო

„ჩვენს საზოგადოებაში ბევრსა სტირიან და ვიწვიშებენ ქართულ ეკლესიის დაცემისა და მის წინააღმდეგ გამართულ დევნის გამო; ბევრს ლაპარაკობენ იმის შესახებ, რომ ეკლესია პოლიტიკურ იარაღად გახდა და განსაკუთრებით ჰგოდებენ იმის შესახებ, რომ ეკლესიიდან ქართული ენა თან და თან იდევნება და რომ ამ მხრივ ქართულ ეროვნებას ახალი განსაცდელი მოეღოსო. საერო დაწესებულებებიდან და სასამართლოდან ხომ განდევნეს ქართული ენა, ახლა ეკლესიაშიც უნდა გააქრონ მისი სახსენებელი.

ეპისკოპოზ გაბრიელს განათლებულ კაცის სახელი ჰქონდა მოპოებული. იმ დროს, როდესაც ყველანი გაჩუმებულნი იყვნენ, ერთადერთი გაბრიელი იყო, რომ ხმა ამოიღო ქართული ენის დასაცავად. ეპ. გაბრიელმა ამისათვის ჩვენს ინტელიგენციაში დიდი ქება და პატივი მოიპოვა, მაგრამ იცით, რანაირად, რა საბუთით იცავდა ეპისკოპოზი ქართულ ენის საჭიროებას? ხალხს სამრევლო სკოლა უნდაო; სამრევლო სკოლა სარწმუნოებისა და ღვთისადმი სიყვარულის უნერგავს ხალხს გულშიო” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N5).

სკოლა და ეკლესია აფხაზეთში

„არსებობს (სოხუმში) 1874 წლიდან აფხაზეთში საქალებო ოთხკლასიანი პროგიმნაზია, სადაც მკვიდრთა შვილების გონება მახინჯდება ყოვლად შეუწყნარებელ ანტიპედაგოგიურ წესით. მთელი ექვსი წელიწადი სოფლის ქალები იძულებულნი არიან საგნები ისწავლონ მათთვის უცხო რუსულის ენის წყალობით, რუს მასწავლებლების ხელმძღვანელობით. სამშობლო ენა მათთვის არ არსებობს და დანაშაულობასა და ხელმწიფის მოღალატეობაში ჩამოგართმევენ, რომ აღნიშნოთ ასეთი ბარბაროსობა. ყველანი სდუმან და პროგომნაზიაც დაუბრკოლებლივ განაგრძობს თავის გამანადგურებელ მოქმედებას. ქალები ათაგებენ პროგიმნაზიას და ექვსი წლის განმავლობაში შიგ ყოფნის შემდეგ ხელში რჩებათ კაჭკაჭსავით გაზეპირებული ორიოდ რუსული სიტყვა და იმასაც რამდენსამე თვეში ივიწყებენ. ხოლო არ ავიწყდებათ სიძულვილი, სკოლამ და „მტარვალმა“ მასწავლებლებმა სწავლისადმი რომ ჩაუნერგეს ჩვილს გულში. ყველაზე საშინელი კიდევ ის წესია, ამ მასწავლებლებს სასწავლებლებში რომ ამეფებენ. ეს გახლავთ ავად ხსენება ბავშვთა ჩამომავლობისა, მათი ეროვნებისა, ლანძღვა მათის სამშობლო ენისა, მათის ზნისა და ჩვეულებისა. „პარშივია ტუზემკა“, „დიკარკა“, – აი სიტყვები, რომლებითაც „პედაგოგები“ თავიანთს მოწაფეებს მიმართავენ ხოლმე დღე ყოველი და ჟამსა ყოველსა” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N6).

თავისუფალი წერილები

„არა მგონია, რომ ქართველმა ერმა, რომელმაც საკმაოდ იგემა ამ ასის წლის განმავლობაში რუსეთისაგან გადალახვა ყოველის თვისის ეროვნულისა და ადამიანურის უფლებისა, მადლობა გიძღვნასთ, როდესაც გაიგებს, რომ წინააღმდეგი ხართ საქართველოს განთავისუფლებისა რუსთა დამოკიდებულობისაგან. საჭიროდ მიმაჩნია გამოვიცხადოთ, რომ ქართველ ხალხს, რომელსაც ენას სწვდიან, რადგანაც არც სკოლაში, არც სამსჯავროში და არც აღმინისტრაციულ დაწესებულებაში ქართულ ენას ადგილი არა აქვს, არ ეთქმის – ნუ გაეყრები იმ სახელმწიფოს, რომელიც ეგრეთის ბუნების წინააღმდეგ უსამართლოდ გექცევა შენ და დარჩი მასთან საუკუნოდ მიჯაჭვული“ (სეპერატისტი) (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N8).

რუსეთის პედაგოგია და ქართული ენა

„კუეიის სასაფლაოს საეკლესიო სამრევლო სკოლაში 40 ქართველი და 6 რუსი მოსწავლეა. მიმდინარე წლიდამ ქართული ენა მოსაბილ იქმნება და სწავლება პირდაპირ რუსულ ენიდან იწყება. ვაშა რუსულ პედაგოგიას, რომლის მოთავეც განხლავთ გაფუჭებული ვოსტორგოვი. ვეცდებით ვაუწყოთ ევროპის საზოგადოებას ამგვარი რუსეთის სამეცნიერო პედაგოგია და ვეჭვობთ, რომ ასეთმა ვოსტორგოვის მეცნიერებამ ძალიან ასწიოს ევროპაში რუსეთის პრესტიჟი, რომელიც ასე ძვირფასია მისთვის. მოსწავლეთა მშობლებს ისღა დარჩენიათ, რომ მიატოვებინონ სკოლა თავიანთ შვილებს, რადგან ამგვარ სკოლებში გარყვნილების მეტს არაფერს ასწავლიან. აქ ჩვენ ახალგაზრდა ქალ-ვაჟთათვის ფართო ასპარეზი იშლება კერძოთ შეასწავლონ ბავშვებს ქართული წერა-კითხვა და მისცენ ისეთი ჭეშმარიტული მიმართულება, რომელიც საჭიროა ეხლანდელ გაჭირვებულ დროში“ (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N9).

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის პროგრამა

„1903 წლის გაზაფხულის მიწურულში მოხდა მეორე კრება რუსეთის სოციალ-დემოკრატიისა. კრებას დაესწრენ 25 რუსეთის სოც. დემ. კომიტეტის წარმომადგენლები. მათ შორის იყვნენ აგრეთვე

კავკასიის „კავშირის“ წარმომადგენლებიც, რომელთა შორის ქართველებიც იყვნენ. რუსეთის სოც.-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის უპირველესი წადილი არის თვით-მპყრობელობის დამხობა და მის ნანგრევებზე დემოკრატიულ რესპუბლიკის დამყარება, რომლის კონსტიტუცია შემდეგ მუხლებში გამოიხატება: 8. მუხლი - მცხოვრებთ სრული უფლება ექმნებათ სწავლა სამშობლო ენაზე მიიღონ; ამისათვის საჭირო სკოლები სახელმწიფო და თვით-მმართველობის ხარჯით იქნება შენახული; კრებაზე ყოველ მამულიშვილს სრული უფლება მიეცემა ილაპარაკოს სამშობლო ენაზე; ყოველ საზოგადოებრივ და სახელმწიფო დაწესებულებაში სამშობლო ენას თანასწორი უფლება მიენიჭება სახელმწიფო ენასთან. 9. ყოველ ერს, რომელიც სახელმწიფო ფარგალშია, მიეცემა თვითგამორკვევის (Самоопределение) უფლება” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N9).

მეგრელებს

„რუსის მთავრობამ განდევნა სამეგრელოდან ქართული ენა. მთავრობის ღირსეულმა წარმომადგენელმა - რუსის სამღვდელოებამ განახორციელა დიდი ხნის განზრახული წადილი; სამეგრელოს სამრევლო სკოლებში აღკრძალა ქართული ენა და მის მაგიერ გააბატონა რუსული! ...ეს გახრწნილი სამღვდელოება საქართველოში პოლიტიკოსობა, უმაღლეს პოლიტიკას ემსახურება, - ქართველების გარუსება სწადია!

...ოდესღაც დიდებულს ქართულს ეკლესიას, რომელსაც განაგებდნენ და ამშვენებდნენ მაღალის გონების და სპეტაკი ზნეობის სულიერნი მამანი, დღეს დაეპატრონენ და ქართული ეკლესია ქართული ენის მოსასპობ და გასანადგურებელ ასპარეზად გახადეს. ქართველ ერის მტერი შეიქმნა ის ეკლესია, რომელიც იწამა ქართულმა ეკლესიამ, განაძევა ქართული ენა, ის ენა, რომლისთვისაც იღვწოდა იგი მრავალ საუკუნეების განმავლობაში! ასე შეიცვალა ყველაფერი? ასე დაეცა ქართველი ერი, აღარსად არის სული, რომელმაც იგრძნოს ასეთი ძალმომრეობა, ასეთი დაგმობა ყოველის სამართლისა? „მეგრელები ქართველები არ არიან, ქართული ენა მეგრელთა ენა არ არისო“. მერე ვინ გაჰყო ერთი ქართველი ერი? ვინ გათიშა სხვადასხვა თემისაგან შემდგარი ერთი ქართველი ერი? განა ერთს ენაზე არ უქადაგებდნენ სახარებას

მეგრელს, იმერელს, გურულს, ქართლელს, კახელს, მესხს? ერთს ენაზე არ სწერდენ მათი მწერლები? ერთის ენით არ უნაწილებდენ ერთმანეთს თავიანთ წუხილს, დარდს, სიხარულს და ბედნიერებას? მეგრელი ქართველი არ არის, ქართველი სულით და გულით? განა ეს საეჭვოა, ეს სადავოა და ეს არ იცის რუსის მთავრობამ და მისმა სამღვდელოებამ? იცის და ძლიერ კარგადაც იცის, მაგრამ ვითომ თავს იმართლებს და დღეს სამეგრელოში უნდა გახადოს რუსული ენა მეგრელთა „დედა-ენათ“, დაავიწყოს სამეგრელოს ქართველებს ქართული ენა, ხვალ საქართველოს სხვა ნაწილებიდანაც განდევნის ქართულს ენას, სხვა ქართველებზედაც იხმარს უსინდისო ძალ-მომრეობას!

აშკარაა მისი პოლიტიკა, აშკარაა მისი წადილი: უნდა ქართველები ერთიან გადაავგაროს-გაარუსოს, უნდა ქართული ენა ძირიანად მოსპოს! ...შეუძლებელია წაყრუება იქ, სადაც უძვირფასეს უფლებას გვართმევენ, შეუძლებელია დამუწვება, როდესაც ენას გვისაბობენ! თუ ეხლა გავჩუქდით, მალე მოვესწრებით იმასაც, რომ საკუთარ სახლშიაც აგვიკრძალავენ სამშობლო ენაზე ლაპარაკს.

სამეგრელოს ქართველებო! თქვენ მოგმართავეთ ყველაზე უწინარეს. თქვენ არა ერთხელ დაგიმტკიცებიათ, როგორ ღრმით გიყვართ სამშობლო ქართული ენა, არა ერთხელ გამოგიცხადებთ წინააღმდეგობა, როდესაც მთავრობას მოუწოდებია ქართული ენის გამოდევნა სამეგრელოს ეკლესიებიდან. დღეს ქართული ენა გამოძევებულია სკოლებიდან: რუსის მთავრობას უნდა ბავშვებიდანვე დაგავიწყოს სამეგრელოს ქართველებს ქართული ენა, უნდა პატარაობიდანვე ჩამოგაშოროს თქვენ ქართველ ერს, უნდა დააუძლოროს ქართველი ერი, გადაავგაროს და გაანადგუროს ჯერ ერთი ნაწილი, რომ მერე შეუდგეს დანარჩენ ერის მოსაპობასაც. ქართული ენა თქვენი სისხლი და ხორცია, და არავის არ დაუთმობთ მას! თქვენს შვილებს არ მიაბარებთ იმ სკოლებში, საიდანაც გამოდევნილია ქართული ენა. ის სკოლა ვერ აღზრდის თქვენს შვილებს, რომელმაც დედა-ენა უნდა დაავიწყოს მას! თქვენ არ მიეკარებით და არ შეხვალთ იმ ეკლესიაში, სადაც რუსულათ სწირავენ და ლოცულობენ. თქვენ მოითხოვთ, რომ სამშობლო ქართული ენა იქმნეს გაბატონებული თქვენს სკოლებსა და ეკლესიებში, სასამართლოებსა და სხვა დაწესებულებებში. თქვენი ცხოვრება, განათლება და წარმატება

შეუძლებელია უქართულოდ. თქვენ დაჰგმობთ და დასჯით ყველა მოძმეს, ვინც გიღალატებთ, შეიქმნება იუდა გამცემელი, მიემხრობა რუსის მთავრობას და არ მოითხოვს ქართულ ენას” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N10).

„ბოროტ ვოსტორგოვის ოინბაზობით მცხეთის დედათა მონასტრის წინამძღვარი ნინო იძულებული გახდა თავისი ოთხკლასიანი საქალებო სასწავლებელი საეპარქიო საბჭოს უწყებისათვის გადაეცა. ხოლო საბჭოს გადაწყვეტილი აქვს ეს სასწავლებელი დახუროს და მის მაგიერ გახსნას ორკლასიანი სასწავლებელი, სადაც ქართული ენის ხსენებაც კი არ იქნება. როგორც ვიცით, მთელს საქართველოში მცხეთის სასწავლებელი ერთადერთი სასწავლებელი იყო, სადაც თანამედროვე პედაგოგიის კანონების მოთხოვნილებათა თანახმად ასწავლიდნენ ბავშვებს. მთავარი ყურადღება მიქცეული ჰქონდა სამშობლო ენას. დიახაც, რომ სამწუხაროა ასეთის სასწავლებლის დახურვა” (გაზეთი „საქართველო“, 1904, N11).

გურია-სამეგრელო

„გურია-სამეგრელოს სკოლების საეპარქიო მეთვალყურედ დაინიშნა იმერეთის ყოფილი საეპარქიო მეთვალყურე ვასილიევი, რომელმაც ერთი სიტყვაც არ იცის ჩვენის ენისა. ცხადია, ვასილიევი იმიტომ არ არის დანიშნული ამ მხარეში, რომ სწავლა-განათლებისათვის იზრუნოს, - უქართულოდ მეთვალყურის მოქმედება ტყუილა წყლის ნაყვა იქნება. ბრმა უნდა იყოს კაცი, რომ ვერ მიხვდეს, თუ რა აზრით დაინიშნა ვასილიევი გურია-სამეგრელოში. აქაურობის გასარუსებლად არის გამოგზავნილი, ეს ყველამ ვიცით. მაგრამ ისიც ვიცით, რომ ჩვენი ხალხი დღეს იმდენად არის გამოფხიზლებული, რომ ვასილიევი და ვოსტორგოვები თავის ენას არამცთუ დაავიწყებენ, უფრო შეაყვარებენ და მისის შესწავლის სურვილს უფრო გაუღვიძებენ” (გაზეთი „საქართველო“, 1905, N20).

სარეგულაციო მოძრაობა საქართველოში

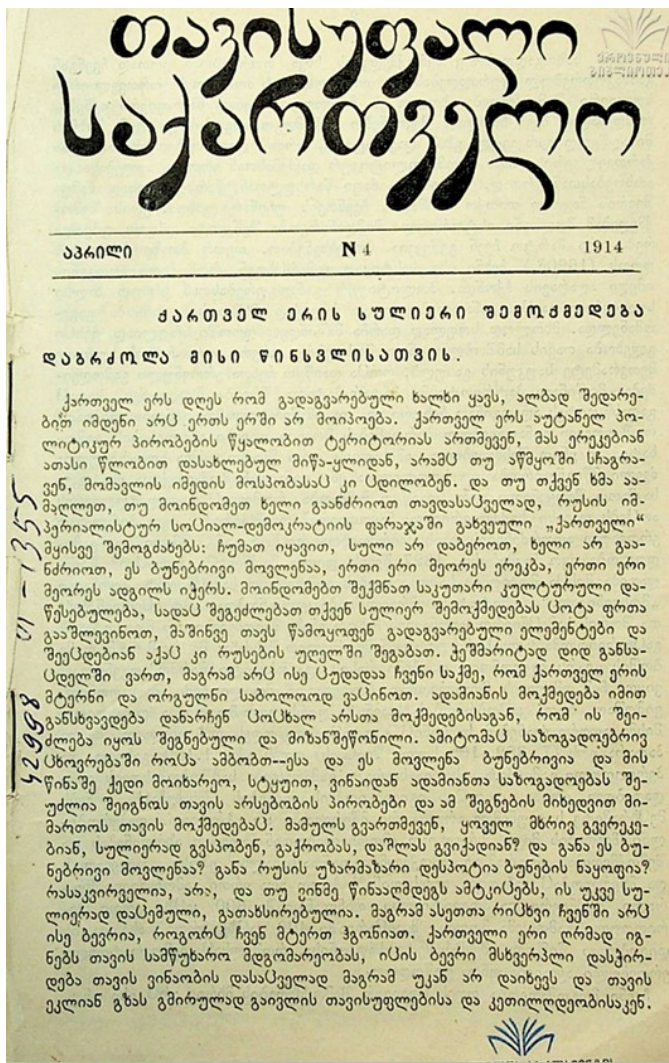
„ქალების გიმნაზიებშიაც აჯანყდნენ მოსწავლენი და მთავრობას თავიანთი მოთხოვნანი წარუდგინეს: 1) მოწაფე ქალებს უფლება ჰქონდესთ პედაგოგიურ საბჭოში მონაწილეობის მიღებისა; 2) ეროვნობის განურჩევლად მიღება მოწაფეთა გიმნაზიაში; 3) სამშობლო ენის

სწავლების საქმის ჯეროვანად დაყენება; 4) სადმართო სჯულის სწავლა მოწაფეთა სურვილზე იყოს დამოკიდებული და 5) სასწავლებლებში თავისუფლად გამართონ ყრილობანი” (გაზეთი „საქართველო“, 1905, N22).

სოციალისტურ ორგანიზაციათა დეკლარაცია

„ჩვენ ქვემოთ ამისა ხელის მომწერი პარტიები, ნამდვილ და თავისუფალ ხალხურ მმართველობის საფუძვლად აღვიარებთ შემდეგ დემოკრატიულ-რესპუბლიკურ პრინციპებს: შემოღება სავალდებულო, ყველასათვის თანასწორ, საერთო საერო განათლებისა სამშობლო ენაზედ საზოგადოების ხარჯით; ენათა თანასწორუფლებიანობა; შემოღება ადგილობრივ ენებისა სასამართლოში და ადმინისტრაციაში” (გაზეთი „საქართველო“, 1905, N25).

ქურონალი „თავისუფალი საქართველო“ (1913-1914 წლები) — ქენევა

ქართველ „სეპარატისტთა ქენევის ჯგუფის“ ორგანო; რედაქტორები: პეტრე სურგულაძე, ლეო და გიორგი კერესელიძეები; ავტორები: პეტრე სურგულაძე, ლეო კერესელიძე, გიორგი კერესელიძე, გიორგი მაჩაბელი, მიხაკო წერეთელი.

ქართველ ერის სულიერი შემოქმედება და ბრძოლა მისი წინსვლისათვის

„პოლიტიკურმა პირობებმა რუსეთს დაგვიმორჩილა. შედეგი - სკოლა რუსული, განათლება რუსული, დიდძალი ნაწილი ქართველობა სახელმწიფო თუ სხვაგვარ სამსახურში ჩაბმულ-გადაგვარებული, დაწესებულებებში სასოფლო კანცელარიიდან დაწყებული რუსული ენა. ამ პირობებში ჩვენი სულიერი განვითარების წინსვლა დიდ განსაცდელშია. კულტურული საკითხი პოლიტიკურად იქცევა და მედგარ სისტემატიურ ბრძოლას მოითხოვს ჩვენგან.“

უწინარეს ყოვლისა საჭიროა ჩვენი ყურადღება მიექცეს თვით ქართველ საზოგადოებას და ქართულ დაწესებულებათ. სამწუხაროდ ჩვენდა, ბევრი ქართული დაწესებულება, რომელთაც თავისუფლად შეუძლიათ სამშობლო ენა დაიცვან და ძალასაც არავენ ატანს ენას უღალატონ, თითქო განგებ ქართულს გაუზბიან. საჭიროა ბრძოლა ამ დაწესებულებათა წინააღმდეგ, საჭიროა იმ გულისკეთილობის დაძლევა, რომელსაც ჩვენ საზოგადოებაში ფეხი მოუკიდია. საჭიროა მოღალატეთა სამარცხენო ბოძზე გაკვრა. ამავე დროს რთული და შეთანხმებული დაცვა სამშობლო ენისა და სხვა და სხვა დაწესებულებებში.

ამგვარად, რთული დადებითი მუშაობა, რომელიც უნდა გამოიხატოს წარსულ დაზოგილ ეროვნულ სულიერ სიმდიდრის შესწავლასა და გაცხოველებებაში, მჭიდრო კავშირის დაჭერაში სახალხო შემოქმედებასთან, რაც ეროვნულ ენის შინაარს გაამდიდრებს და გაამრავალფეროვნებს, ფართოდ სარგებლობა სხვა და სხვა ერთა შემოქმედებით და ცდა - ავიცილოთ ცალმხრივი გავლენა გაბატონებულ ერისა, ბრძოლა, როგორც კერძო ცხოვრებაში, ისე საზოგადო დაწესებულებებში ეროვნულ უფლებათა დასაცველად - აი, ის გზა, რომლითაც მსვლელობა ჩვენს სულიერ შემოქმედებას გააძლიერებს და ჩვენ ნიჭს ფართო სარბიელს წინ გადაუშლის” (ქურნალი „თავისუფალი საქართველო”, 1914, N4).

ქურნალი „თავისუფალი საქართველო“ (1921-1922 წლები) სტამბოლი-პარიზი

სოციალ-დემოკრატიული მიმართულების ყოველთვიური ქურნალი; რედაქტორი: სარედაქციო კოლეგია; ავტორები: ნოე ჟორდანია, ნოე რამიშვილი, აკაკი ჩხენკელი, ევგენი გეგეჭკორი, პეტრე სურგულაძე, კონსტანტინე გამსახურდია, ექვთიმე თაყაიშვილი და სხვები; უცხოელი ავტორები: ედუარდ ბერნშტეინი, კარლ კაუტსკი, ლუი დებრიუკერი, ბელგიის ელჩი ბარონ გაიფე დე ესტრუა და სხვები.

„თფილისის ცენტრალურ დაწესებულებებში უმთავრესათ უცხო ელემენტებია მოსამსახურებათ, ქართული ენა ცენტრალურ დაწესებულებებიდან მხოლოდ განათლების სამინისტროშია ხმარებაში“ (ქურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1921, N1).

„რევკომის დამატებითი განმარტების თანახმად ქართული ენა დაწესებულებებში უნდა იხმარებოდეს შეძლების და გვარად, ამიტომ უმეტეს შემთხვევაში ის სრულებით არ იხმარება“ (ქურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1921, N5).

„ქართული ენის დევნა გრძელდება, ქართველების დათხოვნასთან ერთად იგიც იდევნება დაწესებულებებიდან. რევკომის ერთმა წევრმა შეკითხვაზე თუ რატომ ხდება ასე, აშკარად განაცხადა – გვინდა იყოს დაცული ქართული ენა, მაგრამ მდგომარეობა გვაიძულებს ვაწარმოოთ საქმეები რუსულად, რადგან საიმედო ადგილებს ქართველებს ვერ ვენდობით. უკანაგულ ხანებში რუსის მოხელეებს პროვინციებში დაუწყეს დანიშვნა“ (ქურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1921, N14).

ცნობები სამეგრელოდან

„რუსის ჯარებისგან სკოლები სრულიად გაპარტახებულია, მის შეკეთებაზე არავინ ზრუნავს. ქართული სახელმძღვანელო წიგნების გამოცემლობა არ არსებობს. რეეულები, საწერ-კალამი და სხვა სახელმძღვანელოები არ იშოვება“ (ქურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N15).

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დახურვა

„ბოლშევიკებმა კულტურული დაწესებულებების წინააღმდეგ გააჩაღეს ბრძოლა. მათ დაუწყეს სისტემატურად ხელის შეშლა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას არ მისცეს წიგნების გამოცემის უფლება და ბოლოს წიგნის მაღაზია და კანცელარიაც დაუბეჭდეს. ეს საზოგადოება დაარსებულია 1879 წლიდან

და დიდი კულტურული მუშაობა აქვს გაწეული ქართველ ერში” (ჯერნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N16).

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაკეტვა

„ქართველ კულტურულ მოძრაობასაც საბოლოოთ ლიკვიდაციას უშვებთან. მოსპეს რა კომუნისტებმა ყოველგვარი კულტურული ორგანიზაციების გამოცემლობა, ამ ბოლოს გაანადგურეს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. საზოგადოება დაარსდა 1879 წ. მაისში, ამ დროიდან საზოგადოებამ საქართველოში და საქართველოს გარეთაც დაარსა შკოლები, ბიბლიოთეკა-სამკითხველოები, გამომცემლობა. თითქმის ყველა ჩამორჩენილ კუთხეებში შეიჭრა და გააფართოვა გამანათლებელი მუშაობა. სისტემატურად ბეჭდავდა იაფ ფასებში სამეცნიერო, საშკოლო, სალიტერატურო, საისტორიო წიგნებს და ავრცელებდა. ინახავდა თავისი სტიპენდიებით მოსწავლეებს, ზრდიდა ღარიბ მოსწავლეებსაც. დააარსა აგრეთვე ძველ-ხელთ ნაწერთა წიგნთ-საცავ-მუზეუმი, საქართველოს კულტურის ერთ-ერთი საგანძური.

ადვილად გასაგები იყო, როცა ამ საზოგადოებას ძველი თვითპყრობელობის წარმომადგენლები იბრძოდნენ, მაგრამ წერა-კითხვის საზოგადოება ორმოცი წლის განმავლობაში შეუდრეკლად იდგა ეროვნული კულტურის სადარაჯოზე და მხნეთ იგერიებდა რუსიფიკატორების თავდასხმას. ქართველი ხალხი განუზომელი პატივისცემით ეპყრობოდა ამ საზოგადოებას და ეხმარებოდა. ყველა დიდი მწერალი ანდერძით თავის თხზულებებს, ბიბლიოთეკებს და ზოგჯერ მთელ თავის ქონებასაც მას სწირავდა.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან წ.კ.გ.ს. თავისი სკოლები და სამკითხველოები საქართველოს მთავრობას გადასცა და გაორკეცებული ძალებით შეუდგა წიგნების იაფად გამომცემას. მიუხედავად დიდი კრიზისისა საზოგადოებამ 1920 წელს შესძლო 50 მსხვილი ტომის გამოცემა.

დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა კი ეხმარებოდა ნივთიერადაც.

საქართველოს დაპყრობიდან დაიწყო ბოლშევიკურ ხელისუფლებისაგან წერა-კითხვის საზოგადოების მოსაზომა. განათლების კომისარიატმა გამოაცხადა, რომ კერძო კულტურული დაწესებულებები განათლების კომისარიატს ექვემდებარება, მათ შორის წ.კ.გ. საზოგადოებაც, თუმცა საზოგადოების გამგეობა დაამშვიდეს ზეპირი განმარტებით, „შეგიძლიათ ავტონომიურად იმოქმედოთ, მხოლოდ განუწყვეტლივი კონტაქტი უნდა დაიჭიროთ განათლების კომისარიატთან და მისი კონტროლის ქვეშ დადგეთ“.

საზოგადოების გამგეობამ განიზრახა ამ პირობებშიაც მუშაობა, ითხოვა წიგნების დასაბეჭდად ნებართვა, მაგრამ ცენზურამ უარი უთხრა, სადაც კი იბეჭდებოდა საზოგადოების თაოსნობით სუყველა შეაჩერეს, მხოლოდ ორი წიგნაკის დაბეჭდვის ნება მისცეს ბოლომდე.

ხშირათ განათლების კომისარიატი ღართადა ნებას გამოეცათ წიგნი, მაგრამ ვინმე ბაგდატიევი (სომეხი) გრუკავროსტას სათავეში მდგომი, აკრძალავდა. აკრძალეს სხვათა შორის ცნობილი მწერლის ა. ყაზბეგის თხზულების და „დედა ენის“ დაბეჭდვაც. საზოგადოების მრავალჯერ ჩივილის შემდეგ დაიბარეს გამგეობის წარმომადგენლები მათთან ერთად მდგომარეობის გამოსარკვევად, ხელახლა აღუთქვეს ავტონომია და მოითხოვეს კონტაქტის დამყარება სახ. განათლების კომისარიატთან. ამ დაპირებას კი წინააღმდეგი მოყვა. დაბეჭდეს წიგნის მალახია და კანცელარია. როცა საზოგადოების წარმომადგენელმა იკითხა დაკეტვის მიზეზი, მათ განუცხადეს: იმიტომ დაგვეკეტო, რომ წიგნები არ გამოსცეთო. რევეკომის თავმჯდომარესთან მისვლის და თხოვნის შემდეგ განკარგულება გაიცა დაკეტვის ახსნის შესახებ. ეს მოხდა, მაგრამ მაშინვე საზოგადოებას ჩამოართვეს რაც ქალაქი ჰქონდა. ამით მოუსპეს ფაქტიურად წიგნების გამოცემის საშუალება, ხოლო სახ. გან. კომისარიატმა წაიღო უფასოდ ჯერ სახელმძღვანელო, მხოლოდ შემდეგ საკითხავი წიგნები 800.000 მანეთისა. ამ გამარცხის შემდეგ გან. კომისარიატმა დაიბარა საზოგადოების წარმომადგენლები „ურთიერთობის გამოსარკვევად“ და აღუთქვა ავტონომია და ხელი შეწყობა, მხოლოდ ბეჭდვის წინასწარი დასტურით. ამავე დროს გამოიცა განკარგულება ბეჭდვის და ვაჭრობის თავისუფლების შესახებ, რის შემდეგ საზოგადოებამ უკანასკნელ ხანებში მიიღო განკარგულება სახ.

განათ. კომისრის, რის ძალით საზოგადოება სრულიად იკეტება. აი, ასეთი ბედი ეწია საქართველოს უდიდეს კულტურულ საზოგადოებას. ის, რაც ვერ მოსპეს ნიკოლოზის რეჟიმის სულის ჩამდგმელებმა ჩვენში, მოსპეს კომუნისტებმა” (ქუჩნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N17).

სრულიად საქართველოს განათლებისა და სოც. კულტურის მუშაკთა კავშირის ყრილობა

„30 იანვარს გაიხსნა სრულიად საქართველოს განათლებისა და სოც. კულტურის მუშაკთა კავშირის ყრილობა. ყრილობაზე გამოჩნდა, რომ დელეგატთა უმრავლესობა არა კომუნისტური იყო. არჩეული იქმნა პრეზიდიუმი, არა კომუნისტებისგან.

ყრილობამ ფეხზე დგომით პატივი სცა ტრაგიკულად დაღუპულ თედო რაზიკაშვილის ხსოვნას. კომუნისტები ძლიერ დაათუქრა ყრილობის ასეთ განწყობილებამ და მოითხოვეს განათ; და სოც. კულტურის კავშირისა და ხელოვანთა კავშირის შეერთება, ვინაიდან უკანასკნელში მოკალათებული არიან ქართველი ხალხისათვის უცხო ელემენტები – რუსობა და სომხობა.

კომუნისტები შეეხადნენ მოეხდინათ ყრილობაზე გავლენა, მაგრამ კრებამ ხმის უმეტესობით უარყო მათი წინადადება. მაშინ კომუნისტებმა ეს საკითხი პროფ. კავშირთა საბჭოს პრეზიდიუმში გადაიტანეს განსახილველად. სხდომა გადაიდო სალამოს 4 საათისათვის.

სალამოს 4 საათზე ქანდარა გაივსო გარეშ ხალხით – სტუმრებით, ყრილობა განახლდა. პროფ. კავშირების წარმომადგენელი ყურულაშვილი კრებას მოახსენებს პროფ. კავშირთა საბჭოს გადაწყვეტილებას დასახელებულ ორი კავშირის შეერთების შესახებ. არა კომუნისტები საბჭოს ასეთი დადგენილებისათვის სასტიკ პროტესტს აცხადებენ და აღნიშნავენ, რომ საბჭოს ასეთი გადაწყვეტილება არის სხვისი სურვილების თავზე მოხვევა და ძალადობა.

ქართველ მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმის წევრი კ. გამსახურდია აცხადება, რომ ქართველი მწერლები არ მიიღეს ხელოვანთა კავშირში და ამნაირად იქ მოიკალათეს ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლებმაო. ...

პირველ თებერვალს ერთან შეიკრიბნენ განათლებისა და

ხელოვნების კავშირთა დელეგატები. შეერთებული ყრილობის სხდომა გახსნა ყურულაშვილმა საბჭოს სახელით და აარჩევია ხელმძღვრედ პრეზიდიუმი კომუნისტებისაგან. პრეზიდიუმი იჭერს თავის ადგილს და ორკესტრი უკრავს ინტერნაციონალს. ყველანი ფეხზე დგებიან, გარდა კ. გამსახურდიასი. გამსახურდიას ასეთი მოქმედება დიდ აურ-ზაურს იწვევს, ის ძალათ ააყენეს. თავდება ინტერნაციონალი და გაისმის „დიდება“. კომუნისტები ხმაურობენ, მაგრამ „დიდებას“ სიმღერა არ წყდება. მაშინ კომუნისტი ყურულაშვილი, რომ აურ-ზაურით დაეფარა სიმღერის ხმა, მოუწოდებს ხელმძღვრედ დაუკრან ინტერნაციონალი. ყვირილში და მუსიკის ხმაში თავდება „დიდება“. კომუნისტები მოითხოვენ გამსახურდიას კრებიდან გაძევებას. გამსახურდია ითხოვს სიტყვას განცხადებისათვის, მაგრამ მას სიტყვის ნებას არ აძლევენ და იძულებულს ხდიან დასტოვოს დარბაზი.

ამის შემდეგ განათლების კომისარი აცხადებს, რომ მიღებული იქნება ზომები ასეთი კონტრრევოლუციონურ ელემენტების წინააღმდეგ და მასწავლებლები სურსათ-სანოვარის, ჯამაგირის თუ სხვათა მიღების დროს უკანასკნელ რიგში იქნებიან ჩარიცხულიო. „კონტრრევოლუციონურ“ მასწავლებელთა წინააღმდეგ ზომებს უკვე იმუშავებენ. არა კომუნისტ მასწავლებლებს შტატების შემცირების სახით ითხოვენ ადგილებიდან. ამათში უმრავლესობა ძველი, გამოცდილი და განათლებული არიან. ასე უმასპინძლებიან კომუნისტთა სამეფოში ყველას, ვინც მათი შეხედულების წინააღმდეგ ხმას ამოღებას გაბედავს“ (ქურნალი „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N18).

ქართველ პროფესორთა დეკლარაცია

„ამა წლის 5 სექტემბერს შესდგა საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა კრება, რომელზედაც ერთხმად იქნა მიღებული შემდეგი დეკლარაცია:

„სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭომ განიხილა რა საკითხი იმ ავანტიურისტულ გამოსვლების შესახებ, რომელთაც ადგილი ჰქონდა საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეში, - დაადგინა მიმართოს ქართველ ხალხს შემდეგის დეკლარაციით: მრავალ დროთა განმავლობაში დევნილ ქართულ ენას და ქართულ ლიტერატურას საშუალება მიეცათ თავისუფალი განვითარებისა და მათი აყვავების ნიშნები უღაო და შესამჩნევი იყო. ახალი შკოლები და ნაბეჭდი გამოცემანი, რომელთა რიცხვი არასოდეს არ ყოფილა იმდენი, რამდენიც საბჭოთა ხელისუფლების დროს, - მჭერმეტყველოურად ამტკიცებენ ამ გარემოებას.

პროფესორები: ი. ჯავახიშვილი, ა. ჯავახიშვილი, ბერიტაშვილი, მაჭავარიანი, გ. ნათაძე, გ. გეხტმანი, ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი, კოტე ამირერეჯიბი, გ. წერეთელი, ბორის ლოლობერიძე, მ. შალამბერიძე, მ. ასათიანი, იოველ ქუთათელაძე, ნ. მუსხელიშვილი, ჟღენტა, გედევანიშვილი, შ. ნუცუბიძე, დიდებულაძე, გ. ჯავახიშვილი, გ. ნიკოლაძე, გ. ახვლედიანი. მასწავლებელთა წარმომადგენელნი: ზ. ყანჩაველი და დ. იოსელიანი” (გაზეთი „ახალი საქართველო“, 1924, N1).

ტრედ-უნიონების დელეგაცია საქართველოს შესახებ

„ინგლისის პროფკავშირების დელეგაციამ შემდეგი განაცხადა საქართველოს შესახებ: 1. საბჭოთა რეჟიმი ყველაზე უფრო უზრუნველყოფს ქვეყნის დაცვას და მშვიდობიან აღორძინებას, მისი კულტურის განვითარებას. საესებით გასაგებია ქართველი ბურჟუაზიის გაბოროტება, რომელმაც დაკარგა თავისი საკუთრება. ერი მთლიანად საესებით უზრუნველყოფილია და მას სურს მშვიდობიანობა, თავისი ცხოვრების გარდაქმნა ახალ ეკონომიკურ საფუძველზე. 2. რაკი ქართულ ენას სკოლებში და ადმინისტრაციაში გაბატონებული მდგომარეობა უკავია, რაკი საქართველოში წიგნები და გაზეთები სამშობლო ენაზე თავისუფლად გამოდის, რაკი ყველაფერი იმისათვის კეთდება, რათა წინ

იქნას წაწეული ამ ხალხის ეროვნული კულტურა, ყოველგვარი ლაპარაკი იმაზე, რომ ქართველი ერი სულს ღაფავს მოსკოვის უღელქვეშ, წარმოადგენს სისულელეს და გამოგონილია საბჭოთა სახელმწიფოს კაპიტალისტურ მტრების მიერ. კერსელი (თავმჯდომარე), ფრედ ბრამლეი, ბენ ტილეტი, გრებერტ სმიტი, ალენ ფინდლეი, ჯონ ბრომლეი. 4 დეკემბერი, 1924 წ” (გაზეთი „ახალი საქართველო”, 1925, N3).

ეროვნულ კითხვაზე

„ქვეყნის ეროვნული ინტერესები დაცულია ისე, როგორც არასოდეს. ყველა სკოლებში გატარებულია ნაციონალიზაცია და სწავლა როგორც დაბალ, ისე საშუალო უმაღლეს სასწავლებლებში სწარმოებს ქართულ ენაზე. ეროვნულ უმცირესობათა (რუსების, სომხების სკოლებშიაც) კი სახელმწიფოებრივ ქართული ენის სწავლა საველდებულია. სახელმწიფო და კერძო გამომცემლობანი უშვებენ მრავალ წიგნებს და ამ დღეებში გამოცხადებულია ხელისმძღვერა ბროკჰაუზ-ეფრონის ტიპის ქართულ ენციკლოპედიურ სიტყვარზე. ასეთი რამ დღემდის საქართველოს არც კი დასიზმრებია. გამომცემულია როგორც ჩვენი კლასიკოსები, ისე სხვადასხვა დარგის წიგნები” (გაზეთი „ახალი საქართველო”, 1925, N12).

ქართული შრიფტის რეფორმა

„საქართველოს განათლების კომისარიატი შეუდგა ახალი ეკონომიური ქართული შრიფტის მატრიცების ჩამოსხმას მხატვარ შევარდნაძის გეგმით. ქართული ლინოტიპის გაკეთების შემდეგ, შრიფტის რეფორმა მეორე დიდი კულტურული მიღწევაა საბჭოთა საქართველოსი” (გაზეთი „ახალი საქართველო”, 1926, N22).

ქართული სალიტერატურო ენის შესახებ

(მამია ორახელაშვილის განცხადების გამო)

„გაზეთ „კომუნისტში” (N68) დაბეჭდილია საყურადღებო განცხადება საქართველოს სახელმწიფო გამომცემლობის (სახელგამის) სარედაქციო კოლეგიის თავმჯდომარის მამია ორახელაშვილის, - სათაურით „გამარტივება თუ გართულება”.

ავტორი აღნიშნავს იმ არანორმალობას, რომ ძველი უსარგებლო ასოები, გაგდებული ჯერ კიდევ მესამოციან წელთა ლიტერატურის მიერ (მოკლე „თ“, ყრუ „უ“ და სხვ.), კვლავ შემოაქმთ ხმარებაში დღევანდელ მწერლებს, თვით სახელგამის გამოცემებშიც კი. მ. ორახელაშვილი მოითხოვს სახალხო განათლების კომისარიატის გარდაწყვეტილებას, რომ შემდეგში შეუძლებელი გახდეს ეკსორია ქმნილი ასოთა რესტავრაცია.

ჩვენ საყვარელი ვეთანხმებით პატივცემულ ავტორს, რომ ეს საკითხი უდისკუსიო არის. მაგრამ სენის ნაპირებიდან შორეულ მაყურებელთა ქართული კულტურის წინსვლისა, გვინდა ვისარგებლოთ ამ შემთხვევით და შევეხოთ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ზოგიერთ სხვა საკითხებსაც.

თუ მკითხველთა მასის, ისევე როგორც მწერალთა ინტერესი მოითხოვს სალიტერატურო ენის შეუწყვეტელ გამარტივებას, - მაშინ რატომ უნდა შეეჩერდეთ იმ პოზიციებზე, რომელზედაც ქართული ენა დაყენა ამ მხრივ უკვე ილია ჭავჭავაძემ ნახევარი საუკუნის წინ? ამიტომ დისკუსიის ღირსი მაინც არის ზოგიერთი საკითხი დაკავშირებული როგორც თანამედროვე ქართულის ორთოგრაფიასთან, ისე მის ტერმინოლოგიასთან.

როგორც ფილოლოგათაც ნამყოფი, გავხედავ და ვიტყვი, რომ დღევანდელი ქართული სალიტერატურო ენაც (ის ენა, მაგალითად, რომლითაც ასწორებენ აწყობილ გაზეთსა და წიგნს „ნაფიცი“ კორექტორები) აღარ არის იდეალური დღევანდელი თვალსაზრისით. ეს თვალსაზრისი კი შეიძლება იყოს მხოლოდ ერთი: სალიტერატურო ენა რაც შეიძლება უნდა უახლოვდებოდეს ცოცხალ ენას: ლიტერატორი უნდა სწერდეს ისე, როგორც ლაპარაკობს ხალხი; ლიტერატურა არ უნდა დაემსგავსოს აფეთიაქს, სადაც რეცეპტს ლათინურად იმიტომ ხმარობენ, რომ უბრალოდ მუშტარმა თავისი წაძალი თვითონ ვერ გამოიწეროს.

საბედნიეროდ, ამ მხრივ ქართული ენა გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაშია, ვიდრე ფრანგული ან ინგლისური (მრავალია ისეთი უცხოელი, მაგალითად, რომ ინგლისურს თარგმნის, მაგრამ ვერ კითხულობს). ქართული: ცოცხალი ენით ნათქვამი და სალიტერატურო ენით დაწერილი, თითქმის ერთი და იგივეა, მაგრამ ეს თითქმის დღეს მაინც საგრძნობი ხდება; ამიტომ დაწერილ ქართულს სჭირდება

რამოდენიმე ნაბიჯის გადადგმა, ცოცხალ ქართულ სიტყვას რომ დაეწიოს, თორემ აბა, ერთი მითხარით, რომელი ქართველი, თუნდაც ეგრედ წოდებული „ინტელიგენტი“ ლაპარაკობს დღეს პ. მირიანაშვილის კლასიკური გრამატიკული კანონების მიხედვით?

შეიძლება ზოგიერთმა სთქვას, რომ ნამდვილი, ჭეშმარიტი ქართული ენა არის ქართლური გამოთქმა, რომლითაც სწერდნენ ჩვენი კლასიკოსები, ხოლო ცოცხალი ენა კი, რომელიც ჩვენ დღეს გვესმის, უმეტეს შემთხვევაში იმერული დიალექტი არის! – მერე რა– მით უკეთესი! სრულიად საქართველოს მატერიალური კულტურის ხერხემალი დღეს ის რკინის გზა არის, რომელიც ხაშურის ტუნელით აერთებს იმერეთს და ქართლს; და თუ ამ „კულტურულ“ მატარებელში, რომელიც ბათუმიდან თბილისამდე დადის, – იმერული ლექსიკონი სჭარბობს, – სჩანს იგი ყოფილა დღეს დამახასიათებელი საქართველოს პროვინციათა შემოქმედებით ჭიდილში (ამ ენას უახლოვდება თანამედროვე პროზაში ნ. მიწისმშვილდის „თებერვალი“).

ამხელა წინასიტყვაობა იმიტომ დაგეჟირდა, რომ მკსორია ქმნილ ასოთა რიგს მიუუმატოთ უკანასკნელი, მეოცდამეცამეტე ასო ქართული ალფაბეტისა „ჰ“. მართლაც როდის გამოითქმის ეს ბგერა ისე ხშირად, როგორც მას სწერენ? მაგალითად, დღევანდელ გაზეთებსა და წიგნებში ბეჭდენ: „დაჰპირდა“, „ჰგრიანებს“, „ჰკითხე“, „მოჰკლა“ და სხვა...ნამდვილათ კი, ლაპარაკის დროს ეს ბგერა „ჰ“ არ ისმის.

თუ მხედველობაში მივიღებთ დროსა და სივრცის დაზოგვის პრინციპს, რომლისთვისაც დღეს საქართველოს განათლების კომისარიატი რადიკალურად ცვლის მხატვარ დ. შევარდნაძის გეგმით ქართულ ალფაბეტსა და შრიფტის არაეკონომიურ ასოებს: „ო“, „ლ“, „თ“ და სხვ., – მაშინ „ჰ“-ს ოპერაციაც მიზანშეწონილიც ხდება (ახალმა რუსეთმა ორთოგრაფიის რეფორმისათვის გასწირა არა მარტო „ჰ“ და „ი“, არამედ კლასიკური „იატ“-იც გააუქმა, მიუხედავად იმისა, რომ „ჰ“ ლინგვისტიურათ განირჩევა უბრალო „ე“-დან...ადერბეიჯანმა კი ეკონომიისათვის მთელი თათრული ალფაბეტი ლათინურს ანაცვალა). შეიძლება სთქვან, რომ „ჰ“ შნოს აძლევს ენას, მაგრამ შნო და სილამაზე ყოველთვის შედარებითი ცნება იყო და არის...

საინტერესოა, რომ როცა ვინმე „ჰ“-ს აუცილებლობის მტკიცებას

დაწვეებს, მაშინვე სიტყვა „ჰაერს“ დაიმოწმებს, მაგრამ მაგარი ის არ არის, რომ ეს სიტყვა ბერძნული „aer“-ია, რომელშიც ასო „ჰ“ სრულებით არ მოიპოვება. ამიტომაც, რომ ფრანგები ისე როგორც ინგლისელები, სიტყვა „აერს“ და მისგან წარმომდინარე ყველა ტერმინს ისე სწერენ, რომ „ჰ“-ს არ ხმარობენ, თუმცა ეს ასო ანბანში მოეპოვებათ (მაგალითად, „აერონავტიკა“, „აროპლანი“, „ავიაცია“ და სხვ.). სხვათა შორის, რუსულში, სადაც „ჰ“ სულ არ არის, რევოლუციამდის ჰ-იან გერმანულ, ფრანგულ ან ინგლისურ ტერმინებს ხან „x“-თი სწერენ და ხან კიდევ „r“-თი. ეხლა კი არც ერთს არ ხმარობენ. აღსანიშნავია, რომ მხატვარი დ. კაკაბაძე თავის პარიზულ მონოგრაფიაში ერიდება ასო „ჰ“-ს ჩვეულებრივ ხმარებას.

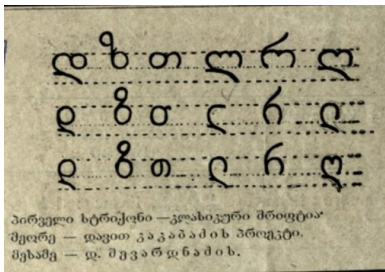
შემდეგი საკითხი, რომელიც ჩვენ ზედმეტად არ მიგვაჩნია დაუყენოთ თანამედროვე ქართულ ორთოგრაფიას, - ეს არის უცხო სიტყვების ბეჭდვა ზოგიერთი ბერძნული ქართული თანხმოვანით (უმეტესად „ქ“) შეცვლით; მაგალითად, ჩვენში სწერენ: რედაქცია. არქიტექტურა, აქტიური, პროდუქცია, ეფექტი, ლექსიკონი, ფსიქოლოგია და სხვა...რისთვისაა საჭირო აღმოსავლეთური, სპარსული დარბილება ასეთი სიტყვებისა, როცა ყველა ენებში, საიდანაც ეს სიტყვები ნასესხებია, ისმის მაგარი „კ“, ან „ხ“; თუ ლათინურად „რედაქცია“ იწერება და თუ ფრანგები და გერმანელები ამ სიტყვას „ქ“-თი გამოთქვამენ, - რატომ არ შეგვიძლია ჩვენ, ქართველებს, რომელთაც მრავალი მაგარბერძნული სიტყვა მოგვებოვება, ასე ვთქვათ? (სხვათა შორის, ჩვენი ტრანსკრიპცია ამ ტერმინისა მიიღო თავისი ხანმოკლე არსებობის დროს ს. კელიას „სამშობლო“-მაც), ასევე ითქმის ბერძნულ სიტყვა „ფსიქოლოგია“-ზე. ხშირია აგრეთვე შემთხვევა, როცა ჩვენში უსამართლოდ იცვლება უცხო სიტყვების „ტ“- „თ“-ზე, „პ“- „ფ“-ზე და სხვა). საზოგადოთ ამ მხრივ შემდეგი კანონია სავალდებულო: უცხო სიტყვა ქართულად ისე უნდა ვწეროთ, როგორც ის გამოითქმის ხოლმე იმ ენაში, საიდანაც ნასესხებია.

დაბოლოს, უკანასკნელი საკითხი ეხება ტერმინოლოგიას, როგორც ს. თოდრიამ აღნიშნა, საკავშირო ცაკის უკანასკნელ სესიაზე (მოსკოვში), ჩვენი ინტელიგენცია რუსიფიკაციასთან საბრძოლველად „ცდილობს გამოჩხრიკოს ისტორიული არხივიდან ისეთი სიტყვები, რომლებიც თვით ჩვენ, ქართველებმა დიდი ხანია დავივიწყეთ“... ჩვენი აზრით, უბედურება

იმაში კი არ არის, რომ ინტელიგენცია არხაიკულ სიტყვებს ასაღებს, არამედ იმაში, რომ თვით ეს არხაიკული სიტყვები უმეტესად ქართული კი არა, სპარსულია, არაბული ან თურქული... ქართული ენის ნაციონალიზაციისათვის მარტო ის კი არ კმარა, რომ რუსულ ლექსიკონს ვერდიოთ, საჭიროა აგრეთვე საბა სულხან ორბელიანის სიტყვებით მაინც გავცხრილოთ სპარსეთ-არაბეთ-ოსმალეთის გეგეპონიისაგან ნამკვიდრევი ტერმინები!

ამ მხრივ ქართული ეროვნული ტერმინოლოგიისათვის უფრო მისაღებია ის ბერძნულ-ლათინური ლექსიკონი, რომელიც საფუძვლად უდევს თანამედროვე საერთაშორისო ტერმინოლოგიას... ამ თვალსაზრისით სრულებით ზედმეტია გაქართულება ისეთი ინტერნაციონალური სიტყვების, როგორიცაა „ელექტრონი“, „ტელეფონი“, „ტელეგრაფი“ და სხვა (გრიგოლ ვეშაპელი) (გაზეთი „ახალი საქართველო“, 1926, N24).

ქართული შრიფტის რეფორმის გამო

„ჩვენი გაზეთის მე-22 ნომერში მოთავსებული იყო ახალი ეკონომიური შრიფტის ნიმუში, მიღებული განათლების კომისარიატის მიერ. ვინაიდან ეს საკითხი მეტად მნიშვნელოვანია, ამიტომ რედაქცია ფიქრობს, რომ არ იქნება ზედმეტი, აღინიშნოს ახალი

შრიფტის სხვა ნიმუშები.

მხატვარ დავით კაკაბაძის წიგნში, რომელიც გამოცემულია პარიზში 1921 წ., ნახმარი არის შრიფტის ახალი ნიმუში, მის მიერ შემუშავებული, რომელიც განსხვავდება მოხაზულობით დ. შევარდნაძის პროექტისაგან. პასუხად ჩვენი რედაქციის შეკითხვისა ამ საგანზე, დ. კაკაბაძემ განაცხადა, რომ მისი აზრით, ზოგიერთ ასოების რეფორმა საჭიროა მოხდეს არა მარტო მატერიალური ეკონომიის მიხედვით, როგორიცაა განათლების კომისარიატის მიღებული ნიმუში, არამედ ესტეტიური ეკონომიაც უნდა იქნეს დაცული, რათა ყოველი ასო

საზოგადოთ ანბანის მოხაზულობას არ არღვევდეს, ადვილი შესამჩნევი იყოს თვალისათვის და ზედმეტი ხაზები არ უშლიდეს მის მკაფიოდ გამოხატულებას. აქვე მოგვყავს დ. კაკაბაძის ნიმუშები და შესადარებლად განათლების კომისარიატის მიერ მიღებული პროექტი.

სხვათა შორის, დ. კაკაბაძის აზრით, ახალი ქართული შრიფტი ისე უნდა იქნეს გაკეთებული, რომ მოხაზულობა არ იყოს ყველგან ერთნაირი სისქოსი, არამედ ზოგან თხელი და ზოგან სქელი, ისე როგორცაა დღეს ყველა ევროპიული შრიფტები. (რედაქცია აღნიშნავს, რომ ასეთია პარიზის შრიფტი, რომლითაც იწყოფა „ახალი საქართველო“. სტამბოლის (შემცირებული ბერლინის) შრიფტი კი, რომლითაც იწყოფა „ბრძოლა“ და „დამოუკიდებელი საქართველო“ ყველა ხაზებში ერთნაირი სისქოსი არის. ამიტომ ამ გამოცემებს ნაკლი აქვთ არა მარტო სოციალური, არამედ თვალთიგეინის მხრივადაც (გაზეთი „ახალი საქართველო“, 1926, N24).

სამშრობლოსათვის

პარიზი, სამშაბათი 26 მაისი 1925 წ.

No. 2.

Paris, Mardi 26 Mai 1925

04363001 პოლიტიკის ორგანო სპირიდონ კედიაძის
გამაჰმადრობით.

Journal Géorgien «POUR LA PATRIE», Organe de la
Politique Nationale, Directeur: SPIRIDON KEDIA.

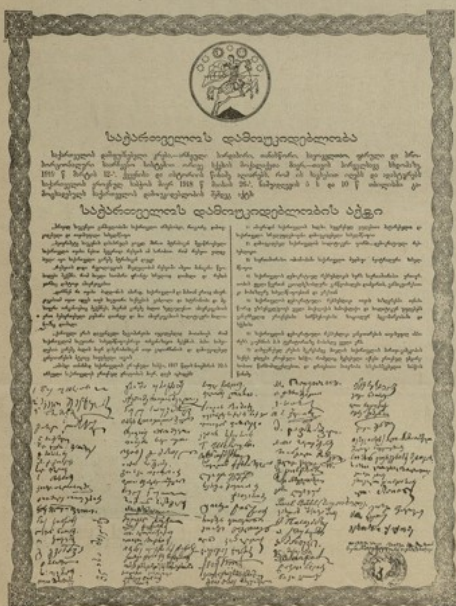
ფაბი 2 ფრანკი

Rédaction et Administration: 9, Rue Oudinot — PARIS (7e)
Téléphone: Ségur 57-36

Prix: 2 frs.

1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, დაიწყო რუსეთისაგან საქართველო-კავკასიის გამოყოფის პროცესი, იმავე წლის ნოემბრის 22-ს თბილისში გაიმართა საქართველოს ერთიანი ყრილობა, რომელმაც აღიარა, საქართველოს საქმეთა გამგებლად, საქართველოს ეროვნული საბჭო.

1918 წლის მაისის 26-ს დაიშალა, რუსეთის არმიების შემდეგ, ამიერ-კავკასიის დამოუკიდებელი ევგენატრული რეზნუტლიკა და ნამუდამდევის ზღო საათისა და 10 წუთზე, კავკასია და ოსტრების რიბაძე, საქართველოს ეროვნული საბჭომ გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობის შემდეგ უმჯობესი პირობები:

L'Assemblée Constituante de la Géorgie élue au suffrage direct, égal, universel, secret et proportionnel des citoyens des deux sexes, déclare à sa première séance du 27 mai 1918 devant le monde et l'histoire, qu'elle adopte intégralement et confirme l'acte d'indépendance de la Géorgie, proclamé par le Conseil National Géorgien, le 26 mai 1918, à 5 h. 10 de l'après-midi, ainsi conçu:

ACTE D'INDÉPENDANCE DE LA GEORGIE

Pendant plusieurs siècles, la Géorgie a existé comme Etat libre et indépendant.

A la fin du XVIIIe siècle, pressée de tous côtés par des ennemis, la Géorgie s'allia volontairement à la Russie, à condition que la Russie s'engageât à défendre la Géorgie contre ses ennemis extérieurs.

Les événements de la Grande Révolution Russe ont créé une situation intolérable et que la Transcaucasie a été évacuée par les armées russes.

Abandonnées à leurs propres forces, la Géorgie et avec elle, la Transcaucasie ont pris entre leurs mains le soin et la direction de leurs propres affaires et se sont donnés des organes gouvernementaux appropriés. Mais la pression des forces extérieures a amené la dissolution des liens qui unissaient les peuples de la Transcaucasie et l'autonomie de la Géorgie s'est effondrée.

La situation présente de la nation géorgienne commande impérieusement à la Géorgie d'avoir sa propre organisation d'Etat, en vue de prévenir, par ce moyen, la conquête du pays par les forces extérieures et de créer des bases solides pour son développement indépendant. En conséquence, le Conseil National Géorgien, élu par l'Assemblée Nationale, le 22 novembre 1917, déclare:

1. La nation géorgienne rentre en possession de tous ses droits: la Géorgie est un Etat indépendant qui jouit de tous les droits de la souveraineté.

2. La forme de l'organisation politique de la Géorgie indépendante est la République Démocratique.

3. En cas de conflits internationaux, la Géorgie reste perpétuellement Etat neutre.

4. La République Démocratique Géorgienne désire avoir des relations amicales avec tous les membres de la communauté internationale et en particulier avec les Etats et les peuples voisins.

5. La République Démocratique Géorgienne garantit, dans les limites de son territoire, tous les droits civils et politiques à tous les citoyens également, sans distinction de nationalité, de croyance, d'état social ou de sexe.

6. La République Démocratique Géorgienne ouvre à toutes les nationalités habitant son territoire un champ libre à leur développement.

7. Jusqu'à la convocation de l'Assemblée Constituante, les affaires publiques de toute la Géorgie sont gérées par le Conseil National, avec adjonction des représentants des nationalités autochtones, et par le gouvernement provincial, respectivement.

ქურნალი „სამშობლოსათვის“ (1925 წელი) — პარიზი

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანიზებული ორგანო. რედაქტორი: სპირიდონ კედია; ავტორები: სპირიდონ კედია, მისაკო წერეთელი, ნიკოლოზ ჭუმბურიძე, რაფიელ ინგილო, სიმონიკო ბერეჟიანი, შალვა მაღლაკელიძე და სხვები.

რევოლუცია და ლიტერატურა

„თბილისის გაზეთებში მოყვანილია მოხსენება ბ-ნი ვარდინისა ამ საგანზე და მის გარშემო ატეხილი კამათი, რომელშიაც მონაწილეობა მიუღიათ: ბ. ბ. კოწია გამსახურდიას, პაოლო იაშვილს, ტიცაან ტაბიძეს, ბოგდატიევს, ქიქოძეს, ზომღეთელს, ბუაჩიძეს და სხვებს. საქართველოს პოლიტიკური მკვლევლობის შემდეგ, რომელიც საერთაშორისო პროლეტარიატის სახელით მოსკოვის წითელ არმიელებმა მოახდინეს, ეხლა საქართველოს კულტურული და ლიტერატურული მოკვლა განუზრახავს და მის ქართველ აგენტებს. მათი დებულება მარტოვია: ერი და ეროვნული კულტურა - მიქარვაა. ეს წასაღები ნაშთია ძველი სიბნელის. ერთად ერთი სინამდვილე და მომავლის ძალა პროლეტარიატია და მისი პროლეტარული, ინტერნაციონალური კულტურა. ამიტომ მორიგი ამოცანა, რომელიც ერთი დარტყმევით უნდა გადაიჭრას, ეს გახლავთ ამ ეროვნული კულტურის მოსპობა.

ეროვნული ძალები დიდ იმედებს მწერლებზე ამყარებდნენ. მათი მთავარ მოვალეობა ისეთი ნაწარმოებების შექმნა იყო, რომელიც ხელს შეუწყობდა ეროვნული შეგნების გაძლიერებას. „ამ ეროვნული საფრთხის წინააღმდეგ ერთად ილაშქრებენ ისეთი პოეტები და მწერლები, როგორც პაოლო იაშვილი და კონსტანტინე გამსახურდია“ (ქუჩნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, N3).

„საფრანგეთში მყოფ ქართველ სტუდენტთა კავშირთან დაარსდა ქართული ღრამატული წრე, რომლის მიზანია წარმოდგენების გამართვა საქველმოქმედო მიზნით. წრის გამგეობა ითხოვს მიაწოდონ ქართული პიესები და „ჩანგი“ (ქუჩნალი „სამშობლოსათვის“, 1925, N6).

ბრძოლა

ყოველთვიური ორგანო საქ. სოც.-დემ. || «LA LUTTE» — Revue mensuelle du
Parti Social-Démocrate Ouvr. de Géorgie.

ფასი 3 ფრ. | პარიზი, აგვისტო 1925 წ. N 2. Paris, Août 1925. | Prix 3 Fr.

მიმდინარე პოლიტიკა.

არის ორი პოლიტიკა, ორი იდეური მიმდინარეობა. ყოველგან, ყველა დიდ თუ წვრილ მოვლესაში დაპირდაპირებული და ერთი მხრის უარის მყოფი, ერთი ბოლომდე ერთი, მეორე სოციალისტური.

პირველი თავის მოქმედებას, თავის მხრის ავებს დასავლეთ ევროპის არაუ-დარევაზე, სახელმწიფოთა შორის გაღვივებულ შუღლზე, წარმოების დეგრადებაზე, ერთი კონფლიქტებზე, ომზე და დამარცხებაზე, მასის გაღატაკებაზე და დაკეცვაზე. ის ამ უკიდურეს ხარობს, ამ უბედურებაში ეძებს თავის სასიცოცხლო წყაროებს.

მეორე, სოციალისმი, კი პირიქით, მთელ თავის მოქმედებას, მთელ თავის მომავალს ავებს მშვიდობიანობის დამყარებაზე, დასავლეთ ევროპის შეთანხმებაზე, ერთი და სახელმწიფოთა ერთობაზე, წარმოების გაძლიერებაზე, მასის ნიჭიერებათა და მოზა-ლურათა გაღვივებაზე, ერთი სიტყვით საერთო აღორძინებასა და ამაღლებაზე.

ეკონომიური და პოლიტიკური განვითარება კლავს ბოლშევიზმს. ართმევს სარ-ბილს, უსპობს ნიადაგს და აქცევს მას აზარათ. ის თან ატარებს ყველა თვისებას იმ უკიდურეს, რომელიც ყოველთვის ომს მოყვებოდა ხოლმე, როგორც კი ომი ბოლომდე-ბოდა. მინგრეულ-მინგრეული ქვეყანა კალაპოტში დგებოდა და სოციალური კანონ-ები ნორმალურათა ანალოგიუდობა, პირიქი კარგავდა საკვებ მასალას და ქოხობდა.

სოციალისმი მიიღებს ომით მოწამლული ატმოსფეროს გაჯანსაღებისავე, ხალხთა შორის დაწვევით ძაღვების აღდგენისავე. ეს არის იმავე დროს სურვილი და მოთხოვნა ყველა ხალხის, მთელ კაცობრიობის, გარდა იმ მცირედი ნაწილისა, სპეკულიანტების და მჭარბუნიანების, რომელიც ომით და სისხლის ღირით იტენჯ-ჯობს და იძენს კაპიტალს.

ანაზრათ, ერთი მხრით დავს ბოლშევიზმი და მოღიჯარისებულ-სპეკულიანტური ბურჟუაზია, მეორე მხრით-სოციალისმი და მთელი დანარჩენი კაცობრიობა. ბრძოლა ამ ორ ბანაკს შორის წარმოებს ყოველ ფეხის ნაბიჯზე, პირველ გო-ლის მიმდინარე პოლიტიკაში.

მთავარი პოლიტიკური მომენტი, რომელიც ყოფდა დასავლეთს იმამდე და ყოფს დღესაც, არის კონფლიქტი საფრანგეთს და გერმანიას შორის, ის წარმოიშვა შე-სამოქმედოებ წლებიდან, როგორც ნაყოფი ნაპოლეონ მესამის და პრუსიულ-გერმან-პირადი პოლიტიკის, რასაც მოჰყვა ომი და დამარცხება, წინააღმდეგობის, ახლა გერმანიის, ევროპის ატმოსფეროს გაწმენდა მოთხოვნის პირველ ყოვლისა აი ამ კონ-ფლიქტის ამოწურვას, ყოველ შემთხვევაში მის მინღებას, თანამშობის და ცუდი-მე-ხობლობის მოდავითა შორის ჩამოვდება. შარა ამ შემთხვევაში არსებითი რეზოლუცია-სა და მანერველისა როლს. ამიტომ ცარიზმი მთელი თავისი ძალადობით ებრძოდა ამ თანამშობის პოლიტიკას და ემსახურებოდა შუღლს, ის მოკვლიდა საფრანგეთს მოკა-ნურივით და მსხველით. ბოლშევიზმი ამ ყანაჲ პირწმინდათ იმეორებს ამავე პოლი-ტიკას: ის მოკვლიდა მეფობათა გერმანიას საფრანგეთის წინააღმდეგ და ღამის ეს მდგომარეობა საშინელმოით შეინარსუნოს.

ყურნალი „ბრძოლა“ (1925-1928 წლები) — სტამბოლი-პარიზი

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის საზღვარგარეთულ ბიუროს ყოველთვიური ორგანო; რედაქტორი: დავით შარაშიძე; ავტორები: ნოე ჟორდანიას, დავით შარაშიძე, ირაკლი წერეთელი, კარლო ჩხეიძე, აკაკი ჩხენკელი, კონსტანტინე კანდელაკი, გრიგოლ ურატაძე, ვიქტორ ნოზაძე, გიორგი ერიაძე, კოტე ანდრონიკაშვილი, ვალიკო ჩუბინიძე, ქეთო ხუცაშვილი და სხვები; უცხოელი ავტორები: კარლ კაუტსკი, პიერ რენოდელი, ემილ ვანდერველდე, ჟან მარტენი და სხვები.

„რუსეთი საქართველოს ეკონომიკურ-კულტურულ განვითარებას ხელს უშლიდა, საქართველოს ერთ გახდომა მას არ სურდა. აქედან გამომდინარეობდა რუსიფიკატორული პოლიტიკა. ბრძოლის პირველი საგანი იყო ენა, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ქართველი ხალხი დიდ განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ჩაება, სოციალ-დემოკრატიულმა მუშათა პარტიამ რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ უძლიერესი ფრონტი გაშალა და ამ ფრონტზე მთელი ქართველი ხალხი დაირაზმა - გამოიჭედა ქართველი ერი“ (ქურნალი „ბრძოლა“, 1925, N5).

„ქართველ ხალხს უნდა უდავოთ ქონდეს: თავისი ენაც, შკოლაც, წიგნიც, გზაც, ხიდიც, ქარხანაც. ყველა ამ ელემენტარული რემასათვისაც კი ქართველ ხალხს ბრძოლა უხდება! მაგრამ შკოლა, გზა, ხიდი, ქარხანა არ წარმოადგენს იმას, რაც ბრძოლის უმთავრესი საგანია. და ბრძოლის უმთავრესი საგანი კი არის ორიენტაციის საკითხი. ეს ორიენტაცია მიმართულია საქართველოს დამოუკიდებლობაზე. ესაა ბრძოლის უმაღლესი პუნქტი. რასაკვირველია, ქართველი სარგებლობს წიგნით, შკოლით, გზით, ხიდით, ქარხნით, რამდენადაც მას ეს ჩეკას პირობებში შეუძლია, იმისთვისაც კი იბრძვის, რომ შეეძლოს სარგებლობა! მაგრამ ეროვნული ცხოვრების უმაღლესი ფორმა არის ეროვნული დამოუკიდებელი სახელმწიფო“ (ქურნალი „ბრძოლა“, 1925, N5).

„ქართული ეროვნული კულტურის კერა - ქართული უნივერსიტეტი - საფრთხის წინაშე დგას. უნივერსიტეტი უნდათ მხოლოდ უვიც კომსომოლების თავშესაფრად გადააქციონ. მისაღებ სტუდენტთა ნორმა ზედმიწევნით შემცირებულია. დარჩენილ თავისუფალ ვაკანსიებს მეტწილათ პარტიის, პროფორგანიზაციების და სხვ. კანდიდატებს შორის ანაწილებენ. მათ მხოლოდ იმიტომ აძლევენ უნივერსიტეტში შესვლის იოლ საშუალებას, რომ უნივერსიტეტი, როგორც თვითონ ამბობენ, საბოლოოდ „დაიპყრონ“. აი ეს „დაპყრობა“ უქადის საფრთხეს ქართულ უნივერსიტეტს. ქართული წიგნი ნელი სიკვდილით კვდება, მისი ბაზარი რუსული წიგნის ბაზარმა ჩაყლაბა - ესეც ერთ-ერთი შედეგია

დამპყრობლების რუსიფიკატორული პოლიტიკისა... უფასო სწავლას საბოლოოთ ჯვარი დაესვა. ბევრი სოფლის სკოლა მხოლოდ ქალაქებში აარსებობს - შენობების უფარგისობის, ინვენტარის და სასწავლო ნივთების უქონლობის და სხვ. გამო” (ჟურნალი „ბრძოლა”, 1925, N5).

აკაკის სალამო პარიზში

„ქართულ კოლონიის გამგეობის თაოსნობით 16 იანვარს გაიმართა პარიზში სალიტერატურო და მუსიკალური სალამო აკაკი წერეთლის გარდაცვალების მე-10 წლისთავის აღსანიშნავად. სალამო გახსნა მოკლე სიტყვით კოლონიის თავმჯდომარემ, ბ. დავ. სხირტლაძემ, ბ. შალვა ამირეჯიბმა ნაზი ფერადებით დაასურათა აკაკის შემოქმედების მთავარი თვისებები. მშვენივრათ წაიკითხა „დათვის წვეულება” ციციშვილის პატარა ქალმა, რაც საზოგადოებამ ტაშით დააჯილდოვა. მხურვალე ტაშით დააჯილდოვა აუდიტორიამ აგრეთვე ს. ბერეჟიანის დეკლამაცია. ... უნდა აღინიშნოს, რომ პარიზის კოლონიის გამგეობა მოსაწონ თაოსნობას იჩენს სხვადასხვა კულტურულ საქმეებში, როგორცაა სალიტერატურო სალამოები, მეცნიერული ლექციები, მოხსენებები და სხვ.” (ჟურნალი „ბრძოლა”, 1926, N7).

„ამ ორი კვირის წინეთ პარიზში გამოვიდა ახალი ქართული პერიოდული გამოცემა: „დამოუკიდებელი საქართველო” (პირველი N) — „საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ორგანო”. პირველ ნომერში მოთავსებულია წერილები: ნ. ჟორდანიასი, გ. გვაზავასი, ს. ფირცხალავასი, ი. გობეჩიასი, შ. ამირეჯიბის და სხვ.

გამოვიდა ქართულ ენაზე: 1) კ. კაუცკი „ინტერნაციონალი და საბჭოთა რუსეთი” 2) ნ. ჟორდანია „ჩვენი ტაქტიკა” 3) უწყება საქ. ს.-დ. მ. პ. მე-3 არალეგალ. ყრილობისა” (ჟურნალი „ბრძოლა”, 1926, N7).

„აფხაზეთში ამხანათ გაბატონებულ ჯგუფს ხალხთან საერთო სრულიად არაფერი აქვს, ამას მჭევრმეტყველოურათ ბ. ლაკობა ავისი შეძლევი სიტყვებით ამტკიცებს: „აფხაზეთში მოსახლე ეროვნებათა რიცხოზობივი, კულტურული და ეკონომიკური შეფარდება ნებას არ

გეაძლეეს მარტო რუსულ ენას დავეჯერდეთ, თუმცა იგი დიდი ოქტომბრის ენა... მეგრელები და ქართველები რაოდენობით ყოველ შემთხვევაში ნაკლები არ არიან ვიდრე აფხაზები, ისინი მოითხოვენ მათთვის გასაგებ ენას და ამაზე უარის თქმა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება. აფხაზები და აფხაზეთის ინტელიგენცია ასე მსჯელობენ - რომ აფხაზურ ენიდან არაფერი არ გამოდნება (პირადად მეც ასე ვფიქრობ, რადგანაც ამ ენაზე არაა არც ლიტერატურა და არც ისტორია) და ისევ რუსული ენა უნდა იყოსო. რუსული ენის საფარით სხვა დანარჩენი ენა აფხაზეთში უნდა დაიხრდილოსო”.

ეს სავსებით სწორია ბ. ლაკობასა და ორიოდე მის მომხრეებზე, მაგრამ აშკარა ცილისწამებაა აფხაზებზე. მათ არ იციან არც რუსული და არც ქართული ენა. ცხადია მათი ინტერესია აფხაზურ ენაზე შექმნან მწერლობა, ისარგებლონ თავისი ენით მართვა-გამგეობასა და სკოლაში და ამ გზით შეითვისონ საკაცობრიო კულტურა. სხვა გზა არაა. ნაცვლათ ამისა გარუსებული ათიოდე ბოლშევიკი აფხაზი-ინტელიგენტი აფხაზეთის ერს ხელში რუსულ ენას აჩრის და ამის მომიჯნეებით ყველა დანარჩენ ერსაც გარუსებით ემუქრება. ბოლშევიკური პარტია აფხაზეთში გოსტორგოვების პოლიტიკას ატარებს. ... ბოლშევიკში ეყრდნობა რუსულ ხიშტს და ამიტომაც არის „დიდი ოქტომბრის ენას“ ის ზურგს ვერ შეაქცევს და გაეროვნებას ვერ ატარებს. და აი აფხაზეთიდან განდევნეს ის კომუნისტები, რომელნიც ლაკობას გამარუსებელ პოლიტიკას ებრძოდნენ” (ქურნალი „ბრძოლა“, 1926, N8).

„აი რას მოგვითხრობს გაეროვნების შესახებ „ახალგზელი“-ს მე-8 ნომერში ვინმე შინი: „ჩვენ ისე გადავდგი თუ 1926 წელში, რომ სრული გაეროვნება ჯერ-ჯერობით კიდევ არ არის მიღწეული. საქართველოს ყველა დაწესებულებაში არაა შექმნილი ისეთი პირობები, რომ ახალ თანამშრომლის მიღებისა, თუ ძველი კადრის შეფასების დროს, გამოდიოდნენ იმის გათვალისწინებიდან, თუ რას წარმოადგენს სამსახურში მისაღები ან უკვე მომუშავე პირი ქართული ენის ცოდნის მხრივ. ავიღოთ უადრესად მუშური დაწესებულება, რომელიც თავის დანიშნულებით მოწოდებულია ჩააბას აქტიურ საზოგადოებრივ

მუშაობაში მშრომელთა რაც შეიძლება ფართო ფასები - ჩვენ ვლაპარაკობთ პროფკავშირებზე - და ვნახოთ როგორია აქ მდგომარეობა ამ მხრივ. ჩვენ ვიცით დადგენილება საქართველოს პროფკავშირთა საბჭოსი გაეროვნების მტრების შესახებ. ჩვენ ისიც კარგად უწყით, რომ ამ დადგენილების შემდეგ პროფკავშირებმა ქართულ ენაზე იწყეს მიწერმოწერა ადგილებთან. მაგრამ ჩვენ იმის მოწამეც არა ერთხელ ვყოფილვართ, რომ ზოგიერთ პროფკავშირის მიერ მოწვეულ კონფერენციებზე რუსულის არამცოდნე ამხანაგები ღრმა ძილს მისცემდნენ ხოლმე თავს, ვინაიდან მათ არ ესმოდათ, თუ რას ლაპარაკობდნენ მომხსენებელნი და მოკამათენი. განა ეს ხდება მხოლოდ პროფესიონალურ კავშირთა კრებებზე? განა ამასვე არ ვხედავთ კომპარტიისა და საბჭოთა ყრილობებზე და საერთოთ საბჭოთა დაწესებულებებში?

ბ. შინი ამათ იხსენებს უკრაინის მაგალითს. მას დავიწყნია, რომ უკრაინაში, ავით თუ კარგათ ეს სხვა საქმეა, გაბატონებული არიან თვით უკრაინული ელემენტები, ხოლო საქართველოში ბატონობენ უცხოეთიდან შემოხიზნული წრეები და თვით საქართველოს საბჭოთა წყობილება ამ უცხო ელემენტების აღმასრულებელი კომიტეტია. ამით აიხსნება, რომ ქართველობა მოკლებულია ისეთ ელემენტარულ უფლებებსაც კი, როგორიც არის დაწესებულებათა გაეროვნება. ეს სამხედრო ოკუპაციის თანდაყოლილი სენია. მისი თავიდან აცილება რუსეთის უღლისაგან განთავისუფლებას მოყვება. ნ. რამიშვილი” (ქუჩნალი „ბრძოლა“, 1926, N8).

„რაც შეეხება საშვალო და უმაღლეს სკოლას, აქ დაწესებულია სწავლის ისეთი ფასი, რომ მუშათა და გლეხთათვის სკოლა მიუწვდომელი ხდება, თუ კომკავშირში არ ჩაეწერა და ჩეკის აგენტობა არ იკისრა.

დემოკრატიულ რესპუბლიკაში საყოველთაო სწავლა-განათლება საბოლოოთ 1925-6 სამოსწავლო წელს უნდა განხორციელებულიყო, ხოლო საოკუპაციო ხელისუფლება ამას დღეიდან ათი წლის შემდეგ ვეპირდება, საჭირო ყოფილა 10,346 ახალი მასწავლებელი. ძველი

გამოცდილი მასწავლებელნი სამსახურიდან გარეკეს, ვინაიდან მათთვის პოლიტანბანის შეთვისება და ამ გზით მოწაფეთა გონებრივი დაზღუნება ძნელი შეიქნა. ხოლო კომკავშირელთა ბანაკი მეტათ ნელა იზრდება. და აი ხალხიც უსწავლელი რჩება. დესპოტია მუდამ სახალხო განათლების დაუძინებელი მტერია. ნ. რამიშვილი” (ქურნალი „ბრძოლა“, 1926, N18).

„ყოფილ ახალგაზრდა მარქსისტებმა“ დაიწყეს სასწავლებლებში მოხსენებების ჩატარება: მოუწოდებენ მოწაფეებს დასტოვონ ძველი გზა და შეუერთდნენ კომკავშირელებს. ამ კრებებზე მომხსენებლებს აძლევენ აუარებელ შეკითხვებს წერილობით და ზოგჯერ სიტყვიერადაც გამოდიან მათ წინააღმდეგ. შეკითხვების ავტორთ, კომუჯრედის და ყოფილების დაბეზლებით, განათლების კომისარიატის განკარგულებით ითხოვენ სასწავლებლიდან, ხოლო ჩეკა აპატიმრებს დათხოვნილთ. ამის გამო სასწავლებლებიდან დათხოვნილ და შემდეგ დაპატიმრებულ იქნა რამოდენიმე ათეული მოწაფე” (ქურნალი „ბრძოლა“, 1927, N26).

„თანდათან მთელი გურია ისე მოიფინა სკოლებით ჯერ კიდევ თვითმპრობელობის დროს, რომ როცა ჩვენმა მთავრობამ საყოველთაო სწავლა-განათლება შემოიღო, გურიისათვის ერთი სკოლაც კი არ მიუმატია. და საინტერესო ისაა, რომ სკოლების დიდი უმეტესობა ინახებოდა სოფლის ხარჯზე.“

მარა სკოლები ხომ ახალი თაობისთვის არსდება. წერა-კითხვა კი არც მოზრდილთა დიდმა უმრავლესობამ იცის. საჭიროა მათი სწავლებაც და აი იწყება „რეჩები“ საკვირაო სკოლების გასასხნელად. ხსნიან თვითონ ასეთ სკოლას, მასწავლებლობენ თვითონ და იწვევენ ყველას, ვისაც შეუძლია დახმარება. დღეს აქ, ხეალ იქ არსდება ასეთი სკოლა, შიგ თავს იყრიან წვერ-ულვაშა შეგირდები და იწყებენ წერა-კითხვის სწავლას. არა ნაკლებ საჭიროა წიგნიც, მარა ის ძალიან ცოტაა სოფლათ. იმ ხანებში მოთხოვნილება წიგნზე ნაკლები იყო - მიწოდებაც შესაფერბი. გაზეთი კიდევ უფრო ნაკლები” (ქურნალი „ბრძოლა“, 1928, N31-32).

გაზეთი „თეთრი გიორგი“ (1926–1939 წლები) — პარიზი-ბერლინი

საქართველოს პატრიოტთა ორგანო 1926 წლიდან 1935 წლამდე, რომელიც გადაკეთდა ეროვნული ერთობის დარაზმულობის ორგანოდ 1935 წლიდან 1939 წლის ჩათვლით; რედაქტორები: ლეო კერესელიძე, მიხაკო წერეთელი, ვიქტორ ნოზაძე. ავტორები: ლეო კერესელიძე, მიხაკო წერეთელი, ვიქტორ ნოზაძე, კონსტანტინე სალია, სიმონ ბერეჟიანი, ნოე ჟორდანი, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ალექსანდრე მანგელიშვილი, შალვა ამირეჯიბი, ელუარდ შაპავა. გაზეთის მხატვრული გაფორმება ეკუთვნის მიხეილ ბილანიშვილს.

„ბატონი თედო ღლონტი, ჩვენი უნივერსიტეტის პოლიტიკური კომისარი („რექტორი“) მოუწოდებდა ახალგაზრდობას უკეთ შეესწავლათ რუსული ენა და კულტურა, რომ რუსულ ბაზარზე გაესაღებიათ თავი, მაშინ როცა ჩვენი ბაზარი ჩვენს საკუთარ ქვეყანაში დაპყრობილი აქვს უცხო ელემენტებს” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1927, N3).

რუსეთი როგორც ერი

კითხეთ რუსის ხალხს, რა უნდა მას, სად მიდიან, რა იდეალით? რუსეთი გიპასუხებს თავის ცნობილ სიტყვით: *ne ponimau* არ მესმის, ან უკეთ *nitchego* - არაფერია. მთელი რუსეთი ამ ორ სიტყვაშია მოქცეული, ამით ამოიწურება რუსის ხალხი: ეს არ მესმის, არაფერია (ფ. ორბელიძე)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1927, N3).

ჩვენი ბრძოლის მეთოდები

„რუსეთმა ქართველი ხალხის სულიერი კულტურა მეტად შეარყია. საქართველო ძველი კულტურის ქვეყანაა. მაღლათ კულტურისაღმა ქვეყნებმა, სპარსეთმა, არაბეთმა, ბიზანტიამ მასზე უდიდესი კულტურული გავლენა იქონიეს. ნიჭით და ენერგიის სავსე ქართველმა ხალხმა ამ უცხოეთიდან შეთვისებულ კულტურას ქართულად გადაშალიშინებულს ზედ დაურთო თავისი ინდივიდუალური შემოქმედება. ამ სინტეზმა ჩამოაყალიბა და გამოაქანდაკა ქართველი ეროვნება და მისი ფიზიონომია. თუ საქართველომ საუკუნეთა განმავლობაში შესძლო თავის მიწა-წყლის, დამოუკიდებლობის და ეროვნულ არსებობის დაცვა, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ მას ჰქონდა მძლავრი კულტურა დამყარებული საღ ეროვნულ ნიადაგზე. მაგრამ 125 წლის განმავლობაში უბარბაროსესი მტერი ანგრევს ჩვენ ეროვნულ კულტურას. ანგრევს მას იმ გამანადგურებელ, პოგრომულ ენერგიით, რომელიც ახასიათებს რუსის ბნელ გამათახსირებელ ბუნებას” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1927, N3).

„ზოგი ერი უცხოეთის კულტურის გავლენას თავისი განვითარების საჭირო პროპორციით განიცდის: ითვისებს მას და იმდენს, რისი

გადახარშეა შეუძლია. უცხო კულტურის და ცივილიზაციის ამნაირი შეთვისება ყოველ ერის წარმატებისათვის საჭიროა. მაგრამ ზოგი ერი გადაჭარბებით შედის მეორე ერის გავლენის ქვეშ და ეს მოვლენა ეროვნულ და კულტურულ განვითარებისათვის დიდი შემაფერხებელია და ხშირად მომაკვდინებელი.

საქართველო საუკუნეთა განმავლობაში განიცდიდა სხვა და სხვა ერების და სახელმწიფოების გავლენას. მაგრამ ამ მოვლენამ შესძლო უცხოეთიდან შემოტანილ კულტურისათვის თავისებური, ქართული ხასიათი და ელფერი მიეცა” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1927, N8).

მრავალ ქამიერ ქართველ ერს

„როსეთმა კარგად იცოდა, რომ მთელი სიძლიერე პატარა ქართველ ერისა იყო მის წარსულში, საიდანაც მოსჩქეფდა უშრეტი წყარო ქართულ მხნეობისა. ამიტომ იწყება დევნა ქართული ენისა, მწიგნობრობისა, ეკლესიისა და საზოგადოთ ქართული აზროვნებისა... დაკნინდა ქვეყანა, წახდა ენა, გაირყვნა აზრი და რუსის პრეტენზიებით საგსე „კულტურა“ მძიმე ლოდით დააწვა ტანჯვით მიბნედილ ქართულ სულს. ყველაფრის ნგრევა, არაფრის შექმნა, ეს რუსულ ბუნების დიდი გენია, დამჯდარ ქართველ ხალხსაც გადაეღო” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1927, N5).

რუსეთზე

„რუსის ხალხი კულტუროსანი კი არა, ყოველივე კულტურას მოკლებულია, დგას უმდაბლეს საფეხურზე ზნეობრივ და გონებრივ განვითარებისა. დროა სცნოს ეს ქართველმა ხალხმა, დროა ამაზე ყველა შეგნებულმა პატრიოტმა ხმა მაღლა და გაბედულად დაილაპარაკოს. ჩვენ ვიღებთ კალამს ამ მიზნით და იმედი გვაქვს ობიექტური ანალიზით დაუანახვოთ სიმაღლე მას, ვისაც სურს მისი დანახვა (ლეო კერესელიძე)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1927, N6).

სილოვან ხუნდაძე

„საქართველოდან მიღებულ ცნობით ქ. ქუთაისში გარდაიცვალა ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ქართული საქმის უანგარო მსახური – სილოვან ხუნდაძე. განსვენებულის აქტიური მოღვაწეობა ეკუთვნის იმ

ხანას, როცა ჩვენში გაბატონებული რუსეთის მონარქისტული რეჟიმი სასტიკად ებრძოდა ყოველივე ქართულ დაწყებას, ყოველივე ქართულ მოძრაობას. ყველამ ვიცით, თუ რა ტკივილი მიაყენა ჩვენს ერს ამ რეჟიმის რუსიფიკაციულმა პოლიტიკამ. შერყვნა და წაბილწა ქართული ადათები, ზნე-ჩვეულებანი, სარწმუნოება, დაამახინჯა ქართული ენა, რომ ეს ავადმყოფობა, ეს დაავადება ღრმად, სასიკვდილოთ არ შეჭრილიყო ჩვენ ერში, საჭირო იყო, რაღაც არ უნდა დამდგარიყო, ამის წინააღმდეგ ბრძოლა. ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილმა იკისრა ამ რუსული გავლენის ჩვენში თუ არა სავსებით მოსაზობა, მინიმუმამდე შემცირება მაინც. და ერის მოწინავეთა რიგებში სილოვან ხუნდაძეს უჭირავს ღირსეული ადგილი.

სილოვანმა შეიძულა მთელის თავის არსებით რუსეთი, რუსული სიტყვა და ყოველივე რაც კი რუსულ ელფერს ატარებდა. ის ორგანულად ვერ იტანდა რუსულ ბატონობას და რუსეთის ჩინოვნიკებს საქართველოში, რუსული გავლენის განმამტკიცებელთ. მისი აღშფოთებული სული და გულწრფელი სიყვარული საქართველოსადმი ვერ ურიგდებოდა რუსულ ინტერვენციას ქართულ საქმეში. მოვიგონოთ სილოვანის, ქუთაისის სათავად-აზნაურო გიმნაზიის ინსპექტორების დროს შეტაკება კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის წარმომადგენელთან კორიციკისთან; სილოვანს გამოცდების დროს მასთან მოუხდა ლაპარაკი, რადგან მოწაფეებმა რუსული „საკმაოდ“ არ იცოდნენ. მეორე დღეს, როცა კორიციკი გამოცხადდა საგამოცდო კომისიაში, სილოვანმა მას ხელი არ ჩამოართვა და არც დაელაპარაკა. ინციდენტის შედეგად რუსეთის მმართველობა აპირებდა გიმნაზიის დახურვას, მაგრამ ვერ გაბედა, რადგან იცოდა, რომ გიმნაზიის მთელი მასწავლებელთა კოლეგიები და მოსწავლეები როგორც აგრეთვე ქართული საზოგადოებრივი აზრი იყო სილოვანის მხარეზე. ამ ინციდენტის გამო, ქუთაისში შეთხზეს სასიმღერო ლექსი, რომლითაც დასცინოდნენ კორიციკის.

თავის გულწრფელობით მან შეძლო შეეყვარებია ქართველ მოსწავლე-ახალგაზრდობისათვის ქართული ენისადმი სიყვარული და მართლაც ქართული ენის რუსული ნაგავისაგან გაწმენდა-გასუფთავების საქმეში სილოვანს უპირველესი ადგილი უნდა მიეკუთვნოს. იმ დროს

ქართული საზოგადოების ცოტათ თუ ბევრათ გათვითცნობიერებულ ნაწილში ძალიან გავრცელებული იყო რუსული ლაპარაკი. რუსული ენის ცოდნა ეს „განათლებულობას“, „ინტელიგენტობას“ ნიშნავდა. ყველა სცდილობდა რუსულად ელაპარაკა, რუსული ლაპარაკი სცოდნოდა. ქართული ლაპარაკი ეს უმეცრების და ხეპრეების საქმეთ ითვლებოდა (აქედან გამონაკლისია, ცხადია, ქართველი საზოგადოების ეროვნულად შეგნებული და მოაზროვნე მნიშვნელოვანი ნაწილი). სილოვანი ებრძოდა ეროვნულ გადაგვარების ასეთ გამონატულებას ყოველივე საშუალებით. მასსოვს ერთი წერილი ქუთაისის გაზეთში, სადაც ის სარკასტიული ტონით იხსენიებდა რუსულად მოლაპარაკე ქალებს და მას „დედლების კურკურს“ უწოდებდა.

განვლო დრომ...საქართველომ მოიპოვა დამოუკიდებლობა. ქართულ ენას მიეცა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა და განვითარების საშუალება...1921 წელი კვლავ რუსეთის გაბატონება საქართველოზე, - ეროვნული შეგნების და თავმოყვარეობის ამოხეთქა და გაშლა. დღეს ურწმუნო თომათვისაც კი აშკარაა, რომ ქართული სულის, ქართული ენის განვითარებას ვერავითარი ძალა ვერ შეაჩერებს ჩვენში, მაგრამ ამ მხრივ, კიდევ ბევრია გასაკეთებელი. ძველი ავადმყოფობა - რუსული გავლენა კიდევ ბევრშია დარჩენილი, აქ ემიგრაციაშიც აქვს ზოგს სიმახინჯეს ადგილი. ბევრს ქართულ ოჯახებში აქ საფრანგეთშიც ისევე გესმით რუსული ლაპარაკი. აღვნიშნოთ რამოდენიმე დამახასიათებელი შემთხვევები: 1. - ახალგაზრდა, რომელმაც საფრანგეთში უნივერსიტეტი დაამთავრა, ამბობს: „ჩემთვის სრულიად სავალდებულო არ არის ქართული ლაპარაკი, როცა მე უკეთ შემიძლია ჩემი აზრი ფრანგულად ან რუსულად გამოვსთქვა. 2. - არის ერთი პოლიტიკური მოღვაწე, ქართული ლიტერატურის მცოდნე. ისეთ წრეში, სადაც ქართული ყველამ იცის და რუსული ლაპარაკის საჭიროება არ არსებობს, ის უფრო ხშირად რუსულად ლაპარაკობს და რამდენი ასეთი ჩამოვთვალოთ! მაგრამ მათ უნდა იცოდნენ, რომ ესენი ახალ, ეროვნულად გათვითცნობიერებულ საქართველოს არ ეკუთვნიან. ეროვნული შეგნების ტალღა მათ შეუბრალებლად წალეკავს; ასეთია ისტორიის განაჩენი. უნდა იცოდნენ რუსული ლაპარაკი დღეს, მათი დეგენერაციის, გადაგვარების და ჩამორჩენილობის ნიშანია. ასეთი შეხედულება უნდა გაძეფდეს

საზოგადოებაში, რაც იქნება სასიკვდილო ღახეარი ამ ავადმყოფობის წინააღმდეგ. რუსულ ენას უნდა ეკავოს ჩვენში ისეთივე ადგილი, როგორც სხვა უცხო ენას და კიდევ უფრო მცირე, თუ გნებავთ. ეს არის ახალი საქართველოს გზა. მოზარდმა თაობამ დღეს ძალიან სუსტად იცის რუსული ენა, რაც დიდ დანებებით მოვლენად უნდა ჩათვალოს. ქართველი ახალგაზრდა მიდის წმინდა ქართული გზით რუსეთისადმი სიმუღვილით და ამით ახორციელებს იმ ეროვნულ საქმეს, რომლისთვისაც სილოვანი იღვწოდა და იტანჯებოდა. გადაგვარებული ხალხი მის ძლევაში, გამარჯვებულ სვლას ვერ შეაჩერებს. ქართული ენის გაფუჭება, აყვავება, ქართული ოჯახის რუსული სიბინძურისაგან გაწმენდა არის საუკეთესო გვირგვინი სილოვანის საფლავზე და აკი განსვენებულს ეთქვა უკანასკნელ წუთებში: „არც გვირგვინი მომიტანოთ და არც სიტყვა წარმოსთქვათ ჩემს საფლავზე-ო“ (ყოფილი მოწაფე)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1928, N12).

ქართველი ქალი

„მე მინდა მივაქციო ყურადღება იმ ახალგაზრდა ქალების ნაწილსა, რომელთაც არ იციან სამშობლო ენა, არ იციან საკუთარი ერის ისტორია და უბედურება ისაა, არც სურთ იცოდნენ. ძნელი დასაჯერებელია, რომ მათ ვინც ფრანგული, ინგლისური, გერმანული და რუსული შეისწავლეს, ვერ შესძლეს ქართულის შესწავლა. ყველა ამ ენაზედ უფრო ადვილი შესასწავლი, საკუთარი მშობლიური ენაა, სამწუხაროდ, არ კადრულობენ. რუსული უფრო წარჩინებული, უფრო არისტოკრატიული ენა ჰგონიათ, ქართული კი უფიცილთა მიაკუთვნეს (მეგობარი)“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1929, N15).

გადაგვარების გზაზე

„რუსულად მოლაპარაკე ქართველები ხელს უწყობენ ჩვენს ზნეობრივ დაცემას, რაც ქართველი ერის გადაგვარების დასაწყისია. მამულიშვილის ზნეობრივმა შეგნებამ უნდა აუკრძალოს ქართველს ამ ძაღლის ენაზე ლაპარაკი და ამით ერთხელ და სამუდამოდ მოსპოს ეს საძაგელი რუსოფილური მიდრეკილება. ყოვლად შეუძლებელის, ვინც ამ მახინჯ რუსულ ენაზე საუბრობს, ოდნავი სიმპატია მაინც ჰქონდეს ამ ხალხისადმი. საქართველოში რუსი იმეფებს მანამდე, სანამ რუსული სული

და ენაა გამეფებული. რუსული ენა შეიქმნა ქართველების გადაგვარების პირდაპირი საშუალება. სხვანაირად შეუძლებელი იყო რუსებს გაემეფებინათ საქართველოში თავისი მახინჯი გაელენა და საზოგადოება ბოლშევიზმის ინსტიტუტში აღეზარდათ. რომელი ქართველიც რუსულად ლაპარაკობს, ის პირველი აგენტია რუსული სამაგელი იმპერიალიზმისა. არც ერთმა ქართველმა არ უნდა იცოდეს რუსული ენა, მხოლოდ სპეციალური მიზნით დაინტერესებულ პირს შეძლება ექნება შეისწავლოს ისე, როგორც ეცნობიან აფრიკის, ზანგების ან სხვა ენებს და კილოკავებს.

საქართველოში გინება სრულიად არ იცოდნენ, დღესაც დასავლეთ საქართველოში სასიკვდილოა, თუ ვინმე შეიგინება – და ეს გინება რუსულია, რუსების ლოცვა გინებაა სხვა კი არაფერი. სიმართლეს რომ ვაღიარებთ, ჩვენ არავისი გვერიდება. საჭიროა სამშობლო ენის მოღალატეთა სამარცხვინო ბოძზე გაკერა. რუსებს კულტურის ნასახიკ კი არა აქვთ დღემდე და ვერც შეჰქმნის რაიმე ღირებულებას. თვით მათი ბუნება მონღოლური ხელს უწყობს ისევე ბარბაროსები და პრიმიტიულები იყვნენ, როგორც შუაგულ აფრიკაში მცხოვრები შაგვანიანები არიან. რუსის ტურტლიან მუჟიკს მეტი მოთხოვნილებაც არა აქვს. ლაპარაკი რუსების ხელოვნებაზე იმასვე ნიშნავს, რომ „მუჟიკის“ პოეზიაზე ესაუბრო. რუსული მუსიკა არ არსებობს. რუმინეთის მოხეტიალე ბოჰემიის ხალმა შეიტანა ამ სტეპების ქვეყანაში სიმღერების სადა ნიმუშები. ევროპიულ მუსიკამ, როგორც იტალიურ-ესპანურმა, კეთილშობილება ასწავლა რუსის მოწინავე ფენებს, მაგრამ შეუფერებელი აღმოჩნდა, როგორც ღორს რომ ფრაკი ჩააცვა. რუსისათვის მუსიკა საწამლაია.

რუსული ენა მხოლოდ სასწავლებელში უნდა იცოდნენ, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, ჩვენ მათ სამაგელ ენაზე ავმღერდეთ. რუსული ენა მხოლოდ ლანძღვა-გინებისთვისაა. არ არის მართალი ის აზრი, თითქოს აუცილებლივ საჭიროა მთელი რუსული მწერლობა იცოდეს, რომ შეგეძლოს საბუთიანად უარჰყო. მეცნიერებას რასიული საკითხი საკმარისად დამუშავებული აქვს და ჩვენ შეგვიძლია დასკვნები გამოვიტანოთ სწორი. ყველაზე უშნო ჯიშის შავი რასაა და შემდეგ ყვითელი რასა: ამ რასას ეკუთვნიან მონღოლები ანუ რუსები. ევროპაში რუსებს თეთრ ჩინელებს უწოდებენ. ეს რასა ჩინგიზ ხანის, სადიზმის და იდიოტიზმის საბუდარია (ბექან გიორგაძე)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1930, N25).

საქართველო უწინარეს ყოვლისა

„საქართველოს თავგადასავალი კავკასიაში განგრძობაა დიდი კულტურული წარსულის მქონე ქართველთა ტომთა ცხოვრებისა, რომელთა უძველესი ნამდვილი და დაწვრილებითი ისტორია არ ვიცით. ქართველი ერი ამ მხრით გამოჩენილი არ არის, მაგრამ იგი ერთი დიდი მაგალითია ათასეულთა სრბოლაში. ...სხვა გადარჩენილ ერებთან შედარებით ქართველობამ წმინდად დაიცვა ენა და სისხლი - არ დაუკარგავს კეთილშობილება სხეულისა და სულისა, ჟამთა მსვლელობაში შეცვლილ, მაგრამ უძველესი ძირისა და აგებულობის ენის ნაცვლად არ დარჩენია ენა განრყენილი და აღრეული, და ეს არის მაჩვენებელი იმ საკვირველი და განუზომელი ენერგიისა, რომელიც ჰქონია ქართულ ერსა.

ქართველი ერისთვის ხანგრძლივობის ისტორიის განმავლობაში მეზობელ ერთა კულტურის გავლენას განიცდიდა, მაგრამ მსგავსად ელინთა და სხვა ნიჭიერ და კულტუროსან ერთა, იგიც ძლიერ ეროვნულ ბეჭედს დაასვამდა ხოლმე უცხოთაგან შეთვისებულს და ისე შეჰქონდა ეროვნულ-კულტურულ საღაროში ეს უცხოთაგან შენაძენი საუნჯე. ქრისტიანობის მიღებამდე უწინარეს განიცადა საქართველომ გავლენა სპარსული კულტურისა, ქართულ საწარმართო სარწმუნოებას სასტიკად ებრძოდა მაზდაიზმში, მაგრამ ვერც ქართველთა ეროვნული თავისებურობა შთანთქმა სპარსულმა გავლენამ და ვერც მაზდაიზმმა ქართული წარმართობა. უცხოთაგან შეთვისებული ელემენტები ქართველთაგან შეიძლება ნაკლებიც იყო და უფრო მეტად გადაქართულებული, ვიდრე სხვა ერთა მიერ მათ მეზობელთაგან შეთვისებული ეროვნულად მოღწეებული უცხო კულტურული ელემენტები. სომეხთა ენისაგან ქართულს განსაზღვრული ელემენტები აქვს შეთვისებული, მაგრამ ქართული ენა არ არის ნარევი სომხურ-ქართული, და სომხურს კიდევ მეტი და უფრო ძველად აქვს შეთვისებული ქართულისაგან, ვიდრე ქართულს სომხურისაგან. ბერძნული გავლენაც იყო საქართველოზედ, მაგრამ ქართველობას არა სწვევია ის ბედი გაბერძნებისა, რომელიც ეწვია ბევრ მცირე-აზიის ეთნიურ ელემენტს. ჭანეთის ნაწილიც კი არ გაბერძნდებოდა, რომ პოლიტიკურად საუკუნეთა განმავლობაში სრულიად მოწყვეტილი არ ყოფილიყო საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებას. ხოლო ის ნაწილები ჭანეთისა, რომელიც ახლო

იყო საქართველოსთან, გადარჩა გაბერძნებას, მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკურად საქართველოს ნაწილს იგინი ძალიან ძვირად წარმოადგენდნენ, და დღესაც სცოცხლობს ჭანური ენა და შენახულია მოდუმა ჭანთა თანამედროვე ლაზისტანში, ვერ შესძლო რა მათი აღმოფხვრა ვერც ოსმალთა მკაცრმა ბატონობამ საუკუნეთა განმავლობაში და ვერც გამოსულმანებამ.

აუარებელი და ფასდაუდებელი სიმდიდრე შექმნა ქართველმა ერმა ამ ათასწოთასი წლის განმავლობაში. ბევრი დაიკარგა, მაგრამ რაც დარჩა, ისიც დიდია, რაც დაკნინებულია, ისიც მაჩვენებელია მისის წარსულის სიდიადისა. უძველესი ქართული მწერლობის ძეგლები უაღრესად განვითარებული ენით დაწერილი ჰმოწმობს, რომ ქრისტეს წინად წარმოშობილა ქართული მწერლობა. ქართული ანბანიც არ მოუცია ჩვენთვის მესროფს, არამედ ქრისტეს წინად დაახლოვებით მე-VII-VI ს. შექმნილა იგი. ენა იაკობ ხუცესისა, ენა სახარებისა. განსაკუთრებით კი ქართული IX- XII -ს, ისეთი განვითარებული და გაფუჭებული, ისეთის ხელოვნებით იყო ჩამოსხმული, რომ აბა, რომელი ენა იყო ან დასავლეთისა და ან აღმოსავლეთისა უმშვენიერესი და უაღრესი ქართულისა იმ დროს?

...როგორც წარსულ საუკუნეებში ქართველნი ებრძოდნენ ორ დიდ იმპერიას, სპარსეთს და ოსმალეთს, ისე ახლაც მთელი მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ბოლომდე ებრძოდნენ ქართველნი და სხვა კავკასიელნი დიდ ჩრდილოეთის იმპერიას, ხან ძლიერად, ხან სუსტად, მაგრამ ყოველთვის განაგრძობდნენ ბრძოლას სხვა გზით. საქართველოს ეროვნული ძალები, მიუხედავად საქართველოს ეკლესიისა და ყველა დაწესებულების მოსპობისა რუსეთის მიერ, მიუხედავად რუსეთის მთავრობის ცდისა, მოესპო თვით ქართული ენა და ტერიტორიულური მთლიანობა საქართველოსა მუჟიკთა და უცხო თესლთა შემოხიზვნით ჩვენ მამა-პაპათა სისხლთ მორწყულ მიწა-წყალზედ მაინც მოქმედებენ (მ. წერეთელი)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1930, N31).

მიზეზები საქართველოს დაცემისა

„საქართველო მომეტებული ნაწილი თავისი ეროვნული არსებობისა, რამდენიმე სახელმწიფო-სამთავროდ იყო დაყოფილი. ამიტომაც ჩვენი ქვეყნის ყოველ პოლიტიკურ ერთეულს და მის

შემადგენელ ხალხს თავისი განსაკუთრებული კულტურულ-პოლიტიკური ისტორია აქვს. მაგრამ ეს იმას სრულიადაც არა ნიშნავს, რომ ქართველ ხალხში ეროვნული მთლიანობა არ არსებულებოდა.

მიუხედავად პოლიტიკური დანაწილებისა და პროვინციალური განკერძოებისა, საქართველოს ცხოვრებიდან შესაძლებელია დიდი სინთეზების გამოტანა. ეს სინთეზები უმთავრესად შემდეგია:

1) ქართული ენა. ჩვენი ენა ძლიერი ინდივიდუალური ძალითაა გამოქანდაკებული, გაფაქიზებული და ყოველი მხრით მდიდარი. ამ ენის დამუშავებაში საქართველოს ყოველმა კუთხემ, ყოველმა თემმა მიიღო მონაწილეობა, დაწყებული სვან-მეგრელებით და გათავებული იმერ-ქართლ-კახელებით. იგი შედეგა ქართველი ხალხის გენიის და ისტორიული ღვაწლის, შემოქმედების და მისი ინდივიდუალური ორიგინალობის. ჩვენი ენის შექმნის საქმეში ისეა გათქვევნილი და შედუღებული საქართველოს ყოველი თემის, ყოველი კუთხის შემოქმედებითი უნარი და ღვაწლი, რომ მათი გადაჩვენა და შედარება შეუძლებელია. 2) ესთეთიკა; 3) ეკლესია; 4) ოჯახი; 5) „ოქროს ხანა“ (ლეო კერესელიძე)“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1931, N38).

აფხაზეთი

„აფხაზებს არ შესწევდათ ძალა ებრძოლათ ძლიერი რუსული ტალღისა და რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ. ქართულ მოწინავე საზოგადოებას კი არ ეცალა ამ კუთხისათვის და რუსობაც მეტად გაძლიერდა. გახსნეს რუსული სასწავლებლები. დაწესებულებებში, რასაკვირველია, ყველგან რუსული იყო გამეფებული, წირვა-ლოცვა რუსულ ენაზედ სწარმოებდა და თვით მღვდელთ-მთავარი რუსი ინიშნებოდა. ეწეოდნენ ძლიერ პროპაგანდას, რომ აფხაზებს არაფერი საერთო აქვთ ქართველებთან და სულ სხვა ერიანო. შეუთხზეს მათ საკუთარი ანბანი, რომელიც რუსულისაგან არ განიზიარდა. მხოლოდ ზოგიერთს ასოს რაღაც კუდები მიუმატეს, თუმცა ამ ანბანმა ვერ იხიერა და აფხაზურად წირვა-ლოცვის შემოდებაც სრულებით ვერ მოხერხდა. რუსეთის პოლიტიკამაც აფხაზეთში მხოლოდ ჩვენთვის საზიანო და სამწუხარო ნაყოფი გამოიღო. თვით აფხაზს კი აფხაზობაზედ ხელი ვერ აადებინა, ვერ გაარუსა, ვერც რუსი შეაყვარა, ვერც ქართველები

შეაძულა, თუმცა ამას მეტად სცდილობდნენ და ზოგჯერ ამ მიზნით აფხაზების ნაციონალიზმსაც ხელს უწყობდნენ, რათა ეს ქართველების წინააღმდეგ მიმართულიყო (მეგობარი)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1931, N43-44).

**ქართული ენის გრამატიკა ფრანგულ ენაზედ პარიზში გამოვიდა
M. Brière -ის და .M. Marr-ის წიგნი „La langue Géorgienne “**

„წიგნი გამოცემულია ძალიან კარგად, დართული აქვს: ორი რუქა საქართველოსი და ვრცელი ლექსიკონი წიგნში ნახმარ სიტყვებისა, ქრესტომატია ძველი მწერლობის ნიმუშებით (ასო-მთავრულ-ნუსხური და მხედრული ტექსტები) და სხვადასხვა დამწერლობის ტაბულები. ამ ნაშრომში წარმოდგენილია ძველი ქართულის გრამატიკა, დაწერილი ფრანგული ენის მიდგომით, ძველი ქართული ენის უცხოელთათვის შესასწავლად. ალაგ-ალაგ ძველი ქართული ახსნის დროს დაპირისპირებულია ახალი ქართულის ფორმებაც.

ეს დიდი თხზულება წარმოადგენს რამდენიმე წიგნს: პირველი წიგნი შეიცავს ქართული ენის ფონეტიკას (1-40 გვ.). მეორე - სიტყვების შედგენას (40-59), მესამე - მორფოლოგიას (50-227), მეოთხე - სინტაქსის. 227 — 541 გვ. მოცემულია ბრუნვათა უღვლილებათა 106 პარადიგმა. შემდეგ სხვა და სხვა გამოთქმათა შემოკლებითი ნიმუშები (541-546), ქრესტომატია (54-602). მოსდევს ვრცელი ლექსიკონი და საძიებელი. ამ მცირე რეცენზიაში ჯერ-ჯერობით ვერ წარმოვადგენთ თვით თხზულების სრულ შეფასებას, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ ეს მეტად შესანიშნავი თხზულება არის M. Brière -ის მიერ ქართული ენის გულმოდგინე ჩაკვირებისა და ღრმად შესწავლის შედეგი.

ქართული ენათ-მეცნიერება თვით საქართველოშიც მხოლოდ ახლა იდგამს ფეხს. ქართველ მეცნიერთა ნ. მარის, აკ. შანიძის, მათ მოწაფეთა და სხვათა ხანგრძლივი მუშაობით მხოლოდ ახლა ხდება შესაძლებელი ქართული ენის საკითხების სწორი შეფასება და მათი სრული ჩამოყალიბება ალბათ, კიდევ დიდხანს გაგზავნილია. ამიტომ ასეთ პირობებში უცხო მეცნიერისათვის ქართული ენის შესწავლის საქმე ძალიან რთულია. ამ მხრივ M. Brière -ის შრომა წარმოადგენს უდიდეს მიღწევას არა მარტო მეცნიერულის, არამედ ქართული ენის და

კულტურის უცხოეთში პროპაგანდის თვალსაზრისითაც, რასაც ქართველი ერი თავის დროზედ ღირსეულად დააფასებს, მსგავსად M. Brossett-ის და სხვათა დეაწლისა, რომელთაც თავიანთი დაუღალავი შრომით დიდი სამსახური გაუწიეს ქართულ მეცნიერებას.

ქართული ენის შესწავლის საქმე როგორც საფრანგეთში, ისე ევროპის სხვა ქვეყნებში ამ წიგნის საშუალებით ფრიად გაადვილებულ იქმნება. ენათა მეცნიერებისა და კერძოდ, მცირე აზიის უძველეს კულტურის პრობლემათა გადაწყვეტას, რომელიც შეუძლებელია თვინიერ ქართული ენის შესწავლისა, აგრეთვე დიდ სამსახურს გაუწიეს აღნიშნული თხზულება და ყველა ის კულტურული მუშაობა, რომელიც სწარმოებს დღეს პარიზში ქართული ენის და კერძოდ, ძველი ქრისტიანული ლიტერატურის გარშემო.

ამგვარი მუშაობა პარიზში სწარმოებს უკვე ოთხი წელიწადია, რომლის სულის ჩამდგმელიც არის ცნობილი პროფესორი, გამაფრცვლელი მცირე აზიის ქრისტიან ერთა ძველი მწერლობისა Mgr Graffin და რომლის წყალობითაც აქ ოთხი წელია ქართული ენაც ისწავლა. ჩვენ, ქართველები, რომლებიც ვიცნობთ მას, მის დაუღალავ მოღვაწეობას და კერძოდ, ქართველებისადმი უდიდეს სიმაჰტიას, ვაფასებთ, პატივს ვცემთ მას და ვისურვებთ, რომ ამგვარი სამსახური კვლავ გაეწიოს მეცნიერებისა და ქართველი ერისთვის (ალ. მანველიშვილი)” (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1932, N50-51).

ენის კულტი

„ენა ერის ერთი უდიდესი დამახასიათებელი ფაქტორია. ყოველი ერის ცოცხალი ენა არის შედეგი ხანგრძლივი ისტორიული ევოლუციის, რთული ფსიქოლოგიური პროცესის- ყოველი ერის წარსული ცივილიზაციისა და კულტურის შინაარსის გადმოცემისათვის, სხვა ძეგლთა შორის ყველაზედ საჩინო და მეტყველი არის ენა. ენა როგორც რთული ფსიქოლოგიური პროცესი გამოისახება ბგერითი, სიტყვიერი ფორმებით. ყოველ ეპოქას თავისებური ცხოვრების პირობები, თავისებური სულიერი კულტურა ახასიათებს და ენასაც როგორც ადამიანის უდიდეს კულტურულ მოვლენას დროისთვის თავისებურება დაახასიათებს. მაგრამ ახალი და ახალი ეპოქები მაინც ინახავენ ძველ ფორმებს, ძველი

ცხოვრებით შექმნილ სიტყვიერ საუნჯეს. მხოლოდ იცვლება სიტყვათა ფორმები, სიტყვათა მიმართებითი ურთიერთობანი, ხშირად თვით ცნებაც და თუ გუშინ ესა თუ ის ტერმინი ერთი ცნების გამოხატველი იყო, დღეს ის სხვას ნიშნავს. ამგვარად იცვლება ცნება, ტერმინი კი რჩება ენის საერთო სალაროში. ყოველ ახალ ხანას, ყოველ ახალ შექმნილ პირობებს ენაში შეაქვთ თავიანთი წვლილი. მაგალითად, თანამედროვე დიდი ინდუსტრიის, მაშინიზმის, რადიო-ჰაეროპლანების ხანამ შექმნა აუარებელი ახალი და ახალი ცნებანი, რაც წარსულ საუკუნეთ არ გააჩნდათ. ეს ცნებანი მოითხოვენ სიტყვიერ გამოხატვის ფორმებს, ტერმინებს. ჩნდება ახალი სიტყვები, იზრდება ენის ლექსიკონი. ენას გარდა ლექსიკური განვითარებისა, სინტაქსიური და სტილისტიური განვითარება და სახეცვლილებაც დაახასიათებს.

იმ დროს, როდესაც ძველი ქართულით მსაზღვრელი სიტყვები ყოველთვის წინ იწერებოდნენ, ახალ ქართულში უმთავრესად საზღვრულის შემდეგ იწერებან. გარდა ამგვარ ცვლილებათა ყოველ დროს, თვით სტილიც იცვლება. ის მარტივი გამოთქმა, რაც დღევანდელ ქართველს აკმაყოფილებს, წინეთ შეიძლება საკმარისი არ ყოფილიყო. გასაგებიც არის, რადგან ძველი ცხოვრების მოღუწებული პროცესი მთქმელსაც და გამგონესაც ნებას აძლევდა, დღეს ვრცელი გამოხატულების მოსმენა ისევე ძნელია, როგორც თქმა. თანამედროვე ცხოვრების სწრაფი მიმდინარეობისათვის დამახასიათებელია მეტი სიმარტივე და სხარტულობა და ცხადია, ენასაც აქვს ტენდენცია. მაგრამ ყველა ამგვარ ცვლებადობასთან და განვითარებასთან ერთად ენა მის პირველ ყოფილ სულს მაინც ინახავს. იცვლება სიტყვათა ადგილი ფრაზაში, სიტყვები იგივე რჩებიან, იცვლება სიტყვათა ფორმები, იცვლება წარმოებითი ელემენტები, მხოლოდ ძირი რჩება და საუკუნეებიდან საუკუნეებამდე ახალ თაობას გადასცემს მის წინაპართა კულტურას, სულსა და მის პირველ ყოფილ შექმნის ნივთიერ ნიშნებს. რომ ამა თუ იმ დიდი წარსულის მქონე ერს ყოველგვარი წყაროები წარსულისა დაეკარგოს და დარჩეს მხოლოდ ენა, მეცნიერებას შეუძლია აღადგინოს მთელი მისი წარსულის სურათი, რადგან ენაში ჩახატულია შევიწროვებული სახე მთელი წარსული კულტურის, ცივილიზაციის და ყოველგვარი ვითარების. საკმარისია ამ სურათის ხელოვნური გაზრდა და ყველაფრის დანახვა

ადვილად შესაძლებელია. ამიტომ ეროვნული მეობისა და თავდაცვისათვის ბრძოლის დროს ყველაზე ძლიერი და მახვილი იარაღი ენაა. ენა როგორც ძლიერი ფაქტორი, მედგარე დარაჯს მოითხოვს. საჭიროა მისი დაცვა ყველაზე უწინარეს. საჭიროა ენის კულტის შექმნა. ყოველ ერს იმდენად აქვს ზნეობრივი უფლება, თანამედროვეთა წინაშე (და იურიდიული ისტორიის წინაშე), იბრძოდეს ეროვნული მეობის დაცვისათვის, რამდენადაც ის იცავს და ინახავს უზრუნველად თავის ენას. ხოლო ყოველი ამგვარი ბრძოლა გამარჯვებით მხოლოდ მაშინ დაგვირგვინდება, თუ ის ეყრდნობა მის შინაგან ურყევ რწმენას და შედეგად ძლიერი სულიერი დღევისა.

მე-19 საუკუნეში უკულტურო რუსეთის ბატონობამ ძალიან დააზიანა ქართული აზროვნება, დაშალა ეროვნულ-საზოგადოებრივი ფსიქოლოგია, დაანგრია საუკუნეებით ნაგები და აზიზად დაცული ეროვნული შენობა და ქართველი ერი თვალუწვდენელ უფსკრულის პირს მიიყვანა. და აი, ამ ტრადიკულ ვითარებას არ შეიძლებაოდა ჩვენი თაობა არ გამოეღვიძებინა. დღეს ჩვენს წინაშე ეს ამოცანა სდგას მთელი თავისი სისასტიკით. და ჩვენი თაობის მისია და წმინდა მოვალეობაა მეოცე საუკუნის კულტურულ აზვირებაში ამ საქმეს სათანადო განაჩენი გამოუტანოს.

როგორია დღეს ქართული ენის ვითარება, რა მდგომარეობაში იმყოფება ის დღეს, ამ დიდ ეროვნულ გამოღვიძებისა და გათვითცნობიერების ხანაში. უკანასკნელ ათეულ წლებში მომხდარ ამბებმა ახლად თვალეხებელი ახალგაზრდობა ისევ საგონებელში ჩააგდო. ვისაც დღეს ბოლშევიკურ საქართველოში უცხოვრია, ამ მხრივ უთუოდ ბევრ გულსაკლავ ფაქტებს ნახავდა. ამის მაგალითები ჩვენ ბევრი გვაქვს და რათგან ვფიქრობთ, რომ ის ყველამ კარგად უწყის, მათ ჩამოთვლას აღარ გამოვეკიდებით.

დღეს მთელი ქართველი ერი თავგამოდებული ებრძვის მტერს ყოველგვარი საშუალებებით. თუ მრავალ სფეროში ის მარცხდება ძლიერი მტრის ხელით, სამაგიეროდ, ბრძოლის ზოგიერთი პოზიციები დაუძლეველი შეიქმნა მტრისათვის. კულტურულ და სულიერ დარგებში ერი იმარჯვებს მედგარედ. კომუნისტური მთავრობა ათას ზომებს იღებს, ათასგვარი ცირკულიარებითა და განკარგულებებით სდილობს

გადასდრიკოს ეროვნული მიმართულების დიდი დასაწყისი, მაგრამ ამაოდ, ბრძოლითგან ყოველთვის დამარცხებული გამოდის.

კომუნისტმა მამია ორახელაშვილმა პირდაპირ განაცხადა: „ჩვენ ორნაირად ვაგებთ, როდესაც ივ. ჯავახიშვილის ნაწერებს სახელმწიფო გამომცემლობა არა სცემს. ერთის მხრით, ჩვენ თავს ვაძულებთ და ვზრდით მოწინააღმდეგეთა ბანაკს, მეორეს მხრით, ვერც მთლად აგვიკრძალავს მისი გამოცემა, მას კისრულობს კერძო გამომცემელი. ეს ნაწერები ბევრი იყიდება და ფულსაც სხვები იგებენო“. აუარებელი საბჭოთა გამომცემლობა ლაება მაღაზიებში, ხოლო ჯავახიშვილის, კოტეტიშვილის და სხვათა ნაწერებს თუ დროზე არ მივუსწარი, ვეღარ ნახავთ მაღაზიაში. ასე იყიდება ილიას, აკაკის, ბარათაშვილის, ვაჟას, ყაზბეგის და სხვა დიდ ქართველ მწერალთა ნაწერები. კომუნისტების დროს სამჯერ გამოიცა ვეფხის-ტყაოსანი და სხვა... დღეს ყოველი კულტურული ქართველი ამა თუ იმ გზით ჩაბმულია ეროვნულ კულტურულ თანამშრობლობაში. მთელი ერის შემოქმედება დიდის დაბრკოლებებით, მაგრამ დინჯი მოფიქრებული და გამოზომილი ტემპით მიიმართება იმ დიდი ხარვეზის ამოსავსებად, რომელიც ჩვენს დროს ეროვნული წარსულისაგან მთელი საუკუნით განაშორებს.

საარაკო და სასიამოვნო ამბავი მოხდა საქართველოში ენის სფეროში. იქ დღეს ახალგაზრდობა რუსულს ვეღარ ლაპარაკობს. ამ თორმეტი წლის განმავლობაში აღზრდილ თაობისთვის რუსული ენა იგივეა, რაც ძველად სკოლებში რომელიმე სხვა უცხო ენა. იშვიათია ახალგაზრდა, რომ რუსული ენა იცოდეს. ასეთები მხოლოდ გამოერევიან ისეთი ოჯახებითგან ან პროვინციიდან, სადაც ძალაუნებურად ბავშვს კიდევ ესმის რუსული ენა. საქართველოში ბავშვი სკოლაში ვეღარ სწავლობს რუსულს, ხოლო გარეთ მოსახლეობაში ისეთი ატმოსფეროა შექმნილი, რომ ახალგაზრდას ეჯავრება ის, არ ფიქრობს მასზე. ბევრი შეგნებულად გაუბრბის არა მარტო შესწავლას, არამედ ვინც იცის ლაპარაკიც. ახალგაზრდობაში ბატონობს ძლიერი პროტესტი რუსული ენისა და რუსოფილობისადმი. ამ მხრით ინსტიქტიურადაც ამოძრავებულია მთელი მასება.

რუსულ ენას ერი სდევნის თავისი სინამდვილითგან. და აი, კომუნისტურ სინამდვილეში ასე თუ ისე მოწყობილ ეროვნულ სკოლებმა

მოგვცა ის შედეგი, რომ ერში პრაქტიკულ ხმარებითგან საყვარელით განიღვნა რუსული ენა. ამ ამბავმა ააღელვა რუსეთის მოციქულები და დადგენილება დადგენილებას, განკარგულება განკარგულებას მოაყოლეს ამ მოვლენისადმი შესაბამისობადად. მაგრამ ყველა ცდა აქამდე ამაოდ მიდის და დიდი წინააღმდეგობანი უფრო ასაკლდევებენ ქართველის სულსა და ნებისყოფას. საკმარისია მრავალთაგან ერთი შემთხვევა დავასახელოთ. ვინაიდან დღეს საქართველოში დიდძალი ახალგაზრდობა სწავლობს, ხოლო მათ კი რუსული სრულებით არ იცინან, ამიტომ ის გადაიქცა ამ მოვლენის სრულ საზომად. მთავრობაც იძულებული შეიქმნა ბრძოლა ისევ სკოლებიდან დაეწყო.

1928 წლამდე მაღალ ჯგუფებში ქართული და რუსული ენებისათვის თანაბარი დრო იყო დათმობილი. 1928-1929 სამოსწავლო წლის პროგრამებში მე-9 და მე-10 ჯგუფებისათვის დათმობილი იყო ქართულ ენაში კვირაში 3 საათი, ხოლო რუსულისათვის 5 საათი. გარდა ამისა, რუსული ენა რადგან სკოლაში ითვლება უცხო ენად, ცხადია, ის იურიდიულად იმდენივე უფლებით უნდა სარგებლობდეს ქართულ სკოლაში, რამდენიდაც სარგებლობენ იქ მაგალითად, გერმანული და ფრანგული ენები. მაგრამ აქაც რუსული ენის პროგრამები გააფართოვეს და იქ შეიტანეს საკმაო მასალა რუსული ლიტერატურითგან. მისი დაწყება ხდება მე-2-3 განყოფილებაში, როდესაც დანარჩენი უცხო ენები საშუალო სკოლის მე-2 უკანასკნელ ჯგუფებში ისწავლება. ასევე დიდი დავალებებით აღჭურვავენ რუსული ენის მასწავლებლებს, მაგრამ კიდევ ერთხელ, კომუნისტები მათთვის სასურველ შედეგს ვერც ამით აღწევენ. და როდესაც მოწაფე საშუალო სკოლას ათავეებს და მიდის უნივერსიტეტში, რუსული ენის არაფერი გაეგება. ამიტომ გამოცდებზე ათას კურიოზებს აქვს ადგილი, რის შესახებაც იქ მთელი რიგი ანეკდოტებია შექმნილი, რაც სინამდვილეა. მაგალითად, როცა მასწავლებელი ეკითხება მოწაფეს რუსულად: „რა არის მუხა (ბუზი) - მოწაფე მიუგებს - მუხა არის ხეო“. - მასწავლებელი: „მითარგმნე რუსულად, - ძალიან მგელი“ - მოწაფე: „პეტუხ ვოლკ“ და სხვა და სხვა.

და ბოლოს, თვით უმაღლეს სასწავლებლის ყველა ფაკულტეტებზეც შემოიღეს რუსული ენის სწავლება. მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ ეროვნული ბორობალი ისევ შემობრუნდა, რომ მას

ველარაფერი ძალა უკან ვეღარ შეაბრუნებს. მართალია, ქართული ენა სხვა მხრით კიდევ შევიწროებულია, გაბატონებული სტილი ქართული ენისა მწერლობაში ყოველად შეუწყნარებელი და მიუღებელია, მაგრამ აქაც ქართული კულტურული ძალები სასტიკად იბრძვიან და სამშობლოს სააბოლოოდ განთავისუფლებასთან ერთად მისი სრული გამარჯვებაც უზრუნველყოფილი იქნება. ამ ზოგიერთი ფაქტების აღნიშვნის შემდეგ ჩვენი ყურადღება მიიპყრო უკანასკნელად ქართული ენის მდგომარეობამ აქ, ემიგრაციაში.

დიდი ხანი არ არის, რაც ჩვენ ემიგრაციაში ვიმყოფებით და როდესაც ჩვენთვისაც დაჰკრა უბედურმა საათმა და ვეწვიეთ მას, დიდად გავოცდით. ემიგრაცია, რომელიც შეიქმნა მსხვერპლი, არა ნაკლებ ძლიერი სხვა მსხვერპლთა შორის; დევნილი, სამშობლოდან, მოშორებული თავის მიწა-წყალს, საკუთარ კერას, მშობლებს, ნათესავებს და ყველა მოკეთეს მოკლებული, - ფეიქრობდით უფრო ძლიერად განაღვიძებდა გულში მტრისადმი ზიზღს. ემიგრაცია, რომელიც სარგებლობს აზრის გამოთქმის და სხვა თავისუფლებებით - გვეგონა, სასტიკად და გაბედულად გამოსთქვამდა ჩვენი დამლუხველი რუსებისადმი შეურიგებლობის აზრს. უფრო ძლიერად შეებრძოლებოდა მათ მიერ საუკუნეებით ჩვენში შთანერგილ წესებს, და რაც მთავარია, მათი ენის ბატონობას ჩვენში.

მაგრამ ჰოი, საშინელებაჲ! აი, რა ვნახეთ ამის ნაცვლად: ჩვენ ძალიან ხშირად მოგვისმენია სრულიად პატიოსან მამულიშვილთაგან, რომ მათმა ბავშვებმა აქ ისწავლეს რუსული ენა. მათ შორის ისეთებიც არიან, რომელნიც იქ, საქართველოში ერთ რუსულ სიტყვას არ გააჭაჭანებდენ ოჯახში. ამას ჰფიცავს არა ერთი მშობელი. და მარტო მშობელი რას იზამს. ბავშვი ხომ ოჯახს უნდა გასცილდეს. ის წრე, სადაც მას უნდება ყოფნა, თუ ამ სენით არის შეპყრობილი, რამდენიც ეცადოს მშობელი, ბავშვს მაინც გადაედება ის. და როგორია ეს წრე. არა მარტო ძველი თაობის ხალხი, რომელნიც ასე თუ ისე შეჩვეულნი არიან რუსულ ენას, რუსულ აზროვნებას, არამედ ახალგაზრდებიც რუსულ ენაზედ ისე შეექცევიან, თითქოს ის „მოღაში“ იყოს, მათ ავიწყდებათ, რომ ამან დაღუპა ქართველი ერი, რომ იგივე ღუბავს დღეს მას და ბოლოს ზოგიერთებმა ისიც დაივიწყეს, რომ გუშინ თვითონ ღვრიდენ სისხლს ამისთვის, რასაც დღეს

სხვები განაგრძობენ. ამ ახალგაზრდათა შორის ისეთებიც კი გვხვდება, რომელთაც ქართული ლაპარაკი უკვე აღარ ეხერხებათ და კრებებზედ რუსული ლექსიკონის გარეშე სიტყვა ვერ უთქვამსთ. ჩვენ სრულიად არ გვაკვირვებს ის გარემოება, რომ ხვალ თუ გველირსა ბელნიერება და ჩვენს ქვეყანას დაუუბრუნდით, ამგვარი ახალგაზრდები უცხონი შეიქმნებიან საქართველოსათვის, ქართველი ერი ვერ მიიკარებს მათ და ვერ გაუთბობს გულს. ბევრი მათგანი, თუ მას სინდისი კიდევ შერჩება, დაიტანჯება ძლიერად და შეიძლება ბოლომდე ვერც შეურიგდეს მშობელ მიწას.

ემიგრაციაში ისეთ ახალგაზრდებსაც შეხვდებით, რომელსაც ეთაკილება ქართული ლაპარაკი. და თუ მის რუსულ კითხვას ქართულად გაეცით პასუხი, ამას უზრდელობად ჩაგივლისთ. ისეთი წრეებიც კი არსებობენ, ვინც იცავენ ქართულ ენას და კიცხავენ ყოველ ნაბიჯის გადადგმაზე რუსულის ხმარებას. ამგვარი ახალგაზრდების საუკეთესო მაგალითის მიმცემნი უფროსები არიან. ჩვენ იმ უფროსებზედ არ ვლაპარაკობთ, რომელთაც რუსული ენა დედა ენის მაგიერ აქვთ მიღებული და მათი უმრავლესობა საზოგადოებრივი აზრისათვის მეორე და მესამე ხარისხოვან მოვლენებს წარმოადგენენ, არამედ ისეთებზე, რომელნიც დიდი პატრიოტობის პრეტენზიებით ტრიალებენ საზოგადოებაში; ზოგი მათგანი ეროვნული პარტიების ლიდერებსაც უწოდებენ თავს. მათი საქმიანობაც ისეთ ქართველ პატრიოტთა საქმიანობას მიემსავლება, რომელთათვისაც საქართველო „როდინა“ იყო, ხოლო რუსეთი „ოტჩეისტვო“. რუსულად ლაპარაკი ურთიერთ შორის, რუსულად წერა, რუსულ პრესაში მონაწილეობა, რუსული ჟურნალების გამოცემა, რუსულ ენაზედ მოხსენების კითხვა და მერე რა თემაზე?! – რუსთაველის შემოქმედებაზე და სხვ. განა ჩვენი დროის ქართველს აქვს მორალური უფლება ამგვარ პატრიოტთაგან თავის მართლების სიტყვა მოისმინოს? ანდა, რა საბუთი არსებობს ამისათვის, ის, რომ მოხსენებელს სხვა ენაზე საუბარი არ ეხერხება! მაშინ ის უნდა გაჩუმდეს. მთელი თავისი სურვილები და მოთხოვნილებანი მსხვერპლად უნდა შესწიროს თანამედროვეობის მიერ სასტიკად წამოყენებულ ეროვნულ თავმოყვარეობას.

რუსულ ენაზე ლაპარაკი. მერე სად? კავკასიის ერებში, სომხებთან, თათრებთან, მთიულებთან. იმ ერებთან, რომელთაც სწორედ

საწინააღმდეგო მაგალითი უნდა მიეცეთ, რათა მათშიც ძლიერი ეროვნული გრძნობის გამომუშავებას ხელი შეეწყოს. ამგვარი საქციელით კი თვით ჩვენს მტრებს რუსებს საჯაროდ ვუმტკიცებთ, რომ ჩვენ, მართალია ვებრძვით, მაგრამ თქვენი ენის გარეშე ცხოვრება არ შეგვიძლია, რომ ის იყო და არის კავკასიის კრებისათვის საერთო ენა, ენა, რომლის საშუალებითაც ჩვენ ერთმანეთს ვიგებთ, ერთმანეთთან ვთანამშრომლობთ! ასეთ სამსახურისათვის ვინ ეტყვის მადლობას ამ ჩვენ „ლიდერებს?“ – რუსები! რუსული ენის შესახებ ფიქრების ამგვარი ლანდები დღესაც არა ერთს აწუხებს. მისთვის სხვა ვითარება წარმოუდგენელია. ის დაბრმავებულია რუსეთის საუკუნეებრივი ბატონობის უღელს ქვეშ, ის შეპყრობილია რაღაც გამოურკვეველი ფსიქოზით, ის ვერ ხედავს რეალურ სინამდვილეს. მას არ უნდა დაინახოს ჩვენი წარსულის ვითარება. ქართველი ერი როგორ სცხოვრობდა ორიათასი წლის განმავლობაში რუსების და რუსული ენის გარეშე. ასევე კავკასიის სხვა ერები. მათ ხომ არ იცოდენ რუსული ენა. განა ნაკლები საშუალებანი ქონდათ ურთიერთობისა! და აი, ეს ჭეშმარიტება არ ესმის ბერს. ჩვენ უნდა გვერჩიოს ერთი რომელიმე კავკასიური ენა იქცეს საერთო ენად, ვიდრე მოსისხლე მტრის, რომლისათვისაც სწორედ ეს არის საუკეთესო საშუალება ჩვენი განადგურებისათვის.

ამ ორიოდ წლის წინეთ ბეჟან გიორგაძემ გაზეთ „თეთრი გიორგი“-ში დაბეჭდა წერილი „გადაგვარების გზაზე, სადაც ცოტა ახალგაზრდული სტილითა და გაბედულებით ეხებოდა რუსულ ენას. ამ გარემოებამ ჩვენი საზოგადოება ისე ააღელვა, რომ ისიც კი დაავიწყდათ, რომ თვითონ გუშინ რუსებმა გამოადვენეს საქართველოდან და დღეს კი აქ დავთადებულად დაიცვეს რუსები. უდიდესი წყრომა, ლანძღვა-გინება...როგორ გაბედეთ რუსებზე ცუდის თქმა, მგონია, ბ. გიორგაძე იმ წუთს რომ ვინმე შეხვედროდა სათოფედ არ დაინდობდენ. ერთმა ჯგუფმა ქართველ მოქალაქეთა საპროტესტო წერილიც კი გაუგზავნა თ. გ. ორგანიზაციას (იხ. გაზ. თ. გ. N23) და მის მერე ვინ აწერს ხელს; ისეთი გვარები, რომელთაგან საქართველოს ტახტზე არც ერთი იტყოდა უარს, და ისეთებიც, რომელთა წინაპრნიც დღეს ამშვენებენ ჩვენი ისტორიის ფურცლებს. ეს აზრი ემიგრაციის თითქმის ყველა ოფიციალურ ორგანიზაციებმა გაიზიარეს, ხოლო რუსებისათვის შეუმჩნეველი არ

დარჩა ეს ამბავი, და თუ მე-19 საუკუნეში მათ ასეთ ერთგულებისათვის
ჩინ-მედლებით აჯილდოებდნენ, ახლა აქ თავიანთ თანამემამულეებად,
ერთგულებად და „სამშობლოს“ (რუსეთის) დამცველებად გამოაცხადეს.
აი რას სწერს რუსი Coulevitch – ი ამ წერილის შესახებ: „Cet article a, du
reste, ete fletri en des termes que l'on devine, par les Georgiens restes
fideles a la Patrie Russe.“ (ხ. ჩ. ა. მ.) იხ. მისი წიგნი „Tsarisme et
Revolution“. ამგვარ სამწუნარო ფაქტებს აქვს ადგილი აქ, ემიგრაციაში.
იქ, საქართველოში, თუ ბოლშევიკ რუსების უღლის ქვეშ ერი ახერხებს
გადაიგდოს კისრითგან ის მძიმე ცოდვის ჯვარი, რომელიც მთელი
საუკუნით ატარებდა მას, სამაგიეროდ აქ, ემიგრაციაში, „მებრძოლი“
ქართველობა მას ისევ სიამოვნებით ეზიდება (ა. მანველიშვილი)” (გაზეთი
„თეთრი გიორგი“, 1932, N58-59).

**პროფესორ იოსებ კარსტის „ქართული საქრისტიანო მწერლობა“
(Littérature géorgienne chrétienne. Volume 21 of Bibliothèque catholique
des sciences religieuses. Author, Josef Karst. Publisher, Bloud Gay, 1934.)**

„შესანიშნავ ელზასელ მეცნიერ ორიენტალისტს, სპეციალისტს,
რომელსაც ისეთი დიდი ღვაწლი მიუძღვის, განსაკუთრებით სომხური
ფილოლოგიის დარგში, ქართული ენა არა თუ აროდეს დაეიწყებია თავის
მრავალ მხრივ კვლევათა დროს, არამედ მას ახლა ქართული მწერლობაც
გაუხდია დიდი მნიშვნელობის მქონე საგნად კვლევისა. ი. კარსტს მრავალი
დიდი ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული გერმანულ და ფრანგულ ენებზედ,
სადაც იგი იკვლევს უძველეს ძირებს წინა აზიისა, სამხრეთ ევროპისა და
ჩრდილოეთ აფრიკის პრე-სემიურ და პრე-ინდოგერმანულ კულტურათა
და როლი იმ რასიული ელემენტისა, რომელსაც ქართველნი და მისნი
მონათესავე ერნიც ეკუთვნიან. ამ კულტურათა შექმნაში ისევე ცხადია
მისთვის, როგორც ნ. მარრისათვის, რომელიც დიდი ხანია იმავე
პრობლემებით არის გატაცებული.

და რასაკვირველია, რომ ასეთი მრავალ-მხრივი მკვლევარის მიერ
დაწერილ ქართული მწერლობის ისტორიას სხვა და უფრო დიდი ღირსება
და მნიშვნელობა ჰქონდეს, ვიდრე მრავალ ამგვარ ცდათა მათ მიერ, ვისი
ჰოროზონტიც შეზღუდულია. მართლაც, კარსტის წიგნის მთავარი
ღირსება ის კი არ არის, რომ იქ საგნის ცოდნა სჩანს სრულის

ობიექტივობით არის გარჩეული ქართული მწერლობის ყველა დარგი საუკუნეთა მანძილზე, არამედ ის, რომ ყოველი დიდი პრობლემა ქართული მწერლობისა და აგრეთვე კერძო პრობლემები მისი ავტორის ღრმა კვლევის საგანი ყოფილა და გარკვეული ნათელი პასუხი მკვლევარისა მოკლეა მხოლოდ იმიტომ, რომ პატარა წიგნში ვრცლად ამ რთულ საკითხებზედ მსჯელობა შეუძლებელია. არ უნდა დაგვავიწყდეს, თუ რა მიმართულება მიეცა რუსეთში სომხურ-ქართულ მეცნიერებას წარსულ საუკუნეში და რა გავლენა იქონია ამ მოვლენამ თვით ნიჭიერ მკვლევარებზედაც. ისეთი გიგანტი, როგორც ბროსსე იყო, რასაკვირველია, ადვილად არ ჩავარდებოდა შეცდომაში და სწორედ ის იყო პირველი, რომელმაც ზემოხსენებულ მიმართულებას არმენოლოგიისა და იბეროლოგიისა კბილები დააძრო, მაგრამ რამდენია დღესაც კი ევროპაში, რომელიც სავსებით ვერ განთავისუფლებულა მისგან და ზოგ ქართველ მკვლევარსაც კი დიდ ობიექტივობად მიაჩნია, თუ რამენაირად იმ მიმართულებასთან კუდი გადააბა. აქ არის უმთავრესი ღირსება კარსტის წიგნისა, სადაც ავტორისაგან, დამოუკიდებლად ყოველი გავლენისა, საგნის ღრმა ცოდნით, წყაროთა ნამდვილი დაფასებით და თვით ქართველთა ტომისა და მისი ცხოვრების გადაბმით იმ ერებთან და კულტურულ სფეროებთან, აზიითგან ევროპამდე, რომლებთანაც საუკუნეთა განმავლობაში საქართველო დამოკიდებულებაში იყო, განხილულია ყველა დიდი და საღაო საკითხი ჩვენი მწერლობისა: ქართული ანბანისა, ქართლის ცხოვრების შედგენისა და ღირსებისა, საღმრთო წერილის თარგმნისა და სხვ.. თვით კერძო ნაწარმოებთა ან ძეგლთა დაფასება, როგორც მაგალითად, ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა, ვახტანგის კანონთა და სხვ., ან და კერძო ლიტერატურულ საკითხთა გარჩევა, როგორც მაგალითად „სიბრძნე ბალაგარისაის“ დასავლეთში გავრცელებისა, ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ მისი ქართულითგან ბერძნულად თარგმნისა და სხვ.. გაცდლებით უფრო ღრმად და ნამდვილი, ვიდრე კ. კეკელიძისა ან სხვათა, რომელნიც ამ საკითხებზედ მსჯელობენ. - ფრანგული თარგმანი ვახტანგის კანონთა, რომელთა სპეციალურ შესწავლას დიდი ღრო მოანდომა ი. კარსტმა, დაიბეჭდა სტრასბურგში და გამოვიდა.

კარსტის „ქართული მწერლობა“ კიდევ მით არის დაუფასებელი,

რომ იგი ერთად ერთი წიგნია დღეს ევროპიულ ენაზედ, რომელიც ევროპიულ მკითხველს მთელ და სწორ წარმოდგენას აძლევს ქართულ მწერლობაზედ და მის განვითარებაზედ ქრ. შ. მეხუთე საუკუნიდან დღემდე. ახალი ქართული ნაშრომები ამ დარგისა არ არიან თარგმნილნი ევროპიულ ენებზედ. რაც არის დაწერილი, ან მცირეა, ან დაძველებული, ან სისწორეს და სიმაღლეს მოკლებული. და ჩვენც, ქართველნი მადლობელნი უნდა ვიყოთ პროფესორი ი. კარსტისა არა მარტო იმიტომ, რომ მისი „ქართული მწერლობა“ ნამდვილი მეცნიერული სისწორით არის დაწერილი, და თანაც კეთილშობილი, სიყვარულის გრძნობით ქართული მწერლობისადმი და მისი შემქნელი ერისადმი, არამედ უმთავრესად იმიტომ, რომ ავტორმა ბევრი დიდი სადაო საკითხის კვლევისათვის მართალი და სწორი გზა გვიჩვენა (მიხ. წერეთელი) (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1934, N78-79).

საქართველოს ამბები

„კავკასიის შემსწავლელ ინსტიტუტში დაარსდა ლაზების შემსწავლელი განსაკუთრებული ინსტიტუტი. ლაზებს მწერლობა არა აქვთ. მათ შეუქმნეს 1928 წელს ლაზური ანბანი, რასაკვირველია, ლათინური ასოებით. 1932 წელს გამოიცა პირველი დედაენა ლაზურად. ლაზები ცხოვრობენ აფხაზეთში, აჭარაში და იმერეთის ზოგ კუთხეში. მათი რიცხვი აღწევს ხუთი ათასს“ (გაზეთი „თეთრი გიორგი“, 1935, N88-89).

გაზეთი „პრობოლის ხმა“ (1929-1940 წლები) — პარიზი
 საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის
 ცენტრალური კომიტეტის ყოველთვიური ორგანო; რედაქტორები: დავით
 შარაშიძე, გრიგოლ ურატაძე, პავლე სარჯველაძე, კონსტანტინე
 გვარჯალაძე; ავტორები: ზურაბ ავალიშვილი, ვლასა მეგლაძე, ივანე
 ჭავჭავაძე, ვალეკო ჩუბინიძე, ნოე ჟორდანი, ნიკო ურუშიძე, კარლ
 კაუცკი, ევგენი გეგეჭკორი, გაილარ ბამატი და სხვები.

საბჭოთა სკოლები (წერილი საქართველოდან)

„დღიდან საქართველოს დაპყრობისა, ბოლშევიკური პოლიტიკა სასწავლო საქმესაც მიწვდა. დღევანდელ საბჭოთა სკოლაში მთავარ საგნათ მიხედულია „საზოგადოებათ-მეცნიერება“, უკეთ რომ ესთქვათ, სტალინის გენერალური ხაზის შესწავლა. საგნის მთავარ შესასწავლ მასალას წარმოადგენს „ხუთ წლიანი გეგმა“ და ამ გეგმას ასწავლიან დაწყებული მეორე ჯგუფიდან, გათავებული საშუალო სასწავლებლის უკანასკნელი ჯგუფით.

საბჭოთა ქვეყანა ფანტასტიური ღოზუნების ქვეყანაა. სკოლებისათვის მრავალ ღოზუნგთა შორის ცნობილია: „სკოლამ უნდა მოგეცეს ჰარმონიულად აღზრდილი მომავალი საზოგადოებრივი მუშაკი“. როგორ შეიძლება ჰარმონიულ აღზრდაზე ლაპარაკიც კი, როდესაც მოსწავლის დროის უდიდესი ნაწილი ხმარდება ათასგვარ კრებებს და კომკავშირის და პიონერთა ორგანიზაციაში და სხვა ამგვარ ორგანიზაციაში უნაყოფო სიარულს და ათასგვარი „კამპანიების ჩატარებას“ (ფშავი)“ (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1930, N9)

ბიბლიოგრაფია

„ბ. დავით ხელაძეს ჩინებული აზრი მოსვლია, რაიცა კიდევაც განუხორციელებია. მას გამოუცია ი. გოგებაშვილის მიერ შედგენილი „დედა-ენა“, ნაწილი პირველი იმავე ასოებით, ნახატებით და მოყვანილობით, როგორიც იყო ის დაბეჭდილი თფილისში თვით ავტორის სიცოცხლეში. წიგნი ახდენს საუცხოვო შთაბეჭდილებას: ის უნდა ქონდეს ყველა ქართველ ბავშვს უცხოეთში, უნდა ქონდეს ყველა მოზდილს თავის არნივისათვის და სახსოვრათ იმ გასული დროისა, როცა თვითონ სწავლობდა ქართულ ანა-ბანას ამავე დედა-ენით. გამომცემელმა ამით დაგვიმტკიცა, რომ აქ, პარიზშიაც შეიძლება ქართული წიგნების დაბეჭდვა ისეთივე მდიდრულათ, როგორათაც ეს ხდებოდა სამშობლოში. ეს მრავალფეროვანი ქართული ასოები, ეს ქართული ნახატები ძველი დედა-ენიდან ახალში ასე უცვლელად გადმოტანილი მოწმობს გამომცემლობის მიერ შრომის და ხარჯის დაურიდებლობას და ამ საქმისადმი სიყვარულს. წიგნი ღირს ათასი ფრანკი. გამომცემლობის

მისამართი.

M. Keladze. 13, rue Lavoisier. Cachan (Seine)” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1931, N17).

ქართული ენის დევნა სამეგრელოში

„ძველი რეჟიმის დროს, რუსის სასკოლო ადმინისტრაცია ჩვენში დიდი ხნის განმავლობაში სდევნიდა ქართულ ენას სამეგრელოს სკოლებში და საზოგადოთ მეგრელთა შორის. ჯერ იყო და კავკასიის სასწავლო ოლქის უფროსმა იანოვსკიმ სცადა ცნობილ ვოსტორგოვის დახმარებით ქართული ენის განდევნა სამეგრელოს სკოლებიდან. ეს ცდა გაბათილებულ იქნა ქართველობის, მათ შორის, განსაკუთრებით მეგრელების საერთო აღშფოთებით, რამაც გამოხატულება ჰპოვა პრესის ცხარე კამპანიაში. „პედაგოგიური“ გზით რომ ვერაფერს გახდა რუსის მთავრობა, სხვა ხერხს მიმართა: გაიჩინა თვით მეგრელთა შორის ერთი-ორი ნაძირალა, როგორც იყო მასწავლებელი ამორდია -, რომელთაც იკისრეს მეგრელების გამოთიშვა ქართველობისაგან. ამათ სცადეს ლიტერატურაში ქართულის ადგილას მეგრულის შემოღება და ისიც რუსულის შრიტით დაწერილის. მაგრამ მეგრელებმა, რა თქმა უნდა, არ გაიკარეს ეს „ლიტერატურა“ და რუსის ადმინისტრაცია და მისი აგენტები აქაც გაწბილებული შეიქნენ.

განვლო მრავალმა წელმა და ჩვენ მოწამე გავხდით ამ ერთხელ დამარცხებულ ცდის გამეორებისთვის უნდა ეკისრა ეს, თუ არ საქართველოს დამოუკიდებლობის მტერთ, რუსეთის მთლიანობის მოტრფიალე „თვითმპყრობელ“ კომუნისტებს. ჯერ კიდევ 1925 წელს დაიწყო მოსკოვის აგენტებმა ამ გზით მუშაობა. დააყენეს ეს საკითხი მოსკოვში და ვოსტორგოვისებურად ქართული ენა მეგრელებისათვის უცხო ენათ გამოაცხადეს. ეს საამარცხვინო საქმე იკისრა ზოგდიდის სამაზრო პარტკომმა ბ. ჟვანიას მეთაურობით. მან და მის დამქაშებმა გააბეს კავშირი მოსკოვთან და მოითხოვეს სკოლებში, სასამართლოებში და სხვა დაწესებულებებში მეგრულის შემოღება. ამ ამბავმა აშკარა წინააღმდეგობა გამოიწვია მთელს მოწინავე მეგრელობაში. ტფილისში გაიმართა მეგრელების საჯარო თათბირი, 3000 კაცისგან შემდგარ ყრილობაზე ერთიც არ აღმოჩნდა ისეთი, რომ ზუგდიდელ კომუნისტების

ინიციატივა მოეწონება.

ამ ანტიქართულ საქმეს სამეგრელოში ფარულად აქეზებდა საშა გეგეჭკორი, რომელსაც პირადი ანგარიში ჰქონდა: როცა მისი წაქეზებით გათამამებულმა ჟვანიებმა განგაში ასტეხეს და თვით მეგრელებში საერთო უკმაყოფილება გამოიწვიეს. გეგეჭკორი საქმეში ჩაერია, ვითომ ამ თავგასული ხალხის ჩასაჩუქებლათ და საქმის ჩასაცხრობათ. ამით ფიქრობდა პარტიაში მისი მაშინ უკვე შერყეული პრესტიჟის აღდგენას. ამავე დროს, საქართველოს კომპარტიამ მიიღო მოსკოვიდან სტალინის დეპეშა: „მე ვიხუმრე და თქვენ სერიოზულათ მიგიღიათ“... ერთი სიტყვით, ეს ცდაც ჩაფლავდა თვით მეგრელობის ერთსულოვანი უკმაყოფილების წინაშე.

მაგრამ განვლო რამოდენიმე წელი და მოსკოვმა კვლავ დაუბრუნდა ზუგდიდელ ჟვანიას იდეას; საქართველოს კომპარტიას გამოატანიეს დადგენილება: „იქ, სადაც ქართული ენა არ იციან, შემოდებულ იქნას სკოლებში მეგრული ენა; სასამართლოში და ადმინისტრაციულ აპარატში საქმის წარმოება დაწესებულ იქნას მეგრულ ენაზე; გამოიცეს გაზეთი და მიეწოდოს ხალხს ცირკულიარებით მეგრულ ენაზე“. ამ დადგენილებას საქართველოს ცეკა ასაბუთებს ვოსტორგოვ-ჟვანიას მოსაზრებებით, რომ ქართული ენა მეგრელებისათვის უცხო და გაუგებარია. ცირკულიარები და სხვა განკარგულებები და ცნობები გაუგებარი რჩება მათთვისო და სხვ. შემოიღეს მეგრული ენა იმ განსხვავებით ცარიზმთან, რომ მას სწერენ არა რუსული, არამედ ქართული შრიფტით. ამგვარათ, გამოცემულ „ყაზახიშა გაზეთი“ შედგენილია ხელოვნური მეგრულით: იქ ხმარებულ სიტყვების უდიდესი ნაწილი სრულიად გამოსულია ხმარებიდან და გაზეთიც ხალხისათვის გაუგებარია.

არავისთვის საიდუმლოებას არ შეადგენს, რომ სენაკის პარტ.ორგანიზაცია წინააღმდეგია ამ ზომების, მასაზე - თუნდაც კომუნიტურზე - ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. მაგრამ საქართველოს ცეკამ ამ საკითხზე თავისუფალი აზრის თქმის საშუალება მოუსპო არამც თუ ხალხს, თვით კომუნიტებსაც კი: ამათგან ვინც გაბედა ამ ნაბიჯის არგაზიარება, სწრაფად ჩააჩუმეს, შოვინიზმის და მენშევიზმის აგენტებათ მონათლეს.

ამგვარად, საქართველოს ხელში მისი უდიდესი განძის სამშობლო ენის დასაცავად დღეს აღარ მოიპოება ის იარაღი, რომლითაც მან შესძლო ვოსტორგოვების ცდის გაბათილება ამ 25-30 წლის წინ ცარიზმის ხანაში. უფლება აყრილი ერი იძულებულია გაჩუქდეს. მაგრამ სამეგრელოს ხალხი იმდენათ შედუღებულია თავის ეროვნულ კულტურასთან, მისი ეროვნული კავშირი სხვა ქართველ ტომებთან იმდენათ ძლიერია, რომ მას ოდნავათაც ვერ შეარყევს ვოსტორგოვ-ჟვანიების ცდა...ერის მოღალატეებს კი თავის ღროზე სასტიკი პასუხი მოეთხოვებათ...(ედუარდ, თფილისი)” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1932, N23).

კომუნისტური პარტია (წერილი საქართველოდან)

„მოსკოვი მიუთითებს საქართველოს, რამდენი სკოლა უნდა გახსნას და რა რაოდენობის მოწაფეები უნდა იქნას მიღებული. ხელისუფლების ძირითად აპარატებში გაბატონებულია რუსული ენა. ამას ყველა კარგად ხედავს. მიმოწერა, სხდომები და საერთოდ აპარატის ყოველგვარი საქმიანობა სწარმოებს უმთავრესად რუსულ ენაზე. თფილისში და საერთოდ საქართველოს თვალსაჩინო კუთხეებში მომუშავეთათვის რუსული ენის ცოდნა აუცილებელი პირობაა. „ოქტომბრის ენა“ ყველამ კარგად უნდა იცოდეს, თუ საქართველოში მუშაობა და ცხოვრება უნდა. ყოველგვარი დირექტივები და ინსტრუქციები რუსეთიდან მოდის, რის გაგების და პასუხის გაცემას რუსული ენა სჭირია. დაწესებულებებში მსახურებენ აუარებელი რუსები და სომხები. მაშასადამე, საჭიროა ისეთი ენის გამონახვა, რომელიც ამ ხალხისათვის მისაწდომი და სასურველი იქნება. სხვათა შორის, ქართული ენის საკითხში საშინელ ანტაგონიზმს აქვს ადგილი. ძველი ნაციონალიზმი ფრთებს ისხამს. ქართველი და სომეხი მუშა მოსამსახურენი ერთმანეთს დანასისხლათ უყურებენ. რუსი მოხელეები პირდაპირ ვერ ინელებენ თუ კი გინმეს ქართული მიმოწერა და ლაპარაკი შენიშნეს. ჩვენ ასეთი სურათის მოწმენიც კი ვართ: ავტრესტის მუშათა კლუბში გაიმართა საღამო-კონცერტი (18 სექ. 1932 წ.). როდესაც მომღერლები რუსულ და შემდეგ სომხურ ენაზე მღეროდნენ - დარბაზში სრული სიმშვიდე იყო. მაგრამ, როდესაც სცენაზე გამოჩნდა ცნობილი მომღერალი ქალი მარო

თარხნიშვილი და მშვენიერი ხმით „ურმული“ შემოსძახა – მსმენელთა ერთ ნაწილში წესიერება დაიწვია და შეურაცყოფილი მოძღვრალი წამსვე უკან გაბრუნდა. ამნაირ ფაქტებს თითქმის ყოველ ფეხის ნაბიჯზე შეეხვედებოდა. ბოლშევიკური ნაციონალური პოლიტიკა თავის ძალაშია.

როგორც ვხედავთ, საქართველომ დამოუკიდებლობასთან ერთად თავისი სახელმწიფო ენაც დაჰკარგა. რუსული ენის არმცოდნეს ყოველგვარი ფასი დაკარგული აქვს, თუ გინდ იგი კომუნისტიც იყოს. ამის დამადასტურებელ ფაქტებს თვით კომუნისტურ გაზეთებშიც იპოვით. მაგალითისათვის საკმარისია „ზარია ვოსტოკა“-ს 18 ოქტომბრის ნომერი. ამ ნომერში გამოქვეყნებულია საქართველოს ცემენტ ქარხნის განცხადება – მომუშავეთა საჭიროების შესახებ კასპის ქარხნისათვის. ნომრებით ჩამოთვლილია სხვადასხვა სპეციალისტები და ბოლოს „19 მაშინისტკა რუსულ ენაზე“. განცხადებას ბოლოში დართული აქვს განმარტება, რომ „ზემოთ აღნიშნულ მომუშავეთათვის სავალდებულოა ცნობები თუ სად მოუშაობდნენ უკანასკნელად და სასურველია ქართული ენის ცოდნა“. როგორც ამ განცხადებიდან ვხედავთ, ქართული ენის ცოდნა მხოლოდ ს ა ს უ რ ვ ე ლ ი ყოფილა. მაშ, რომელია სავალდებულო და აუცილებელი? პასუხი მგონია გარკვეულია. და ეს ხდება არა თფილისში, არამედ კასპში, სადაც აღნიშნულ ქარხანაში ქართველ მოშათა რიცხვი 95 პროცენტს აღემატება.

მართალია, ქართულ სკოლებში სწავლა მოშაბლიურ ენაზე სწარმოებს, მაგრამ დამთავრების შემდეგ ახალგაზრდა ცხოვრებისათვის სრულიად მოუშაბდელები გამოდის. სწავლის ხარისხის მაქსიმალურად დაცემაც რომ არ მივიღოთ მხედველობაში, რუსული ენის ცოდნა ხომ აუცილებელია. ეს გარემოება მხედველობაში მიიღო განათლების ორგანოებმა და გადიდებულ იქნა რუსული ენის გაკვეთილები ქართულის ხარჯზე, ე. ი. თუ გასულ წელს ექვსდღიურში ქართული ენის გაკვეთილები სკოლაში 3 უდრიდა, ხოლო რუსულის-2, წელს ქართულის უდრის 2, ხოლო რუსულის -3. გარდა ამისა, „ოქტომბრის ენა“ შემოღებულია პირველი საფეხურის სკოლებში მესამე ჯგუფიდან. ასეთია მოკლეთ მდგომარეობა აბარატებში გაბატონებული რუსული ენისა და საერთოდ ქართული ენის შესახებ (ისელი)” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1933, N32).

ჩვენი ახალგაზრდობა (წერილი საქართველოდან)

„ტფილისში ქართველ ახალგაზრდაზე უფრო ბედნიერად თავს სომეხი, რუსი და ებრაელი გრძნობს. ესენი თავიდანვე შეეთვისენ და შეეწყვნენ საბჭოთა რეჟიმს. მათ დაიმსახურეს ნდობა და სამსახური. ფაქტია, რომ ქართველი ახალგაზრდობის უმრავლესობამ, დაახლოებით 90 პროცენტმა კარგად არ იცის რუსული ენა. „თავისუფალ საქართველოს რესპუბლიკის“ ყველა დაწესებულებებში კი უკვე დიდი ხანია რაც საქმის წარმოება სწარმოებს რუსულ ენაზე; აქ მუშაობა ახლად სწავლა დამთავრებულ ქართველ სტუდენტს არ შეუძლიან, ის იძულებულია დედაქალაქი შემოიხიზნულებს დაუტოვოს და გასწიოს პროვინციაში: სიღნაღში, ცაგერში, ხულოში და სხვაგან. ე. ი. ისეთ ადგილებში, საცა ლოკალური პირობების გამო შეეძლება მშობლიურ ენაზე მუშაობა და საქმის გაძღოლა. უფრო მოზარდ ქალაქებში კი (მაგ. ქუთაისი, ბათუმი, სოხუმი, თელავი) ქართული, როგორც სახელმწიფო ენა მხოლოდ ქაღალდზე და არსებობს. აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი საგულისხმო მოვლენა, რომელიც ნაკლებ ბოროტი და შემადრწუნებელი არ არის, ვიდრე საშუალო სკოლებში საქართველოს ისტორიის სწავლების აკრძალვა. ახალგაზრდობას სტატკებენ არა მარტო წარსულს, არამედ მომავალსაც“ (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1934, N44).

კონსტანტინე კანდელაკის „საქართველოს ეროვნული ძეგრნეობა“ დედა-ენა

„საქართველოში ქართველთა მოსახლეობა, 1926 წლის აღწერის თანახმად, 67, 2 პროცენტს წარმოადგენს, ხოლო ქართულ ენას დედა-ენათ აღიარებს მოსახლეობის 70, 5 პროცენტი; თვით ქართველებში ქართულ ენას თვლის დედა-ენათ 99, 0 პროცენტი, თურქულს - 0, 7 პროცენტი, რუსულს - 0, 1 პროცენტი და დანარჩენ ენებს - 0, 2 პროცენტი.

საქართველოში მოსახლე:

სომეხებში	_____	ქართულ ენას სთვლის დედა-ენათ 24, 1%
რუსებში	_____	1, 3 %
აზერბ. თურქებში	_____	0, 1 %
აფხაზებში	_____	15, 7 %
ოსებში	_____	2, 9 %

თუ ჩვენ შევადარებთ ამ მხრივ საქართველოს ჩვენ მეზობელ რესპუბლიკებს, ჩვენ დავინახავთ შემდეგს: საქართველოში ქართულ ენას აღიარებენ დედა-ენათ არა მარტო ქართველები (67, 2 %), არამედ ამათ გარდა 3, 3 % მთელი მოსახლეობის (სულ 70, 5 % მთელი მოსახლეობის), წარმომადგენელნი არა ქართულ ეროვნების.

აზერბაიჯანში აზერბაიჯანელი თურქების რაოდენობა მთელი მოსახლეობის 64, 2 % წარმოადგენს; აზერბაიჯანულ თურქულს კი (საქ. სტატ. მონაბე N4-5, 1928 წ. გვ. XXIII) აქ აღიარებს დედა-ენათ მოსახლეობის 61, 8 %, ე. ი. 2, 4 % ნაკლები, ვინემ თვით ძირითადი მოსახლეობა. სომხეთში სომხები წარმოადგენენ მთელი მოსახლეობის 87, 7 %, ხოლო სომხურს სთვლის დედა-ენათ მოსახლეობის 84, 4 %; აქ განსხვავება უფრო უმნიშვნელოა (0, 3 %).

ამნაირათ, მაშინ როცა სომხეთში ძირითადი მოსახლეობა და დედა-ენა თითქმის ფარავს ერთი მეორეს და აზერბაიჯანში ძირითად მოსახლეობის ენას არ აღიარებს დედა-ენათ თვით ძირითადი მოსახლეობის ერთი ნაწილიც, საქართველოში ქართული ენა გამხდარა დედა-ენათ არა ქართველ ტომთა თვალსაჩინო ნაწილისაც” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1935, N52).

ასე იყო, ასე იქნება

„თუ დავაკვირდებით დღევანდელ ქართულ პრესას, ჩვენ დავინახავთ, რომ მისი არსებობის რამოდენიმე ათეული წლების განმავლობაში ჩვენ არასოდეს არ გვქონია პრესა ასეთნაირად თავის სახეობას და თავისებურობას მოკლებული, როგორიც ის დღეს არის. დღევანდელი ქართული პრესა რუსული გაზეთების ფილიალია, ის მხოლოდ „პრავდა“ და „იზვესტია“-დან გადმობეჭდილ ცნობებით და წერილებით ცხოვრობს და იკვებება. წინეთ ქართულ პრესას, ცუდი იყო ის თუ კარგი, ყოველთვის ქონდა თავისი საკუთარი აზრი და შეხედულება. ჩვენი პრესა სარკე იყო ჩვენი ეროვნული ცხოვრებისა. დღეს კი მთავარ ქართულ გაზეთის ყველა მოწინავეში რუსულიდან არის ამოღებული-გადმოთარგმნილი. მისი ქართული ენაც ყოვლით უვარგისი და დამახინჯებულია. ქართველ კომუნისტებს ეშინიათ თავის საკუთარ წერილში რაიმე ისეთი არ წამოცდეთ, რისთვისაც იქნებიან დასჯილნი და

განდევნილნი. შიში მეფობს ყოველგან და მას ჩაუკლავს ყოველივე ორიგინალური და ეროვნული. და ასეთივე სურათია ჩვენი ხალხის ცხოვრების ყოველ დარგში და შემოქმედებაში. ქართველი ერი დღეს დიდ გასაჭირს განიცდის ეროვნულათ, პოლიტიკურათ და ეკონომიურათ (კ. გ.)” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1936 წელი, N59).

დევნა ეროვნულ რესპუბლიკებში

„ბოლშევიკებს სურდათ დაპყრობილი ერების გული მოეგოთ და მათ შორის თანაგრძნობა და ნდობა მოეპოვებიათ. ამიტომ ისინი სხვადასხვა ეროვნებებს ხელს არ უშლიდნენ მათ მშობლიურ ენაზე სწავლა-განათლება მიეღოთ და კულტურულად წინ წაწეულიყვნენ, ოდონდ ყოველგან საბჭოთა კავშირში ერები მოსკოვის მორჩილი და კრემლის ბრძანებების ამსრულებელი ყოფილიყვნენ. ადგილობრივ ინტელიგენციას უნდა ეწერა და პროპაგანდა გაეწია ხალხისათვის მშობლიურ ენაზე, რომ ამ გზით უფრო ადვილათ მოემხრო ფართე მასები მოსკოვის ხელისუფლების მხარეზე.

ამასწინეთ საბჭოთა რუსეთის ბლაჩუა „პრეზიდენტი“ - კალინინი იმუქრებოდა, რომ „საბჭოთა მთავრობა არავის მისცემს უფლებას მარტო თავის თავი გამოაცხადოს ადგილობრივი კულტურის დამცველათ. გაქრა უნდობლობა ყოველივე რუსულის მიმართ“-ო. „კომსომოლსკაია პრაგდა“ კი იძახდა, რომ საქართველოში სომხეთში, აზერბაიჯანში, უკრაინაში, ბელორუსიაში, უზბეკისტან-ტაჯიკისტანში რუსულ ენას ცუდათ სწავლობენ და ითვისებენ. ყველაფერ ამაში „მტრის ხელია“ და ამას ეხლავე სასტიკათ უნდა შევებრძოლოთო (კ. გ.)” (გაზეთი „ბრძოლის ხმა“, 1937, N75).

აფხაზეთი უახლოეს წარსულში და დღეს
(წერილი საქართველოდან)
საერთო მდგომარეობა

„წინათ აფხაზეთი, როგორც საქართველოს ერთ-ერთი თვალსაზრისით კუთხე, საქართველოს ჭირისა და ღირსების სრული მონაწილე იყო. რუსეთთან ბრძოლაში კი იგი ვერ დაუკავშირდა სხვა კუთხეებს და მარტო დარჩა. დამარცხებულმა აფხაზებმა მთებს მიაშურეს; შავი ზღვის სანაპიროები კი უცხოელებს დაუთმეს. ზოგი მათგანი მთელი გვარეულობით ოსმალეთში გადაინგეწნენ, ზოგი კი მტრის მახვილით იქნა განგძირული. ხოლო მთებში გახიზნული აფხაზები მეტად რთულ პირობებში მოექცნენ. ყოველგვარი ახალი მათგან მოწყვეტილი იყო, ძველი კი გავლენა დაკარგული.“

აფხაზის თავზე დატრიალებულმა ბოროტებამ და გაჭირვებამ ის მოთმინებიდან გამოიყვანა. ხშირად იგი გადიოდა და პარტიზანულ ბრძოლას აწარმოებდა მტრის წინააღმდეგ, ყველა ამის გამო აფხაზი ხშირად სხვა ქართველებთან ერთად ციმბირის გზას უდგებოდა. აქ ზოგი მათგანი უახლოვდებოდა ჩვენს რევოლუციონერ ძალებს და მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ამბები მისთვისაც გასაგები ხდებოდა. მაგრამ ეს არ იყო საკმაო და არც სისტემატიურ ხასიათს ატარებდა; ამიტომაც იყო, რომ 1905 წლის და შემდგომ ქარიშხალიან ამბებს აფხაზებზე დიდი გავლენა არ მოუხდენია (მხედველობაში მაქვს აფხაზებით დასახლებული ადგილები). თვით აფხაზებში არ ხდებოდა მასიური აგიტაცია-პროპაგანდა, როგორც ეს საქართველოს სხვა კუთხეში იყო. აფხაზეთის ამ სფეროში ჩამორჩენის მიზეზი ის იყო, რომ აფხაზი ქალაქად სამუშაოდ და საქირაოდ იშვიათად გადიოდა და მაშასადამე, იქიდან ახალი აზრების მომტანი და გამავრცელებელი კადრები არ ჰყავდა. სხვა ქართველები კი ამ საქმისთვის აფხაზეთში ვერ გამოდგებოდნენ, რადგან აფხაზური ენა მათ არ იცოდნენ. პრესაც გერავითარ როლს ვერ ითამაშებდა ამ შემთხვევაში, რადგან აფხაზური ანბანი და არც ლიტერატურა არ არსებობდა (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რამდენიმე მკვლევართაგან შედგენილ მეცნიერული ხასიათის შრომებს და ცდებს აფხაზური ენის შექმნისას). პოლიტიკური ორგანიზაციები არსებობდა მხოლოდ არა აფხაზ

მოსახლეობაში. ამრიგად, 1917 წელს რევოლუციაც ვერ იქნა სათანადოთ ათვისებული აფხაზ გლეხის მიერ” (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N86).

ნაციონალური პოლიტიკა აფხაზეთში

„მეტად საინტერესო მოვლენას წარმოადგენს ნაციონალური პოლიტიკა საქართველოს ამ კუთხეში. არსად ისე შევიდრად არ დგას საქართველოსთან ეროვნული ბრძოლის საკითხი, როგორც აქ – აფხაზეთში. რუსეთის ბოლშევიკების მუშაობა ამ მხრივ იქითკენ არის მიმართული, რომ როგორმე მოახერხონ ამ კუთხის რუსულ ნიადაგზედ გარდაქმნა და აფხაზეთის შეერთება პირდაპირ რუსეთთან, რისთვისაც მუშაობენ აფხაზეთში გავლენიანი წრეები. ეს მიზანი შეიძლება უფრო ფართო მასშტაბით იყოს, ვინემ აფხაზეთია, მაგრამ სხვაგან ეს ნახევრად ლეგალურ ფორმაშია, აქ კი იგი სრულიად პირდაპირ ახდლია. რუსიფიკატორულ პოლიტიკას ვერ აჩერებს ვერც საქართველოს ბოლშევიკების ცეკას „ფახაფუხი“ და ვერც კომუნისტური თვითკრიტიკა დიდი მპყრობელური შოვინიზმის საწინააღმდეგოდ. აფხაზეთის სხვა ერად გამოცხადებით, რომელიც ვითომდა არაფერიდაა დაკავშირებული საქართველოსთან, გარდა ტერიტორიალური მეზობლობისა, – ბოლშევიკებს მიეცათ საბაბი იმისა, რომ ქართული ენა აფხაზეთში აეკრძალათ, როგორც სახელმწიფო ენა და მის მაგივრად რუსული ენა შემოეღოთ. ამჟამად ეს გეგმა თითქმის საფსებით განხორციელებულია და არსად აფხაზეთში არ არის ხმარებაში ქართული ენა, როგორც სახელმწიფო ენა (მხოლოდ გალის რაიონი ცდილობს ქართული ენის დაცვას).

ვინ არ იცის, რომ ენა ერთ-ერთი უდიდესი ფაქტორთაგანია ერის ერთობის და შეკავშირების. ამიტომ არის, რომ მოსკოვი ასე დაბეჯითებით ცდილობს ქართული ენის დასუსტებას, მისი მნიშვნელობის დაცემას, კუთხური, პროვინციალური ენის წინ წამოწევას, რომ ამით გზა გაეხსნეს „ოქტომბრის“ ენას.

პირველად ბოლშევიკებმა აფხაზეთში ქართული ენის საწინააღმდეგო მოქმედება დაიწყეს თავისებური პროვოკაციული ხერხით. ისინი ეუბნებოდნენ მცხოვრებთ, რომ საქართველოს სურდა თქვენი

ეროვნული სახის წაშლა, აქ აბატონებდა ქართულ ენას მაშინ, როცა სახელმწიფო ენად აქ აფხაზური ენა უნდა იყოსო. და აი, აფხაზური ენისთვის უპირატესობის მოტყუებით განიდევნა ქართული ენა და ასპარეზი დარჩა რუსულს და აფხაზურს. ფორმალურად სახელმწიფო ენად ითვლება აფხაზური, ხოლო დამხმარეთ რუსული. ქართულ ენას დარჩა იგივე ადგილი, რაც ამავე აფხაზეთში ბერძნულს, სომხურს და თურქულს, ახლად შემუშავებული შრიფტით იბეჭდება აფხაზური გაზეთი და რუსული „სოვეტსკაია ახხაზია“. ეს ახლად შემუშავებული ანბანი იცის მხოლოდ რამდენიმე. ამიტომ აფხაზურ გაზეთს არავინ კითხულობს, ქაღალდათაც კი არ საღდება, რადგან პატარა ფორმატისაა.

რუსული გაზეთი კი დღესასწაულობს გამარჯვებას, ვინაიდან აფხაზური ენის წინ წამოყენებით მან განდევნა რა ქართული ენა, ბურთი და მოედანი მას დარჩა. ერთად ერთი ენა, რომელიც აფხაზეთში შესძლებდა რუსული ენისთვის გამკლავებას, იყო ქართული, რადგან აფხაზები რომ ქართველებათ არ ჩავთვალოთ, აქ მაინც რჩება ქართველი მოსახლეობის დიდი რიცხვი, რომელთაც აქვთ ეროვნულ ენაზედ სკოლები და სხვა კულტურული დაწესებულებანი. და აი, ასეთი ენის განდევნით რუსული ენა დარჩა პირისპირ სუსტ აფხაზურ კილოკავთან, რომლის „ჭირისუფლობაც“ კი იკისრა. ეს „ჭირისუფლობა“ მართლაც გასწია მან. საკმარისია მოუსმინოთ აფხაზ მომხსენებელს, რომ იგრძნოთ ამ რუსული დედინაცვლის ხელი. ყველა წინადადება სავსეა რუსიციზმით. სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური და კულტურული შინაარსის გამოძხატველ სიტყვათა ლექსიკონი რომ შევადგინოთ და წარუდგინოთ რომელიმე ენათა მეცნიერს, რომელმაც არ იცის ის პოლიტიკური სიტუაცია, რომელშიდაც ჩვენ დღეს ვიმყოფებით, იგი იტყოდა, რომ აფხაზური ენა და რუსული ძლიერ ახლო მონათესავე ენებია. ეს რა თქმა უნდა, ერთი შეხედვით. ენათმეცნიერებს მოჰყავთ სამასზე მეტი მაგალითი, სადაც სიტყვები და მნიშვნელობა ერთი და იგივეა აფხაზურსა და ქართულში, 400-ზე მეტი მაგალითი ქართულსა და მეგრულში, რითაც გამოაქვთ დასკვნა, რომ ეს ენები ერთი მეორისაგან, ერთი შტოსაგან არიან წარმომდგარი და შემდეგ დროთა განმავლობაში გეოგრაფიულ და პოლიტიკური პირობების გამო დაშორებიან ერთმანეთსო. მოყვანილი მაგალითები ეყრდნობიან ხალხის სალაპარაკო ენას. ეხლა არის ცდა არა

დაახლოების ამ პროვინციულ ენის სალიტერატურო ენასან, არამედ მისი დაშლის და დანაწილების. მოსკოვის პოლიტიკა ამ დარგში შემდეგია: – მიეცი დიდი მნიშვნელობა პროვინციალურ ენას რომ შეასუსტო ძალა და მნიშვნელობა ეროვნული ენის და ამით გზა გაუხსნა „ოქტომბრის“ ენას! მეგრული „ყაზახიში გაზეთი“ ან „ჭითა ჩხორია“ და სხვა გამოცემანი ამ მიზნის განადღება პრაქტიკაში. ასეთმა პოლიტიკამ იმდენად გააძლიერა რუსული, განსაკუთრებით აფხაზურ ენაში, რომ როცა მომხსენებელი ლაპარაკობს, მისი სიტყვის უმეტესობა რუსულია. „ალიკბეზ“, „აპერვოძი“, „კრასნი არძია“ და სხვა ასეთებით სავსებით დატვირთულია აფხაზურ ენაზე მოლაპარაკე მომხსენებელი. აი, 10-11 წლის შედეგი. ეს კი იმას ლაპარაკობს, რომ ბოლშევიკურმა რუსეთმა ჩვენს წინააღმდეგ ბრძოლაში, ამ მხრივ, შესძლო ათ-თერთმეტ წელში იმის გაკეთება, რაც ვერ გააკეთა მეფის რეჟიმმა 117 წელში. თუ მოსკოვის დღევანდელ ხერხებს დავაკვირდებით, დავინახავთ, რომ ეს არ არის მთლად ახალი ხერხი. ლაკობა-ლაღარის უკან დგას წითელი იმპერიალიზმი და იგი აკეთებს იმას, რასაც აკეთებდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ვორონცოვი, ფორმალურათ ქართულის დამცველი, შინაარსით ყოველგვარ რუსულის მსახური. ეს პარალელი შემთხვევით არ არის და იგი მარტო ერთ ფაქტს არ ემყარება.

ქართული ენის დევნა არ დარჩათ შეუძინეველი თვით აფხაზეთის ბოლშევიკებს და საქ-ს კომუნ. ცეკას განსაკუთრებით გალის რაიონი იწყებს ბრძოლას რუსიფიკაციის წინააღმდეგ. უკანასკნელ ხანებში სრულიად პირბადე აიხადეს მოსკოვის აგენტებმა და საკითხი დააყენეს აფხაზეთის უშუალოდ შეერთების რუსეთთან ავტონომიური უფლებებით. ამას სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს გალის ბოლშევიკებმა იქ ცნობილი პირის ხაბურზანიას მეთაურობით. ხაბურზანიამ პირდაპირ განაცხადა: თუ აფხაზეთი საქართველოს გამოეყოფა და რუსეთთან მივა, მაშინ იცოდეთ, სამურზაყანო (გალის რაიონი) აფხაზეთს გამოეყოფა და საქართველოსთან რჩებაო. ეს არ იყო მარტო ხაბურზანიას ნათქვამი, ამას მთელი მოსახლეობა თანაუგრძნობდა. ეს საკითხი ირჩეოდა პარტიის დახურულ კრებებზე, მაგრამ ასეთი დიდი საკითხი არ შეიძლებოდა დარჩენილიყო დახურულ კარებში და იგი მასში გადავიდა. დღეს ეს ყველამ იცის და ამრიგად, ჯერჯერობით საკითხი მოიხსნა. ლაკობას არ

სურს სამუშაოების დათმობა, რომელსაც ის კარგავს რუსეთთან მისვლით. სამაგვიეროდ, გარუსების პოლიტიკა განსაკუთრებული ტემპით და ხერხით სწარმოებს. ენის საკითხშია, როგორც აღვნიშნეთ, იბრძვის განსაკუთრებით გალის რაიონი და იგი ითხოვს სახელმწიფო ენად ქართული ენის გამოცხადებას და ამ მოთხოვნილებას ასახულებს ცეკაში (ბ.). ამის შემდეგ ხდება თვითგამათრახება და მთელი ბრძოლის შედეგად მივიღეთ ერთი პატარა განცხადება „სოვეტსკაია აბხაზიაში“. ამ განცხადებაში ნათქვამია: „რუსული მანქანების გარდა, რაიონებში უნდა იქნას შემოღებული საბეჭდი მანქანები იმ ენაზე, რომელიც მიღებულია სახელმწიფო ენად რაიონში. მაგალითად, გუდაუთის რაიონში აფხაზურ ენაზე, გალის რაიონში ქართულზე“. ხელს აწერს ლაკობა და ლადარია.

უკვე 11 წელია განდევნილია სხვა ენები გარდა რუსულისა და 11 მარტს მოაგონდათ იგი. მაგრამ ეს გვეუბნება ეს განცხადება? რატომ წავიდნენ ეს რუსიფიკატორები ამ დათმობაზე? თუ კარგად ჩაგხედავთ სინამდვილეს, დაეინახავთ, რომ ამ განცხადების შესრულებაც არაფერს მოგვცემს, გარდა იმისა, რომ ეს საბეჭდი მანქანები ქართული ან აფხაზური – იქნება შეძენილი და ჩარიცხული ამა თუ იმ დაწესებულების საინვენტარო დავთარში. თვით მანქანა იქნება შენახული იმათ სააასუხოთ, ვინც გაბედავს და იტყვის, რომ ნაც. პოლიტიკა აფხაზეთში მახინჯდებაო, ან იგივე მანქანები გამოყენებული იქნება ბერნარდ შოუს ტიპის გასტროლოირების თვალის ასახვევად და საბჭოთა ქვეყნის მართველთა დიდსულოვნების დასამტკიცებლად პატარა ერების მიმართ. ეს ასე მოხდება და აი, რატომ: აფხაზები დაწესებულებებში ცოტანი არიან და ვინც არის, ისიც რუსულ სკოლაშია აღზრდილი. ასე რომ, მან რუსული ენა უკეთ იცის, ვიდრე აფხაზური. ქართველი დიდი ხანია აქედან განდევნილია, ანდა დაწესებულებებში დარჩენილი არიან ისეთები, რომლებსაც რუსულ ენაზედ შეუძლიათ საქმის წარმოება. თუ დაწესებულებაში ერთი აფხაზი ან ქართველია – იქ ათი რუსია, რომლებმაც გარდა რუსულისა, ცხადია, არაფერი იციან. ამ პირობებში, რომელიმე აფხაზი ან ქართველი განა თვითონ დაბეჭდავს, თვითონ წაიკითხავს და თვითონ შეასრულებს? მას ხომ დამოკიდებულება აქვს სხვა თანამშრომლებთან და ცხადია, საქმიანი ურთიერთობა სწარმოებს იმ ენაზე, რომელიც მათ ყველას ესმით. ასეთი კი რუსული ენაა. ეს გარემოება ძალიან კარგად იციან ახალმა ვორონცოვებმა

და ამიტომაც არის ნახსენები „გარდა რუსული მანქანებისა“. მაშასადამე, რუსული აუცილებლით უნდა იყოს, მაგრამ ქართული და აფხაზური მანქანები კი შეძენილია ბრიყვთა მოსატყუებლად. ხშირად ბოლშევიკები იმათ, ვინც ქართული ენის უფლებას იცავს – შოვინისტებად ნათლავენ და რუსული ენის – „ოქტომბრის“ ენის – სიძულვილს აბრალებენ და ეს ხომ მომაკვდინებელ ცოდვად ითვლება კომუნისტურ სამყაროში. მაგრამ სინამდვილეში ვერ ნახავთ ისეთ მიმდინარეობას კომუნისტებში, რომელიც რუსულ ენას ებრძოდეს. ბრძოლა რუსული ენის, რუსული ლიტერატურის და სხვა ასეთების წინააღმდეგ აქ არაფერს აზრადაც არ მოსვლია. აქაური მოწინავე ძალები – კომუნისტური და არა კომუნისტური – შორს დგანან ასეთი ზოოლოგიური შოვინიზმისაგან, მაგრამ ბოლშევიკებმა რომ ხელი ააღებინონ ახალგაზრდობას და ყველას, ვინც საღად აზროვნებს რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლაზე, გამოიყვანეს კანონიერი მოთხოვნებისაგან შოვინისტური დასკვნები. ქართული ენის განდევნამ აფხაზეთის დაწესებულებებიდან ბუნებრივად განდევნა თვით ქართველი თანამშრომლები და ამით კარი გაუღეს რუსეთის ბოლშევიკურ მოხელეებს ჩვენს დაწესებულებებში.

ამრიგად, ქართველი ხალხის კონცენტრაციულ ლაგერებში და სხვა კუთხეებში გადასახლებით და აქ ძალით თუ ნებით გამოდევნილი რუსების მოკალათებით ცდილობს ხელისუფლება „სწორი ეროვნული პოლიტიკის“ წარმოებას. აქ შეხვდებით აუარებელ უკრაინელებს, რომელთაც ძალით დაატოვებთ საყვარელი ოჯახი და სამშობლო; აქ შეხვდებით ასეთსავე ნიადაგზე გადმოხვეწილ ბელორუსებს. ისინი აქ იტანჯებიან, ჩვენები – რუსეთის შორეულ გუბერნიებში. ასეთია ბოლშევიკების გენერალური ხაზი. ასეთია „სწორი ნაციონალური პოლიტიკა“ (გენო, აფხაზეთი 1932)” (გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, 1933, N87).

ქურონალი „სახალხო საქმე“ (1926-1935 წლები) — პარიზი

უცხოეთში მყოფ სოციალ—ფედერალისტების კომიტეტის გამოცემა; რედაქტორი: სამსონ ფირცხალავა; ავტორები: სიმონ ლეონიძე, სამსონ ფირცხალავა, ილია ნუცუბიძე, ნიკოლოზ ურუშაძე, ვახტანგ მესხი, ბეგი გოლიაძე, ფილიპე შარაძე.

„რუსეთის ბოლშევიკები ძალით შემოიჭრნენ ჩვენს სამშობლოში და მონობის მძიმე უღელი დაადგეს ქართველ ერს... ხან ფარულად, ხან აშკარად ყოველ ღონეს ხმარობენ ჩვენი ერის გადასაგვარებლად და რუსული ენის, რუსული წესების და აზროვნების გასაბატონებლად საქართველოში. ბოლშევიკები თავის მიზნის განსახორციელებლად არ ერიდებიან არავითარ საშუალებას, არავითარ სიბოროტეს, და ბრძოლა მათ წინააღმდეგ... მათი სიტყვები ეროვნული საკითხის პატივისცემისათვის არის სიცრუე და თვალთმაქცობა, რომ უფრო ადვილად მოატყუილონ გულუბრყვილონი და მალე მიახწიონ საწადელს - ეროვნების მოსპობა. საფრთხეშია ქართველი ერის მიწაწყალი, სიმდიდრე, ენა, კულტურა, შემოქმედება” (ქურნალი „სახალხო საქმე“, 1926, N1).

„საბჭოთა ხელისუფლების ხუთი წლის არსებობამ საქართველოში ვერ შესცვალა ჩვენი სკოლის ეროვნული სული და ვერც მოსპობს მას. ამიტომაც ეს საქმე თავს იღო „კულტურულ სიმაღლეების ლამაზრმა” სომეხმა ვაგან ვაგანიანმა, რომლის ინტერნაციონალურ ფრაზეოლოგიის კორიანტელის უკან იმალება დაშნაკელზე უფრო მაგნე შავი ხულიგანი. თავის მიზნის მისაღწევად მან აპრილის პირველ რიცხვებში სპეციალურ ამ საქმისათვის მოიწვია ამიერკავკასიის განათლების სახალხო კომისრების თათბირი, სადაც გვარიანად დატუქსა ესენი „შმოქმედობისათვის” (ე.ი. სკოლის გარუსების სიჩქარე დაუწუნა)... ვაგანიანი მიუთითებს მთელ რიგ კარდინალურ ღონისძიებებს, რომლებიც, მისი აზრით, საყვებით, ღროთა განმავლობაში, აღმოუხვერიან „მოვინიზმს” და გაამეფებენ რუსულ კულტურას ჩვენს სკოლაში. რაში მდგომარეობს ეს ზომები? პირველ რიგში დათხოვნილი უნდა იქნას ის პროფესორები და მასწავლებლები, რომლებიც ვერ იჩენენ საკმაო ერთგულებას საბჭოთა ხელისუფლებისადმი, შემდეგ უნდა მოისპოს ისეთი საგნები, რომლებიც, ერთი მხრივ, მისი აზრით, არაა საჭირო, როგორცაა ლოდიკა,

პსიხოლოგია, ფილოსოფია და მეორეს მხრივ კი ისეთებიც, რომელიც მეტისმეტად ეროვნულ კულტურის შესწავლას ემსახურება, რადგან ვაგანიანი მთლიანი ინტერნაციონალურ (ე.ი. რუსულ) კულტურის მომხრეა. ვაგანიანი დიდ გაკვირვებას გამოსთქვამს, თუ როგორ ითმენს ასეთ მდგომარეობას ჩვენს სკოლაში საბჭოთა ხელისუფლება, როდესაც საშუალო სკოლის დასრულებისას ახალგაზრდამ არ იცის თანაბრად ქართულისა რუსული ენა. ის კატეგორიულად მოითხოვს რუსული ენის საათების გადიდებას სკოლაში, რაც საგსებით უწყვეტანოთ განახორციელა უკვე განათლების კომისარიატმა... ვაგანიანის უტიფრობა იქამდის მივიდა, რომ თავის ქართველ და სომეხ ამხანაგებს შემდეგს ურჩევდა: განავითარა რა თავისი „ინტერნაციონალური“ თეორია კულტურის და კერძოდ ენის შესახებ, მან დასძინა, რომ არა მარტო ისეთი მცირე ეროვნებებისათვის, როგორიც არიან აისორები და ქურთები ამიერკავკასიაში არ არის საჭირო თავისი მწიგნობრობა, არამედ ჩვენთვისაც, ქართველების და სომხებისათვის, ბევრად ხელსაყრელია ის ცნება, რომ რუსული ენა „საერთაშორისო პროლეტარულ რევოლუციის, ლენინის და ოქტომბრის ენაა“. მცირე ერების კულტურა ილუზიაა, არსებობს მხოლოდ რუსული კულტურა, რომელიც ემსახურება მხოლოდ ჩვენს საბჭოთა კავშირის საერთო აყვავებას, დასძინეს ის” (ქურნალი „სახალხო საქმე“, 1926, N1).

„რუსეთმა გასაოცარის მეთოდური სისწრაფით მოსპო არა მარტო უძველესი ქართული სახელმწიფოებრიობის ყოველგვარი ნიშანი, არამედ ჩაჰკლა ყოველნაირი გამოძახილი ქართული სულისა. ეროვნული ენერგია მოდუნებული იყო და საკუთარი ძალით ფეხზედ დადგომის ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა. და ჩვენმა ინტელიგენციამ თვითონ დაიწყო რუსული მზა კულტურის ფართო ტალღით შემოშვება” (ქურნალი „სახალხო საქმე“, 1927, N2).

„ჩვენ გრძნობდით ქართულ მოწინავე საზოგადოებას ამა თუ იმ ქართულ პრაქტიკულ და კულტურულ საქმისათვის. ქართული ენა, ქართული სკოლა, უნივერსიტეტი, თეატრი, მწერლობა, სიძველენი, ისტორია... მეორეს მხრივ ქართული საკრედიტო ამხ. კოოპერატივები, საპროფესიო ორგანიზაციები, აი ქართულ სინამდვილის და კულტურის მაშინდელი გასაქანი და ჩვენც ამ დარგებს შევესიეთ. ვიწრო და ყოველმხრივ შეზღუდული იყო მაშინ ჩვენი მოქმედების ასპარეზი: თვითმართველობათა ზოგი ორგანოები, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, დრამატიული საზოგადოება, სიტყვაკაზმულ მწერლობის საზოგადოება და სხვანი. აი, ესდა იყო ქართულ კულტურის გადანარჩენი და ჩვენაც აქედან ვცდილობდით ქართულ ახალ ძალების და ფაქტორების გამოჭედვას.

ჩვენმა მოღვაწეობამ ცინული ნელ-ნელა გააღლო და რწმენა დაბადა. ეხლა უკვე სასაცილო აღარ იყო ქართული ენა, მწერლობა, მთელი წარსული. ქართველ ინტელიგენციას ქართველობის აღარა რცხვენოდა. ინტერესი ჩვენი წარსულისადმი ერთბაშად გაიზარდა და ამან მიძინებული, პოტენციური ძალა ააღაპარაკა. ჩვენ გავაძლიერეთ და შევექმენით დაწესებულებანი, რომელნიც ქართულ ინდივიდუალურ კულტურის გზას ჰკაფავდნენ, და როდესაც ვეებერთელა რუსეთის იმპერია ერთბაშად დაინგრა და „ჩვენი თავი ჩვენვე უნდა გვეყუნოს“ საკითხი პრაქტიკულად დადგა, მაშინ ყოველი მიხვდა, რომ ახალის ასაშენებელი საფუძველი შეიძლებოდა მარტო ქართული კერა ყოფილიყო.

მცისვე ის პატარა ეროვნულ-კულტურული აპარატები, რასაც ჩვენ დარაჯად ვუდებთ, გაიშალენ და სახელმწიფოებრიობის ელემენტების სახე მიიღეს, ქართულ მეობას, მის კულტურას უკვე შესაფერი ავტორიტეტი ჰქონდა მოპოვებული და ამან დააჩქარა 26 მაისის აქტი” (ჟურნალი „სახალხო საქმე“, 1927, N2).

„არის საქართველო, მაგრამ არა ქართველების; ქართველობა სამარცხვინოა და ქართულის მოლაპარაკე ორგულთა რიცხვშია ჩაწერილი და კანონის გარეშე გამოცხადებული... ბოლშევიკები დღესასწაულობენ რას? ქართველი გლეხის გაძვალტყავებას, ქართველი მუშის დაქვეითებას, ქართველი ინტელიგენტის საექსპორტოდ გამზადებას და ქართული მწერლობისათვის უსასტიკესი ცენზურის დაწესებას, სკოლების უცოდინარობის ბუდედ გადაქცევას” (ქურნალი „სახალხო საქმე”, 1928, N4).

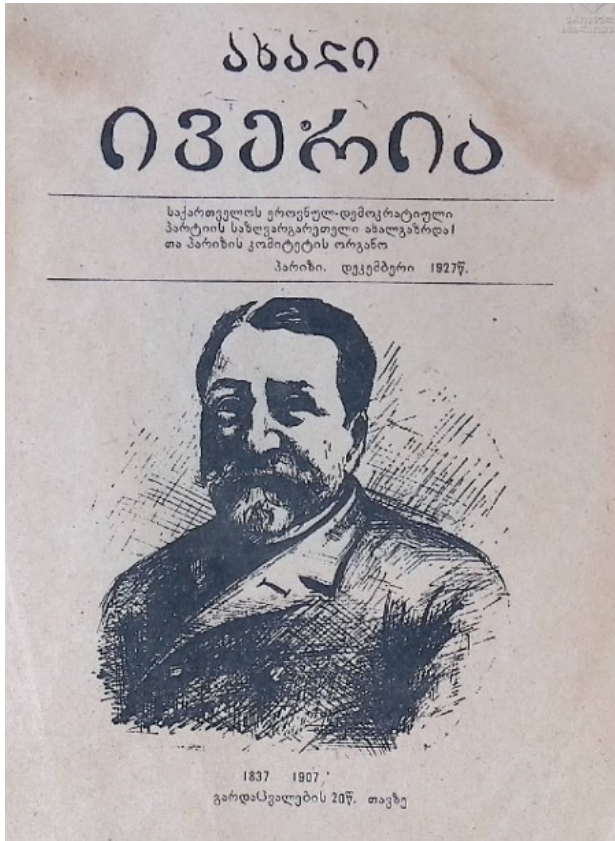
„კულტურული დონე დაქვეითდა. სახალხო განთლება დაბალი თუ საშუალო დაეცა. უმაღლესი სასწავლებლები ძლივს დაფავენ სულს. მეცნიერება ღვენილია. ხელოვნება - თუძკა ბოლშევიკები ბევრს ფართიფურთობენ მის გარშემო ვერავითარ შემოქმედებას ვერ იჩენს. ეს თავისთავად გასაგებია, ეს კულტურული დაქვეითება სრულიად ბუნებრივია ბოლშევიკურ წყობილებაში, რომელმაც მოჰკლა ყოველი თავისუფალი აზრი, ჩაახშო ნიჭი, გაანადგურა პიროვნება, გაათახსირა ადამიანური ღირსება, აღკვეთა ყოველი თავისებურება. განა შეიძლება რაიმე კულტურული მოქმედება და დაწინაურება იქ, სადაც აბსოლუტური მონობაა დამყარებული, ადამიანი ყოველმხრივ შებორკილ-შეხუთულია?” (ქურნალი „სახალხო საქმე”, 1928, N5).

„იყო პური და არ იყო სული, იყო კლასი და არ იყო ერი, იყო კოლექტივი და არ იყო პიროვნება, იყო საერთაშორისო და უარყოფა ეროვნულის” (ქურნალი „სახალხო საქმე”, 1932, N7).

„ჩვენი ქვეყანა არასოდეს ყოფილა ასე რუსულ საფრთხეს წინაშე, როგორც მაშინ. რუსიფიკაციის პოლიტიკამ უმწვერვალესამდე მიაღწია:

საქართველოს ხსენება აუკრძალეს ქართულ გაზეთებსაც კი, ქართული ენა ძაღლის ენად მონათლეს და განდევნეს ყოველ დაწესებულებიდან, სკოლიდან, ეკლესიებიდანაც ქალაქებში; ქართველისთვის გზა შეიკრა სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ სამსახურში; ქართველების სამკვიდრო მიწა-წყალს ყოველ მხრით შემოესია უცხოელი და ჩვენი ტერიტორია აივსო გარეშეებით. ჩვენი დედაქალაქი სრულებით ჰკარგავს ეროვნულს ელფერს, ქართული კულტურული დაწესებულებანი ძლივს დაფავენ სულს,, ქართული ერთადერთი ყოველდღიური გაზეთის მკითხველი რამდენსამე ასეულს არ სცილდება, ქართული წარმოდგენები სისტემატურად ხუთი-ექვსი თვის განმავლობაში იმართება მხოლოდ ტფილისში და ქუთაისში - კვირაში ერთხელ-ორჯერ ან ორ კვირაში ერთჯერ, სანახევროდ ცარიელ დარბაზში. ქართველების შეკრებულობას თუ ხედავთ, მხოლოდ რომელიმე საზოგადო მოღვაწის დაკრძალვაზე. ქართული წიგნი წელიწადში ხუთიოდე თუ გამოდის და ისიც მცირე ტირაჟით” (ქურნალი „სახალხო საქმე“, 1935, N8).

**ქურნალი „ახალი ივერია - La Nouvelle Iberie“
(1927-1939 წლები) — პარიზი**

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთელი ახალგაზრდობის პარიზის კომიტეტის ორგანო; რედაქტორები: ვალერიან (ვალთა) ჯიბლაძე, დიმიტრი სინჯიკაშვილი, სევერიან ჭირაქაძე, ალექსანდრე ცომაია; ავტორები: ალექსანდრე ასათიანი, სევერიან ჭირაქაძე, ტიტე მარგველაშვილი, შალვა ნებიერიძე, დავით მხეიძე, ნიკოლოზ ნაკაშიძე, კორნელი ხოშტარია, შოთა გედევანიშვილი, სოფიო კეღია, ლიდა ნოზაძე, ალექსანდრე მანველიშვილი, დიმიტრი სინჯიკაშვილი, გიორგი ჟურელი, აკაკი მეუნარგია, გიორგი ყიფიანი.

„საქართველოში მარქსის დროშიან ველურთა ბატონობას ბოლო არ უჩანს. პირიქით დღემოდამ ძლიერდება შეტევები ყოველივე ქართულის წინააღმდეგ და ფეხქვეშ ითელება ის რაც საუკუნოებით წმიდათა წმიდათ იყო მიჩნეული; იკრძალება ქართული ენა, იღვევება სარწმუნოება, ისპობა ერის საუკუნოვანი ტრადიციები, ინგრევა ქართული კულტურა“ (ქურნალი „ახალი ივერია“, 1931, N3).

„მთავრობა ეროვნულ ემიგრაციას დაუპირისპირდა და ყოველგვარ ცდას და ყოველ ინიციატივას, რომელსაც ემიგრაციის თავმოყრა და მისი ცხოვრების მოგვარება ჰქონდა მიზნად დასახული თავიდანვე ბრძოლა გამოუცხადა. ამიტომაც როცა სხვა ქვეყნის ემიგრანტები აქ სახლებსა და ეკლესიებს იშენებენ, ჩვენ პატარა ოთახიც არა გვაქვს რომ ერთმანეთთან შეხვედრა შეგვეძლოს. მაშინ როცა სხვებს საკუთარი უნივერსიტეტები აქვს, ჩვენ ნაქირავეები ბინაც არ მოგვეპოვება, რომ უცხოეთში მყოფ ქართველ ბავშვებს დედა ენა ვასწავლოთ“ (ქურნალი „ახალი ივერია“, 1931, N3).

„პარიზში დაარსდა ქართული მართლმადიდებელი წმ. ნინოს ეკლესია. მღვდლად აკურთხეს ბონის (გერმანია) უნივერსიტეტის დოცენტი გრიგოლ ფერაძე.

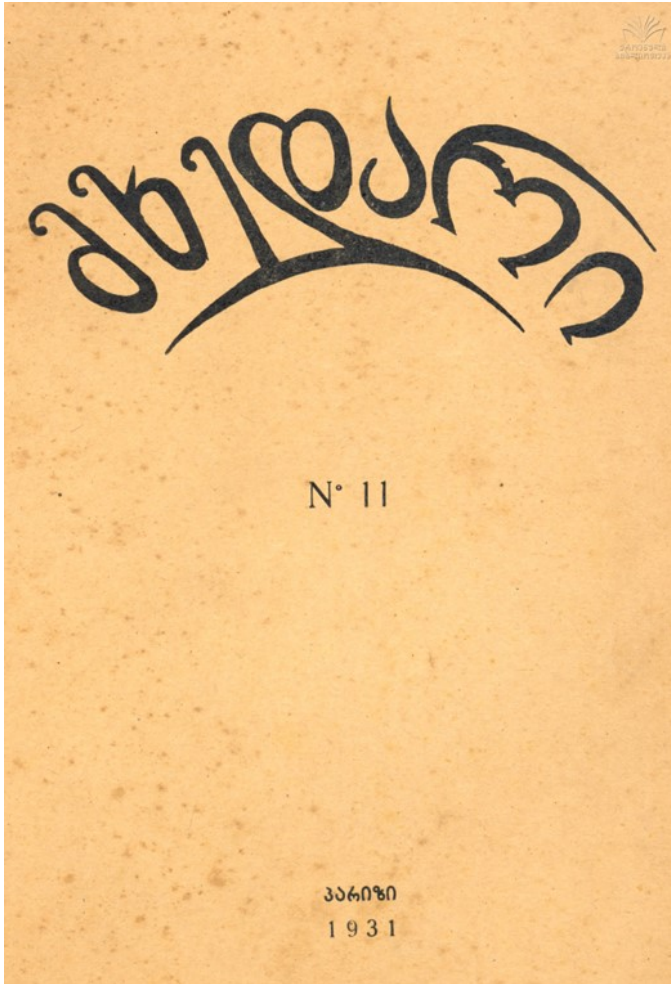
1924 წ. აგვისტოს აჯანყების წლისთავზე პარიზში გადახდილ იქნა პანაშვიდი, რომელსაც დაესწრო მთელი ქართული კოლონია. პანაშვიდის შემდეგ ბატ. შალვა ამირეჯიბმა წაიკითხა მოხსენება „1924 წლის აჯანყება“.

პარიზში გამოვიდა ბნ ზ. ავალიშვილის ახალი წიგნი ქართულ ენაზე „ვეფხისტყაოსნის საკითხები“ (ქურნალი „ახალი ივერია“, 1931, N3).

„სამშობლო ენა, რომელზედაც ერი თავის აღზრდას ღებულობს, მჭიდროთაა ადბული მთელი ერის სულიერ გამოსახულებასა და მის სოციალურ კულტურასთან. ამიტომ ყოველ მპყრობელს უპირველეს

ყოვლისა სამშობლო ენაზედ, მის სულიერ და სოციალურ კულტურაზედ მიაქვს იერიში. ეს იწვევს კულტურული წონასწორობის დარღვევას და ერი გადაგვარების გზას ადგება. რუსეთთან შეერთებამდე, საქართველოს ათეულ საუკუნოებში გამოვლილი, ცეცხლსა და სისხლში გამოჭედული თავის საკუთარი მაღალი ეროვნული კულტურა ჰქონდა. ამიტომ რუსეთის ერთი საუკუნის ბატონობამ მისი განვითარება დააბრკოლა, მაგრამ ჩვენი ეროვნული კულტურის წონასწორობა ვერ დაარღვია. თუკი წინათ თვითმპრობელური რუსეთი ქართულ ეროვნულ სოფსა და კულტურას თანდათანობით ღრღნიდა და ებრძოდა, ბოლშევიკებმა თავისებური სიტლანქით და ბარბაროსული გამბედაობით, ერთი ხელის დაკვრით და ერთბაშად მოინდომეს ჩვენი ეროვნული ცხოვრების ყოველ დარგსა და კუნჭულში შეჭრილიყვნენ. ამ მხრივ, წითელ რუსეთის ბატონობას კულტურულ ერებზეც გაცილებით უფრო დამღუპველი გავლენა აქვს ვიდრე ძველ რუსეთს ჰქონდა” (ქუჩნალი „ახალი ივერია”, 1938, N8).

ჟურნალი „მხედარი“ (1929-1937 წლები) — პარიზი

ქართველ იუნკერთა კავშირის ორგანო; რედაქტორები: პროკოფი აბულაძე, ვიტალი უგრეხელიძე; ავტორები: პროკოფი აბულაძე, ირაკლი ცაგურია, კლარა მესხი, ნიკოლოზ თოხაძე, ვიქტორ ნოზაძე, ნიკოლოზ ჭუმბურიძე, ალექსანდრე ჩხეიძე, ლეო კერესელიძე, გიორგი კვინიტაძე, დავით ვახნაძე, დიმიტრი შალიკაშვილი, შალვა ამირეჯიბი, გიორგი ნაკაშიძე, ალექსანდრე მანველიშვილი, ვიტალი უგრეხელიძე

ქართული მხედრობა

„თუ უფროსი თაობიდან ქართველი მხედრების გადაგვარება ძნელი საქმე გამოდგა, შემდეგ თაობათა გარუსება შედარებით ადვილი საქმე შეიქმნა და აი, რატომ; ჯერ ერთი რუსები მკვიდრ ნიადაგზე დაშყარდნენ ჩვენში და საერთოდ, ქართველი ერის გარუსების საქმე წინ წაიწია და მეორეს მხრივ, ისე როგორც დღეს ამას რუსის ბოლშევიკები სჩადიან, მაშინდელი მთავრობა სცდილობდა ბავშვობიდანვე ჩაენერგა ქართველებისათვის გულში რუსული სული და რუსული იდეები. რუსეთში არსებულ ე. წ. კადეტთა კორპუსების ერთი მთავარი დანიშნულება სწორედ ეს იყო: რომ იმპერიაში შემაგალ უცხო ერებთა შვილები გაერუსებიათ. ამ სასწავლებლებში ფართედ ჰქონდათ გაღებული კარი ჩვენს თავად-აზნაურების შვილებს, ყოველგვარი შეღავათებით. ამ რუსის ბავშვთა ყაზარმაში შედიოდა შვიდი-რვა წლის ნორჩი ქართველი, სამშობლო ენაზე მოტიკტიკე და რამოდენიმე წლის შემდეგ იქედან გამოდიოდა რუსულად მობაასე და ქართულის სრულებით არ მცოდნე. მან კარგად იცოდა „კნიაზ იგორის“ და „ივან გროზნის“ ისტორია, მაგრამ წარმოდგენა არ ჰქონდა, თუ ვინ იყო თამარ მეფე ან დავით აღმაშენებელი. ის ამაცობდა კუტუზოვ-სუვოროვების გმირობით, მხოლოდ დაფიწყებოდა გიორგი სააკაძე, დიდი ერეკლე და სხვა ჩვენი ეროვნული საამაყო გმირები (ა. კ.)“ (ქურნალი „მხედარი“, 1929, N2).

ქურნალი „კავკასიონი“ (1929-1932 წლები) — პარიზი

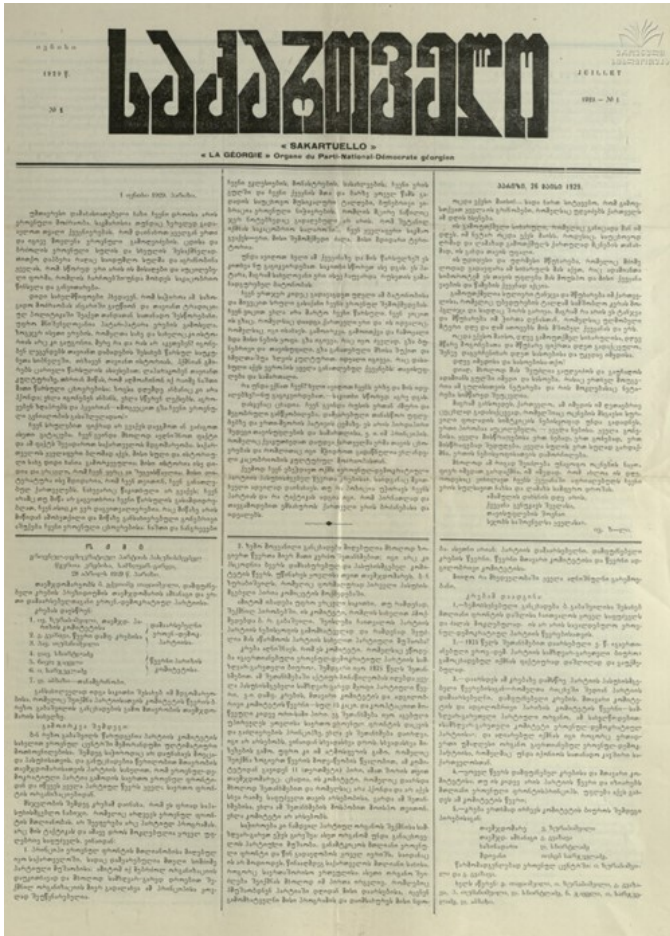
ხელოვნებისა და მეცნიერების ყოველთვიური კრებული; რედაქტორები: ვიქტორ ნოზაძე, ედუარდ პაპაფა, ისიდორე მანუჩაშვილი; მხატვარი: მიხეილ ბილანიშვილი; ავტორები: სიმონ ბერეჟიანი, ალექსანდრე გასიტაშვილი, ისიდორე მანუჩაშვილი, ექვთიმე თაყაიშვილი, ვიქტორ ნოზაძე, შალვა ამირეჯიბი, მიხეილ ბილანიშვილი, ედუარდ პაპაფა, გიორგი ჟურული, გიორგი გამყრელიძე, ვლადიმერ ემუხვარი, ერეკლე ორბელიანი; უცხოელი ავტორები: რაბინდრანათ თაგორი, გი დე მოპასანი, ერის მარია რემარკი.

საქართველოს მოსახლეობა

„ყველასთვის ცნობილია ის გარემოება, თუ როგორის მიკერძოებითაა საესე საბჭოთა სტატისტიკა. დემოგრაფიული (მოსახლეობის) სტატისტიკა, შეიძლება ითქვას, არის ისეთი ღარგი, რომელზედაც ბოლშევიკებმა ვერ შესძლეს თავის მეთოდების საესეებით გამოყენება, რადგან ჩვენ საქმე გვაქვს ადამიანისა და მისი თვისების აღრიცხვა-შესწავლასთან, როგორიცაა: სქესი (როლის შეცვლაში თვით მრისხანე ჩეკაც კი უძღურია), ეროვნება, ენა, წერა-კითხვის ცოდნა და სხვა. მიუხედავად ამისა, ამგვარი ცდა მაინც იყო ნახმარი, რაც ნათლად დაეტყო 1926 წლის 17 დეკემბრის აღწერის პროგრამას. თვით აღწერის პროგრამაც მოსკოვის მიერ იყო შედგენილი წმინდა რუსულ პირობებთან შეფარდებით.

აფხაზეთში მოსახლეობის საერთო რიცხვი (ქალაქების ჩათვლით) 201. 018 სულს უდრის. აქ ყველა ეროვნებები ძლიერად არიან წარმოდგენილი. ქართველები პირველ ადგილზე სდგანან და 6, 3 პროცენტით სჭარბობენ მეორე ადგილზე მდგომ აფხაზებს. მესამე ადგილი უჭირავთ სომხებს, რომელთა აქ ჩასახლების პროცესი ეხლაც გრძელდება და მეოთხე - ბერძნებს. მიუხედავად, რუსეთის მიერ დაუფარავ გამოარუსებელი პოლიტიკის წარმოებისა და თავის კერიდან აყრილ აფხაზთა ნაცვლათ რუსების მთელი სოფლობით ჩასახლებისა, ეს ეროვნება მაინც არ იძლევა დიდ პროცენტს და სდგას მხოლოდ მეხუთე ადგილზე. შემდეგ მოდის უკრაინელები და დანარჩენი ეროვნული ჯგუფი. როგორია სოხუმის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა?

ეს პატარა ქალაქი ეროვნულ ერთფეროვნებას უფრო მოკლებულია, ვიდრე ტფილისი და ბათუმი. პირველ ადგილზე აქაც ქართველები სდგანან, ხოლო თუ ქართველ ებრაელებს გამოვაკლებთ, მაშინ ეს რიცხვი თანასწორობას იძლევა რუსების რიცხვთან. თითქმის ასეთივე თანასწორობის მდგომარეობაში არიან ერთი მეორესთან სომხები, ბერძნები და უკრაინელები. საერთოდ აქ ყველა მოყვანილი ეროვნებები მძლავრათ არიან წარმოდგენილი, გარდა აფხაზებისა, რომელთა რიცხვი აფხაზეთის დედა-ქალაქში მხოლოდ 658, ანუ 3, 4 პროცენტით განისაზღვრება” (ედუარდ პაპავა) (ქურონალი „კავკასიონი“, 1929, N2).

გადაგვარების გზაზე

„რუსიფიკაციის წინააღმდეგ ბრძოლა ჩვენში ძველი ამბავია. უწინ ძალაუნებურად რუსეთუბნობას ვებრძოდით, სხვა ღონე არ იყო. დრომ და გარემოებამ შეძლება მოგვცა გადაგვარების უფრო ღრმა და ნამდვილ მიზეზს შეებრძოლებოდით, — რუსეთის პოლიტიკურ ბატონობას. ნამდვილ მიზეზსა-თქო, რადგან დამოუკიდებელ საქართველოში, რასაკვირველია, ვერც რუსული ენა და ვერც რუსის ქალის ოჯახში შემოსვლა ვერას დააკლებენ ერს. და ქართველი ერის მთელი ყურადღება, მთელი არსება აქეთ არის მიქცეული, დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლისაკენ“ (გაზეთი „საქართველო“ (La Géorgie), 1930, N4).

ახალგაზრდობა და კომუნისტები (წერილები საქართველოდან)

„ყველაზე რთული საკითხი მომავალი განთავისუფლებული საქართველოსი არის იმ ახალგაზრდობის საკითხი, რომელიც სრულიათ ბოლშევიკურ რეჟიმში აღიზარდა. რუსეთის შემოსვლის შემდეგ ათმა წელმა გახვლო. ამ ათი წლის განმავლობაში ბევრი რამ გამოიცვალა. ბავშვები, რომლებიც ჩვენი დამოუკიდებლობის ღროს იყვნენ 7-8-9 წლის ისინი უკვე არიან 17-18-19 წლის. იმათ არაფერი ახსოვთ დამოუკიდებელი საქართველოსი და არც იციან მის შესახებ არაფერი. ნიკოლოზის ღროს ქართველებს საშუალება ჰქონდათ წაეკითხათ საქართველოს ისტორია მაინც. ახლა ეს შეუძლებელია: სკოლებისაგან და სამკითხველოებისგან განდევნილია საქართველოს ისტორია სრულიად... სულ მოწაფე სკოლაში სწავლობს 220 დღეს და თითქმის ამ ორას ოც დღეს სულ კამპანიებს და აგიტაციებს სჭირდება... ეს დღეები და კამპანიები არის მხოლოდ იმისთვის, რათა დაიპყრონ ახალგაზრდობა.

ახალგაზრდობის დასაპყრობად ბოლშევიკებს აქვს სამი ორგანიზაცია. პირველია „ოქტომბრელები“. ამაში შედიან ბავშვები 5-დან 8 წლამდე. მშობელი იძულებულია ბავშვი ჩარიცხოს მასში, რომ ის მიიღონ საბავშვო ბაღში ან პირველ დაწყებით სკოლაში. აქედანვე იწყებენ ბავშვებში ანტირელიგიურ კამპანიას. ყველას აქვს გულზე წითელი ლენტები და პატარა ლენინის სურათი. საბავშვო ბაღში და სკოლებში ბავშვებს ასწავლიან, რომ ლენინი მათი სულიერი მამაა. რომ კითხო 6 წლის ბავშვს, ვინ გიყვარს ყველაზე უფრო, ის გეტყვის ძია ლენინიო და არ

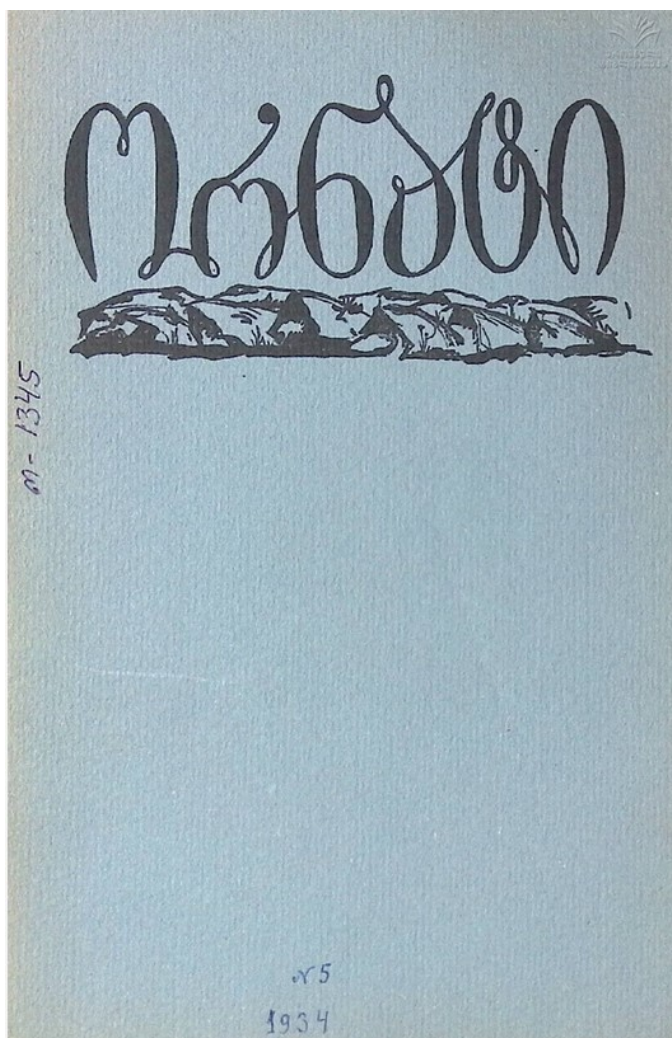
დაასახელებს დედას ან მამას.

შემდეგ მოდის „პიონერების ორგანიზაცია“. ამაში არიან ბავშვები 8-13 წლამდე. ეს უკვე პოლიტიკური ორგანიზაციაა. მასში ბავშვებს უკვე აქვს განსაკუთრებული ფორმები, წითელი ბლუზებით. თვითეულმა მათგანმა იცის 20-მდე ლექსი ლენინზე...

13 წლის შემდეგ ახალგაზრდა უნდა შევიდეს კომსომოლაში და იქ ირიცხებოდეს 23 წლამდე. ეს პირდაპირ პირწავარდნილი მოშხამული ხალხის ორგანიზაციაა. აქ ბავშვები სწავლობენ, როგორ დაამცირონ სხვა. უკვე ატარებენ იარაღს, ყოყლოჩინობენ. სკოლაში ამ ხალხს ყოველგვარი პრივილეგია აქვს, ისინი სწავლაზე არ ფიქრობენ, მაგრამ მოწმობა კი ყველას უნდა მისცე, თორემ ვაი შენს დღეს, მასწავლებელო! სკოლაში ვინც აქტიური კომსომოლია, გაკვეთილებს სულ არ ესწრება. დილიდგან სადამომდე სულ კრებები აქვთ...

მაგრამ ეს საწამლაფიც არ არის სასიკვდილო. პირველივე მობერვა თავისუფლებისა გასწმენდს ახალგაზრდების გონებას ბოლშევიკური სენისაგან და, განსაცდელის ჟამს, იმათ გულში კვლავ დაინახავს ამოხატულს თავის სახეს დატანჯული საქართველო” (გაზეთი „საქართველო“ (La Géorgie), 1931, N5).

ჟურნალი „ორნატი“ (1934-1935 წლები) — პარიზი

საპოლიტიკო კრებული; რედაქტორები: ვიქტორ ნოზაძე, ისიდორე მანუკაშვილი, ედუარდ პაპაშვილი; მხატვარი: მიხეილ ბილაშვილი; ავტორები: ვიქტორ ნოზაძე, ისიდორე მანუკაშვილი, ედუარდ პაპაშვილი, ვლასა იმნაძე, გრიგოლ მიროტაძე, ზურაბ ავალიშვილი, ლეო კერესელიძე, მათე კერესელიძე და სხვები.

ქართული ხელნაწერები

„ექ. თაყაიშვილი: პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის ქართული ხელნაწერები და ოცი ქართული საიდუმლო დამწერლობის ნიშანი, პარიზი. 1933 წ.“

პატივცემული პროფესორი ბ-ნი ექვთიმე თაყაიშვილი განაგრძობს თავის ფრიად დიდ მნიშვნელოვან სამეცნიერო მუშაობას და მისი უკანასკნელი შრომა შეიცავს პარიზის ბიბლიოთეკაში არსებულ ქართული ხელნაწერების აღნუსხვას. ამ ხელნაწერებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონიათ და დღესაც აქვთ და ამიტომ მათი დაწვრილებითი აღწერა მეტად დასაფასებელია. პარიზის ბიბლიოთეკაში დაცული ყოფილა რამოდენიმე იშვიათი ხელნაწერი, რომელთაც, როგორც ბრძანებს ბ-ნი თაყაიშვილი, ცალი არა აქვთ, ან ცოტა მოგვებოვება ცნობილ წიგნთსაცავებში.

ამ ხელნაწერების ზეგავლენით და საშუალებით თავის ღროზე მ. ბროსემ მიჰყო ხელი ქართული ენის, ლიტერატურის და ისტორიის შესწავლას და მათ შესახებ ბროსეს ბევრი რამ დაუწერია; იგივე ხელნაწერები აღუწერია ბ. ალ. ხახანაშვილს ორჯერ, მოკლედ „ივერიაში“ და ვრცლად „მომამბეში“. ვინაიდან აღწერებში ბევრი შეცდომა შეპარულა, მათ გამოსასწორებლად იცემა დასახელებული ნაშრომიო, ბრძანებს ბ. თაყაიშვილი. უდიდესი მნიშვნელობა პარიზის ხელნაწერებისა იმაშიც მდგომარეობს, რომ მათი საშუალებით ჩვენ ვღებულობთ გასაღებს ოცი ქართული კრიპტოგრაფისა ანუ საიდუმლო დაწვრილობისას. ეს უკანასკნელი გარემოებანი ძველი მეცნიერების მიერ, სამწუხაროდ, შეუძინეველი დარჩენილა. ქართული დიპლომატიისათვის და ხელისუფალთა ურთიერთ შორის მიწერმოწერისათვის განსაკუთრებული საიდუმლო დამწერლობა ყოფილა, და მათ შორის, დღეს ცნობილია: ანჩინური, ანჯანური, ანჰოეური და ანრეური. გარდა ამ ოცი კრიპტოგრაფისა, ამავე ბიბლიოთეკაში არსებობენ შემდეგი ხელნაწერები: კრებული სხვა და სხვა სასულიერო, საკალენდრო, საასტრონომიო, ხირომანტიის და სხვა საგალობელნი ქართული ნოტებით, რომელთაც უწინ საიდუმლო ნაწერად მიიჩნევდნენ, კატეხიზმონი, ქართული გრამატიკები, „ომანიანი“, „ვეფხის ტყაოსანი“. აღსანიშნავია ამ უკანასკნელის ხელნაწერი შესრულებული შემახელ სომხის ქალის მიერ; რამდენად უნდა უოფილიყო ძალა და გავლენა „ვეფხის ტყაოსნისა“, რომ

1619 წელს (ბ-ნი თაყაიშვილის აზრით, 1702 წ.) ვინმე შემახელი სომეხი ქალი ამ დიდ გადაწერას ასრულებდა და კარგი ქართულის უცადინარად მას ახერხებდა, ალბათ რაოდენი სიყვარულით! იოანე სარდალის შვილს უნახავს ეს ვეფხის ტყაოსანი და ზედ წაუწერია: „მინდა. მეყიდა. და აღარ ვიყიდე“.

აქაურ ხელნაწერთა შორის არის აგრეთვე ბარამიანი ლექსად, აღზირა ანუ ამერიკელნი, ტრადედია, ღრამატიკა დავით ბატონიშვილისა, ლოდიკა ანტონ კათალიკოზისა, ისტორია თეიმურაზ ბატონიშვილისა. ქართული ქრონიკა, ვახტანგის კანონები, სამდიენო წიგნი და სხვა. აღსანიშნავია წერილი იმერეთის მეფისა სოლომონ პირველისა რომის პაპიო მეექვსესადმი დაწერილი 1779 წ. 25 აგვისტოს, რომელშიაც იგი სხვათა შორის სწერს:

„ამას მოვასხენებთ მათს უწმინდესობას ჩვენ და ჩვენი ქვეყანა ყოველთვის ბრძოლით ურჯულოთაგან შეიწროებულია, რათა მოხედოთ“-ო. ამას შემდეგ მეფე პაპს სთხოვს, კეთილი ინებოს და წარმოუგზავნოს მას მკურნალი და ერთი საათიკ კარგი გვიბოძეთო.

ბ-ნ თაყაიშვილის ეს ნაშრომი უსათუოდ დიდათ საყურადღებოა არა მარტო სპეციალისტებისათვის, არამედ ყველა ქართველისათვის, ვინც ქართული წარსულით დაინტერესებულია. წიგნს თან დართული აქვს ხელნაწერების სურათები და გამოცემულია კარგად. დ. მარჯანიშვილი“ (ქურონალი „ორნატი“, 1934, N5).

REVUE MENSUELLE

თვეური ჟურნალი

კავკასია

(LE CAUCASE)

დამოუკიდებელი ეროვნული აზრის ორგანო

L'adresse de l'administration : 73, rue Froidevaux, Paris (14').

№ 12 (19)

დ ე კ ა ს ი ა 1938

№ 12 (19)

შ ი ნ ა ა რ ს ი :

ჰაიდარ ბამატი — გაუმარჯოს უკრაინას!

შ. ამირეჯიბი — კაუკკი, მარჭიში და მენშევიკები

გ. კვინიტაძე — იძულებითი პასუხი

დინარელი — კავკასიელ ერთა ერთობისათვის

გ. ლიასაშიძე — დიდი მგოსნის მიატიება რაქა-ლენჩუშში

— კავკასია და სომხები

რ. გ. — კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია

გაუმარჯოს უკრაინას !

თითქმის ოცი წლის სიჩუმის შეთქმულება უკრაინის გარშემო — დარღვეულია. რკინის კედელი, რომლის იქით იზრებოდა მრავალ-მილიონიანი ხალხი, — შენგრეული. მსოფლიო პრესა აჭრელდა წერი-ლებით უკრაინაზედ. უკრაინის საკითხი მორიგ საკითხად გადაიქცა — დიდი საერთაშორისო პოლიტიკისა. ამიერიდან, სარწმუნოა, რომ ევრაერთარი მოწინააღმდეგე ძალს ევლარ შეაბრუნებს ცოლიტიკურ სასაფლაოსკენ — უკრაინის აღმდგარ ხალხსა.

უკრაინულ პრობლემის სამართლიან გადაწყვეტის გარეშე და მასთან დაკავშირებულ ეროვნულ საკითხებისა ს.ს.ს.რ.-ში — შეუძ-

ჟურნალი „კავკასია“ — Le Caucase (1937-1939 წლები) — პარიზი

დამოუკიდებელი ეროვნული აზრის ყოველთვიური ორგანო; რედაქტორები: იოსებ გვარამაძე, დავით საღილაშვილი; ავტორები: შალვა ამირეჯიბი, ზურაბ ავალიშვილი, ვახტანგ ციციშვილი, იოსებ გვარამაძე, გიორგი კვინიტაძე, ვლადიმერ ემუხვარი, ელიზბარ ვაჩნაძე, რევაზ გაბაშვილი, მიხეილ ყაუხჩიშვილი, ალექსანდრე ნიკურაძე; უცხოელი ავტორები: აზად-ბეი, ჰასან-ბეგ ალაევი, ჰაიდარ ბამატი.

რუსიფიკაცია ინტერნაციონალური დროშით

„შეუძლებელია, ვინც გულდადებით ადევნებს თვალყურს მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ შინაურ პოლიტიკას, არ გაოცდეს იმ ევოლუციის გამო, რომელიც განიცადა მათმა პოლიტიკამ უკანასკნელ წლებში, უმთავრესად ეროვნულ საკითხში. ოფიციალურად ინტერნაციონალიზმის დროშით, დემაგოგიურის წამოძახილებით და პირმოთნე ლაპარაკით „ცარიზმის“ მიერ ჩაგრულ ერებზედ, დაუსრულებელი ტრაბახით ყბადაღებულ „ლენინის ეროვნულ პოლიტიკაზედ“ და „სტალინის კონსტიტუციის“ შემაძრავი ჰანგებით, რუსის ბოლშევიკებმა, იოსებ სტალინის სრულ უყუათობის წინაშე, რომელიც მხოლოდ პირადი თავდაცვის საკითხით არის გართული, განიზრახეს დაასრულონ ის, რაც ვერ შეძლო ცარიზმმა ასი წლის განმავლობაში: დაპყრობილ არა-რუს ერების სრული რუსიფიკაცია.

დადგა „საჭოთა პატრიოტიზმის“ ხანა, რომელიც შესაძლებელია, რომ მხოლოდ ველიკორუსული იყოს რუს-კლასიკებით, რომლებსაც ყველას ხელში აჩრიან და რომლებიც რუსული იმპერიალიზმის ეტიკები არიან, რუსული ბილინების გაცაცხლებით, ძალით რუსული ენის შეტანით არა-რუსულ სკოლაში და ამავე დროს ლიტერატურული ენის დევნით არა-რუს ერებში.

როგორც ცნობილია, დასაწყისში ბოლშევიკებმა ერებს თავი ისე მოაჩვენეს, თითქოს ისინი ყველა ერის ენის განვითარების მომხრენი იყვნენ. ლათინური ანბანი, რომელიც ამ ერების ენებს საჩუქრად დაედო, პირველში მაინც ფორმალურად ისახავდა ორ კეთილ მიზანს: დამწერლობის შესწავლის გაადვილებას იმ ერებისათვის, რომლებსაც ძველად ძნელად შესასწავლი ანბანი ჰქონდათ და შესაძლებლობას მეორეებისათვის, რომ თავისი ენა შეესწავლათ. გაიარა რამოდენიმე წელი და მართლაც საბჭოთა კავშირის არარუს ერებმა სამშობლო ენის და მწერლობის შესწავლაში ცოტაოდენი აქტივობა გამოიჩინეს. ამ ერების მეცნიერებმა და ლინგვისტებმა დედა-ენები გაამდიდრეს, ენის შესწავლას სისტემა მისცეს, შეადგინეს გრამატიკის სტაბილური სახელმძღვანელოები, შექმნეს სტილი და სხვა. კაცი იფიქრებდა, რომ მიზანი, რომელსა რუსი კეთილის მყოფლები ისახავდნენ – ხორციელდებოდა. მაგრამ საქმე უცბად შეტრიალდა. მოსკოვმა შენიშნა,

რომ დედა-ენის გასამდიდრებლად და განსავითარებლად, ყოველი ერი ძალაუვნებურად და სრულიად სამართლიანადაც მიიწევდა იმ სათავისაკენ, რომლისაგანაც ესა თუ ის ენა ან ლაპარაკი წარმოიშვა. ასე მაგალითად, საბჭოთა კავშირის დასავლეთ მხარის ერებმა, როგორც უკრაინელები და ბელორუსები არიან, გაიწიეს თავისი ენების იმ ეთნიურ და ისტორიულ სათავეებისაკენ - იმ ერებისაკენ, რომლებიც რუსეთის საზღვრების გადაღმა სცხოვრობენ და ვინაიდან რუსული ენის გავლენის გარეშე იყვნენ, თავისი ენა რუსული ტერმინებით არ აუჭრელებიათ. ამითი აიხსნება, რომ დღეს მოსკოვი უკრაინელებს და ბელორუსებს მოსკოვური გავლენისაგან გაქცევას უსაყვედურებს და „გალიჩანობას“ და „ზაპადნიჩესტვობას“ აბრალებს. ამას რეპრესიები მოჰყვა და დღეს მოსკოვი უკრაინელებს და სხვა „სამოსტიინიკებს“ ბრალსა სდებს, რომ ისინი არა მარტო ანვითარებენ თავის დედა-ენას და ლიტერატურას, არამედ რუს ისტორიკოსების და ლინგვისტების ტენდენციურ თხზულებებში შესწორებანიც შეაქვეთო. ეს იყო მიზეზი, რომ გრუშევსკი გადაასახლეს, სკრიპნიკებმა თავი „მოიკლეს“, უკრაინის აკადემია გაანადგურეს, განათლების კომისარიატი დაარბიეს, მრავალი უკრაინული სკოლა გააუქმეს და მასწავლებლები გარეკეს.

პოსტიშევის მიერ დათესილმა ტერორმა უკრაინაში მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ ნამდვილ სახეს ნიღაბი ახადა. დედა-ენის განვითარება, რა თქმა უნდა, -დიახ, მაგრამ ერთის პირობით, თუ თქვენს ორიენტაციას მოსკოვისაკენ გადმოზნიქავთ, თუ დაუახლოვდებით „ოქტომბრის“ რევოლუციის ენას, რომელმაც კავშირი შექნაო; მოსკოვი მხოლოდ ამ პირობით სცნობს დაპყრობილ ერებისათვის ამ უფლებას. სხვანაირად, ენისა და მწერლობის ყოველივე განვითარება „კონტრ-რევოლუცია“ არის მტრული ანტი-საბჭოური აქტი, ხოლო მისი ინიციატორები -ფაშისტურ სახელმწიფოთა „დაქირავებული აგენტები“.

მოსკოვის „ინტერნაციონალისტების“ დემაგოგიური ყალბაზნადობის დაჯერება ადვილია, თუკი გავითვალისწინებთ იმას, რაც მაგალითად, კავკასიაში და თურქესტანში ხდება. გასული წლიდან ბოლშევიკების მეთაურები თავის ადგილობრივ დამქაშების და ასლი რუსიფიკატორების დახმარებით, რომლებიც ვითომ „მეცნიერი ლინგვისტები“ ბრძანდებიან, თავის აშკარა რუსიფიკატორული

პოლიტიკის განხორციელებას შეუდგნენ. განაპირა ჩრდილოეთის ერების მაგალითით, როგორც ვოგულები, ესკიმოსები და სხვანი არიან, რომლებსაც უკვე წაართვეს ეს ლათინური ანბანი და ვითომდა მათთვის უფრო ახლა გარუსებული ანბანი ჩასჩარეს ხელში, მოსკოველმა მეთაურებმა განაცხადეს, რომ ეს გარუსებული ანბანი ახლოა აგრეთვე კავკასიის ზოგიერთ ერებისათვისაც და მაგალითად, ყაბარდოელებს და ბალყარებს იგივე გარუსებული ანბანი მისცეს, რომელიც კაცმა რომ სთქვას, ჩვეულებრივი რუსული ანბანია.

ამ ჟამად ჩრდილო კავკასიის სხვა ერებსაც მოუტრიალდნენ და ყარაჩაელებს, აბაზგებს, ინგუშებსა და ჩაჩანებს „არაკმასაყოფელო ანბანის“ (ლათინურის) ნაცვლად იმავე „რუსულ გრაფიკას“ სთავაზობენ. ასეთია სამხარეო კომიტეტის დადგენილება, რომელშიაც არც ერთი ამ ერის წარმომადგენელი არ შედის.

ამ უკანასკნელ დროს ჩვენ შევიტყვეთ, რომ რიგში სდგას და ეს უკვე გადაწყვეტილიც არის, რომ რუსულ ანბანზედ უნდა იყვნენ გადაყვანილნი დაღესტანის ხალხები და სხვანი. ფრიად საყურადღებოა ასეთი ზომის საჭიროების ოფიციალური ვერსია: გალათინებული ანბანი (ახალი თურქულის საფუძველზედ) თურმე, ამნელებს ამ ერების კულტურასთან თანაზიარობას, იმ დროს, როცა რუსული ანბანი ამას გაცილებით აადვილებს და თვით დაღესტანის ერებსაც ეტყობათ, გული უფრო ღენინისა და სტალინის ენისაკენ უდევთო. მართლა ასე სწერია, რომ სტალინის ენისაკენო! მართალია, იგივე ოფიციალური წყაროები იუწყებიან, რომ ამჟამად დაღესტანში რუსული ენის „საბოტაჟის“ გამო, მრავალი მასწავლებელია დათხოვილი და დაღესტანის ცაქის მიერ ასეთი გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ, მეცნიერი ლინგვისტები და პედაგოგები დიდი თავის მტკრევაში არიან: რუსული ანბანის 32 ასო საკმაო არ არის, რომ დაღესტანის ენათა ყველა სპეციფიური ბგერა რიგიანად გადმოსცეს. საჭირო გახდა „ყველა და ყველა“ მოხალისის დაძახება, რათა ანბანის ზედმეტი ნიშანი შეუთხზან...

უკანასკნელი გარემოება თავისთავად ღაღადებს, რომ დედა-ენის შესწავლის გაადვილებაზედ ლაპარაკი მხოლოდ სიყალბე იყო და აადვილებენ მხოლოდ რუსული ენის შესწავლის საქმეს, რათა ყოველივე და ყველაფერი გაარუსონ.

რუსულ ანბანზე გადასვლას თან ახლავს ამ ერების ორთოგრაფიის „შესწორებაც“. მაგალითად, უკვე გამოცხადებულია, რომ სამხარეო კომიტეტი აბაზგებისათვის, ყარაჩაელებისათვის, ბალყარებისათვის, ინგუშებისათვის და ნოღაელებისათვის „ეროვნული“ ორთოგრაფიის შედგენას შესდგომია და „სისტემატიზაციისათვის და პედაგოგიური გაუმჯობესებისათვის“ „გადასინჯული“ უნდა იყოს ყაბარდოელების და ავარელების ანბანებიც, ამ სპეციალისტების შორის, რომლებმაც კავკასიის ერთა ანბანები უნდა „გადასინჯონ“, კავკასიელის გვარი მხოლოდ ერთია (აბაევი), სხვა დანარჩენები ყველა რუსები ან სხვა „ევროპელები“ არიან. რისთვის გახდა საჭირო მცირე ერთა „განათლების“ ეს კომედია, როცა ეს ერები უმოსკოვოდ თავისით ესწრაფვიან ჭეშმარიტ კულტურის მიღწევას? მხოლოდ ერთი რუსიფიკაციისათვის (აზად ბეი)“ (ქუჩნალი „კავკასია“, 1937, N5).

გაზეთი „კოლე“ (1934-1936 წლები) — ბერლინი

გერმანიის ქართველ ნაციონალისტთა ორგანო; რედაქტორი: შალვა ქარუმიძე; ავტორები: რომან მკურნალი, შალვა ქარუმიძე, ყარა-ალა ზადე (ძველი აჭარელი, რაინპოლდი, კარლ ჰაინრიხ პეტერსი, ნიკო ნაკაშიძე, ვასილ სადათიერაშვილი, დიმიტრი ჭიაბერაშვილი, შალვა ამირეჯიბი, ვარლამ ერუბენელი, მიხეილ თარხნიშვილი, გრიგოლ დიასამიძე, გლადიმერ ახმეტელი.

ქართული ენის შესწავლის საქმე ბერლინში

„ქართულის სწავლა ბერლინის უნივერსიტეტში კარგად არის დაყენებული. აღმოსავლეთ ენათა სემინარიაში ქართულ კულტურასა და ენას ეცნობიან პროფ. მეკელაინთან, კერძოდ ძველ ქართულ ენასა და მწერლობას ასწავლის პროფ. წერეთელი.

გარდა ამისა, ბერლინის უნივერსიტეტის ბეერათა კვლევის ინსტიტუტის არქივში, რომელიც სამი განყოფილებისგან შედგება (საენათმეცნიერო, ექსპერიმენტალფონეტიკური და მუსიკალური), ჩვენ გვაქვს მთელი კრებული ქართული ბგერითი ფირფიტებისა (ენა და მუსიკა). ამ ფირფიტების გაცნობის ნიადაგზე შეადგინა ზ. ნადელმა მისი მშვენიერი წიგნი „ქართული სიმღერები“ (Dr. Siegfried Nadel, *Georgische Gesänge*, 1933), რომელიც მრავალხმიანი მუსიკის ისტორიისათვის ევროპაში მნიშვნელოვან წვლილს წარმოადგენს.

ფირფიტებში მოცემულია შემდეგი მასალა: 1. „დაბადებიდან“, „დაკარგული შვილი“; 2. რიცხვები და ცალკე სიტყვები; 3. მოლა ნასრედინის ანეკდოტები; 4. ხალხური სიმღერები; 5. ზღაპარი „მებაღურის შვილი“; 6. „მამაო ჩვენო“; 7. საგარჯიშო წინადადებანი გამოთქმისათვის; 8. მარტივ წინადადებათა აგებულება: „ჩვენი ეზო“, „ჩვენი სოფელი“, „ჩვენი ქალაქი“; 9. მოკლე მოთხრობები: „ნადირების მეგობრობა“, „მგელი და მწყემსი“, „მგელი და მელა“, „ერთობის ძალა“, „რა არის ჩვენი სიცოცხლე?“ 10. ლექსები: „სამშობლო ხევსურისა“, „ჩემო კარგო ქვეყანავ“, „აუთანდილი“; 11. „მამაო ჩვენო“ და ერთი თავისუფალი მოხსენება საქართველოს შესახებ; 12. ქართულ ბგერათა შემადგენლობის და ხმისმადლების აღნიშვნით და ერთი თავისუფალი თხრობით ორმაგი ფირფიტა: ბგერები დალაგებულია პედაგოგიური თვალსაზრისით – მ, ნ, ლ, რ-ბგერებიან სიტყვებს მოსდევს ევროპეისათვის უჩვეულო ეიექტიური ბგერები (კუჭი), შემდეგ შ, ზ, ს, ძ-ბგერები. ბოლოში მოყვანილია სიტყვები ყ-ბგერით. ბგერათა ტაბულის დასასრულში მოცემულია ხმოვან-თანხმოვანთა ჯგუფები და კითხვითი წინადადებანი დაპირისპირებით შესაფერ გამოთქმითი წინადადებებთან.

ფირფიტების შეძენა შეიძლება დაბალ ფასებში. ქართული ენისა და მისი საპატოო ლიტერატურის ყოველ მეგობარს გაახარებს, რომ მათი შესწავლის საქმე ბერლინში ადგილი ჰპოვა, სადაც ამ ენას ასწავლიან და

ბევითადაც სწავლობენ. მეცადინეობას ხელს უწყობს ის გარემოებაც, რომ მოსწავლეს საშუალება აქვს ფირფიტებზე ყური შეაჩვიოს ბგერებსა და ენის მელოდიას და ამით ათავისუფლებს მასწავლებელს ზედმეტი მუშაობისგან. ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ ამ დამხმარე საშუალებებით სარგებლობას მომავალში უფრო ფართო ხასიათი მიეცემა”. დოქტ. რაინჰოლდი, ბერლინის უნივერსიტეტი (გაზეთი „კლდე“, 1934, N2).

„რუსეთის მთავრობამ და სინოდმა გააუქმეს საქართველოში კათალიკოსობა, განაძეგეს საქართველოთგან ჩვენი ეკლესიის საუკეთესო მსახურნი, გაცარკვეს ეკლესიები და მონასტრები და რუსეთში გაზიდეს ძვირფასი საეკლესიო ნივთები — ხატები და სხვ., აღკრძალეს ბევრგან ქართული წირვა-ლოცვაც კი” (გაზეთი „კლდე“, 1934, N3).

„მარქსიზმის ძირითადი თეზი უარყოფს ეროვნულ სულსა და კულტურას, როგორც ასეთს. ასეთი რამ მარქსიზმისათვის სრულიად უცნობია. მისი მოძღვრებით, კულტურისა და ისტორიის სუბიექტი არის სოციალური კლასი... მარქსიზმისათვის ერი, როგორც რეალობა, მხოლოდ ერთ ენაზე მოლაპარაკე ხალხის კრებულია და მეტი არაფერი” (გაზეთი „კლდე“, 1934, N4).

„ერთი საუკუნე ვზიდეთ ძველი რუსეთის ბატონობის უღელი და ჩვენი დღევანდელი მონობაც რუსეთის სახელთან არის დაკავშირებული. მაშინაც და დღესაც გვჩაგრავს ერთიდაიგივე ფიზიკური ძალა, მაგრამ ჩვენი მონობა სხვადასხვა ხასიათს ატარებს ორსავე შემთხვევაში.

გავავლოთ პარალელი:

1. ძველი რუსეთი მოვიდა მისი ნაციონალური მისწრაფებებით. მოსპო ქართული სახელმწიფო აპარატი, განდევნა ქართული ენა და ქართულ კულტურასა და ეროვნულ სულს განვითარების ყოველი საშუალება დაუხშო. ქართველად დარჩენა თუ გარუსება! — ამ სახით იდგა პრობლემა.

პირველ გამოსავალს მოესპო ყოველი რეალური დასაყრდენი და

დრო მუშაობდა მეორის სასარგებლოდ, მაგრამ მსოფლიო ისტორიამ ამ მდგომარეობიდან (თუმცა დაზიანებული, მაინც) მშვიდობით გამოგვიყვანა.

2. ახალი რუსეთი მოვიდა „ინტერნაციონალური“, მარქსისტული მისწრაფებებით: შეჰქმნა მარქსისტული ქართული სახელმწიფო აპარატი, თავისუფალი დასტოვა ქართული ენა და მასში მარქსისტული სული და აზრი მოაქცია, ხოლო საქართველოს ეროვნულ „მე“-ს და ეროვნულ კულტურას ბრძოლა დაუწყო.

ამ ორ შემთხვევას მსგავსი ელემენტებიც აქვს და განსხვავებულაც. მსგავსება იმაშია, რომ ორსავე შემთხვევაში

ა) გვიმონებს ერთიდაიგივე ფიზიკური ძალა და

ბ) ებრძვიან ქართულ ეროვნულ „მე“-სა და კულტურას;

ხოლო განსხვავება:

ა) ერთ შემთხვევაში რუსეთის ნაციონალური სული და ინტერესი ებრძვის ქართულ ნაციონალურ სულსა და ინტერესს, მეორე შემთხვევაში — „ინტერნაციონალური“ სული და ინტერესი — ქართულ ნაციონალურ სულსა და ინტერესს;

ბ) პირველ შემთხვევაში გვებრძოდა რუსული სული — რუსული ენითა და რუსული სახელმწიფო აპარატით, ხოლო მეორე შემთხვევაში — (რადგან არც „ინტერნაციონალური“ ენა არსებობს და არც „ინტერნაციონალური“ სახელმწიფო აპარატი) — „ინტერნაციონალური“ სული გვებრძვის ქართული ენისა და ქართული სახელმწიფო აპარატის საშუალებით” (გაზეთი „კლდე“, 1934, N4).

„რუსეთი, როგორც ყველა სხვა დაპყრობილ ქვეყნებში, ისე საქართველოშიც შეეცადა, თავისი ძველი ტაქტიკა განესახიერებინა. ეს ტაქტიკა კი გახლდათ: დამონებული ერის გადაგვარება, მისი რუსულ ელემენტში გათქვეფა და მისი სახის და სხენების ქვეყნიდან აღგვა, გარუსება უცხო ერისა. ამ ტაქტიკის მიხედვით რუსეთი ეცა ქართული ცხოვრების დედაფუძეს — ქართულ ეკლესიას და ქართულ ენას. ქართული ქრისტიანობის ერთი უუძველესთაგანი ეკლესია მან დაუქვემდებარა რუსეთის სინოდს და ქართული ეკლესიის კათალიკოზი

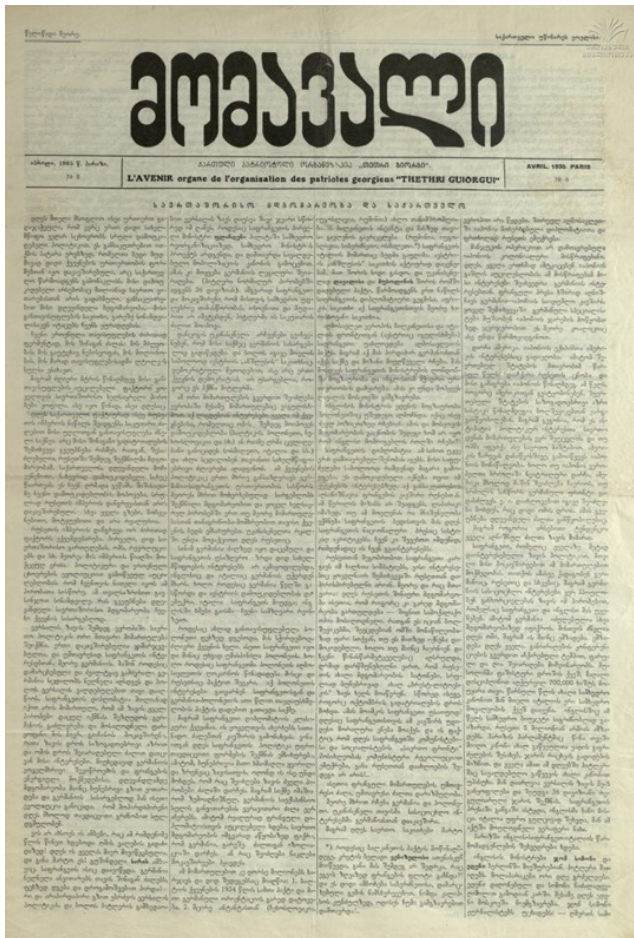
დაამცირა რუსეთის მე-მ მიტროპოლიტად. შემდეგ მან მოისურვა ქართული ტიბიკონის რუსულით შეცვლა, რამაც, ჩვენდა საბედნიეროდ, ვერ გასჭრა.

რუსეთი ეძგერა ქართულ ენასაც, განდევნა იგი სკოლებიდან, სასამართლოდან და ყველა სხვა სახელმწიფო დაწესებულებებიდან და მის ნაცვლად რუსული შემოიღო. საქართველო დაადგა გადაგვარების და დაღუპვის გზას” (გაზეთი „კლდე“, 1935, N7-8).

„მსოფლიო კომუნიზმის ქვეშ გადაიშალა უაქტუალესი რუსული ნაციონალიზმი, უხილავი ფორმით და დაძალებით კაცობრიობის ისტორიაში. ლენინის დროშაზე დოსტოევსკის შავი სიტყვები აღმოჩნდნენ აღბეჭდილნი: „ყველა ადამიანი უნდა გარუსდეს. პირველად და უწინარეს ყოვლისა უნდა გარუსდეს. თუ რომ ყოველად ადამიანობა რუსული ნაციონალური იდეაა, მაშ პირველ ყოვლისა რუსად უნდა იქცეს ყოველი“.

და დაიწყო ეს „რუსათ ქმნა“ არარუსს ერებისა მთელი მათი არსებით, სულით და ხორცით, ქონებით და ეროვნული კულტურით” (გაზეთი „კლდე“, 1936, N19).

გაზეთი „ავენი“ (1934-1938 წლები) — ჰარიზი

ქართული პატრიოტული ორგანიზაცია „თეთრი გიორგის“ ორგანო; რედაქტორი: ალექსანდრე მანველიშვილი; ავტორები: ალექსანდრე მანველიშვილი, ნიკო გულაშვილი, ვლადიმერ ემუხვარი, ნიკო დგებუაძე, ირაკლი ბატონიშვილი, სევერიან ჭირაქაძე, შალვა ნებიერიძე, სიმონ სეხნიაშვილი, დავით ვახნაძე, ლეო კერესელიძე, ვასილ სადათიერაშვილი; უცხოელი ავტორები: ლაურო მაინარდი, ენრიკო ინსაბატო.

ჩვენი იდეოლოგიის პრაქტიკული დებულებანი

„ქართული სკოლა უნდა იყოს გაგრძელება ქართული ოჯახისა – გზა ქართული სახელმწიფოსკენ. სკოლა სავსებით ეროვნული სულის მატარებელი უნდა იყოს და მისი შინაარსით სახელმწიფოს მოთხოვნილებებს ემსახურებოდეს. მთავრობის დახმარებით უნდა შეიქმნას სამეცნიერო-კვლევითი აღმზრდელობითი საპროპაგანდო დაწესებულებანი. ხელი უნდა შეეუწყოთ სახელოვანი წარსულის შესწავლას, მის გამოცემას და მთელი ერისადმი ხელმისაწვდომი პირობების შექმნას. უნდა გამოცემულ იქნას ყველა მნიშვნელოვანი ქართული ხელნაწერები დიდი სპეციალისტების რედაქტორობით; ნიმუშები ხუროთმოძღვრებისა და მხატვრობის. უნდა მოხდეს ერთი მთლიანი აკადემიური გამოცემა მთელი ქართული ლიტერატურისა და ფოლკლორის. უნდა შედგენილ იქნას ვრცელი ქართული ენის ლექსიკონი. უნდა დაარსებულ იქნას ქართული სამეცნიერო აკადემია და კავკასიოლოგიის სპეციალური უნივერსიტეტი. და ერთ დღეს ქართველ მეცნიერთა და შემომქმედთა დაუშრეტელი ენერგიით საქართველო უნდა გადაიქცეს ახალი აღმოსავლეთის ახალი ცივილიზაციის შესავალ კარებად (ალექსანდრე მანგელიშვილი)“ (გაზეთი „მომავალი“, 1935, N8).

მცირე შენიშვნა ლაზეზზე

„დამოუკიდებელი საქართველოს“ N116–ში ბ. ა. შენიშნავს ამიერ-კავკასიელთა ორგანოს „სევეერნი კავკაზს“, რომელსაც მოუყვანია ცნობა ტფილისში ნიკო მარის სახელობის ინსტიტუტის მიერ ლაზეზისთვის ანბანის შექმნის შესახებ, შენიშვნა სამართლიანია, მაგრამ სამწუხაროდ, მის ავტორის მიერაც ლაზები ისეა წარმოდგენილი, რომ ის უცოდინარისათვის უთოოდ გაუგებრობას გამოიწვევს. ამიტომ ამ შენიშვნით მიიწოდება მკაფიოდ აღვნიშნო ლაზების გინაობა. ავტორი რატომღაც ლაზებს ცალკე ერად ასახელებს და მათ თავიანთ ეროვნულ კულტურას მიაწერს. ჩვენს დროს ასეთი გაუგებრობის დაშვება მართლაც რომ გაუგებარია!

ვინ არიან ლაზები? ისტორიული წყაროებიდან ვიცით, რომ ქართველთა მოდგმა უძველეს დროითგანვე მრავალი ცალკე ტომებისაგან შესდგებოდა და ცხადია, მათ თავთავიანთი კოლოკაუები და

დიალექტებიც გააჩნდათ. ქართველ ტომთა ძველი რიცხვიდან ჩვენს დრომდე შერჩა მხოლოდ ოთხი, რომელთაც საკუთარი კოლოკაციები გააჩნდათ. დღეს ძნელია თქმა, რამდენიმე ტომის ნარევს წარმოადგენს თუ ერთს, ის ქართველობა, რომელნიც საკუთრივ ქართულ ენას ლაპარაკობენ (აღმოსავლეთ საქართველო, იმერეთი, რაჭა, გურია) ეს დღეს ითვლება ერთ შტოდ. მეორე სვანები, მესამე მეგრელები და მეოთხე ლაზები. ამგვარად, ლაზები წარმოადგენენ ერთი დიდი ქართული ოჯახის ერთ მეოთხე შტოს, რომელიც ისტორიულად ისევე ცხოვრობდა, როგორც ყოველი დანარჩენი ქართველი ტომები და ეთნიური ერთეულები.

რა გიცით კერძოდ, ლაზთა ტომზედ? ენით ისინი ყველაზე უფრო უახლოვდებიან მეგრულს და მერე ქართულს. ამ ტომის ბედი ყველაზედ საბედისწერო გამოდგა. უძველეს დროითგანვე მათ შავი ზღვის ნაპირები დაიკავეს, იქ შექმნეს ძლიერი სამეფო და ფრიად განავითარეს ნაოსნობა და აღებ-მიცემობა.

დასავლეთ საქართველოში მეორე ტომი იყო კოლხები (მეგრელები) და სვანები. აქვე უნდა აღინიშნოს მესხეთე ერთეული, აფხაზები. თუმცა აფხაზები უშუალოდ ქართულ ოჯახის ერთ შტოს არ წარმოადგენენ, მაგრამ ისინი მათი უახლოესი ნათესავი ხალხია და ბედმა პოლიტიკურად, ეკონომიურად და კულტურურად ისინი თავიდანვე ქართულ ოჯახთან ისევე დააკავშირა, როგორც თითოეული დანარჩენი ერი.

ქრისტეს წინა საუკუნეებში ყველა ამ ტომებზედ კოლხები ბატონობდნენ და მაშინ მთელ ამ მხარეს კოლხიდა ეწოდებოდა. ასე იხსენიებენ ყველა ძველი ბერძენი და რომაელი მწერლები მთელ მაშინდელ დასავლეთ საქართველოს. ხოლო შემდეგ, ბიზანტია-სპარსეთის მეტოქეობის ხანაში I-VII სს-ში უკვე ხდება ლაზთა დომინაცია და ის იღებს ლაზიკის სახელწოდებას. ამგვარად, ამ დროსაც, თუმცა, ხშირად კოლხეთი, კერძოდ, აფხაზეთი, სვანეთი დამოუკიდებლობით იყვნენ, მაგრამ აგრეთვე ხშირად ერთ მთლიან ლაზიკის სამეფოსაც ეკუთვნოდნენ. ეს პირობები ხშირად იცვლებოდა, რადგან საგარეო ურთიერთობა მალ-მალე იცვლებოდა ხან სპარსეთის, ხან ბიზანტიის სასარგებლოდ და უკანასკნელიც მასზედ იყო დამოკიდებული.

დასავლეთ საქართველოში აფხაზთა ბატონობით გარეგნულად

ლაზთა სახელი ქრება, მაგრამ მათი ნაწილი მესხთა სამეფოში რჩებოდა, ნაწილი აფხაზეთის. საქართველოს სრული გაერთიანების ხანაშიც, როდესაც დავით აღმაშენებელმა საზღვრები საგრძნობლად გასწია, ამ დროსაც ლაზთა ტომი უვნებლად და უცვლელად შედიოდა საქართველოს სამეფოში. ისე როგორც მისი ყოველი სხვა ნაწილი, ისიც ერთ პოლიტიკურ ერთეულს შეადგენდა. მაშასადამე, თუ იმ მცირე დაზიანებას მხედველობაში არ მივიღებთ, რაც ამ ხანებში მათ და საერთოდ საზღვრებზედ მდებარე მესხეთის პროვინციებმა განიცადეს, მე-12 საუკუნის საქართვეკოს დიდების ხანაში ლაზები შედიან ქართულ ოჯახში.

მე-13 საუკუნის დასაწყისში მდგომარეობა იცვლება, სწორედ ლაზისტანის საზღვრად ტრაპიზონის ბერძენა სამეფოს დაარსებით ლაზების ნაწილი მათ გავლენის ქვეშ მოჰყვებიან, ხოლო მათი საბოლოო ჩამოშორება მთლიან ქართულ ოჯახისაგან არის შედეგი იმ ცვლილებების, რაც მე-15 საუკუნეში იწყება წინა აზიაში. ხდება ოსმალეთის იმპერიისა და სპარსეთის მეტოქეობა საქართველოზედ. აღმოსავლეთ საქართველო სპარსეთის გავლენის ქვეშ მოექცა, ხოლო დასავლეთ საქართველო და მესხეთი – ოსმალეთის. ოსმალეთის მიერ კონსტანტინეპოლის დაპყრობა, ტრაპიზონის იმპერიის დაცემა და თურქების წამოწევა შავი ზღვის ნაპირებზედ და ბოლოს მე-17 საუკუნეში ლაზები სამუდამოდ სწყდებიან დედა-სამშობლოს და მთლიანად თურქების ორბიტაში ექცევიან. მაგრამ ეს მარტო ლაზებს ხომ არ დაეძარბათ! იგივე მოუვიდა დიდი დავით კურაპალატის სამეფოს-მესხეთს. ასეთია მოკლედ პოლიტიკური ბედი ლაზებისა. დღეს ლაზისტანი მართლაც თურქების ხელშია და მესხეთთან შედარებით, ის უფრო გადაგვარებულია, განსაკუთრებით, ტრაპიზონის მხარე, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ლაზების მოზრდილ ნაწილში დარჩენილია თავიანთი ენა და უნდა ვიფიქროთ, რომ მომავალ ხელსაყრელ პირობებში მათში ადვილად გამოიღვიძებს ეროვნული მეობის გრძნობა. ცოტა რამ „ლაზთა კულტურაზედ“. ასეთი სიტყვაც უცნობა ჩვენი ისტორიისთვის იმავე მოსაზრებით, როგორც არ ვამბობთ მესხთა კულტურას. რადგან ჩვენი ქვეყნის ბედი განსაკუთრებული იყო ჯერ კიდევ პირველ პერიოდში დასავლეთი ბიზანტიის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული, აღმოსავლეთი – სპარსეთის. ცხადია, ამ ორ კუთხეში კულტურული თავისებურებაც იქმნებოდა, მაგრამ საერთო კულტურული

შემოქმედება ერთი იყო. სამწუხაროდ, ჯერ არაფერია აღმოჩენილი დასავლეთ საქართველოს იმდროინდელი მწერლობის ნაშთების, მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ მაშინ ლაზიკის მეფეთა დაფორების წარმოება ქართულ ენაზედ უნდა ყოფილიყო. მეორე პერიოდში, როცა აღმოსავლეთ საქართველო არაბთა ბატონობამ მოიცვა, კულტურული და სახელმწიფოებრივი მოძრაობა მესხეთში იწყება. მწერლობა, სამონასტრო ცხოვრება, ბაგრატიონთა დინასტიის დაფუძნება და სხვა. ხოლო გაერთიანების ხანაში შესაძლებელი ხდება ამ ცალკე კულტურულ ერთეულთა გაერთიანებაც. აკადემიების დაარსება მესხეთში, კახეთსა და გელათში და სხვა.

ასე რომ, კულტურულადაც ლაზები ყოველთვის განუყრელ ნაწილს წარმოადგენდნენ საერთო ქართული კულტურისა. აქაც მათი ცალკე დამოუკიდებელი ხასიათი იმავე ხარისხისაა და იმავე მიზეზებისგან გამოწვეული, როგორც მაგალითად, მესხეთის, აფხაზეთის და სხვა.

დასკვნა: ისტორიამ დაამტკიცა, რომ ქართველი მოდგმის ცალკე ელემენტებმა დამოუკიდებელი ეროვნული ფორმაცია ვეღარ შექმნეს, რომ ისინი უფრო მრავალრიცხოვანი ყოფილიყვნენ და სხვაგვარი ისტორიული პირობები ჰქონოდათ, შეიძლება ეს მომხდარიყო. ე.ი. ჩამოყალიბებულიყო ლაზთა ერი, მეგრელთა, სვანთა და ქართველთა ერები, ისე როგორც სლავებისაგან: რუსები, უკრაინელები, ბელორუსები, პოლონელები და სხვა. პირიქით, ისტორია გვეუბნება, რომ სწორედ საწინააღმდეგო მოხდა ქართველი მოდგმის ხალხების მიმართ. აქ თავიდანვე ტენდენცია ცალკე ეროვნული ჩამოყალიბების მიმართ კი არ იყო, პირიქით, შეერთების, შედუღების და ერთ მთლიან ეროვნულ ერთეულად ქცევის. ამის მიზეზი უნდა იყოს ის ისტორიული პირობები, რომელსაც ჩვენ ვიცნობთ.

ვინაიდან ამ ცალკეულ ერთეულებს შერჩათ თავიანთი კოლოკაუბები, ცხადია საკითხი დაისმის მათ ენაზედ მწერლობის შექმნის, მაგრამ ეს ცალკე პრობლემაა და აქ თავს ვიკავებთ. მაგრამ ვინც ზემოაღნიშნულ მუშაობას ეწევა, დღეს, ცხადია, ის შეგნებულად ემსახურება ქართველი ერის დაცემა-განადგურების საქმეს.

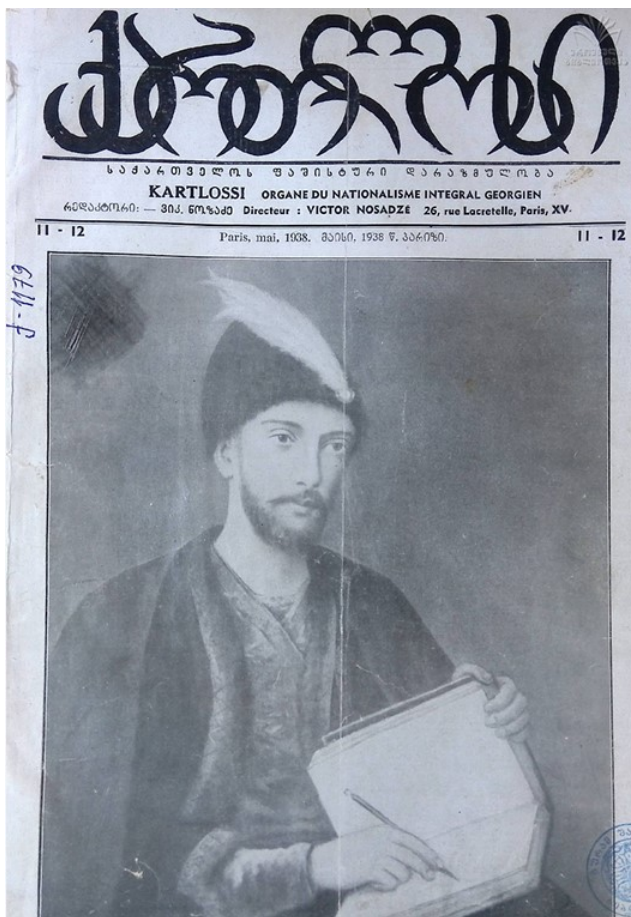
ჩვენ კი ვიმედოვნებთ, რომ ხვალ, როდესაც საქართველო განთავისუფლდება, ქართველთა სისხლის ყოველი ჯგუფი შევა ერთ

მთლიან ოჯახში. ასე შეიქმნება ერთი მთლიანი ისტორიული საქართველო ერთი ენით, ერთი კულტურით და ერთი საერთო პოლიტიკური მისწრაფებით. ყოველივე დანარჩენი, ცხადია, შინაგანი საკითხებია და მას ჩვენ საკუთარ ოჯახში მოვაწესრიგებთ. მხოლოდ მაშინ გადაწყდება ჩვენი ლაზების საკითხიც (ყარამანი ანუ ალექსანდრე მანველიშვილი)” (გაზეთი „მომავალი”, 1938, N10-11).

„რკინის გზიდან დაითხოვეს უამრავი რუსების ენის არ სწავლისათვის ან რომ კავკასიურ ენაზე იყო ამ დროს სწავლა-განათლება, მიწერ-მოწერა და სხვა? რა თქმა უნდა, არა. რადგან კავკასიურ ენაზე, კავკასიელ ადამიანების სახით ხელისუფლების ყველა საქმიანობა იყო არა ეროვნული, არამედ უსამშობლო-სოციალისტური” (გაზეთი „მუზარადი“, 1937, N1).

ქუჩნალი „ქართლოსი“ (1937-1939 წლები) — პარიზი

საქართველოს ფაშისტური დარაზმულობის ორგანო; ქუჩნალში ზოგიერთი ავტორის წერილი ქართულის გარდა, გამოქვეყნებულია ფრანგულ, გერმანულ და ინგლისურ ენებზე; რედაქტორი: ვიქტორ ნოზაძე; ავტორები: ვიქტორ ნოზაძე, შალვა მალაქელიძე, გრიგოლ რობაქიძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, კალისტრატე სალია, მიხეილ დადიანი, ივანე გახაკიძე, დავით მარჯანიშვილი, გიორგი კვინიტაძე, ირაკლი ბაგრატიონი, გიორგი ყიფიანი, თამარ პაპავა, ბეგი გოლიაძე.

შოთა რუსთაველის 750-ე წლისთავი საქართველოში

„მთელმა საქართველომ დიდი ზეიმით გადაიხადა შოთა რუსთაველის 750-ე წლისთავი. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, ქართული საზოგადოების სხვა და სხვა ნაწილი ერთნაირად არ შეხვდა ამ უდიდეს ეროვნულ დღესასწაულს. ქართველნი მამულიშვილნი, რომელთა ბაგეზე მძიმე ბოქლომი აქვთ დადებული, გულითა და სულით ეზიარებოდნენ რუსთაველის დღეობას, მაგრამ თავისთვის, იდუმალ ფიქრობდნენ ასე: — ვაჰ, ბეჩავ! ვინ დღესასწაულობს შოთას 750-ე წლისთავს! რა აქვს საერთო შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ ბოლშევიკების მსოფლმხედველობასა და მოქმედებასთან? რა აქვს საერთო რუსთაველსა და სტალინს, ასე ერთად ორივეს რომ აქებენ?! რუსთაველი გალობს სიყვარულზე — ბოლშევიკებმა კი გაამეფეს სიძულვილი; რუსთაველი ეტრფის მეგობრობასა და ძმობას, — ბოლშევიკებმა გააბატონეს ღალატი, გაუტანლობა და ჯაშუშობა; რუსთაველი ქადაგებს თანასწორობასა და სოციალურ ჰარმონიას, — ბოლშევიკებმა შექმნეს გათანასწორება მონობის უღელ ქვეშ და იწყეს ხოცვა-ჟლეტა კლასთა; რუსთაველი იბრძვის სიკეთისათვის, — ბოლშევიკებმა დაამყარეს ბოროტება; რუსთაველი დაჰფოფინებს ადამიანის ბედნიერებას, — ბოლშევიკებმა გააუბედურეს ადამიანი; რუსთაველი ამძობილებს ერებს, — ბოლშევიკებმა დაიპყრეს ერები; — და აჰა, დღეს აპყრობენ შოთა რუსთაველსაც! თავისად გამოაცხადეს იგი დღეს ბოლშევიკებმა და სტალინს მოუსვეს გვერდით! ჰაუ, ბეჩავ! — ფიქრობს ასე მწარედ ქართველი მამულიშვილი და ზეიმობს ქართული კულტურის ბრწყინვალე დღეს“.

მთელი ახალგაზრდობა, კომსომოლური თუ უზარტიო, რომელიც აღიზარდა ქართული წარსულისა და ქართული კულტურის ისტორიით, გულწრფელად დღეობდა რუსთაველის წლისთავს და საერთოდ ხალხი, რომელსაც „ვეფხისტყაოსანი“ შეიძნეწვარი საუკუნის მანძილზე გულით უტარებია, სიყვარულით შეეგება მისთვის ძვირფასი და მუდამყამს დაუვიწყარი გენიოს მგოსანის ზეიმს.

გამონაკლისს ყველა ამათგან წარმოადგენდა ბოლშევიკური მეთაურობა და კომუნისტი ხელმძღვანელობა, რომელსაც მიზნად ჰქონდა შოთას იუბილე თავისი ზრახვებისათვის გამოეყენებინათ. ამ ზრახვათა

შორის არა უკანასკნელი ადგილი უჭირავს იმ თვალთმაქც მოქმედებას, რომლითაც მათ სურთ ქართველ ხალხს უჩვენონ, თითქოს ისინი ეროვნულ ინტერესებს ემსახურებიან და ქართულ კულტურას ფრთებს უშლიან! (და იუბილეს კი წარუძღვარეს ქართველ მწერალთა დახვერცხვა — რომ არაფერი ესთქვათ ქართული მწერლობის დახრჩობაზე და მუხრუჭზე). ამ ზრახვათა შორისაა მეტად ღიად თავისქება და არწმუნებენ ყველას, რომ ისინი, ბოლშევიკები თითქოს თავს დასტრიალებენ და ევლებიან ქართულ ისტორიასა და კულტურას. და იუბილეს თან მოაყოლეს რუსული გაკვეთილების რიცხვთა გაზრდა სასწავლებლებში! ამ ზრახვათა შორის თვალში გეხვდება აშკარად შარაზე გამოტანილი მტკიცება, რომ რუსთაველის იდეები მათი იდეებია, რომ ისინი ამ იდეებს ემსახურებიან. ამ ზრახვათა შორის მთავარი ისიცაა, რომ რუსთაველის სახელი სტალინის სახელს დაუკავშირეს და დაუღალავი ქება-დიდება სტალინისა ხშირად თვით იუბილიარიისას აჭარბებდა.

როგორიც არ უნდა ყოფილიყო ბოლშევიკური მეთაურობის ზრახვები, ფარული თუ ღია, არსებითად მაინც ეს იუბილე ქართული კულტურის ზეიმად იქცა და ყველას აჩვენა, რომ საქართველო „თვითგამორკვევის“ გაცვეთილ და სათრევე პრინციპისაგან ნაშობი ერი კი არაა, არამედ ძველი, პოლიტიკისა და კულტურის ბრძოლაში გამობრძმედილი, დამსახურებული ერია, რომ მისი გათქვეფა არავის ძალუძს, მისი დამონება არავის შეუძლია, მისი მოდრეკა მოუხერხებელია, მიუღწეველი...” (ქურნალი „ქართლოსი“, 1938, N11-12).

„ქართული ლეგიონის ყოველკვირეულ გაზეთში ერთ-ერთი ლეგიონერის, ვინმე ი.კ.-ს ავტორობით დაბეჭდილია წერილი „საბჭოთა საქართველო - რუსეთის კოლონია“. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს საბჭოთა კონსტიტუციის მანკიერ მხარეებზე და წერს: „ისეთი სათუთი საქმე, როგორიცაა განათლება და რომელსაც კონსტიტუციის მიხედვით უნდა ხელმძღვანელობდეს დამოუკიდებელი კომისარიატი, სრულიად ექვემდებარება რსფსრ-ის განათლების კომისარიატს. განათლების დარგში სავსებით დაცული იყო ქართველი ხალხის გარუსების პოლიტიკა. კრემლის სატრაპები განაგრძობდნენ ძველი რუსეთის თვითმყრობელურ პოლიტიკას. ქართულ საშუალო სკოლებში სრულიად არ ისწავლებოდა ქართველი ერის ისტორია, ამის ნაცვლად ქართველ მოსწავლეებს აზეპირებდნენ „სსრ კავშირის ისტორიას“, რომელშიაც თითქმის არაფერი ეწერა სსრ კავშირში შეძავალ ერების ისტორიულ წარსულზე, ცხოვრებაზე. ამიტომ იყო, რომ საშუალო სასწავლებელ დამთავრებულ ახალგაზრდას არ ჰქონდა წარმოდგენა მშობლიური ერის ისტორიაზე.

კონსტიტუციის მიხედვით სახელმწიფო ენა უნდა ყოფილიყო ქართული ენა, მაგრამ იგი სკოლაში გათანასწორებული იყო რუსულთან. უმაღლეს სასწავლებელში ქართველისათვის საეაღდებულო იყო ჩაებარებინა გამოცდა რუსულ ენაში ისევე, როგორც ქართულში. თბილისსა და საქართველოს სხვა სამრეწველო ცენტრებში საქმეთა მმართველობა რუსულად სწარმოებდა. რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა საქართველოს უმაღლესი საბჭოსა და სახკომსაბჭოს სხდომები, საქართველოს კინო-მრეწველობის მიერ გამოშვებული ფილმები პირველად იდგმებოდა რუსულ ენაზე, შემდეგ მიდიოდა მისი გადაქართულება.

საჯარო დისერტაციების დაცვა მართალია სწარმოებდა ქართულად, მაგრამ მის დამცველს ევალებოდა წარმოედგინა მისი რუსული ტექსტი. სახელმწიფო საგამოცდო კომისიების შემადგენლობა ინიშნებოდა რუსეთის განათლების სახალხო კომისარიატის უმაღლეს სასკოლო კომიტეტის მიერ“. ლეგიონერი ი.კ.” (გაზეთი „საქართველო“, 1942, N27).

„ხელოვნების არც ერთ ღარგს არ მიუძღვის ისეთი დიდი დამსახურება ქართველი ერის ნაციონალურ გათვითცნობიერების საქმეში, როგორც ქართულ თეატრს. იგი წარმოადგენდა ქართველი ერის ნაციონალურ ტრიბუნას, საიდანაც მოისმოდა ჭეშმარიტი ქართული სიტყვა.

მეტად აუტანელ პირობებში უხდებოდა ქართულ თეატრს მუშაობა თვითმპყრობელობის დროს. აბუხად აგდებული ქართული ენა, განდევნილი სახელმწიფო დაწესებულებებიდან, ერთადერთ თავშესაფარს ჰპოებდა მხოლოდ ქართულ თეატრში... ქართველი დრამატურგები იყვნენ გ. ერისთავი და ზ. ანტონოვი. ამ ორმა ადამიანმა ჩაუყარა საფუძველი ჩვენს დრამატულ მწერლობას; მალე მათ მიემატათ აქსენტი ცაგარელი და გ. სუნდუკიანცი. უკანასკნელი ბიესებს სწერდა ჯერ ქართულად და შემდეგ თარგმნიდა მას სომხურ ენაზე. ლეგიონერი ი. კოლხელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N2).

„საბჭოთა პროპაგანდა ხშირად მიმართავს აპელირებას ამიერკავკასიისა და შუა აზიის ხალხების მიმართ. ომის დამთავრების შემდეგ ის მათ ჰპირდება სრულ თავისუფლებას, დამოუკიდებლობას, ყოველგვარ მოთხოვნილებათა შესრულებას და აგრეთვე უმაგალითო ბედნიერებას, მაგრამ თუ როგორ გამოიყურება ეს ბედნიერება სჩანს გერმანელთა მხარეზე გადმოსულ წითელარმიელთა ნაამბობიდან. ისინი გადმოგვცემენ იმ საშინელებებზე, რომელიც მათ სამშობლოში ახალი „თავისუფლების“ სახით დაამყარეს ბოლშევიკებმა. საბჭოთა პროპაგანდიდან ვეცნობით იმასაც, რომ სტალინმა ამ უკანასკნელ დროს მოიგონა თავისი ქართველური წარმოშობა და თავის თანამემამულეებს ჰპირდება თავისუფლებას, მაგრამ სტალინის სიყვარული თავისი მემკვიდრეებისადმი გამოიხატა იმაში, რომ მისივე ბრძანებით არტილერიის ცეცხლით პირისაგან მიწისა აღგვილი იქნა ქართული სოფლები, რომლებმაც პირდაპირი გაგებით მიიღეს ეს დაპირებული თავისუფლება, – ქართველი ხალხის შეილების განუკითხვად დახვრეტა. სტალინის

აგენტები ქართველ გლეხებს ართმევენ უკანასკნელ ძროხას, ცხვარს, მარცვლეულის უკანასკნელ მარაგს. ქართველი ხალხი და მათი ოჯახები დაღუპვის წინაშე არიან. ჰ.ლ.” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N7).

„ბარბაროსი რუსეთი ხმლითა და ხიშტით ცდილობდა დაეთრგუნა ჩვენი ეროვნული სიძლიერე, ერთის დარტყმით ამოეგდო ჩვენი დიდება. იგი გააფთრებული აწარმოებდა გამხრწნელს-გამარუსებელს პოლიტიკას. სამოქალაქო წყობის რუსულ ყაიდაზე გარდაქმნა, ქართული ენის განდევნა, უზომო ბეგარა, ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმება, ღირსეულ მამულიშვილითა დევნა - აი, რა მოუტანა ქრისტეს ჯვრით მოსილმა რუსეთმა საქართველოს”.

„1801 წელს რუსებმა მოგვისაეს დამოუკიდებლობა. გაჰქრნენ ქართული ცხოვრების მმართველი დაწესებულებანი, განადგურდა ქართული ეკლესია, რუსთაველის ენას ძაღლის ენა ეწოდა... ათასობით გაიყიდა ქართველი ახალგაზრდობა ოსმალეთის ბაზარზე, გაიძარცვა ჩვენი უძველესი ბიბლიოთეკები, ხელნაწერები, ეკლესიები.

დიდი რუსეთი საქართველოში შემოვიდა თავისი უხეში პოლიტიკით. რუსეთისთვის აუცილებელი იყო საქართველოში ფეხის მოკიდება, ეს კი შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ და მხოლოდ ქართველი ერის სრული დამორჩილებით, მისი გადაგვარებით და გარუსებით. ამ მიზნით დაიწყო რუსი მოსახლეობის ჩამოსახლება საქართველოში, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში (კახეთი, ქიზიყი, ბორჯომის ხეობა, მანგლისის რაიონი და სხვ.). მოსაქეს ქართული ეროვნული ხელისუფლება, მოხელეებად ინიშნებოდნენ რუსი ჩინოვნიკები, სახელმწიფო დაწესებულებებიდან, სკოლებიდან განდევნეს ქართული ენა. ეკლესიებში აკრძალეს მშობლიურ ენაზე ღვთისმსახურება, აბუჩად აგდებულმა ქართულმა ენამ იმ დროს ჰპოვა ადგილი ქართულ თეატრში. ქართული ენა შეინარჩუნა, შეიყვარა და როგორც თვალის ჩინს უვლიდა ქართველი ერის ჯანსაღი ნაწილი გლეხკაცობა, რომელმაც, მიუხედავად უხეში პოლიტიკისა, მტკიცედ შეინარჩუნა თავისი ეროვნული სახე. რუსები არ უწყევდნენ ანგარიშს საქართველოს მდიდარ ისტორიულ

წარსულს, მის კულტურას, რომელიც რუსულ კულტურაზე ბევრად მაღლა იდგა. ლევ. ი. კოლხელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N8).

საბჭოთა ოჯახი და სკოლა

„საბჭოთა საქართველოში ყველაზე მეტად აბუხად აგდებული, ყოველგვარ უფლებას მოკლებული არის მასწავლებელი. მას არ აქვს ავტორიტეტი არც სკოლაში მოსწავლეთა შორის და არც მოსახლეობის თვალში. ხშირად მასწავლებლებად ინიშნებიან ისეთი პირები, რომელსაც არ გააჩნიათ ამისათვის სათანადო მომზადება და რაც მთავარია მოწოდება... მოსახლეობა მასწავლებელში ხედავს არა აღმზრდელს, არამედ სახელმწიფო ორგანოების „აპარატჩიკს“ ან „სბორჩიკს“.

ძირფესვიანად და გაბედულად უნდა შევცვალოთ არსებული სისტემა სწავლა-განათლებისა და შემოვიღოთ ეროვნული სისტემა, დაყრდნობილი ჩვენს ეროვნულ შეგნებაზე, და მივცეთ ახალ თაობას ნამდვილი და სრული ცოდნა.

ქართული ენის სწავლება სათანადო დონეზე უნდა ავიყვანოთ, ამისათვის საჭიროა გადაკეთდეს მთლიანად ქართული ენისა და ლიტერატურის საგნის სწავლება. არსებული საშუალო სკოლები უნდა გადაკეთდეს საშუალო ქართულ გიმნაზიებად ცალკე ვაჟთათვის და ცალკე ქალთათვის, როგორც ერთად ერთ გზა უმაღლეს განათლების მისაღებად.

განახლებული ქართველი ერი ახალ საქართველოს ნორჩი თაობის აღზრდას პრინციპად დაუდებს ევროპის განათლებული პედაგოგ-მეცნიერებისა და ქართველი ერის დიდი პედაგოგის იაკობ გოგებაშვილის და უდიდესი პედაგოგიური მოაზროვნის ილია ჭავჭავაძის აღზრდის პრინციპებს, რითაც საფუძველი ჩაეყრება ჩვენი ერის გასაქეპების საქმეს, ნორჩი თაობის მამულიშვილურ აღზრდას ლევ. ი. კოლხელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N14-15).

პროპაგანდისტული მუშაობა ქართულ ლეგიონში

„საპროპაგანდო-კულტურულ მუშაობას ქართულ ლეგიონში სათანადო ყურადღება ექცევა. საზოგადოების უმთავრეს ამოცანას

წარმოდგენს ლეგიონერი ახალგაზრდობის აღზრდა ნაციონალური შეგნებისა და პატრიოტიზმის საფუძველზე. კულტურული მუშაობა ლეგიონში დღითი-დღე ფართოვდება. სამკითხველო დარბაზში სისტემატურად ტარდება ლექცია-საუბრები საქართველოს ისტორიასა და ლიტერატურის საკითხებზე”.

რას გვასწავლის ჩვენი წარსული

„დიდმა ერეკლემაც ვერ მოახერხა ქართველი ერის ერთი დროშის ქვეშ დარაზმვა. ამიტომაც გაბედა რუსმა ჩვენი მოსაზობა და რაღაც 30 წლის განმავლობაში ნაწილ-ნაწილ რუსეთის მაზრებად გვაქცია, გააქრო პოლიტიკური რუქიდან 30 საუკუნის ისტორიის მქონე ქართული სახელმწიფო.

1918 წელს ქართველი ერის მოწინავე ნაწილი პოლიტიკურ პარტიებში იყო დარაზმული. მათ შორის დოქტრიანული უთანხმოება და ბრძოლა არსებობდა, მაგრამ როგორც კი დადგა რუსეთის ბრჭყალებიდან ერის განთავისუფლების საკითხი, ყველანი გაერთიანდნენ. და როცა ამავე წლის 26 მაისს ნაშუადღევს სამ საათზე ნ. ჟორდანიას ეროვნულ საბჭოში გამოცხადდა დამოუკიდებლობის დეკლარაციის წასაკითხად, ყოველგვარი აზროვნების, წოდების, მდგომარეობის წარმომადგენელი მას აღტაცებით შეეგება. სრული მთლიანობა სუფევდა ქართველთა შორის, რამაც ჩვენ, ქვეყნის მოწყობის და მართვის საქმეში დამოუცდელებს, შეგვაძლევია სულ მოკლე ხნის განმავლობაში სახელმწიფო შეგვექმნა.

1921 წელს პატარა საქართველო დიდმა იმპერიალისტურმა რუსეთმა დაამარცხა. დაპყრობილმა საქართველომ მტერს მისცა ულამაზესი და ვაჟკაცური ბრძოლა. მთლიანი იყო ქართველობა უკვდავ სამშობლოსთვის ბრძოლაში და მან მოახერხა თავისი წმინდა იდეალით და რაინდული ბრძოლით მთელი მსოფლიოს კეთილშობილ ადამიანთა საერთო სიმპატიის მოპოვება” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N16).

ქართველი ქალი

2000 წლის მანძილზე შექმნილი ქართული მეტყველება ისეა ჩამოყალიბებული, რომ ქალის საპატრიარქო მდებარეობითი სქესი

ყოველთვის წინ გამოითქმის. ქართულად მიუტევებელ შეცდომას წარმოადგენს: მამა-დედა, ქმარ-ცოლი, ვაჟ-ქალი, ბიჭი-გოგონები და სხვა. არამედ: დედა-მამა, ცოლ-ქმარი, ქალ-ვაჟი და გოგო-ბიჭები” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N16).

ჩვენი მშობლიური ენა

„ერის ცხოვრებაში მშობლიური ენა უმთავრეს როლს თამაშობს ნაციონალური შეგნებისა და მეობის შესანარჩუნებლად. შორეულ ისტორიულ წარსულიდან, დღიდან ქართველი ტომების წარმოქმნისა, ქართული ენა იყო შემაკავშირებელი ქართველი ხალხისა საუკუნეთა მანძილზე.

მსოფლიოში მრავალი ერი არსებობდა, მაგრამ საბოლოოდ ვერ შეინარჩუნა თავისი ეროვნული სახე და სრულ ასიმილირების გზას დაადგა. დედა-მიწის პირიდან გაჰქრა ოდესღაც ძლიერი ერი ფინიკელებისა, დავიწყებას მიეცა ძველი ბიზანტია, რომლის აფრაყრილი ხომალდები ხშირად ესტუმრებოდნენ ხოლმე კოლხეთის ზღაპრული სილამაზის მქონე მხარეს... სპარსელ ყიზილბაშებმა ათასობით აჰყარეს ქართველები მშობლიური მიწიდან, წაბილწეს მამა-პაპათა საფლავები, წარყენეს ქართული ეკლესია, მაგრამ ვერ მოსპეს ქართული ენა, ჩვენი დედა-ენა, ჩვენი სიამაყე. სტამბოლის ბაზარზე იყიდებოდა ქართული, საუკეთესო ჯიშის მოდგმა და შორეულ ნილოსის სანაპიროზე მოისმოდა ქართული სულის მკრთალი აკორდი, მაგრამ მაინც ვერ მოსპეს ქართული ენა.

ის, რაც სამაჰმადიანო სამყარომ დაგვაკლო, ერთმორწმუნე, ქრისტეს ჯვრის მატარებელმა რუსეთმა აგვისრულა. ქართულ ენას, რომლითაც დაიწერა ფილოსოფიური ტრაქტატი - „სიბრძნე ბალავარისა“, რომლითაც აჟღერდა რუსთაველის ქნარი, იმ ენას, რომლითაც იწერებოდა სიგელ-გუჯრები, დასტურდამები და დიპლომატიური გარიგებანი, ქართული ენას, რომლითაც სწერდა და აზროვნებდა უდიდესი ფილოსოფოსი, ნეო-პლატონიზმის ქადაგი, ქართული ფილოსოფიური სკოლის ფუძემდებელი იოანე პეტრიწონელი, რუსებმა „ძაღლის ენა“ უწოდეს. განდევნეს იგი სახელმწიფო დაწესებულებებიდან, აკრძალეს

დავით აღმაშენებლის და დიდი თამარის ენა, — მე-12 საუკუნის „ოქროს ხანის“ ეს მშვენიერება. ქართული ენა, რომელიც გაბატონებული იყო მთელს კავკასიაში, როგორც კულტურული და პოლიტიკური ენა, ქართულ ხმალთან ერთად თავის ბატონობის ასპარეზს აფართოებდა კავკასიის ფარგლებს გარეშეც.

უცხო და უხეში ძალების მიერ აკრძალული და წარყენილი, ჩვენი მშობლიური ენა, რომელსაც ზურგი თვით ქართულმა არისტოკრატამაც შეაქცია, იგი შეითვისა და შეიყვარა ქართველი ერის ჯანსაღმა ნაწილმა, ქართველმა გლეხობამ, რომელიც ყოველთვის იღვა და დგას ერის ნაციონალური მეობის სადარაჯოზე... უბრალოდ, როდი უწოდა ქართველმა ერმა თავის მშობლიურ ენას დედა-ენა. ეს არის მშობლის ენა, ქართველი დედის ენა, რომელიც უზრდიდა ერთგულ შვილებს თავის მამულს და ნანასთან ერთად უმღეროდა მის სიყვარულს” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N27).

„რამდენიმე დღის წინათ ბერლინში გამოვიდა ჯიბის „ვეფხისტყაოსანი“... დღეს, სამშობლოდან გადმოხვეწილ ქართველ ახალგაზრდობას უკვე შესაძლებლობა აქვს იქონიოს მუდამ უბის ჯიბეში შენახული, ჩვენი სულის განუყრელი თანამგზავრი „ვეფხისტყაოსანი“. ლევ. მ. ვარძიელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N29).

რუსული იმპერიალისტური სული

„რუსულმა სულმა ბოლშევიზმში ჰპოვა დასაყრდენი და ეძებრა საქართველოს. რუსეთმა ქართველი ერის დაუკითხავად შესთავაზა თურქეთს ქართული პროვინციები, ართვინი, არდაგანი და მთელი ბათუმის ოლქი. 1936 წელს მოახდინეს ქართული უნივერსიტეტის რეორგანიზაცია. რუსეთმა თავისი გაშიშვლებული იმპერიალისტური სული აშკარად გამოამჟღავნა 1924 წელს, როცა რუსი მხედრები ცეცხლითა და მახვილით მოედვნენ საქართველოს.

დღეს ლენინისა და ოქტომბრის რევოლუციის ენით სწარმოებს რუსული სულის გაბატონება საქართველოში... რუსული იმპერიალისტური

სული თანაბარი მიმდევრობით განაგრძობს ქართველი ერის განადგურებას. ხელოვნურად იზრდება საქართველო და განსაკუთრებით მისი დედაქალაქი უცხოელებით. თბილისის ქართული უბნები – ისტორიული დიდუბე, ქართველ მუშათა მოძრაობის აკვანი ნაძალადევი, საბურთალო და თბილისის საამაყო რაიონი ვაკე უცხო მოსახლეობით აივსო. ქართული ენით საუბარი საბოდიშო შეიქნა. ლეგ. ოდიშელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, №31).

შევისწავლოთ ჩვენი ხალხის წარსული

„ჩვენ, ნაციონალურად მოაზროვნე ქართველი ახალგაზრდობა, რომლებიც გაგერთიანდით ქართული განმათავისუფლებელი ლეგიონის რიგებში, ვართ ჩვენი წინაპრების შესანიშნავ საქმეთა კანონიერი მემკვიდრენი, ქართველი ერის საუკეთესო ტრადიციების ღირსეული მატარებელნი... ქართველი ერის ჩამოყალიბებაში უდიდესი როლი შეასრულა ჩვენმა მშობლიურმა ქართულმა ენამ, რომელმაც გაიმარჯვა რა სხვა ქართველურ ენათა შორის, გახდა ყველა ქართველი ტომის გამაერთიანებელ იარაღად და მტკიცე სულიერი კავშირის წყაროდ”.

ეროვნული ფუძე – ქართული ეკლესია

„ქართული დამწერლობა ანუ კალიგრაფია, ლამაზი წერა უმწვერვალესობამდე განავითარა ეკლესიამ; ქართული ანბანი, რომელსაც ინგლისელი ქართველოლოგი და ისტორიკოსი ალენი მშვენიერს უწოდებს, ხოლო ბელგიელი მეცნიერი პეტერსი ამბობს: თითოეული ქართული ასო არის ლამაზი, გამოკვეთილი და ცალ-ცალკე პიროვნებას წარმოადგენსო, ხოლო ერთი მეთვრამეტე საუკუნის ქართველი, ქართულ ასოებს ხოტბა-დიდებას უწერს და ქალის მშვენიებას ამ ასოებს ადარებს, ამ ანბანის სილამაზემდე განვითარებაც ქართული ეკლესიის წიგნთგადამწერლობასთან არის დაკავშირებული. ქართული გალობის საკითხიც რომ მოვისხენიოთ, აღმოჩნდება, რომ აქაც ქართულს მოუხდენია თავისი უძლიერესი გავლენა არამარტო საეკლესიო, არამედ საერო გალობაზეც ევროპაში... ქართულ ეკლესიას და ქართულ ენას რომ ასეთი დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ეს საბუთს იძლეოდა ეროვნული პატივი

და ღირსება უმაღლეს დონემდე ასულიყო. ვ. ნოზაძე” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N34).

დაპყავი და იბატონე

„საქართველო რუსეთის მიერ დაპყრობილ ერთა შორის თავისი ისტორიული წარსულით, კულტურით, ნაციონალური მთლიანობით, ენით, ტრადიციით ყოველთვის მოწინავე იყო და კავკასიაში, როგორც მე-18 საუკუნეში, ისე მე-20 საუკუნის მიჯნაზე ძალით შემოსეულ რუსეთს დაუხვდა მტკიცე, ერთიანი ნაციონალური შეგნებით. რუსეთმა ისე, როგორც სპარსეთმა და თურქეთმა ვერ მოდრიკა იგი. საჭირო იყო მისი ნაციონალური კედლის შენგრევა სხვა მეთოდით და სწორედ ეს მეთოდი გახლდათ ცნობილი დევიზი ყოველივე დამპყრობლისა „დაპყავი და იბატონე“, რომელსაც საქართველოს მიმართ მეთოდურად ატარებდა რუსეთის მონარქიული მთავრობა. ამ გზაზე ვიდოდა და მოდის საბჭოთა რუსეთიც... „დაპყავი და იბატონეს: შავრაზმულ და შოვინისტურ თეორიის პრაქტიკულ განხორციელებას წარმოადგენს საქართველოს ნაციონალურ-ისტორიულ ტერიტორიაზე ხელოვნურად შექმნილი ავტონომიური ერთეულები აჭარისტანისა და აფხაზეთის. სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქების შექმნა ცხინვალისა და ჯავის ხეობაში, ქართლის შუაგულში.

აფხაზეთი ისტორიულად ყოველთვის დაკავშირებული იყო საქართველოსთან. ეს საქართველოში გადმოსახლებული ჩერქეზეული მოდემის ხალხი, რომლის მოსახლეობის ძირითად ერთეულს წარმოადგენს გუდაუთის რაიონი, იმდენად დაკავშირებული იყო და არის ჭირსა და ღვინაში საქართველოსთან, რომ ძნელად თუ იპოვით აფხაზებსა და ქართველებს შორის სხვაობას. აფხაზი ტრადიციით, კულტურით, ენით, ერთია ქართველთან და არაფითარი საერთო სლავიანების ტომის რუსის ხალხთან მას არ აქვს. ქართველ ერთან კავშირს ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ აფხაზური გვარები წმინდა ქართულია - შარვაშიძე, ემუხვარი, ლაღარია, უბირია, გულია და სხვ. აფხაზები ყოველთვის თვალსაჩინო როლს თამაშობდნენ ქართველებთან ერთად საქართველოს ისტორიულ წარსულში... „დაპყავი და იბატონეს“ თეორია აჭარასაც წვდა.

საქართველოს ისტორიული პროვინცია, რომელიც მდებარეობს ჭოროხის აუზში, ბოლშევიზმის რუსიფიკატორიული პოლიტიკის წყალობით მსჯელობის საგნად გადააქციეს და ქართულ ნაციონალურ ტერიტორიაზე შექმნეს ხელოვნურად ავტონომიური რესპუბლიკა, რომელიც დიდხანს ატარებდა აჭარის ტანის სახელს, ბოლოს სახელი გაუქართულეს და აჭარით შესცვალეს. ლევ. დურუჯელი” (გაზეთი „საქართველი“, 1943, N38).

საქართველოს მთლიანობისთვის

„ქართული ნათესაობა, ქართული ენა, ქართული ეკლესია ანუ ქართული წირვა-ლოცვა, ქართული ხატუჯვარი და მონსატრები, ქართული სამეფოები, ბაგრატიონთა ტახტები, ყველაფერი ეს ქართული: რასა (ნათესაობაჩამომავლობა), რელიგია (სარწმუნოება), კულტურა (სულიერი ცხოვრება) ბაგრატიონთა სამეფონი - და თავგადასავალი და ბედი ქართული; - აი, შემკერელი, დამკირავი და შემადუღებელი ქართველი ერისა, ქართველი ხალხის ეროვნობისა” (გაზეთი „საქართველი“, 1943, N39).

თურქეთი

„ბათუმის სამხრეთით, დაწყებული სოფელი სარტედან, რომელის საქართველოს საზღვრებში შემოდის და მთლიანად ჭანებით არის დასახლებული, შავი ზღვის სანაპიროებზე, თვით ტრაპიზონამდე დღესაც ცხოვრობს სისხლით და ხორციით ქართველთა ჯილაგი, თუმცა სარწმუნოებით მაჰმადიანი, მაგრამ სულით ნამდვილი ქართველი, ჭანების ანუ ლაზების მოდგმა. ჭანები, ისევე, როგორც მეგრელები, წარმოადგენენ ქართველთა ერთერთ ტომს, მათი ენა ქართულია, გვარებიც ქართული, ზნეჩვეულებებიდან ბევრი რამ აქვთ ქართული შერჩენილი; როგორც მეგრელებს, შინაური სალაპარაკო დიალექტი მათაც აქვთ - ჭანური, ეს წარმოადგენს მეგრული ენის კილოკავს და ისევე გასაგებია მეგრელისათვის, როგორც კახელისათვის - გურული დიალექტი... ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ჭანური დიალექტის კვლევის ისტორია. მათ, ვისთვისაც ჩირადაც არ ღირდა

ჭანთა ქართველობა, ხელოვნურად გასთიშეს ჭანური კილოკავი ქართულ-მეგრულისაგან და ცალკე ენად გამოაცხადეს. აკადემიკოსი ნ. მარსი თავგამოდებით ამტკიცებდა ამ აზრს. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ქართული ფილოლოგიისა და საერთოდ ქართველოლოგიის კვლევის საქმე მკვიდრ ნიადაგზე დადგა თბილისის ლინგვისტური სკოლის სახით, ნ. მარსის თეორიის ამ საკითხში ხუნუღასავით დაინგრა. აკად. არნ. ჩიქობავას ბრწყინვალე გამოკვლევებმა ჭანური ენის დარგში საბოლოოდ დაამტკიცეს, რომ ჭანური და მეგრული ერთი, ქართველური ენის ორი დიალექტია, ამ ენას მან პირობითაც „ზანური“ უწოდა. ამრიგად, დღეს ქართველურ ენებს წარმოადგენენ საკუთრივ ქართული (ე.ი. ყველა ქართველი ტომის გამაერთიანებელი, კულტურული ენა), სვანური და „ზანური“ (მეგრული და ჭანური კილოკავეებით). აქვე უნდა აღინიშნოს თბილისის უნივერსიტეტისა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის უდიდესი როლი ჭანური დიალექტის საფუძვლიანი შესწავლისა და მრავალი ტექსტების გამოცემის დარგში. ამიერიდან ჭანთა ტომი ყოველმხრივ ჩვენს ქართულ საერთო ფერხულშია ჩაყენებული” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N39).

აზერბაიჯანი

„ჩვენს მეზობელ აზერბაიჯანშიც ბლომად სცხოვრობენ ქართველები. მთელი მოზრდილი პროვინცია საინგილო, რომელიც უშუალოდ კახეთს აკრავს, დასახლებულია მეტწილად ქარსულში გამაჰმადიანებული ქართველი ტომით - ინგილოებით. ინგილოების დედაენა დღესაც ქართულია, უკეთ რომ ვთქვათ, ინგილოური დიალექტი, რომელიც ბევრით ენათესავება გარეკახურ კილოკავს, მაგრამ როგორც მორფოლოგიურად, ის განსაკუთრებით ლექსიკური მარაგით დიდ გავლენას განიცდის თურქული ენის აზერბაიჯანული დიალექტისას... საინგილოში მცხოვრები ქართველების მდგომარეობა დღეს შედარებით უკეთესია, ვიდრე წინათ. აქ გახსნილია ქართული სკოლები, ახალგაზრდობა განათლებას მშობლიურ ენაზე ღებულობს, საქართველოდან იგზავნება პედაგოგიური პერსონალი და სახელმძღვანელოები, რაც ჩვენი ერის ამ ერთ ნაწილს იხსნის დადუპებისა

და გადაგვარებისაგან.

უნდა განსაკუთრებით აღინიშნოს ინგილოური დიალექტისა და საინგილოს ეთნოგრაფიული შესწავლის საქმეში დაუფასებელი ღვაწლი, თვითონ ტომით ინგილოს, ჩვენი სასიქადულო ისტორიკოსის, პროფ. მოსე ჯანაშვილისა, რომელმაც, გარდა მეცნიერული მუშაობისა ამ დარგში, დიდი შრომა გასწია ინგილოთა ეროვნული გამოფხიზლებისა და თვითგამორკვევისათვის.

ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ ქ. ბაქოში მცხოვრები ქართველობა. აქ საკმაო რაოდენობით მოსახლეობენ ქართველები, უმთავრესად ინტელიგენცია. ბაქოს ქართველებს აქვთ საკუთარი ქართული თეატრი, ქართული საშუალო სკოლა და რამდენიმე დაწყებითი სასწავლებელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N41).

ირანი

„დაახლოებით სამას წელიწადს იცხოვრა ფერეიდანის ქართველობამ, გამაჰმადიანებულმა, სიმშლისაგან დიდი მანძილით დაშორებულმა, შორეული ირანის შუა პროვინციაში დაბადებულმა, მაგრამ მაინც არ დაჰკარგა ქართული სახე, დედაენა, ქართული გვარები და ზნეჩვეულებანი.

მეცხრამეტე საუკუნის ბოლომდე არავითარი კავშირი არ ყოფილა დამყარებული ფერეიდანსა და საქართველოს შორის. მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში, დიდმა ქართველმა მამულიშვილმა და მგზნებარე პატრიოტმა ლადო აღნიაშვილმა განიზრახა ფერეიდანს გამგზავრება, რაც საკმაო გაჭირვებით შეასრულა. ამავე საუკუნის ბოლოს საქართველოს ეწვივნენ ფერეიდანიდან იქაური ქართველები: ყოლა ჰუსეინ ონიკაშვილი და ყოლა მრეზ ხუციშვილი. მთელი მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია აღაფრთოვანა ამ მოვლენამ. გაზეთები სავსე იყო ფერეიდნელი სტუმრების შესახებ წერილებით... სპარსელი ქართველები მოითხოვდნენ ქართველ მასწავლებელს, ქართულ წიგნებს, რათა ფერეიდანში დედაენაზე სწავლა შემოეღოთ, მაგრამ ეს მაშინ ვერ განხორციელდა, მშობლიურ ენაზე ხომ თვით საქართველოშიც აკრძალული იყო სწავლება!” (გაზეთი „საქართველო“, 1943, N42-43).

მშობლიური უნივერსიტეტი

„ბოლშევიკების რეჟიმმა 1930 წელს მთლიანად დახურა ქართული უნივერსიტეტი, დაითხოვა მისი დამაარსებელი პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, დააბატონა ერთადერთი დიდი ფიგურა უნივერსიტეტში, - პროფ. გრ. წერეთელი და რაღაც უხამსი ინსტიტუტი გახსნა მის ადგილას. მაგრამ ქართველი ერის რისხვა უსაზღვრო იყო. ჩვენი ხალხის უკმაყოფილება მეცნიერების მშობლიური ტაძრის დახურვის გამო ყოველწლიურად იზრდებოდა. ამ უკმაყოფილების წინაშე უძლური გამოდგა თვით მეოცე საუკუნის უდიდესი ინჟინიტორი ლაფრენტი ბერია. იგი იძულებული შეიქნა 1934 წელს კვლავ აღედგინა თბილისის უნივერსიტეტი, რითაც სცდილობდა ქართველი ერის მოთვინიერებას.

ქართულმა უნივერსიტეტმა კვლავ წელი მოიმადრა. მიუხედავად იმისა, რომ მასში მოკალათებული ყველა ჯურის მარქსისტი არამზადები ძალღონეს არ იშურებდნენ ჩვენი სამეცნიერო კერა მარქსისტული აბდაუბდის საქადაგებელ ტრიბუნად გადაექციათ, მაგრამ ჩვენი უნივერსიტეტი მაინც ვაჟკაცურად იგერიებდა ამ გამხრწნელ გავლენას და განაგრძობდა ქართული კულტურისათვის სამსახურს... 1938 წელს საბჭოთა საქართველოში, ქართველ მეცნიერთა დაჟინებული მოთხოვნის შემდეგ, მოხერხდა თბილისის უნივერსიტეტის 20 წლისთავის საიუბილეო ზეიმის მოწყობა. საბჭოთა დაზვერვა ყოველმხრივ სცდილობდა, რაც შეიძლება უფერულად ჩატარებულიყო ეს დიადი თარიღი, მაგრამ სინამდვილეში მოხდა ის, რომ ქართულმა ხალხმა პროფ. მოსე გოგობერიძის პირით, ქართული გაზეთების ფურცლებზე, მეორე უნივერსიტეტის გახსნაც მოითხოვა ქუთაისში. ეს, ცხადია, საესებით სწორი მოთხოვნა იყო, რადგან ამ დროისათვის ჩვენი მეცნიერება უკვე საკმაოდ დაგაჟაკდა და ჩვენ თავისუფლად შეგვეძლო მეორე უნივერსიტეტის გაძლიერება საქართველოს სავარდო და სამაისო ქალაქში. მაგრამ ხელისუფლება, რომელიც ერთადერთ უნივერსიტეტსაც კი გიხურავს, ცხადია, მეორე უნივერსიტეტის გახსნაზე რა პასუხს მოგცემდა. ლევ. პაატა ვარძიელი” (გაზეთი „საქართველო“, 1944, N5).

ეროვნული საგანძურები

„ენა ერის ძვირფასი საგანძურია. მასში სჩანს ყველაფერი, რაც ერს თავს გადახდომია. ქართული ენა გვიმტკიცებს, რომ ქართველი ერის წარსული უაღრესად მდიდარი იყო დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობის მქონე მოვლენებით. ენაში ერის წარსულის გამომჟღავნება იმიტომ არის შესაძლებელი, რომ ყოველივე ისტორიული ფაქტი ან მოვლენა, რომელსაც ერის განვითარების ამა თუ იმ საფეხურზე ადგილი ჰქონდა და მერე დაიკარგა, გამოიცვალა, ენაში მაინც რჩებოდა სიტყვების სახით და გადმოგვეცემოდა შთამომავლობით. მაგალითად, რამდენი ხანია, საქართველოში სპარსელების ბატონობა შესწყდა, მაგრამ, რომ ისინი ერთ დროს ჩვენში ბატონობდნენ, ამას ენა გვეუბნება. ეს იქიდან ჩანდა, რომ დღეს ქართულ ენაში სპარსული წარმოშობის აუარებელ სიტყვებს ეპოულობთ. მაგ., ბალიში, ამხანაგი (სპარსულად ჰამჰონეჰ – ერთ ბინაზე მყოფი), კალამი, იჯარა და სხვ. ზოგი ამ სიტყვათაგანი, რასაკვირველია, აუცილებლად დაპყრობის ნიადაგზე არ გადმოსულა ქართულში, არამედ ის შეეძლო თანასწორუფლებიან სპარსულ-ქართულ ურთიერთობასაც წარმოეშვა; მაგრამ ამ შემთხვევაშიც მტკიცდება ის დებულება, რომ ენა ერის ისტორიის სარკეა, აქაც ენა ლაპარაკობს იმ ისტორიულ ფაქტზე, რომ ასეთი ურთიერთობა არსებულა.

და პირიქით: თუ ერის წარსულით ღარიბია, თუ მის ისტორიაში ცოტა რამ გამოუვლია, – ენაში ცოტა რამ აქვს შემონახული ამ წარსულიდან და ამიტომ ეს ენა ღარიბია. ერთ მაგალითს მოვიყვან: რუსეთის ჩრდილო ნაწილში სცხოვრობს ერთი ტომი – კორიაკები. 1935 წელს, როდესაც ადგილობრივმა მასწავლებლებმა მოისურვეს პლაკატის დაწერა, ხალხისადმი ჰიგიენური დახმარების გაწევის მიზნით, სადაც უნდოდათ გამოეთქვათ აზრი: ნუ მიჰმართავთ ექიმბაშებს და მკითხავეებს, მიჰმართეთ ექიმებს – აღმოჩნდა, რომ კორიაკულ ენაზე ამ წინადადების დაწერა არ შეიძლებოდა, იმდენად ღარიბი გამოდგა კორიაკული ენა, რომ მასში ექიმის, ექიმბაშის, მკითხავისა და მოგვის მნიშვნელობითაც იხმარება ერთი სიტყვა. შეადარეთ ეხლა ამას ჩვენი ქართული ენა და მაშინ დარწმუნდებით, თუ რა აურაცხელი სიმიდრე გააჩნია მას.

მსოფლიო ენების უდიდესი მცოდნე აკად. ნიკო მარი ამბობდა: არ

შეიძლება დედამიწის ზურგზე რომელიმე ერთ გამოთქვას ისეთი აზრი, რომლის გამოთქმაც ქართულმა ვერ შესძლოსო. ეს უაღრესად მაღალი შეფასებაა ენისა და მისით შექცევლად იამაყებს ყოველი ქართველი...ენის დაუძლურება ხდება მისი უცხო სიტყვებით გარყვნის ნიადაგზე. როდესაც უცხო სიტყვების შემოტანა ენაში სწარმოებს თავშეუკავებლად, როდესაც ეს უცხო სიტყვები მშობლიურ სიტყვებს განდევნიან ხმარებიდან და მათს ადგილას თვითონ მოკალათდებიან, და თუ ეს პროცესი გაძლიერდა, ენა ვარდება იმ ხის ბელში, რომელიც სუროს შეუბოჭავს თავისი ძარღვმაგარი შტოებით და ახრჩობს მას. ასეთ შემთხვევაში ხე კვდება და სუროს უთმობს ადგილს, ასე მოუვა მშობლიურ ენასაც. ამის მაგალითია თუნდაც მოლდოვეური ენა, რომელიც რუსეთის კოლონიზატორული პოლიტიკის წყალობით იმდენად გადაგვარდა, რომ ამჟამად იგი რუსულისაგან დიდად არ განსხვავდება.

ენის სისუფთავე დაცული უნდა იქნას კანონის ფარგლებში და ომი გამოეცხადოს უპასუხისმგებლო გაბერვას სამშობლო ენისა უცხო სიტყვებით. ჩვენი ლეგიონერები ამ საქმეში ბევრ მხრივ სცოდავენ. განსაკუთრებით მძიმე ტვირთად აწევთ მათ წარსული და წყეული რუსიფიკატორული ენობრივი ბარგი. მაშ რას უნდა მივაწეროთ ყოველი ქართველი მამულიშვილისათვის სამარცხვინო რუსული გამოთქმები, რომლებსაც ხშირად გაიგონებთ ხოლმე, მიუხედავად იმისა, რომ მისი ქართული შესატყვისები დიდი ხანია უკვე არსებობენ: „დაანაზადე“ (ე.ი. უკან დასწიე!) ბიჭო მაგი პულიმეტი და მიეცი პატრონა სტეოლში“; „მესამე ზარიადი ასეჩკას იძლევა“; „შინელზე ფოლაქები დამკარგვია და პარტნოვს უნდა მიეუტანო დასაპაჩინებლად“. – ეს მაშინ, როდესაც არსებობენ ქართული სიტყვები: ტყვიამფრქვევი, ვაზნა, თერძი (მკერავი) და სხვ. ენისადმი ასეთი მოპყრობა ნიშნავს ენის მასხრად აგდებას, რუსთაველისა და ჭავჭავაძის ენას კი ასაგდები არაფერი სჭირს! ჩვენს ეროვნულ საგანძურს ასეთი მოპყრობა არ ეკადრება; ეს უნდა ჰქონდეს კარგად შეგნებული თვითოეულ ლეგიონერს და უნდა ამაყოფილოს ამით.

ამავე დროს, ენის უცხო სიტყვებისაგან გაწმენდისას არ უნდა გადავარდეთ მეორე უკიდურესობაში, სახელოდობრ: არ უნდა დავადგეთ ყველა უცხო სიტყვის ენიდან განდევნის გზას, რათა ამით იმავე

სავალალო მდგომარეობაში არ ჩავადგომთ ენა, როგორც მას პირველ შემთხვევაში მოელოდა. საქმე იმაშია, რომ ენას, გარდა შინაგანი ზრდის სტიმულისა, უნდა ჰქონდეს გამდიდრების გარეგანი წყაროც. წინააღმდეგ შემთხვევაში ენა დაიწყებს საკუთარ „წვენში“ მოხარშვას და აღრე გამოიფიტება. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ არ არსებობს არც ერთი ენა, რომელსაც ეცხოვროს ისე, რომ ნასესხები სიტყვებით არ ესაზრდოებიანოს თავი. ეს იმიტომ, რომ ცხოვრება წინ მიდის, რთულდება, ბაღებს ახალი სახელების მოთხოვნილებას და მშობლიურ ენას ყოველთვის არ შეუძლია ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. იბადება საკითხი სიტყვების მოშველიებისა მეზობელი ენებიდან. მართალია, არასპეციალისტს ჰგონია, რომ ის ქართულ სიტყვას ამბობს, მაგრამ სინამდვილეში ეს სიტყვა უცხო ენიდანაა წარმოშობილი. მაგ., ბევრს აზრადაც არ მოსდის აღბათ, რომ „ნავი“ ბერძნულიდან გვაქვს ნასესხები, „სტომაქი“ ლათინურ-იტალიურიდან, „ჩაი“ ჩინეთიდან და სხვ. ეხლა თუ ყველა ეს სიტყვა გავაძევებთ ქართული ენიდან, ისე გავანადგურებთ მას, რომ ამ ენაზე გამარჯვების თქმაც აღარ იქნება შესაძლებელი. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს მარტო ქართულს მოუვა, იგივე მოხდება ყველა სხვა ენაში.

ენა საზოგადოდ რთული მოვლენაა. ამიტომ გამოჩენილ ენათმეცნიერებს ხშირად უთქვამთ ხოლმე: ენაში თუ კაცი ღრმად არ არის გარკვეული, უძჯობესია ხელს შიგ არ უფათურებდეს, რომ თავისი უვიცობით ასეთი სათუთი საგანძური არ გაგვინადგუროსო. ენის სიმდიდრე და დიდი ბუნება განსაკუთრებით ნათლად სჩანს ადამიანის სულიერი სიმდიდრის გადმოცემაში - პოეზიაში და პროზაში. ლიტერატურა ენას უყენებს დიდ მოთხოვნილებებს და სწორეთ მათ დასაკმაყოფილებლად სჭირდება ენას ისეთი სიმდიდრე, რომელზეც ჩვეულებრივად არც კი ვფიქრობთ, რომ ენამ ყველა ეს მოთხოვნილება დააკმაყოფილოს, მას სჭირდება ძალიან ხშირად მშობლიური სიტყვის გვერდით მოშველიება იმავე მნიშვნელობის უცხო სიტყვებისა. მაგ., „რადიო“ გერმანულად იქნება **Rundfunk**, მაგრამ კომპლექსი - „რადიოთი მოვისმინე“, იმავე გერმანულად იქნება **per radio gehört**, როგორც ხედავთ, მეორე შემთხვევაში ნახშირია ფრანგულიდან ნასესხები სიტყვა - „რადიო“. არის გერმანული **gleichgültig** და არის ფრანგულიდან ნასესხები - **egal** -

ორივე „სულერითას“ მნიშვნელობით.

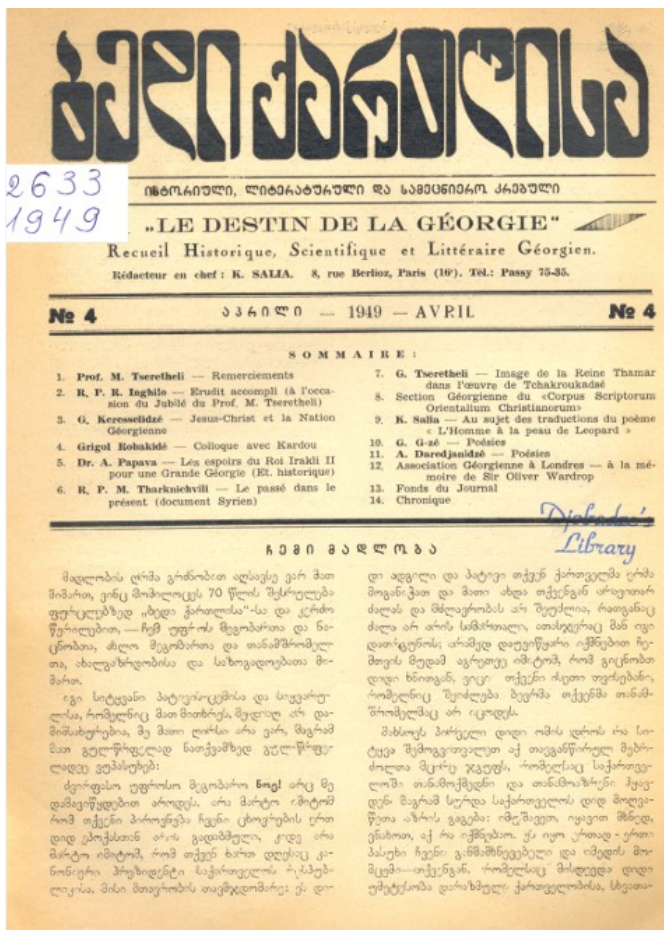
რუსთაველსაც ასე აქვს „არ მთვრალი და არ მახშირიო“ „მახშირი“ იგივე მთვრალს ნიშნავს მხოლოდ არაბულ ენაზე. აქედან სჩანს, რომ ყველა უცხო სიტყვა თუ შევიძულეთ და განვდევენთ, ამით არანაკლებ დავასუსტებთ მშობლიურ ენას. მთავარია შეგნებული მოპყრობა ენისადმი, ქართული ლიტერატურული ენის შესწავლა კლასიკოსების ნაწარმოებიდან და მისი პრაქტიკულ საუბარში გამოყენების სურვილი“ (გაზეთი „საქართველი“, 1944, N11).

ბალეტი „შოთა რუსთაველი“

„პარიზის ოპერისა და ბალეტის თეატრის 1944-45 წლების რეპერტუარში განზრახულია ქართული ბალეტის „შოთა რუსთაველის“ დადგმა. ბალეტს სდგამს მსოფლიოში ცნობილი მოცეკვავე და ბალეტმაისტერი ბ-ნი სერჟ. ლაფარი. მის პირველ მოადგილედ ამ საქმეში და ბალეტში მონაწილეობის მისაღებად მოწვეულია ბ-ნი ა. დარეჯანიძე“ (გაზეთი „საქართველი“, 1944, N11).

მუსიკალური წრე პარიზში

„ქართული საკავშირო შტაბის პარიზის განყოფილებასთან ჩამოყალიბდა მუსიკალური წრე, რომელიც კულტურულ მომსახურებას გაუწევს პარიზში საექსკურსიოდ ან შეგებულებაში ჩასულ ქართველ მოხალისეებს. განზრახულია ახლოხანში ამ წრის შეერთება ბ-ნ ალ. დარეჯანიძის ხელმძღვანელობით არსებულ ქართულ მოცეკვავეთა გუნდთან“ (გაზეთი „საქართველი“, 1944, N18).

ქურნალი „ბედი ქართლისა“ (1948-1992 წლები) — პარიზი
 ისტორიული, ლიტერატურული და სამეცნიერო კრებული (Recueil
 historique, scientifique et littéraire Georgien). კრებულში ქართულის
 გარდა, სტატიები ქვეყნდებოდა ფრანგულ, გერმანულ და ინგლისურ
 ენებზე. რედაქტორი: ქართველოლოგი და ისტორიკოსი კალისტრატე
 სალია; ავტორები: მიხეილ წერეთელი, იულიუს ასფალგი, რენე ლაფონი,
 დეივიდ ლენგი, შარლ მერსიე, ბერნარ უტიე, გერტრუდ პეჩი, ჰანს ფოგტი,
 ირენე მელიოვი და სხვები.

ქართული კულტურის ცენტრის დაარსება ბელგიაში

„ბატონო რედაქტორო! აქაურმა ქართველებმა შესაძლებლობა მომცეს წამეკითხა თქვენი ჟურნალი „ბედი ქართლისა“. წავიკითხე და დიდად მეამა. ეჭვი არ უნდა, ყველა ქების ღირსია ის დანიშნულება, რომელიც ამ ახალი გამოცემით მიზნად დაგისახავთ და ახორციელებთ კიდევ: ემსახურათ ქართულ ღიად საქმეს და მის სრულყოფას, ე.ი. ხელი შეუწყოთ მწირობაში მყოფ ქართველის გულის გამაგრებას და ხასიათის გამტკიცებას, მშობლიური ენის შენარჩუნებას, გახალისებას და გამყარებას..

კაი ხანია მეც ვცდილობ იგივე დანიშნულებას შევძენა და გამსახურო ჩემი სუსტი ძალ-ღონე, უცხოეთს გაგაცნო ქართველთა გონების საღარო. აგერ ათი წელიწადია, რაც ამ თვალსაზრისით თანამშრომლობას ვეწევი ევროპის სხვა და სხვა სამეცნიერო მოაბეში, როგორიც არის მაგალითად, *Jabrbuch fur Liturgie wissenschaft, Bizantinische Zeitschrift, Kyrios* გერმანიაში, *Ephemerides liturgical* რომს და *Le Museon* ბელგიაში. ამ უკანასკნელი ქვეყნიდან მრავალი, რომ ბელგიაში გაჩნდა მე-2 ცენტრი ქართული მეგობარი აღმოძინდა. მათი წყალობით იყო, კულტურისა - პირველი უკვე ბრუსელში იმყოფება, სადაც სახელოვნად იღწვის პავლე პეტერსი ბილანდისტი - სახელდობრ, ქალაქ ლოვანიაში (*Louvain*), რომლის ცნობილ უნივერსიტეტში ეხლა ბრწყინვალედ მოღვაწეობს სამი ძველი ქართულის ჩინებულად მცოდნე პროფესორი, რაც რუსეთის გარეშე, საარაკო და დაუჯერებელ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. ეს სამი პროფესორია ახალგაზრდა *Gerard Garitte*-ი, *R. Draguet* და ქართულ-სომხურის პროფესორი *M. Mugdelmans* ეს პირნი არიან, რომელთაც სხვა ქართულის მოტრფიალებთან ერთად შეჰქმნეს ეს ახალი ქართული კერა ლოვანიაში, შეიძინეს ქართული ასოები პარიზიდან და გადასწყვიტეს ხელი მიჰყონ ქართული სამწიგნობრო ძეგლების გამოძიებას და გავრცელებას მთელს მსოფლიოზე. ამ მიზნით უფრო ადვილ გასახორციელებლად საგამომცემლო კრებულის *“Corpus Scriptorum Orientalium Christianorum”* მთავარმა მდივანმა ბატ. რ. ღრაგემ, ლოვანიის და ამასთან თანამოღვაწის ვაშინგტონის უნივერსიტეტის რექტორთა წინასწარი თანხმობით, სთხოვა ამ წერილის

მრჩეველს ხელთ აეღო ქართული განყოფილება ამ საგამომცემლო კრებულისა, რის უარებაც სრული უგუნურება იქნებოდა.

ამით ქართული განყოფილების ხელმძღვანელს ორი რამ დაეკისრება: 1. ქართულის მცოდნე უცხოელთა მოთხოვნების შესატყვისად გადაამუშავოს და შეავსოს ჩუბინაშვილის ქართულ-ფრანგული ლექსიკონი, აწ ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული, რომელსაც შემზადების უმაღლე თავის ხარჯზე დაბეჭდავს Corpus-ის გამომცემლობა.

2. ქართულ ძეგლთა შეძენა და გამოსაქვეყნებლად მზადყოფა; ყოველი თხზულება იბეჭდება ორ ცალ-ცალკე ტომად: ორიგინალური ენა და მისი თარგმანი რომელიმე ევროპულ ენაზე.

ამიტომ ვთხოვ ყველა ქართველს, ვისაც სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის გული უცემს და ძალიც შესწევს, აცნობოს თავისი აზრი და წადილი თანამშრომლობისა ამ ეგზომ ქართულსა და ქართველთათვის სასიქადულო საქმეში, ამ ჟურნალის რედაქციას დაწვრილებითი ცნობების მისაღებად და სამუშაო გეგმის საერთოდ შესადგენად. თქვენი პატივისმცემელი მიქელ თარხნიშვილი” (ჟურნალი „ბედი ქართლისა”, 1949, N4)

**Sociolinguistic Issues in the
Georgian Émigré Press
(First Half of the 20th Century)**

**Kutaisi
2026**

The studies presented in this monograph examine key issues in sociolinguistics, including Soviet language policy and language planning in Georgia, the language situation in Georgia, and the challenges related to the functioning of the Georgian language. The analysis draws on an extensive corpus of materials from Georgian-language periodicals—magazines and newspapers—published by Georgian political émigrés in various European cities during the first half of the twentieth century. The illustrative material included in the book was obtained by the authors of the publications.

The monograph is intended for scholars and researchers in sociolinguistics, as well as for readers interested in linguistic topics.

Editor: Dr. Phil. **Irine Chachanidze**

Reviewers: Dr. Phil. **Giorgi Gogolashvili**

Dr. Phil. **Tamar Lomtadze**

Foundation.

The research presented in this monograph was carried out with the support of the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia and within the framework of the grant project [FR-22-21517]. Any opinions expressed in it belong to the authors and may not reflect the views of the

The graphic ornaments used in the monograph were created by the Georgian artist Mikheil Bilanishvili (1901_1934), who lived in Paris as an émigré from 1924 until his death.

© Irine Chachanidze, Tamar Guchua, Levan Pachulia

Akaki Tsereteli State University Press, 2026.

ISBN 978-9941-518-60-7

Summary

The Russification Language Policy in Georgia (Based on the Georgian Émigré Newspaper “Sakartvelo”)

Irine Chachanidze

Russification is a special case of cultural assimilation, when small nations fall under the influence of the Russian language and culture (Weinreich, 1953; Thaden, 1981; Weinerman, 1996; Kappeler, 2004; Jones, 2005; Miller, 2008; Weeks, 2010). At the beginning of the 20th century, the norms of the language policy developed in the Russian Empire applied to the conquered and imperial countries, including Georgia.

The paper aims to study the problems of the Russification language policy on the example of Georgia. The digital corpus of “Sakartvelo” (Georgia), the newspaper of the Georgian Emigrants of the early 20th century, is used to provide empirical data. Illustrative data have been collected and the questions given below are discussed using the method of sociolinguistic: 1) To what extent was the local population of Georgia ready to accept the Russian language in schools and theological education? 2) To what extent was the “immersion method” of teaching justified in the Russification language policy of the early 20th century in Georgia? 3) Under the Russification language policy in Georgia, in what directions was the protection of the Georgian language provided?

Such an approach to the problem will show us what measures were taken by the founders of the Georgian émigré press in terms of exposing the educational policy of Russification, forming a healthy public opinion and protecting the Georgian language, more specifically, how the Georgian newspaper “Sakartvelo”, published in Paris in 1903-1905, responded to this problem.

Russification of Language and Culture in Soviet Georgia (According to the Georgian Émigré Press)

Tamar Guchua, Irine Chachanidze

After the Sovietization of Georgia in 1921, the Russification language policy effected culture as well (Lewis 2019; Grenoble 2003; Comrie 1981). The process took place in two directions: centripetal and centrifugal. The first case implied linguistic and cultural assimilation, while the second one, on the

contrary, _ the strive to preserve the native language and culture. (Marshall 1992; Young 1976; Kreindler 1985).

After the Sovietization of Georgia, the political elite was forced to emigrate to Europe. They published Georgian-language newspapers in various European cities for years as part of the struggle for independence.

The paper aims to collect relevant empirical material based on the digital corpus of the press of the Georgian emigrants of the early 20th century and to answer the following questions through the method of sociolinguistic analysis:

- 1) How did Georgian-Russian language contacts take place?
- 2) To what extent was Georgia ready to accept the Russian language in all areas of cultural life?
- 3) In what directions was the protection of the Georgian language provided?

The period of Soviet occupation was difficult for Georgian culture. Under the colonial-repressive regime, when even the use of the word “Georgia” was prohibited and a deliberate Russification of the Georgian nation was underway, people working in the cultural sector had to deal with the strictest censorship to preserve their national identity.

The results of the research conducted as part of the present paper will give the opportunity to find out under what pressure the Georgian language and culture had to function during Russification.

Language Policy of Tsarism in Western Georgia as reflected in Georgian Émigre press of the early 20th century

Levan Pachulia

The issue of the functioning of the Georgian language in the common Georgian linguistic space has been a concern since 1801, beginning with the period of Georgian statehood and continuing through the abolition of the autocephaly of the Georgian Church. During the reign of the Tsar in the Russian Empire, the Georgian language faced gradual restrictions and, eventually, even bans in schools and state institutions, among other places. Throughout the 19th century and the first two decades of the 20th century, our ancestors tirelessly fought against the Russifying anti-national policies across all aspects of public life.

Tsarist Russia’s language policy in Western Georgia sought to reduce and stifle the presence of the Georgian language in parish schools and churches.

Evaluating these threats appropriately from a modern perspective is crucial.

This report explores the anti-Georgian language policy of the Russian Tsar in Western Georgia, drawing on publications from the early 20th century, notably the newspaper “Georgia”. These publications were produced by Georgian emigrants residing in cities such as Paris, Berlin, New York, and Istanbul, and they covered various significant topics emerging at the turn of the 20th century. The Russian authorities attempted to lay the groundwork for anti-Georgian propaganda by highlighting the division of the common Georgian language into dialects and the regular linguistic developments resulting from the asymmetrical evolution of the three closely related languages (Georgian, Zan, and Svan). This foundation was utilized by proponents of Russification to falsely assert that the Georgian language was not the mother tongue of the Megrelians. Despite numerous efforts by Russian officials during the Tsar’s rule, the strong national and state consciousness of Western Georgia’s population prevented Russia from achieving its goal of national degeneration among the Georgians.

We wish to express our gratitude to the Shota Rustaveli National Scientific Foundation for providing the opportunity to conduct comprehensive research on the impact of Georgian emigration in presenting the detrimental language policies of Tsarist Russia.

The Language Situation in Abkhazia in the 1920s-1930s

Irine Chachanidze

In the 1920s-1930s, socio-political transformations in Abkhazia had a significant impact on language policy. Immediately following the establishment of Soviet power, the redistribution of local language functions, school reforms, and the implementation of a number of measures began in Abkhazia. It was during this period that the status of the Georgian and Abkhazian languages was diminished, while Russian was promoted in the administrative and educational domains.

The aim of the article is to analyze the language situation and related issues in Abkhazia in the 1920s-1930s, based on materials from the Georgian émigré press and Soviet periodicals. The study encompasses: a description of the demographic and linguistic picture; the dynamics of language policy as reflected in the constitutions of Soviet Abkhazia, which determined the status

of the Georgian, Abkhazian and Russian languages; particular attention is devoted to Evgeni Gvaladze's series of articles "Abkhazia in the Recent Past and Today" published in the Paris-based newspaper "La Géorgie Indépendante" (The Independent Georgia), as an important source on the sociolinguistic situation; and the language situation in Abkhazia is analyzed using the framework of a regional sociolinguistic profile.

The analysis of the language situation in Abkhazia in the 1920s-1930s confirms that the representatives of the Georgian émigré community, who were outside the control of the Soviet regime, had the opportunity to freely express their views on the political and linguistic issues concerning Abkhazia.

"The Georgian Dictionary" of the Georgian Emigration in Paris: Forgotten Words

Tamar Guchua, Irine Chachanidze

"The Georgian Dictionary", published in Paris in 1948, is an important publication not only from a lexicographical, but also a historical point of view. Its peculiarity is determined by several factors: 1) The dictionary was compiled by Shalva Skamkochaishvili and Mirian Melua, Georgian publicists who immigrated to Paris after the Sovietization of Georgia; 2) The dictionary was published by Davit Kheladze, a member of the Social Democratic Party, a Georgian publisher who also emigrated from Georgia after its Sovietization. He was the founder of a Georgian printing house in Paris; 3) The dictionary was intended for Georgian emigrants and aimed at explaining forgotten Georgian words and foreign words that had been "rendered into Georgian".

"Georgian Dictionary" is a 130-page lexicographic work, which includes hundreds of lexical entries arranged alphabetically and is based on sources such as the dictionaries by Sulkhan-Saba, Davit Chubinashvili, Raphael Eristavi, Ioseb Imedashvili and Vukol Beridze. In the preface, the authors talk about the purpose and importance of the dictionary; They note that "in the process of its growth, the language rejects or changes obsolete words". They list the ways of changing and enriching the lexical fund of the language such as losing words, changing meanings and borrowing them from foreign languages.

The paper aims to discuss the so-called forgotten Georgian words on the example of "The Georgian Dictionary" compiled by the Georgian

emigrants and published in 1948 in Paris, in Davit Kheladze printing house; to compare the meanings of specific entries with the meanings given in dictionaries of the Old Georgian language, and to emphasize their semantic features.

**light/dark and white/red: Soviet Russia-related Metaphors
in the Georgian Émigré Press**

Tamar Guchua

Metaphors play a distinct role in socio-political discourses as they serve the purpose of illustrating the speaker's positive or negative stance towards a particular issue through associative or figurative means. In the Georgian language, binary oppositions of metaphors are often found, serving an evaluative role according to good and bad parameters.

The article discusses such oppositions in Soviet Russia-related metaphors as light/dark and white/red; their conceptual analysis is presented, and the contextual meanings of specific lexemes are compared with their lexical meanings. The illustrated material is drawn from Georgian-language magazines and newspapers published by Georgian politicians and public figures who were forced to emigrate abroad in the 20th century. The corpus of the mentioned press is a valuable resource today for identifying metaphors associated with Soviet Russia.

An analysis of specific cases shows that, in conditions free from communist censorship, Georgian authors boldly assessed the political events taking place in their homeland occupied by the Soviet Empire, and the binary oppositions of metaphors were often used as an evaluation tool.

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ქალაქის ზომა 1/16

ნაბეჭდი თაბახი 17,75

ტირაჟი 250

© ი.მ. „მარიამ იობაძე“

ქ. ქუთაისი, ახალგაზრდობის გამზირი 25-ა

ტელ. 579-10-13-23; 592-02-25-25; 599-18-20-98

E-mail: levanistamba@gmail.com

